

Pilietiškumo, tautiškumo akivaruoze

Liudviko GIEDRAIČIO interviu su Pilietinės visuomenės instituto direktoriumi, kultūros istoriku Dariumi KUOLIU

Norédamas būti pavyzdingas etnokultūrinio žurnalo „atstovas“, privalau paisyti tēstinumo. Prieš šešiolika metus „Liaudies kultūros“ vyriausiosios redaktorės D. Rastenienės pokalbis su Jumis baigėsi pastaba apie „etninės kultūros žmonių susivalstybinimo pavoju“ ir, kad „etninės kultūros studijos būtinės aukštojoje mokykloje, gal ir vidurinėje“. Kaip Jūs visa tai matote, vertinate dabar?

Manyčiau, kad nereikėtų atskirti etninės kultūros nuo visos tautos kultūros. Tada, atsimenu, buvo svarstoma, ar Lietuvos mokykla turėtų pabrėžtinai orientuotis tik į liaudies, valstietiškąjį, kultūrą, ar aprėpti visumą. Mano supratimas išliko tas pats: labai svarbu neskaidytis Lietuvos kultūros, tautai svarbi visa tradicija – ir bajoriškoji dvarų, elito kultūra, kurta tų pačių lietuvių senaisiais amžiais, ir valstietiškoji, kurią kūrė žmonės, neturėjė pilietinių, politinių teisių. Šiandien labai svarbu turėti vientisa požiūrį į Lietuvos kultūrinį palikimą, neskaidant jo į atskiras dalis, vienos kurios neiškeliant vietoj visumos.

Mūsų žurnalo tuo požiūriu, manau, kaltinti negalima...

Tikrai nieko niekuo nekaltnu. Kita vertus, visai natūralu, kad egzistuoja atskiri žurnalai atskiroms kultūros dalims. Puiku, jei būtų žurnalas bajoriškai dvarų, miestietiškajai Lietuvos kultūrai: tyrinėti, skelbtis medžiagą galima ir atskirais „sektoriais“, bet labai svarbu, kad mūsų bendrojo lavinimo mokykla, mūsų visuomenė matytų kultūros visumą. Lietuvoje griūvantys dvarai rodo, kad ši tautos kultūros dalis mums dar gana svetima.

Kolektyvinėje monografijoje „Tautinės kultūros dramaturgija“ etninės kultūros ugdymo padėtis mūsų šian dieninėje švietimo sistemoje vertinama kaip kritiška, esą nebuvo sukurta valstybinė etninės kultūros ugdymo sistema, tad mūs vaikai „neteko bendrojo kultūriniu išsilavinimo pagrindu, tos visos kultūros vientisumu, stabilumo šaltinio, tos mus vienijančios grandies“. Ar Jums tap pat atrodo?

Ne visai. „Neteko...“ O kada turėjo! Ar – sovietiniai laikais?! Atsiverskite dabartinius pradinių klasių vadovėlius – kiek ten yra liaudies kūrybos pavyzdžių. Ir mūsų klasikinė literatūra daug kuo susijusi su etnine kultūra. Visa tai dėstoma mokyklose. Mano supratimu, Lietuvoje šiandien dar stinga paramos įvairioms liaudies kultūros kūrybinėms formoms – folkloro ansambliams, ki-

tokioms kuriančioms žmonių grupėms: ką dabar daro entuziastai, reikėtų daug stipriau remti. Kitas dalykas – nesame įvertinę to, kad mūsų uždaras pasaulis labai greitai atsivérė. Gyvename globalizacijos sąlygomis, turime matyti visus mūsų tapatumui kylančius iššūkius. Lietuviai savo tapatybę turėtų suprasti kaip kuriamą dalyką, o ne tik paveldėtą ir saugojamą. Manau, kad per mažai skiriame dėmesio savo lietuviškajai tapatybei: turėtume giliau apmąstyti, kokia ji turėtų būti šiandien, koks jos santykis su valstybe. Iki šiol gyvename remdamiesi etnine kultūrinės tapatybės samprata: gimtoji kalba, istorinė atmintis, papročiai – štai ir viskas. Lieka nuošaly įsipareigojimai valstybei, politinės teisės, laisvės, Konstitucija. O tai yra politinij gyvenimą gyvenančios tautos tapatybei labai svarbūs sandai. To mes dar neturim. Gyvenam laisvės sąlygomis, bet tik kaip etninė kultūrinė bendruomenė. Tarsi gentis rezervate.

Kas gi turėtų pasirūpinti kitokia samprata?

Visi. Visi mes turime rūpintis: nuo politinių lyderių, kurie turi bendrauti su mumis kaip su laisva, savarankiška tauta, kuriai reikia teikti visą informaciją apie valstybę ir nesidžiaugti kaip buvęs Seimo pirmininkas A. Paulauskas, kad lietuviams rūpi tik jų asmeninė materialinė gerovė, o ne valstybės reikalai.

Esate Pilietinės visuomenės instituto vadovas. Pasakysiu atvirai, man kelia šiurpuliuką tokie šukiai: sukursime pilietinę (anksčiau kūréme komunistinę) visuomenę ir būsime laimingi...

Pilielinė visuomenė – komunizmo antitezė. Ji negali būti kuriama prievara, kuriama valdžios. Ji atsikurs, jei keisis mūsų, piliečių, santykiai. Pilietinė visuomenė nėra laimės teikėja ar laisvės garantas. Laimę kiekvienas supranta savaip, tad ir pilietinė visuomenė nebūtinai su ja susijusi. Svarbu kita: nė viena laisva tauta, valstybė negali išlikti be savarankiškų, organizuotų piliečių, demokratija negali egzistuoti be savarankiškos visuomenės. Tai elementaru. Kitaip įsivyrauja valstybę pasisavinusiu valdžios žmonių tvarka – oligarchinė ar autoritarinė. Jei žmonės nėra organizuoti, nesugeba susivieniję ginti savo teisių, apie laisvą, demokratinę valstybę nelabai galime kalbėti. Tam ir būtina pilietinė visuomenė: jeigu norime gyventi savarankiškai, laisvą gyvenimą. O

Darius Kuolys. Vlado Bražiūno nuotrauka.

ar toks gyvenimas būtinai bus laimingas? Nebūtinai. Kartais nesavarankiškas vergo gyvenimas, kai nereikia prisiimti atsakomybės, rūpesčių už bendrus visuomenės, valstybės reikalus, gali būti laimingesnis: dirbi, užsidirbi, į viešajį gyvenimą nesikiši ...

Vadinkite mane kaip patinka, aš noriu pagaliau gerai dirbti savo darbą, o ne „prisiimti atsakomybę – už bendrus visuomenės reikalus“. To gal reikėjo ir buvo pažangu XVII a., patvaldystės laikais, bet dabar, atsiprašau, – kam gi yra armija teisėsaugininkų, ekonominių, teisinių nusiskaitimų ir visokių kitokių „veikų tyrinėtojų“, tikrai, atrodo, atlyginimais neskriaudžiamų... Ar jie ten negalėtų vienais kitą veiksmingai kontroliuoti! Reikia kurti būtent tokią sistemą. Juk ir Jūs esate minėjęs, kad LDK gyvavo teisinės visuomenės tradicija, ją gal ir reikėtų aukščiausiu lygiu aktualizuoti, o ne amžinai kalbėti: nebus teisingumo, kol pilietiškumo lygis žemas. Šitaip net aukščiausieji mūsų valdininkai jau taip sužūlėjo, kad dėl savo savivalės atvirai kaltina to pilietiškumo stoką. Net per šy metų Kovo 11-osios minėjimą Seime jo pirmininkas ramiai užsiminė: nieko gero esą ir nebus, kol žmonės nesubrendę pilietiškai. Kol jie tokie silpni, pasyvūs, neorganizuoti – jie ir kalti, jiems taip ir reikia. Nesąmonė: aš per amžius turiu reikaliauti, išreikalauti iš jų sąžiningumo, dorumo, įstatymų laikymosi... Gėra mūsų valdžia!

Jei politikai turi ižūlumo taip kalbėti, o visuomenė į tokias kalbas nereaguoja, jie lieka „teisūs“. Visuomenė rea-

guotų į tokius dalykus, jei būtų savarankiška, stipri – neleistų šitaip tyčiotis iš savęs.

Teigiate: „Lietuviai valstybė – piliečių sąjunga“. Ar vis tik ne per daug sureikšminate tą „sąjungą“... Tuo labiau, kad vis prisimenate: ne valstybę turim, o tik jos kevalą... Sakau, gal ir „piliečių sąjunga“ – tik kevalas... Ką visa tai šiandien reiškia praktiskai?

Sąjunga nėra „kevalas“: ji arba yra, arba jos nėra. Aristotelis, Ciceronas teigė, kad valstybė – tai visų pirma žmonių susivienijimas, jungiamas bendrų įstatymų ir vertybų. Jei valstybę suprantame tik kaip tam tikrą administracinių aparatą ar prievertos mašiną, iškreipiame klasikinę valstybės sampratą. Pilietinės visuomenės institutas būtent ir mėgina ši tai priminti. Jei valstybė sutapatinama tik su politine galia bei valdžia, visuomenė į valstybę ima žiūrėti kaip į blogį, kurį rūpi apeiti, kuriam nėra prasmės įspareigoti. Kita vertus, kai valdžia susitapatina su valstybe, ji žvelgia į visuomenę tik kaip į pavaldinius. Taigi grįžimas prie klasikinės valstybės kaip piliečių susivienijimo sampratos, manau, labai reikalingas, šiandienos Lietuvoje jo labai trūksta ir politikams, ir visuomenei.

Kaip Jūs praktiskai matytumėt idealią tą „piliečių visuomenę“?

Piliečių visuomenė – savarankiška, organizuota, valdžią kontroliuoti sugebanti vnuomenė. Tai – laisvos valstybės pamatas. Demokratija grindžiama mūsų dalyvavimu, mūsų susitarimais, mūsų įspareigojimais.

Kas tie – „mūsų“?

Piliečiai. Jei mūsų nuomonė svarbi, jei jos klasiama, paisoma – mes moraliai įspareigojame įstatymo, bendro sprendimo laikytis. Jei sprendimai priimami už mūsų nugarą, jie mūsų neįpareigoja, liekame jiems abejingi, stengiamės tų sprendimų išvengti. Pavyzdys – Europos Sajungos Konstitucijos patvirtinimas Lietuvos Seime. Net tekstas nebuvo paskelbtas. Ta konstitucija mūsų tarsi ir nesaisto. Kai valstybė veikia kaip piliečių susivienijimas, joje yra tarimas. O kai valstybė veikia kaip prievertos aparatas, grupė žmonių neinformuodama visuomenės, nesitar-dama priima sprendimus ir paskui prievertauja visuomenę, kad tų sprendimų būtų laikomasi.

Jūsų vadovaujamas institutas ir Strateginių studijų centras neseniai išleido monografiją „Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos“. Kam beužsimeni apie tokį pavadinimą – vis sutrinka. Ką ta „Lietuvos tauta“ gal lemia „lietuvių tautai“?

Lietuvos tauta yra lietuvių tauta kaip politinė bendruomenė. Senais laikais šios sąvokos vartotos si-nonimiškai. Lietuvos tauta žymi lietuvių visuomenę, esančią politine bendruomene. Gal ateityje, kai

lietuvių savoką pradėsime vartoti pilietine prasme, ne tik etnine, kultūrine, lietuviu imsieme vadinti jvairios kilmės Lietuvos piliečius, tarp Lietuvos tautos ir lietuvių tautos jokio skirtumo neliks. Taip gali būti. Savoka Lietuvos tauta tada turės jvairias prasmes: pilietine prasme taip bus nusakomi jvairios kilmės Lietuvos piliečiai. Kas yra, pavyzdžiu, šveicaru tauta? Viena dalis kalba vokiškai, kita prancūziškai, trečia... Lietuvos tautos samprata pilietinės, politinės bendruomenės prasme jau dabar vartojama mūsų Konstitucijos papildymuose, bet tai neprieštarauja etninės tautos sampratai, o papildo ją.

Viskas gal būtų ir gražu, jei įrodytumėte, kad tas žongliravimas savokomis neslepia pavojaus paslėpti jau ir visai visišką mūsų, lietuvių, ištirpimą toje nepriklausomoje Lietuvoje, kad tai néra dirbtinis kurpimas savotiskos skraistės, po kuria jau visiškai neaišku bus, ar dar yra koks, sakykim, tradiciškai suprastas „lietuviškas lietuvis“, ar jau ir nebe... Juk tirpstam ir tirsptam – tūkstantmečius. Toji savoka, atrodytų, ne tik neapgina mūsų, bet lyg ir stengiasi ištinti mus ir net jau visai nebevardyti lietuvių.

Kaip tik – apgina. Manau, kad mes liausimės tirpę, kai suvoksime, kad jvairios kilmės lietuvių gali būti jungiami lietuvių kaip valstybinės kalbos, savo krašto tradicijų, kultūrų, pilietinių laisvių, teisių, įsipareigojimų Lietuvos valstybei. Šiuo atveju politinė, pilietinė bendruomenė leidžia priimti į lietuvių politinę, kultūrinę bendriją vis daugiau žmonių. Tik, deja, mūsų Konstitucinio Teismo pasirinkta Konstitucijos interpretacija stipriai sukomplicavo reikalus: lietuvių vieni iš nedaugelio Vakarų erdvėje būsime atsisakę dvigubos pilietybės. Taip artimiausiu metu galime netekti labai daug piliečių.

Praeity metų pabaigoje Vilniaus universitete vykusiø konferencijoje „Lietuvių tapatybė kultūrų dialogo kontekstuose“ išgirdau ir dar vieną mums „prabangią“ žinią: esą jau vienuolika metų Vilniaus krašte nebéra save vadinusiųjų „tuteišais“ – virto Lietuvos lenkais. Tai, anot I. Šutinienės, gal ir dėl mūsų „kultūrinio, kūrybinio matmens nepakankamumo“. Taigi galime pasveikinti vieni kitus: ne vieną tūkstantmetį tirpstam, o vis net nepriklausomybės sąlygomis dar turim iš ko ramiai, be skausmo – prarasti, siaurėti... Galime pasidžiaugti, ar ne! Štai ir toliau tirpstam! Ką gi tai liudija apie mus ir mūsų valstybę?

Dalis vadintų „tuteišų“ apsisprendė būti lenkų kultūros žmonėmis. Kiekvienas žmogus pasirenka savo kultūrinę tapatybę. Bet kaip piliečiai jie yra lietuvių.

Manės tai nešildo...

O kas Jus turėtų šildyti! Kiekvienas – laisvas apsispresti. Sovietmečiu dalis šių žmonių neturėjo aiškiuos tapatybės. Ateina laikas, kai tie dalykai tampa svarbūs,

ir žmonės apsisprendžia. Jie rémési kita kultūrine tradicija. Kodél gi mes juos turėtume smerkti ar ieškoti kaltų?

Man nerūpi jų kaltinti. Bet jie istoriškai – buvę etniškiai lietuvių. Ar tai nelieudija mūsų ne tik silpnumo, bet jau ir pasmerktumo: akivaizdžiai tebetirpstam.

Dėl tokio apsisprendimo kaip politinė bendruomenė mes netirpstam. Labiau tirpstame dėl lietuvių emigracijos ir kad emigrantų vaikams neužtikriname Lietuvos pilietybės.

Kur bežiūri, – sprangu... Sociologų tyrimo išvados liudija: „Tik ta bendruomenė, kurios narius vienija kolektyvinio identiteto pajutimas (čia iš: „Neatrasta galia“, p. 264), turi jégų veikti bendrų, o ne partikularinių interesų labui“, „pilietinio veikimo prielaida yra aukštas politinės visuomenės ar patriotizmo lygis...“. Išeity, kas kerta patriotizmo šaknį, susina ir pilietinio aktyvumo medj...

Patriotizmas – ne tik asmeninė Tėvynės meilė, bet ir gebėjimas turėti bendrų platesnių interesų ir veikti drauge Tėvynės labui. Tai yra labai svarbus patriotizmo dėmuo: gebėjimas kolektyviai veikti, turėti kolektyvinę tapatybę, įsipareigojimus, būti politine tauta...

...iš kurios lyg ir išnyksta tautiškumo dėmuo, pakinta pats patriotizmo turinys?

Taip, gali būti tik gentinis patriotizmas ir gali būti valstybinis. Valstybinis patriotizmas – tai įsipareigojimas rūpintis ne tik gimtaja kalba, bet ir politine tautos laisve, valstybės reikalais. Šiais laikais valstybinio patriotizmo mums labai stinga. Stinga supratimo, kad tik saugodami laisvą valstybę, galėsime išsaugoti ir gyvą kultūrą.

Kai M. Mažvydo bibliotekoje pasakiau ieškantis knygos „Lietuvos tauta“, bibliotekininkė kiek sutriko, užrašė „gugle“ jos pavadinimą, liepė kompiuteriui surasti, o tas ir surado: Jonas Basanavičius ir jo kažoks leidinys. Vėl ir vėl bibliotekininkė ieškojo, suabejojo, gal aš suklydau, gal – „Lietuvių tauta...“, bet ir vėl – Jonas Basanavičius... Aš pajuokavau: gal patriarchas pyksta už tą „Lietuvos tautą“. Jūsų nuomone, ką jis pasakyti?

Manau, kad suprastų, nes Basanavičiu ypač rūpėjo ryšys tarp naujos, atkuriamos, respublikos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos. Būtent jis siūlė ir senają vėliavą išsaugoti. Senojo valstybingumo tradicija Basanavičiu buvo labai svarbi. Taigi ir tas Lietuvos tautos supratimas jam būtu artimas. Kita vertus, Basanavičius matė ir istorinės kaitos dalykus, o lietuvių tauta XX amžiuje kūrė savo valstybę – Lietuvos Respubliką jau naujaus modernaus nacionalizmo pagrindais.

Bežongliruodami ta „Lietuvos tauta“, vėl sakau, ar tik nepamatysime vieną kartą, kad jau visiškai nebeaišku, ar dar yra Lietuvoje kur likęs koks vienas, taip saukt, tikras lietuviškas lietuvis, ar jau nebe...

O aš noriu Jūsų paklausti: kas yra „tikras lietuviškas lietuvis“?

Jau žinojau, kad taip sakysite. Na, – bent jau iš tokių, kurie, kaip tik ką sakėte, kadaisė kūrė savo valstybę Lietuvos Respubliką modernaus nacionalizmo pagrindais, na – ar bent jau mokantys lietuviškai kalbėti.

Kol nebus pakeista Konstitucija, kol lietuvių kalba bus valstybinė, tol Lietuvos tauta kalbės lietuviškai, nes pagrindinė bus lietuvių kalba.

Konstituciją labai lengva pakeisti ir tada toj „Lietuvos tautoj“ gal pasimatyti – nebéra né vieno lietuvio. Patogi skraistelė!

Jei po pusimčio metų iš esančių Lietuvos gyventojų senujų, vietinių bus tik pusė, pusantro milijono, kaip prognozuoja demografai, o kita dalis gyventojų bus atvažiavę – iš Vietnamo, Pakistano, Baltarusijos, Rusijos, – natūralu, kad tada gali keistis ir valstybinė kalba...

Aaaa... Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas L. Klimka kaip vieną iš didelių mūsų kultūrinio visuomeninio gyvenimo blogybių mato pilietiškumo idėjų priešinimą su tautiškumu. Taip esą ir mūsų mokyklose...

Pritariu ponui Klimkai. Priešinti pilietiškumą tautiškumui nėra jokio pagrindo. Kiekviena valstybę turinti tauta turi gyventi visavertį pilietinį gyvenimą. Tas priešinimas dirbtinis. Pilietiškumas yra valstybės gyvenimą gyvenančios tautos tautiškumo dalis. Tik tokia tauta gyvena jau ne tik kaip etninė kultūrinė bendruomenė, bet ir kaip politiškai laisva, turinti savo politinį gyvenimą.

Ar mūsų mokyklose pilietinis ugdymas, koks jis yra dabar, Jus tenkina?

Jis perdaug teoriškas. Mano supratimu, labiau turėtų būti siejamas su praktika, pilietiniu veikimu, su Lietuvos viešaja erdve. Jei jaunimas neįgyja pilietinio veikimo jgūdžių, neišmoksta diskutuoti apie bendrus reikalus, priimti sprendimus, nagrinėti, kritiškai vertinti vietas tikrovę, politinę padėtį, o tik įsimena demokratijos ir pilietišbės apibrėžimus, toks pilietinis ugdymas jauniems žmonėms nesuteikia galių veikti. Mūsų instituto tyrimų duomenimis, jaunimas gerai išmano, kas yra demokratija, bet praktiškai visuomenėje jis pats pasyviausias, neina ginti tų demokratijos principų: nei į rinkimus, nei į protesto akcijas. Taigi jaunimo pilietinio ugdymo, mokymo turinys atitoleš nuo praktinės tikrovės. Tokiu atveju reikia atnaujinti, keisti pilietinį ugdymą. Beje, tokia pati ir tautinio ugdymo padėtis. Jaunimas žino, tarkim, kas yra liaudies daina, papročiai, paskaito Krėvę, Vaižgantą ir kitus lietuvių autorius, bet įsipareigojimo tautos kultūrai, angažavimosi jai stinga.

Kur gal to priežastys?

Visuomenę veikia visa viešoji erdvė. Televizijos kanalai, radijo stotys, interneto svetainės dar per mažai skiria dėmesio nacionalinei kultūrai. Dažniausiai apsiribojame masine pramogų kultūra, kuri nėra itin kūrybinga, savita. Švietimo politikos įgyvendinimas neįmanomas vien per mokyklą. Labai svarbu viešajai Lietuvos kultūrai,

rinei erdvei suteikti švietimo matmenį, edukacinę dimensiją – kad ji turėtų ir šviečiamajį pobūdį.

Argi dar įmanoma mūsų valstybėje šitai...

Įmanoma. Kitos šalys tą daro. Štai Seimas neseniai patvirtino Pilietinio ir tautinio ugdymo programą, kurią įgyvendinti Švietimo ir mokslo ministerijai skyré milijonus litų. Ji galėtų daryti daug gerų dalykų: remti atitinkamas televizijos ir radio laidas, skirtas pilietiniam, tautiniams ugdymui. Jaunimui galėtų kurti interneto portalus, kuriuose būtų daug medžiagos iš tautos kultūros ir pilietinio veikimo. Visa tai reikia daryti, lėšų yra ir viskas ministerijos rankose...

Kažkaip sunku tikėti, kad Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija ims ir veiksmingai pasirūpins tautiškumu. Minėtoje konferencijoje apie visa tai P. Subačiaus išvada buvo tokia: „Mūsų pilietiškumo ugdymas, deja, neugdo tautiškumo“. O A. Nakienės: „Už tapatybės kūrimą šiandien daug našesnis mūsų tautiškumo ardomas“. Ogi, pasak V. Šeferio, Vakarų Europoje stiprėja „tapatybių svarbos įtampa“. Kokios jėgos ar negalios ardo mus?

Vargu ar esamą piktų jėgų, kurios sąmoningai ir kryptingai mus, lietuvių tautą, ardytų. Gyvename globalioje erdvėje, informacijos, populiaros kultūros srautai, mus veikiantys, yra labai stiprūs. Ką skaito mūsų vaikai! „Harj Poter“ ir kitus tarptautinius bestselerius. Kino ir televizijos filmai, mutiplikaciniai ir kiti, – tarptautinės kino produkcijos. Nacionalinės kultūrinės produkcijos turime labai nedaug. Mums stinga tekstu, kurie jungtų mus į bendruomenę. Galime tik klausti, ar mes kaip valstybė ugdydyme savają kultūrą. Bendras klimatas labai pasikeitęs ne jos naudai.

Aš ieškau išties, man nerūpi interviu dėl interviu su Kuoliu...

Reikia veikti matant esamas sąlygas. Gyvename globalioje erdvėje, mūsų žmonės juda po pasaulį, turime galvoti, kaip kurti modernią tapatybę, kaip skatinti lietuvius rūpintis savo kultūra, tapatumu: puoselėti, kurti lietuviškumą. Mums gali būti labai pravarčios, pavyzdžiui, išeivijos patirtys. Kai jauni žmonės iš Lietuvos po karo atsiduria Amerikoje, ima energingai galvoti, kas yra jų tapatybė, kaip jiems prisitaikyti prie šioto pasaulio, kaip neišnykti tame, bet ir neužsidaryti nuo jo, neatsilikti, kaip neišduoti savo lietuviškumo. Kurtos įvairios programos, kaip padaryti lietuviybę šiuolaikišką, kaip lietuviškai aptarti dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės žmogui egzistenciškai svarbius dalykus. Turime ieškoti, plėtoti savo tapatybę, kurti ją. Uždaviniai perdaug svarbūs, o mes per mažai apie tai kalbame.

Štai ir aš Jums būčiau piminės: minėtoje konferencijoje politologė A. Ramonaitė pripažino esą mūsų „elitinai kalbėjimai, deja, menkai reflektuojami į visuomenę“. O ir „Lietuvos tautoj...“ teigama, kad „neliko diskusių platesniais tautiškumo reikalais“, kad „neaptari-

nėjamas lietuviškosios tapatybės turinys". *Isiduriam antrakart į tą patį adatos smaigali: kodėl gi neaptarinėjamas? Man kartais pasivaidena: dėl to, kad nemenkos dailes mūsų šiandieninio jauniausiojo intelektualinio elito dvasioje kažkas labai subtilaus tautiškumo prasme – lūžę... Gal tik pasivaidena... O gal jau ir visa mūsų valstybė, pasak V. Rubavičiaus, iš esmės atskirta nuo nacionalinio turinio, nacionalinės valstybės tikslai po Atgimimo perkeisti į pilietinės visuomenės siekius...*

Taip, į valdžią Lietuvoje atėjė žmonės per menkai suvokia ar nesistengia suvokti nacionalinių, gyvybinių tautos interesų, per menkai juos gina. Tą liudija ir dramatiška mūsų demografinė padėtis. Visos valdžios turėtų apie tai labai rimtai kalbėti, imtis įgyvendinti aiškų veiksmų planą. Pritarčiau Rubavičiaus išvadai, tik sakyčiau: ne valstybė, o valdžia atitolsta nuo nacionalinio turinio. Kita vertus, ji nesuinteresuota ir pilietinės visuomenės stipréjimu. Jai gal net geriau, kad lietuviai liktų etnine kultūrine bendruomene. Valdžia mums padės išsaugoti šokių ir dainų ratelius, dainų šventes, tik kad mes nesikištume į viešajį gyvenimą, kad paliktume valdžiai valstybę. Taip elgesi su mumis ir sovietų valdžia: numesdavo pinigų ir dainų šventėms, ir šokių ansambliams, ir kitkam, tik „nesikiškit į politiką“...

Tai kad šiandien ir tiems „rateliams“ ne kas paberia ma. Skurdžiai jie gyvena.

Skurdžiai, bet jei vyktų mainai: duokit daugiau „rateliams“, ir mes jus paliksim ramybėje, valdžia tikrai sutiktų su tokiu susitarimu.

„Išgyvenam traumos laikotarpį“, – pasak „Lietuvos tautos“, didžioji to priežastis – „tautos idealo kaitos būtinybės nesuvokimas ir nenorėjimas pripažinti šią kaitą jau vykstant (V. Laurėnas). Jei taip, kaip įvardytumėt tą naujają tautos idealą, kokia jo kaita. Juk ir apie tai, pasak Jūsų, „viešojoj erdvėj“ lyg nešnekama.

Taip, sutinku, šiandien turėtume tartis dėl bendro Lietuvos projekto: kokios Lietuvos norim, kokiai Lietuvai norime įsipareigoti, kokią Lietuvą norime palikti būsimoms kartoms.

Jau Atgimimo laikais, manau, išsakyti visi idealai, tik, žiūrék, pamirštami, mums tereikėtų gal prisiminti, praturtinti naujų laikų patirties sąlygomis...

Taip. Tarp tų idealų ir – laisvas žmogus laisvoje valstybėje. Turėjome tokį, bet net ir jį šiandien per mažai giname. Buvo svarbus ir bendros gerovės idealas, – kad Lietuva būtų klestintis kraštas, be atskirčiai pasmerktų žmonių, kad visi turėtume galimybes gyventi pasituričiai, be skurdo, kad galingesni neapiplėšinėtų mažiau galinčiujų. Buvo svarbus teisingumo idealas – visų lygybė prieš įstatymus, teisinė valstybė. Šie idealai tuo metu buvo labai aiškiai reiškiami, bet šiandien net jie pamirštami, paminami, iškreipiame. O visuomenė neprotestuoja. Matome, kad ir nomenklatūrinis elgesys

mūsų visuomenėje toleruojamas. Beje, vienas iš idealų buvo ir – kūrybinga lietuvių tauta. Šiandien ir šiuo idealu per mažai rūpinamės...

Ar Jums malonu, gera būtent – gyventi?

Taip, man gera gyventi.

Gal galėtumėte ir paaiškinti, kaip tą gerumą laimėti. Gal tai padės kam, tarkim, ir man, laimingiau jaustis pasaulyje.

Gyveni susidurdamas su iššūkiais, mėgindamas į juos atsakyti. Kartais pavyksta, kartais nepavyksta. Augindamas vaikus, skaitydamas knygas, mėgindamas rašyti – taip ir gyveni. Jausdamas savo laikinumą, suprasdamas, kad kažką turi palikti ir po savęs. Nesi daug galų turintis žmogus šiame pasaulyje. Ką gali, kas nuo tavęs parėina, tą stengiesi daryti. Neišduoti tam tikrų principų, rūpintis dalykais, kurie rūpėjo mūsų protėviams, kurie turėtų rūpėti ir būsimoms lietuvių kartoms.

Gal ką norėtumėte pasakyti būtent mūsų žurnalą skaitantiesiems, gal ir – apie žurnalą?

Dirbate gerą darbą, sékmės jį dirbtį toliau.

Ar Jums taip atrodo, kad – gera?..

Taip. Toks leidinys yra reikalingas. Linkėčiau kuo daugiau dėmesingų skaitytojų.

Éjau pas Jus šnekėtis, nes daug kam esate mislinga asmenybė ir, ko klausinéjau, net neaišku, ar labiau „teigama“, ar labiau „neigama“.

Nuo visuomenės nesislapstau. Viešai ginu man svarbius principus. Svarbu, kad lietuviai nebūtų liurblių visuomenė, liurblių tauta. Kad būtų savarankiški, kūrybingi, kad išliktu šio amžiaus sąvartose, kad būtų išmintingi. Kad turėtų savo valstybę, neleistų iš jos tyčiotis svetimiems. Tai yra svarbu. Tam reikia, kad būtume stiprūs kaip bendruomenė, kaip tauta. Tai man rūpi. Ir, manau, prasminga savo laiką skirti tokiams dalykams.

The Whirlpools of the Civil and National Spirit

Liudvikas GIEDRAITIS' interview with the Head of the Civil Society Institute and culture historian, Darius KUOLYS

Since the end of Soviet rule Lithuania has been going through a period of change, including the reconsideration of economic, national, social, cultural, and political values. Both the state and its citizens are facing new challenges, such as the choice between striving for their civil rights which include living a safe, free life protected by law or passively watching the licence of those in power. They are also faced with the danger of locking themselves in the deadlock of despising the old national values rather than looking for contemporary expressions of national identity.

Kas kam duos garo?

Daiva TAMOŠAITYTĖ

Pakviesta įsitraukti į „Liaudies kultūroje“ publikuotą diskusiją apie televizijos laidą „Gero ūpo!“ („Duo-kim garo!“) sutikau, nes asmeninis (vėliau – ir profesinis) mano gyvenimas nuo mažens tekėjo tarp vadina-mųjų liaudininkų, įsiliédamas į kitas profesionalaus mu-zikinio gyvenimo sritis, ragaudamas ir folkloro, ir klasikių Rytų kultūrų tradicijų. Viskam esu atvira, domina „viskas, kas skamba“, man taip pat rūpi Lietuvos muzi-kos ateitis visu spektru. Tačiau pašnekėsys, kaip ir pati laida, paliko slogų įspūdį. „Nerūpėtų – neskaudėtų“, – pagalvojau ir nusprendžiau pataupyti nervus. O šyrtį įsijungusi radiją išgirdau diskusijoje minėtą šeštadieninę muzikos laidą apie Lietuvos ir pasaulio dūdmaišius, kurioje pasakojama taip gyvai ir įdomiai, kad tuoju pat sukilo ūpas rašyti.

Labai geri pokalbio tikslai atsimušė į problemą, iš kurios lietuviai išsivaduos, matyt, taip pat sunkiai kaip iš baudžiavos. Kiekvienas kalbėjo iš savo pozicijų, rem-damasis savo patirtimi, nė nemégindamas iš esmės išsi-aiškinti, kas yra kas, todėl buvo tik spėliojama ir reiškiamas nepasitenkinimas. Laidos kūrėjai testi stengė išsau-goti savo nekaltybės prezumpciją, todėl „nesuprato“ tei-singos kritikos. Šiame kontekste svariausias buvo nuo-širdus diskusijos rengėjo pasakymas straipsnio gale. Tačiau pokalbis simptomiskai atspindėjo bendrą kultūros situaciją: tiek pačią laidą, tiek problemos sprendimo būdus. Aš irgi paméginsiu tiesiog išdėstyti savo nuomonę, nes sprendimo rasti nesitiku. O gal nuomonė prie nuomonės, ir, rasi, koks obuolys, nors ir nedidukas, ant galvos nukris?

Laidą esu mačiusi tik priešokiais, nes maždaug nuo *paksogeito* supratau: arba turiu saugoti savo protą nuo taršos, arba nusinuodysiu, todėl nuo to meto lieviausiai žiūréti televizorių. Tyčia neturiu jo namuose ir nepasi-gendu. Retai įsijungiu radiją. Dar rečiau „patikrinu“ iš anksto nusižiūrėtas laidas ir programas, dažniausiai LTV, Mezzo, History, BBC arba kitas aktualias užsienio stotis. Ir su siaubu pagalvoju, kaip turi jaustis Lietuvos žmonės, be atrankos, be nuovokos žiūrintys tą daiktą, kuris nuo ryto iki vakaro drebina namus ir rodo klaikius vaizdus. Laida „Gero ūpo!“ nuo „žvaigždėtų“ *popmuzikos* renginių neatsilieka siekiu būti populiaria pramogine laida ir

turėti kuo aukštesnį reitingą, tik jos objektas specifinis. Joje tiek pat nenatūralumo ir pigumo, kiek bet kuriame komerciniame TV šou arba sovietinių laikų parodomuo-siuose „numeriuose“. Klausimas, kodėl tai, kas visuomenės kultūroje populiariausia, būtinai yra žemiausio lygmens, šiuo atveju yra kertinis, o atsakymas vertas Nobelio premijos.

Mano atsakymas tokis. Pagal istorinio kultūrinio cikliškumo logiką, pasaulis išgyvena nuosmukio laikotarpi, kurio ryškiausius požymius įvairių šalių filosofai, religijotyrininkai, sociologai ir kiti rašto bei mokslo žmo-nės mėgina išsiaiškinti ir įvardyti savokomis, atitinkančiomis kultūros ar civilizacijos, kurioje jie gyvena, ypa-tumus. Tai esminių moralės, tvarkos, koegzistencijos principų nepaisymas, žanru ir stilių mišrainė, painiava lyčių santykiose, korupcija, vertelgišumas ir panašūs bruožai, kurie ima viršų supuvusiose epochose – „civi-lizacijų saulėlydyje“ arba „geležies amžiuje“ – kad ir kaip jas pavadintume. Jei pripažystame, kad fiziniame kosmose viskas neišvengiamai sukasi ratu, kyla ir leidžiasi, o šis neišvengiamas kaip metų laikų kaita cikliš-kumo principas galioja visoms gamtos formoms, sykiu ir žmogui, tuomet dėsninga, kad šiuo metu „žiemoja-me“. Esame tarpsnyje, kuomet barbarų ordos ima siaubti aukščiausią technikos lygmenį ir dvasingumą pasieku-sias kultūras bei neišvengiamai jas praryja. Kadangi ab-soliuti tiesė (taip pat klaidingas tiesinis istorijos suvoki-mas) realiai neegzistuoja, o saulės ratą apsukusios kul-tūros ir civilizacijos niekada negrįžta į tą patį tašką, ne-galime kaip mistiniai *uroborai* – *serpens qui caudam devoravit* – įkasti sau į uodegą ar pamatyti praeitimi virstančią ateitį, ir priešingai. Tik nenumaldoma plieni-ne visatos raidos logika galima paaiškinti paradoksalų faktą, kad visuotinio informacijos prieinamumo ir žai-biško jos pasklidimo amžiuje nėra *masiškai* orientuoja-masi į akivaizdžiai progresyvius ir naudingus dalykus, bet atsiduodama tolydžio vulgarėjančių madų diktatui. Tai nebūtinai reiškia, kad aukštoji kultūra pavargsta kar-toti pati save ir brutaliose formose mėgina ieškoti naujų paskatų. Veikia daug sudėtingesnės priežastys, tačiau apie jas nekalbėsime (ne tas straipsnio tikslas). Tiesiog melo ir neišmanymo formos tampa sveiką protą temdančia

epidemija, neišvengiamą gravitacijos jėga, kai visas žmogaus kosmosas imamas formuoti pagal žemėjančius kriterijus ir jašinamas į kažkokią nematomą juodąją sky- lę. Jis išverčiamas į išvirkščią pusę, prisitaiko sau atitinkamą žodyną, yra įteisinamas ir „užantspauduojamas“. Todėl elementarus knygų pirkimas ar prusinimasis tam-pa virusu, madų demonstravimas – infekcija, šukuosenos imituoją susivélusias nušepusias ševeliūras, o už specialiai apibrizgintus, nutritus ir skylėtus rūbus kaip už gerus mokame didžiausią kainą. Vulgarėja žmonių santykiai, visa *homo sapiens* veikla. Šis reiškinys yra globalus ne tik geografine, bet ir vertybų prasme, ir muzika nėra jokia išimtis.

Todėl man kelia įtarimą autentiškumo savokos vartosena. Netikiu, kad nūdienos folklorininkai yra autentiški tradicijos tēsėjai, nes kartu su rankų darbu, gyvenimu darnoje su gamta ir neskubiais, natūraliais cikliniais gyvenimo įvykiais kaime beveik išnykęs ir juos atspindintis savaiminis liaudies menas, o po dvidešimt trisdešimt metų nejsivaizduojo jo kaip nors kitaip kaip tik išlikusio uždarose muziejinio arba sektinio pobūdžio institucijose. Kartu su gyva perdava neišvengiamai nyks ir žodynus, ir garsynas. Teigtį priešingai reikštų tvirtinti, kad grįšime į balanų gadynę, atgal į gamtą *et cetera*. Beje, eksperimentas įmanomas (garsiuju *amišų* pavyzdys). Jei folkloro ansambliai brangintini dėl tam tikros, kad ir fragmentais išlikusios, autentiškos muzikinės tradicijos tēstinumo, reikėtų į pagalbą pasitelkti intuiciją ir paméginti įsivaizduoti, kaip tos tradicijos perėmėjai atrodys po pusės amžiaus. Ar ją kurs sodybą kaimo turizmui paaukojės statistinis žemės savininkas, ką tik grįžęs iš banko (kelionės Kari-buose), iš automobilio persėdės prie TV pulto mygtuko ir galintis matyti trisdešimt kanalų įvairiomis kalbomis tuo metu, kai jo kompiuteriuotoje „troboje“ vieši iš didmiesčio pabėgęs, žolės gyvenime nei dalgiu, nei delnu *nelietės* nuobodžiaujantis vokietis ar švedas? Kas gali garantuoti, kad darbą prie interneto jis derins su sveika protėvių mityba ir sodo veisimu? Ar skiepydamas obelis jis dainuos liaudies dainą „Vai žydék, žydék“, ar visu garsu bus įsijungęs populiariosios muzikos radio stotį? Prieš penkiolika metų kažką panašaus mačiau savo akimis: staiga pralobusių turtuolių žmonas, vienoje rankoje laikančias alkoholio taurę, kitoje cigaretę ir nedarniaisiais balsais traukiančias „tautines“ dainas (kažką panašaus į „Ant kalno mūrai“) tuo metu, kai jų pirtyje išsipėrė vyrai ant grotelių kepino dešras, pariebindami jas skoliniais keiksmažodžiais ir nešvankiais juokeliais. Tie „naujieji kaimiečiai“ supirkо kone visą kaimą (ne vienkiemius!). Nežinau, kaip jiems dabar ten sekasi, nes nuo tokios „liaudies kultūros“ pašiurpusi pabėgau kartą ir visiems laikams. Žinau tik, kad vienas savininkas be šildomų „gryčios“ vonios grindų neapsiéjo.

Globalizacijos veikiami kūrėjai „autentišką“ tradiciją bando miksuoti, daryti visokius žanrinius, stilistinius, instrumentinius junginius. Darinių su šaknimi „folk“ daugėja. Ne visi eksperimentai neįdomūs ar profaniški. Tačiau pati muzikos raidos logika reikalauja neapsimesti, kad nesupranti, jog natūraliai, laisvai, su variacijomis atliekamą liaudies dainą pajungus niveliuojančiam *bumčiko* tipo ritminiam piešiniui, kad ir labai smagiam, pusė tos dainos vertės iškart prarandama. Sékmingiausi atrodytų bandymai jungti įvairias improvizacines muzikines sistemas, bet – su išlygomis. (Įdomiai skambėjo neseniai girdėta Stasio Daugirdo su gitaros pritarimu atliekama improvizuota lietuvių liaudies daina léto bliuzo stiliumi. Tačiau šiuo atveju svarbi buvo ir ryški, originali kūrėjo asmenybė.) Nykstant kaimo poetikai ir tautosakai jos vietą užima kita *musica profana* rūšis – proletariato muzikinė kultūra, tapusi „miesto liaudies“ savastimi. Dėl šios priežasties urbanizuotose šalyse sparčiai išpopuliarėjo darbininkų saviraiškos stilialai ir žanrai bei instrumentai: tango, akordeono muzika, buitinis romansas, šlageriai, repas ir t. t., persikėlę ir į klasikinę sceną. Šis mūsų šalyje vėluojas procesas įgauna pagreitį ir sparčiai plinta.

Muzika daro įtaką ir klesti tik tada, kai ją kuria ir atlieka žmonės, įkvėpimo besisemiantys iš aplinkos, kuriuoje gyvena. Ji turi būti gyva, o ne dirbtinai reprodukuojama. Suklasifikuota, įrašyta ir padėta į lentyną liaudies muzika, nebeskambanti viešose erdvėse, tėra mumija ir ateity bus įdomi tik mokslininkams. Iš tikrujų ji gali išlikti tik modifiuotais pavidalais, tarp jų – kompozitorų kūryboje, kurie savaip ją išgirsta ir iprasmina. Neturiu poreikio laidoje „Gero ūpo!“ klausytis kaimo kapelų, nes paprastutė jų muzika negali né lygintis su šimtmečiais šlifuota liaudies daina ar instrumentine muzika, vadina-ma folkloru; kapelos atlieka labai siaurą tam tikro socialinio sluoksnio žmonių linksminimo paskirtį, o pastaruoju metu laidoje plintanti „kapelijų“ (tai yra neaiškios kilmės ansambliai) mada liudija to siauro rato adresato praradimą arba virsmą. Ko mielai klausausi, kai pasiilgstu žmogaus balso? Kitąsyk Česlovo Sasnausko, Juozo Naujalio ir ypač Mikalojaus Konstantino Čiurlionio originalių bei harmonizuotų liaudies dainų chorams. Sekmadienį išklausyti visas pastarojo dainas nuo „Oi giria giria“ iki „Kelk, dukrele“, kurios yra *tobulybė*, man tolygu dalyvauti šventose mišiose. Ir tada apima iliuzija, kad tebesame dainų kraštas, kad mūsų vaikai vėl bus mokomi lietuviškos muzikos ir kad konkursuose bei šventėse nereikės girdėti nuo vaikystės jiems brukamų svetimų intonacijų, kalbos, pseudokultūros...

Pokalbyje neaiškus, neatidarytas liko stalčius, skirtas vadinamajai stilizuotai liaudies muzikai. Ką reiškia terminas „stilizuota“? Gal gali būti ir „žanrizuota“, ir kitaip dozuota liaudies muzika? Piktintis jos unifikotumu, tam

tikrų unikalių savybių susiliejimu į visumą yra tas pat, kas piktintis tarmių, akcentuacijos (kirčiavimo pobūdžio) įvairovę panaikinusia bendrine lietuvių kalba. Deja, tai irgi neišvengiamas globalizacijos padarinys. Jis egzistuoja visur. Ar šis fenomenas gyvybingas? Mano nuomone, „stiliuota liaudies muzika“ yra atsidūrusi tarp dviejų ugninių, trypia kažkur pusiaukelėje tarp „grynujų folklorininkų“ ir „klasicistų“, jি trukdo ir vieniems, ir kitiems. Tai, kas harmonizuota arba stiliuota, folklorininkams yra tabu; europinės, akademinės (rimtosios) muzikos tradicijos tēsėjai (pakrikštijus politine savoka – „konservatoriai“) mano, kad „liaudininkai“ išradinėja dviratį. Kaip jie drysta, mano sau koks snobas, daryti tą, ką darė italai, vokiečiai, indai, liaudies instrumentą iš léto vertę klasikiniu. Laimi „liberalai“, kurie drąsiai eksperimentuoja, nebijo panaudoti unikalių archajinių instrumentų, ritmų, garsaeilių, įvairių chtoninių kultūrų tradicijų perkelti į ultra-šiuolaikinę terpę.

Pokalbyje nuskambėjo labai teisinga mintis: muzika, kad ir kokiai rūšiai priklausytų, turi būti kokybiška. Vadinasi, jei tai folkloras, vokalinės ar instrumentinės liaudies muzikos judėjimas, atlikėjai turi remtis gyvai perimama tradicija iš mokytojo, atstovaujančio tam tikram regionui (ir jo pagrindu susiformavusiai liaudies muzikos mokyklai), kuris reikliai atsirenka mokinius, lygiai taip pat, kaip tatai daro profesionalūs muzikantai. Jokių pusfabrikačių, „mėsainių“ gaminti nevalia, ir jiems vienos Nacionalinėje televizijoje neturi būti, nes egzistuoja grįztamasis ryšys, kai nesąmoningai mokomasi to, kas girdima tokiose laidose kaip „Gero ūpo!“. Dainuojamam, rimuotam žodžiui ypač imlūs vaikai. Reitingai ir negailestingų rinkos ekonomikos dėsniių skatinamas pataikavimas beformiam muzikos supratimui laidos neišgelbės, ji išnyks savaimė arba gyvuos pažemėse kaip kitos, nuėjusios populiarumo keliu. Svarbiausia daiktus ir reiškinius vadinti tikraisiais vardais. Jei laidoje vyraus kičas, tai nesitikėkime, kad supratimą turinti, bet ji slepianti laidos vedėja šypsosis ir kalbės taip natūraliai, kaip ką tik iš laukų su lauknešeliu sugržusi devynioliktojo amžiaus linų rovėja.

Mus gali išgelbėti tik drąsa kurti aiškiai kriterijais matuojamą liaudies meną, kuriame turi veikti pagrindiniai veiksnių – iš aplinkos gyvai kylantis poreikis kurti ir talentas, būtinas tam tikslui įgyvendinti. Pelno ir išorinio masinio populiarumo siekimas šiuo požiūriu veikia kaip lakmuso popierėlis: jei nors krislelis jo yra įmaišytas į motyvaciją muzikuoti, jei tai néra nuoširdus piemens noras pasipuikuoti prieš kitą piemenį kuo gražesne, kuo įmantrėsne birbyne ir kuo dailesne melodija, ilgainiui ir atsidengs visa virtuvė – greito muzikinio maisto ruošimo restoranai, nieko bendra neturintys su autentiška pasaulėjauta. Būdinga, kad greito populiarumo siekia tuo tiksl-

iu susimetę atsitiktiniai „muzikantai“, ir dar klausimas, ar jiems toks „muzikavimas“ iš viso teikia džiaugsmą – esminį liaudies muzikos akstiną ir šaltinį.

Leiskime mūsų liaudies talentams išradinėti dviratį. Tegu įsiklauso, kuria, eksperimentuoja, derina, apiben-drina. Dažnai ryškaus talento atlikėjas išgarsina iki tol prastu laikytą instrumentą, jি patobulina. (O ar apskritai esti kitaip?) Kaip visuomenė progresuoja, ar jai gali pavykti įbristi į tą pačią upę? Galbūt kur nors Lietuvos širdy jau gimė būsimasis Čiurlionis, genialiai išspręsią tautinės savasties ir kosminio universalumo vienovės klausima. Tokie genijai tampa *uroborais*, savo kūryba apjuos-dami visą kosmosą, harmonizuodami aplinką ir įminda-mi artimą kankinančias mīsles. Jie ateina gelbėti tautos, kuri to tebéra verta. O ar pasinaudojome Mikalojaus Konstantino palikimu ir įgyvendinome jo vizijas, ar tėsėme jo kūrybinę tradiciją? Ar ant Tauro kalno stovi Tautos namai? Ar nuo sakralinės ir integralios lietuvio pasaulėjau-tos nukrapštėme vėlesniųjų laikų apnašas, kurios nelygi-nant falsifikatas dengia originalią drobę? Kai į šį klausimą atsakysime teigiamai, galėsime viltis turj̄ liaudies mu-zikos ateitį. O mąstyti, kaip viskas atrodys po pusšimčio metų, turime. Nekurianti ateities vizijų tauta yra mirš-tanti gentis. Mes svajonių ir regėjimų turime apsčiai. Dar turimeapti Šiaurės Atėnais, kuriuose bus ostrakuojamas kiekvienas prašalaitis, paminantis O. Milašiaus, Vydu-nio, M. K. Čiurlionio, S. Šalkauskio tautos reikalus. Pir-miausia išrūkykim iš savęs servilizmą ir duokim garo *kvis-lingams*, išlaisvinkim vietą forumui.

Pamenu savo močiutę iš tévo pusės Oną Tamošai-tienę, kuri prižiūrėdama *mergučes* (t. y. mane ir seserj) visalaik niūniuodavo liaudies dainas. Be paliovos. Stab-teli – ir vėl ima linguoti, dūgzti. Tai veikė kaip *mantros*, kaip jūros ošimas. Iš gelmių, iš tolybių ateina dieviška-sis garsas, įsimelkia po oda, į atmintj, į ateitj. Paviršius juk visada liks paviršius, blizgantis ir nykus kaip televi-zoriaus ekranas.

Discussion continued

Who Will Heat Things up at Whose Expense?

Daiva TAMOŠAITYTĖ

In response to the discussion about the Lithuanian National Television programme *In Good Spirits* (formerly – *Let's Heat Things up!*) published in "Liaudies kultūra" (Nº 6, 2006) Daiva Tamošaitytė expresses her more general opinion on folklore, the so called folk music-making, and on contemporary socio-cultural and social processes taking place in the public space. She believes that "ratings and pandering to shapeless understanding of music generated by the merciless laws of the market will not save the programme. It will dis-appear or will flounder at the bottom [...]".

Motina Žemyna baltų deivių kontekste

I dalis: Tacito *mater deum*, trakų-frigų Σεμέλη, latvių *Zemes māte, Māra*, lietuvių bei latvių Laima, Laumė ir lietuvių Austėja

Nijolė LAURINKIENĖ

Tyrimo objektas: lietuvių deivė Žemyna ir jos santykis su kitomis baltų deivėmis, susijusiomis su chtoniškaja mitinio pasaulio sfera, turinčiomis mitinės Motinos bruožų. Straipsnis skaidomas į dvi dalis. Pirmojoje dalyje kalbama apie Žemynos sąsajas su aisiau Dievų motina, trakų-frigų Semele, taip pat apžvelgiamos tokios deivės kaip latvių Žemės motė, Mara, lietuvių, latvių Laima bei Laumė ir lietuvių Austėja. Antroji šio straipsnio dalis bus publikuojama kitame „Liaudies kultūros“ numeryje. Tikslai: atskleisti žemės deivės ryšį ir bendrus bruožus su kitomis baltų deivėmis, pademonstruoti jos vietą ir vaidmenį moteriškųjų dievybių kontekste. Metodai: rekonstrukcijos, struktūrinis-tipologinis, lyginamasis-istorinis. Išvados: Žemyna galėjusi būti viena svarbiausių baltų deivių, iškūnijusia charakteringiausius moteriškos chtoninės dievybės, paprastai kvalifikuojamos kaip Žemė motina ar Deivė motina, požymius. Kai kuriuos chtoniškumo ar mitinės Motinos ypatumus ižvelgiame ir kitose baltų deivėse.

Baltų moteriškųjų dievybių kaip visumos, kaip tam tikros sistemos samprata raiškiausiai moksliniuose tyrinėjimuose buvo pristatyta Marijos Gimbutienės. Tokias senosios religijos figūras kaip Žemyna, Laima, Gabija, Austėja, Laumė, Ragana, Medeina, Žvorūna, Giltinė ir joms gimininkas mitines būtybes ji siejo su priešindoeuropine epocha ir vietiniai (ankstesni nei 3–2,5 tūkstm.pr. Kr. laikų) baltų žemės gyventojais, jų specifine matricentrine, matrilinijine kultūra (Gimbutas 1999: 197–213; Gimbutienė 1996: 10–11; 2002: 19). Nesiiimdama preciziškos mitinių vaizdinių analizės, ji savo hipotezę grindė daugiausia archeologijos duomenimis, tačiau ir šios medžiagos interpretacija bei ja pagrįsta Senosios Europos kultūros hipotezė susilaukė iš lietuvių archeologų ir mitologų kritikos (Butrimas 2000a: 65–67; Girininkas 2002: 73–75; Iršėnas 2003: 7–19; Beresnevičius 2002: 149–156). Nesiiemsime šiaime straipsnyje gyldenti stipriųjų ir silpnųjų mokslininkės teorijos pusią, tam specialiai tekutį skirti nuodugnesnę analizę. Galėtume tik konstatuoti, kad Gimbutienė, būdama susipažinusi su plačiu Europos prieistorės tyrinėjimų kontekstu, turėdama stiprią mokslininkės intuiciją ir gausybę

kad ir nepakankamai racionaliai bei preciziškai susistemintos medžiagos, pastebėjo iš tiesų kai kuriuos labai svarbius dėsningumus baltų mitologijos faktų visumoje ir juos savaip interpretavo. Čia nekvestionuojame ir priešindoeuropinės epochos sampratos. Kad ir kaip, iš mitologijos duomenų matyti, kad tam tikra dalis baltų mitinių personažų yra chtoniškos prigimties, turi specifinių, pasikartojančių, juos jungiančių bruožų. Tai leistų daryti prielaidą kažkada egzistavus ganetinai archajišką tuos personažus telkusi chtoninės mitologijos pasaulį, kuriam priklausytu ir tam tikras moteriškos mitinės būtybės tipažas, kurio būdingiausieji ypatumai sutelkti žemės deivės (lietuvių Žemyna, latvių *Zemes māte*) mitinėje figūroje.

Latvių mitologijos tyrinėtojai yra tos nuomonės, kad kai kuriose latvių mitinėse būtybėse (kaip kad Laima ir Mara) užsiliko tam tikros archajiškos nebežinomo vardo deivės požymiai; toji deivė sietina su vaisingumo skatinimu ir galėjusi būti chtoniškų galių valdove. Ji galėjusi priklausyti indoeuropiečių Deivėms motinoms. Iš latvių deivų tai greičiausiai Žemės motė, *Zemes māte*. Vėliau jos vaidmuo palaipsniui mažėjo, ir jos funkcijas perėmė kitos latvių Motinos (Straubergs 1949: 28; Biezais 1955: 338). Taigi kitose latvių deivėse galima ižvelgti Žemės motės substratą. Panašiai lietuvių deivų bruožai koreliuoja su Žemynos esminėmis funkcijomis. Toliau ir bus siekiama apžvelgti svarbiausias baltų deives, turėjusias ryšį su žemiškaja mitinio universumo sritimi bei Deivės motinos vaizdiniu, eksplikuojant jų funkcijas, ieškant tarp jų sąsajų, panašumų, analogijų.

Atskirai dar reikėtų pažymeti, kad Deivės motinos samprata, su kuria glaudžiai siejasi žemės deivė, – tai ne vienos kurios nors epochos reiškinys. Ši vaizdinė yra tyrinėjusi ne tik Gimbutienė, bet ir daugelis kitų žinomų istorikų, antropologų, religijotyrininkų ir psichoanalitikų (Briffault 1927; Stone 1976; Scully 1979; Preston ed. 1982; Olson ed. 1983; Jung 1982; Neumann 1989). Deivė motina čia figūruoja kaip savaimė suprantama religijotyros bei archetipinės psychologijos sąvoka.

Kaip liudija istorijos, senųjų religijų ir literatūros šaltiniai, matristinė ideologija bei ja grindžiama religinė tradi-

cija Europoje ir gretimuose ar įtaką jai dariusiucose Azijos kraštuose egzistavo (nebūtinai dominavo) ne tik priešistoriniu periodu, bet ir vėlesnais laikais. Tai patvirtina didžiosios Europos dalies (ypač jos vidurio bei pietryčių regionų) ir Mažosios Azijos ne tik VII-II tūkstantmečio pr. Kr., kaip remdamiesi daugiausia archeologijos radiniais konstatavovo Gimbutienė ir Kretos Mino kultūros tyrinėtojai (Gimbutienė 1996: 10, 189–191; 1999: 127–214; Evans 1921–1935), bet ir istoriniu periodu nuo I tūkstantmečio pr. Kr. iki I–V a., kas matyti iš mitologijos duomenų. Tarp aptariamo reiškinio gyvavimo teritorijų išskiria Mažoji Azija (ypač atskrausčius iš ją frigams 1200 m. pr. Kr. ir apie 1000 m. pr. Kr. jos vakarinėje dalyje įsikūrus graikams), Viduržemio jūros pakrančių kraštai (ypač graikų ir romėnų), Reino aukštupys (iš kur kildinami keltai, irgi mitinių Motinų ir matronų garbintojai, vėliau turėjė glaudžių sąlyčių su romėnais, I tūkst. pr. Kr. migravę į Europos vakarus bei Mažają Aziją), taip pat Reino žemupys (apgyventas germanų, tarp kurių I–V a. irgi buvo išplitęs matronų kultas) ir galiausiai – Baltijos jūros pakrantės, kuriose, be germanų, slavų ir finų-ugrų kilmės gyventojų, nuo seno gyveno baltais, I a. Publiaus Kornelijaus Tacito paliudyti kaip Dievų motinos garbintojai (kitoms apibrėžto arealo sritims šiuo atžvilgiu bus skirta šio tyrinėjimo dalis). Kai kuriose pasaulio religijose bei kultūrose šis vaizdinys tebegyvyoja iki šiol. Mūsų dabar vyraujančiam religiniame kontekste jos vietą užėmė krikščionių Dievo motina Marija.

Iš Deivės motinos (arba Didžiosios motinos, *Magna Mater*) vaizdiniu tyrinėjimų matyti, kad, pasiremiant įvairių pasaulio tautų mitologine medžiaga, jis gali skleistišti įvairomis formomis. Erichas Neumannas teigia, kad savoka *Magna Mater* žymi ištisą mitinių objektų kategoriją, tokią kaip deivės, fėjos, burtininkės, raganos bei kt. Šios mitinės būtybės gali būti laikomos Didžiosios motinos archetipo mitinėmis bei ritualinėmis apraiškomis (Neumann 1989: 26). Žemės deivė – tai tik viena iš Didžiosios motinos tipui priklausantių mitinių būtybių, tik viena iš jos įvairiopų raiškos formų. Religijotyrininkų bemaž visuotinai pripažištama, kad žemės deivė skirtina prie seniausių ir kartu gyvybiniausių dievybių tipų. Toliau ir pamėginsime ižvelgti bei atpažinti įvairose baltų deivėse atitinkamos žemės dievybės-motinos prototipą ar jo požymius. Užtat ryšys su žeme, žemiškumu ir žemės sferos objektais, taip pat matrinstiniai baltų deivių ypatumai bus ypač pabrėžiami.

Dievų motina

Pirmąsyk baltų moteriškoji dievybė paminėta vienam ankstyviausių rašytinių baltų religijos ir mitologijos

šaltinių – Tacito *De origine et situ Germanorum*, parašytame apie 98 metus. Čia (sk. 45) teigiama dešiniajame Svebų (Baltijos) jūros pakraštyje gyvenant aicišių gentis, kurios garbina Dievų motiną (*matrem deum venerantur*) (BRMŠ I: 143, 145). Be to, dar pažymima, kad šios gentys nešioja šernų atvaizdus, kurie yra jų tikėjimo ženklas, saugantis nuo visko. Kardus naudoja retai, dažniau – vėzdus. Anot Tacito, aicišai augina javus ir kitus augalus uoliau negu „tingūs germanai“, taip pat jie jūros seklumoje ir pačioje jos pakrantėje vieninteliai iš visų renka gintara, jų pačių vadinančią *glesum* (BRMŠ I: 143, 145). Taigi Tacitas apibūdina aicišius (turedamas omenyje vakarų baltus, gyvenusius į šiaurės rytus nuo Vyslos žemupio) kaip žemdirbius ir gintros rinkėjus. Jau III tūkstantmetje pr. Kr. ir vėliau gintros iš čia buvo gabenamas į Viduržemio jūros baseino šalis. Todėl „barbarų gentys“, gyvenusios palei Gintaro kelią nuo Dunojaus iki Baltijos, romėnams galėjo būti pažystamos.

Mitinės motinos kultą Tacitas pabrėžia apibūdindamas ir germanų genčių religiją. Tame pačiame veikale (sk. 40) jis praneša, kad septynios germanų gentys garbino žemę Nertą, tai yra Žemę motiną (*Terram Matrem*) (Tacitas 1972: 26–27; Simek 1984: 282). Tai, kad ideologija, susijusi su moters vaidmens akcentavimu, buvusi stipri ano meto Pabaltijy, liudija ir Tacito teiginys apie sitonus (jo priskiriamus germanams, nors esama prielaidos juos galėjus būti suomių), svijonų (dabartinės Švedijos germanų gentys) kaimynus, kuriuos, kaip rašo romėnų istorikas (sk. 45), valdo moteris (*femina dominatur*) (BRMŠ I: 143, 146; Tacitas 1972: 30, 269).

Tacito paminėtoji aicišių *mater deum* mitologijos tyrinėtojų identifikuojama su lietuvių žemės deive Žemyna, tarp jų ižvelgiamos akivaizdžios analogijos (N. Vėliaus: BRMŠ I: 140; V. Toporovo: Toporov 2000: 257). Kitose mitologinėse tradicijose Dievų motina taip pat gali būti kvalifikuojama kaip žemės deivė ar susijusi su žeme būtybė. Graikų Gaja, žemės deivė, žemės personifikacija, buvo ir Dievų motina, mitinė pramotė, atsiradusi iš Chaoso. Šiaurės germanų mitologijoje deivė Fjorgiun, griaustinio dievo Toro motina, su žeme siejasi pačiu savo vardu (*fjorgyn* pažodžiui – ‘žemė, šalis’).

Dievumotiną gerokai vėliau – 1583 m. mini ir Jokūbas Lavinskis, lietuvis jėzuitas, misionieriavęs Lietuvos, Žemaitkiemyje, dab. Ukmergės r. Jis teigia, kad kai kurios „moterys buvo įpratusios kvailai aukoti vištą Dievų motinai (*matri deum*), nežinau, kokį vardą turinčią“ (BRMŠ II: 606, 608). Beje, prieš apeigos, skirtos *matri deum*, aprašymą jis pasakoja apie rudenį vėlgį moterų atliekamą ritualą (kurio metu aukota kiaulė), skirtą žemės deivei (*tellure dea*). Tad Lavinskio paminėtoji moterų garbinta Dievų motina jam nežinomu vardu ar tik nebus bu-

vusi toji pati žemės deivė? Kiaulė ar šernas – žemės bei žemdirbystės deivėms aukojami, joms priklausantys gyvuliai. Paršukai – būdinga auka graikų žemdirbystės deivei Demetrai (FWSD: 307); germanų vaisingumo dievams va-nams priklausančios Fréjos atributas buvo šernas (*Edda, Hyndluljóð* 7). Kiaulė siejama ir su baltų žemės deive. Vilniaus kolegijos jézuitų metinėse ataskaitose (1588 m.) kalbama apie lietuvių Žemės deivę (*Deae Telluri*), kuriai aukota kiaulė (BRMŠ II: 618, 626). Per Mato Pretorijaus aprašomą sėjos šventę, kurios metu būdavo atliekami nuliejimai Žemynai, kaip javus globojančiai deivei, vienas ritualinių patiekalų buvo kiaulės galva, kojos ir būtinai knyslė (BRMŠ III: 180–182, 287–288). Stanislovas Rostovskis pasakoja, kad kiaulę Žemei aukoja (*Telluri porca faciebant*) žemaičiai (BRMŠ IV: 140). Tad nenuostabu, kad šernų atvaizdai Tacito paminėti kaip Dievų motinos, kuri asocijuojasi su Žemyna, garbintojų atributas. Šerno ir kiaulės ryšys su chtoniškaja sfera ir tos sferos deivėmis nekelia abejonių. Aisčių adoruojamą Dievų motiną sieti su žemės deive skatina ir tai, kad tie garbintojai esą, anot Tacito, duoninių javų augintojai. Agrikultūrinis Dievų motinos figūros kontekstas juo labiau leidžia manyti, kad toji motina galėjusi būti žemės deivė, Žemė motina (plg. latvių *Zemes māte*). „Dievų motina“ – tai tikais aisčių deivės įvardijimas pagal antikoje gerai pažinotą dievybės tipą.

Kalbos ir tautosakos duomenys aiškiai liudija, kad Žemyna vadinta motina, ir tai yra būdingiausias, pastovusis jos epitetas: *Motina Žemyna mus šeria* (LKŽ XX: 344); *Motinėle Žieminėle, perlo upė, ant perlo upės aniolas stovi...* (12 kartų) (TD IV: 179). Gerai žinoma, kad ne tik Žemyna, bet ir pati žemė nuo seno vadinta ir laikyta motina: *Žemę pirma bučiuodavo ir kalbėdavo: Žeme, motina mano, aš iš tavęs esu, tu mane šeri, tu mane nešioji, tu mane po smerčio pakavosi* (LTR 1539/39/); *Žemę reikia gerbti, ba žemę yra mūs motka* (LTR 1580/828/) ir pan. (plačiau žr. Toporov 2000a; Ūsaitytė 2002). Žemės vidinę esmę, jos galias įasmeninusi Žemyna laikyta pavyzdine motina, ir tikriausiai būtent ji tapatintina su Tacito bei Lavinskio paminėtaja Dievų motina.¹

Žemyna

Tad baltų Žemyna, kaip ir vardu nepavadinta žemės deivė, minimos XVI–XVII a. šaltiniuose. Jonas Lasickis (apie 1582 m.) tarp kitų žemaičių dievų pateikia Žemynos (*Zemina*) vardą ir ją pristato kaip žemės deivę (BRMŠ II: 582, 595). Kaip jau kalbėta, Jokūbas Lavinskis liudija (1583 m.) lietuvius turėjus žemės deivę (*tellure dea*) ir Dievų motiną (BRMŠ II: 605, 608), kurios, matyt, yra viena ir ta pati dievybė. Vėliau Vilniaus kolegijos jézuitų metinėse

ataskaitose (1588 m.) rašoma apie lietuvių Žemės Deivę (*Deae Telluri*) (BRMŠ II: 618, 626). Mikalojus Daukša (1595 m.), vardydamas lietuvių garbinamus objektus, užsimena ir apie Žemyną (BRMŠ II: 655). Danielius Kleinas „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (*Grammatica Litvanica*, 1653 m.) pateikia Žemynos vardą ir teigia, kad tai – žemės deivė, kuri, anot jo, atitinkanti romėnų Cererą (BRMŠ III: 51). Daugiausia dėmesio tuometinėje Prūsijoje ir Vakarų Lietuvoje (Žemaitijoje, Nemuno žemupyje ir Klaipėdos apylinkėse) garbintai deivei Žemynai yra skyrybė Matas Pretorijus. Jo veikale (XVII a. pab.) Žemyna apibūdinama nurodant svarbiausias jos funkcijas, siejant ją su reikšmingiausiomis žmogaus būties situacijomis, šventėmis ir darbais bei jų metu atliekamais šiai deivei skirtais ritualais (BRMŠ III: 107–323). Taigi Žemyna, taip pat neįvardyta žemės deivė, minimos gana vėlyvuose baltų mitologijos šaltiniuose. Tačiau priminus, kad Tacitas I a. užfiksavo Dievų motiną, kuri irgi laikytina žemės deive, galima būtų teigti, kad ši deivė paliudyta viename ankstyviausiu baltų religijos ir mitologijos šaltiniu.

Kadangi čia bus nemažai kalbama apie deivių priedermes ir jų suverenumo sferas, svarbu aiškiai žinoti ir Žemynos veiklos ne tik bendrają erdvę, bet ir konkrečius svarbiausius kuruojamus objektus. Remdamiesi daugiausia Pretorijaus aprašymais, glaustai nusakysime pagrindines šios dievybės funkcijas.

Žemyna, kaip rodo pats vardas, yra žemės deivė, tačiau savo funkcijomis ji apima kur kas plačiau. Tai neabejotinai polifunkcionali deivė, valdžiusi ne tik chtoninį mitinį pasaulį su jo vaisingumo galiomis, ne tik požemį su tame esančia vėliu karalyste, – nuo jos valios priklausė ir žemiškasis žmogaus gyvenimas, ypač lemtingais tarpsniais. Taigi Žemynos funkcijos gali būti suskirstytos į keletą sričių. Pirmoji ir svarbiausioji jų – žemdirbystė. Žemyna visų pirma – augalijos, ypač javų globėja. Iš ją kreiptasi sėjos, šienapjūtės, derliaus nuémimo ir dorojimo periodais, prasant sėkmės laukus įdirbtį, apsaugoti pasėlius nuo nelaimių, leisti pasėliams gerai suvešti ir siuštį javams brandą (BRMŠ III: 180, 287). Antroji Žemynos funkcijų sritis – gyvulių globa. Šventinant karves ir arklius, taip pat per ganiančios užbaigimo šventę laiminant gyvulius žiemos metui, net ir per skerstuvės, būdavo atliekamos apeigos Žemynai ir tikimasi jos paramos (BRMŠ III: 190–191, 195, 201–205, 304–306). Trečioji Žemynos funkcijų sritis susijusi su esminiais žmogaus gyvenimo momentais – krikštynomis (rodynamis), kai Žemynos prašoma globoti motiną ir kūdikį (BRMŠ III: 221, 319); sužadėtuvėmis, kai nuliejama Žemynėlei, piršliui atjojus (BRMŠ III: 209–210, 310); laidotuvėmis, kai Žemynos prašoma priimti „dūšelę“ ir gerai „kavoti“ (BRMŠ III: 225, 322).

Tad Žemyna neabejotinai buvo žemdirbių ir gyvulių augintojų deivė. Jos valdos – dirbami laukai su kultivuojama augalija. Ji kuravo ir namų ūki, kuriame gyvuliai buvo bene didžiausias turtas. Be to, Žemyna, tarsi vyras iš amžiumi bei statusu motina šeimoje, prižiūrėjo kitas moteris – gimdyves ir jų kūdikius. Kaip globojanti Motina, ji dalyvaudavusi sruoxtuviu apeigose. Ir galiausiai, nepalikdama likimo valiai mirusiojo, lydėdavusi jį į požeminį mirusiuju pasaulį, ten eidama vėlių šeimininkės pareigas.

Žemyna ir trakų-frigų Semelė

Pretorius pavadinė Žemyną ir tiesiog Žemele: *Zemynē, oder auch Zemele* (BRMŠ III: 121, 239). O vardas Žemelė asocijuojasi su trakų-frigų kilmės mitine būtybe vardu Semelė (*Σεμέλη*), irgi reiškusiui žemę. Tai Tėbų karaliaus Kadmo ir Harmonijos duktė, pristatoma ir kaip senojo trakų-frigų žemės deivė (Nilsson 1941: 566). Vėliau ją perėmė graikai. Semelės vardas ir etimologiskai susijęs su indoeuropiečių žemės pavadinimu (Nilsson 1941: 535; Toporov 1990: 166). Tyrinėtojų seniai pastebėtas ir Semelės (*Σεμέλη*) etimologinis ryšys su lietuvių *Žemele* bei *Žemyna* (Nilsson 1941: 535; Toporov 2000: 259). Kaip žinoma, trakai-frigai, kadaise gyvenę Juodosios jūros vakarinėse ir iš dalies šiaurinėse pakrantėse, II tūkstm. pr. Kr. patraukė į pietus ir įsikūrė tarp Dunojaus ir Marmuro bei Egėjo jūrų (dabartinėje Bulgarijoje bei kt.) ir Mažojoje Azijoje (Mažiulis 1979: 34). Itraukta į graikų mitologinę tradiciją, Semelė tapo viena iš Dzeuso mylimųjų, ir jiems gimė sūnus Dionisas (Hesido „Teogonija“ 940–942, 975–978; Pausanijas II.37.5).

Frigų mitologija išskyrė itin pabrėžtu *Magna Mater* tipo dievybės vaidmenių. Jos ryškiausia reprezentantė – Kibelė, gamtos bei vaisingumo deivė. Ši deivė iš Anatolijos paplito graikų, romėnų ir kitose religijose (gr. *Κυβέλη*, lot. *Cybele*). Vadinta ji ir tiesiog *Magna Mater deum Idea* (pagal Mažosios Azijos kalnuose, į pietryčius nuo Trojos, lokalizuojamą jos buveinę Ida). Trakų-frigų mitologija buvo vienas svarbiausiu Didžiosios deivės vaizdinio plitimo šaltiniu Mažojoje Azijoje ir Viduržemio jūros pakrančių kraštuose. Intensyviausiai ši deivė plito Romos imperijoje, kur ji III a. pr. Kr. pateko iš frigų ir užėmė reikšmingą vietą (FWSD: 271; AŽ: 205).

Baltų Žemelė nei vardu, nei bendriausiu pobūdžiu neprieštarauja sąsajai su trakų-frigų Semele. Žemelė ir *Σεμέλη* yra tam tikro laikotarpio kalbinė ir mitologinė bendrybė, galėjusi susiformuoti dar tais laikais, kai baltų ir trakų-frigų gentys gyveno kaimynystėje (apie baltų ir trakų galimus kontaktus žr. Karaliūnas 2006, I: 47–51).

Baltų žemės deivė turi kai kurių panašumų ir su Kibele, kurie, atrodytų, téra tipologinio pobūdžio.

Zemes māte

Latvių žemės deivė vadinama tiesiog Žemės mote, ar Motina Žeme (*Zemes māte*). Ji – tik viena iš daugelio latvių mitologijos „močių“, nors bene svarbiausioji tarp jų. Kitos motės, atstovaujančios īvairiomis stichijomis, laukinės ar kultivuotos gamtos sritims, – tai Vandens, Ugnies, Vėjo, Jūros, Upēs, Miško, Lauko, Krūmų, Lapu, Uogu, Žiedų, Miežių, Darzo ir kt. Atskira močių grupė susijusi su žmogaus gyvenimu (turtu, gerove) ir mirtimi: Vėlių, Kapu, Skalsos, Naudos, Raugo, Gyvulių, Bičių ir kt. Manoma, kaip jau buvo užsiminta, kad ta daugybė močių – tai vienos, pagrindinės Žemės motės funkcijų išskaidymo padarinys (Biezais 1955: 207; BRMŠ III: 612–614, 630, 701). Taigi jau vien mitinių motinų gausumu latvių mitologija paremia prielaidą, kad baltų protėviams tolimoje praeityje, o ir ganėtinai vėlai, kai baltais jau buvo suskilę į atskiras tautas, Deivės motinos tipo dievybė buvo aktuali ir turėjo savo garbinimo tradiciją.

Pasak Péterio Šmito, latviai tikėję, kad „kiekvieno žmogaus kūne esanti dar tokia būtybė, vadinama motina ar mote (*māte*). Ši motė panaši į rupūžę, su keturiomis kojomis. Sulig vienomis žiniomis, ji apsikabinusi žmogaus širdį, sulig kitomis, glūdinti prie nugaros palei nugarkaulį. Kol motės niekas neskriaudžia, ji ramiai sau miega, bet jei žmogus, per daug dirbdamas, „persiplēšia“, motė pasidaro nerami ir pradeda vaikščioti. Kartais ji savo kojom apglēbianti žmogaus vidurius ir imanti juos gniaužti, dėl ko kylantys dideli pilvo skausmai. [...] Norėdami nerimstančią motę vėl užmigdyti, ligoni veda į pirtį, kur kokia nors geradarė ji brauko (masažuoja), paprastai kartu tardama tam tikrus užkalbėjimus. Už vaistus nuo motės sutrikimų vartojamos „motės métos“ (*mātes mētras*), dievana (*deviņvīru spēks* [verbascum]) bei kiti augalai“ (Šmitas 2004: 77–78). Čia mote pavadinta kiekvienam žmoguje esanti būtybė, panaši į chtoninį padarą – rupūžę, kuri tarsi jo vidinė esmė, tarsi siela (apsikabinusi širdį ar tūnanti palei nugarkaulį) galinti pasidaryti nerami ir sukelti net ir fizinių skausmų.

Zemes māte, manoma, kadaise galėjusi būti ir augalų bei žvérių motina (Šmitas 2004: 26). Tačiau ypač svarbi yra jos kaip mirusiuju globėjos funkcija, kuri suartina ją su Vėlių mote, *Veļu māte*. Žemės motė, kadangi jai priklausė žemės gelmės, požemis, priglaudžia mirusiuosius (Šmitas 2004: 26–27). Kapo raktus turinčios abi – ir Žemės motė, ir Vėlių motė. Abi jos globoja ir mirusiuju vėles (ME II: 226). „Vėlių laikas“, rudenį trukęs apie keturias

savaites (nuo rugsėjo 29 iki spalio 28: BRMŠ III: 621–622, 631), latvių seniau vadintas *Semlicka*, arba *Zemliku*, ménésiu (pagal vélém̄ dedamas aukas, nuo la. *zemē likt* „dėti ant žemės“) (BRMŠ III: 609, 618, IV: 208; Šmitas 2004: 94–95).

Savo požeminėse valdose Žemės motė turėjusi pagalbininkiu – „šventų mergų“ (*Swehtas meitas*). Jų valdovę, anot Jakobo Langės, buvusi *Lauma* arba *Zemmes mahte*, būtent Žemės motė (BRMŠ IV 166, 179).

Kadangi, kaip minėta, latvių Žemės motinos vaidmuo ilgainiui ēmė palaipsniui menkti ir savo funkcijas ji galėjo išdalinti kitoms mitinėms Motinoms, jos substrato ieškoma ir kitose deivėse, višus pirma – Maroje ir Laimoje (Straubergs 1949: 28; Biezaus 1955: 338).

Māra

Iš tiesų Mara (*Māra*) pasižymi akivaizdžiais chtoninės deivės bruožais. Jos vardas siejamas su mirtį žymincia indoeuropiečių šaknimi *mer-, iš kurios kilo latvių *mirts*, lietuvių *mirtis* ir kt. (Biezaus 1955: 86). Tad *Māra*, kaip ir *Zemes māte*, galėjo asocijuotis su mirtimi ir mirusiuju pasauliu, kuris gali būti lokalizuojamas požemyje, tai yra žemės gelmėse.

Mara su žeme turi ryšį ta prasme, kad jos veiklos viena iš sferų yra žemdirbystė. Beje, ši sritis buvo glaudžiai susijusi su mirusiaisiais, kuriie, kaip išsivaizduota, galėjo daryti įtaką derliui. Latviai, norėdami pamaloninti vėles, rudenį, spalio mėnesį surengdavo joms vaišes. „Nes jeigu kitais metais būdavo nederlius, to priežastimi laikyavo vėles: jos nebuvo gerai primaitintos, ištrypusios pasėlius ir sukėlusios nederlių“ (BRMŠ III: 637, žr. taip pat 629–630). Taigi mirusieji ir žemdirbystė buvo koreliuojančios sferos, todėl chtoninės dievybės neretai palaikė vienokį ar kitokį santykį su abiem šiomis sritimis.

Kaip galima spręsti iš latvių dainų, charakteringa Maros buvimo bei tam tikrų veiksmų erdvė – rugių laukas. Mara kartu su Dievu apeina rugių laukus (Biezaus 1955: 241). Šie veiksmai asocijuojasi su ritualiniu laukų apéjimu javų apsaugos ir vaisingumo skatinimo tikslais (Biezaus 1955: 229–230). Tad Maros viena iš misijų buvo javų priežiūra (kaip kad ir Žemynos).

Mara taip pat atliko gyvulių globėjos funkciją. Ši deivė ypač rūpinosi karvėmis, netgi jas melždavusi (*Mīla Māra goves slauca*, Biezaus 1955: 247; žr. taip pat 257),

Francisco Borgeso skulptūra „Žemė“. Tenerifė.
Nijolės Laurinkienės nuotrauka. 2007 m.

todėl vadinta ir *Pienā māte* (Biezaus 1955: 247–248). Deivė iškreiptu vardu *Moschel*, kuris, kaip manoma, atspindi vieną iš Maros variantų *Māršala* (Biezaus 1955: 76), 1606 m. pranešime jėzuitų apibūdinama kaip karvių dievybė: *Deo Moschel, qui est Vaccarum deus* (Mannhardt 1936: 445; Biezaus 1955: 76). Maršava (dar vienas to paties vardo variantų) ir pati gali būti išsivaizduojama kaip karvė: *Ai, tu govu Māršavinā, Kur gulēji Jāņu nakti?* „Oi tu, karve Maršava, kur gulėjai Joninių naktj?“ (Biezaus 1955: 327). Deivės motinos ryšys su karve, netgi jos karvės pavidalas –

viena archaiškiausių zoomorfinių Deivės motinos manifestaciją, ypač raiški Rytų mitologinėje tradicijoje. Egiptiečių moteriškumo simbolis – vaisingumo deivė Isidė, kuri atliko ir Deivės motinos vaidmenį, galėjo turėti karvės arba moters su karvės ragais pavidalą (MNM I: 569). Kita egiptiečių deivė, Nut, pasižymėjusi Deivės motinos funkcijomis, galėjo būti tapatinama su mitinėmis karvėmis Hator ir Ichet (MNM II: 230). Egiptiečių Deivės motinos Mut (vienas jos epitetų – „motinų motina“) šventas gyvulys buvo būtent karvė (MNM II: 187). Senovės indų vedinio periodo „dievų motina“ (tiksliau, dalies dievų motina) Aditė buvo tapatinama su vėliau indams šventa tapusia karve (žr. „Rigvedą“ I.153.3; VIII.90.15; X.11.1). Graikų deivė Hera, žemės deivės Gajos anūkė, Dievų motinos Réjos duktė, santuokos globėja, Argo mieste buvo garbinama karvės pavidalu, be to, karvė buvo ir aukojama Herai (AŽ: 183; MNM I: 276). Karvė – apskritai vienas iš motinystės simbolių (ChGDS: 237; Neumann 1974: 209, žr. ten pat apie deivę karvę: 127–130). Be to, esama glaudaus ryšio tarp karvės ir žemės (FWSD: 256). Karvė su Motina galėjo asocijuotis ta prasme, kad abi jos yra romios maitintojos. Pienas – tai gyvybės eliksyras, būtinės kiekvienai žmogiskai būtybei, ypač kūdikystėje. Tačiau dar prieistoriniai laikai jis galėjo būti laikomas ne vien materialia, bet ir su dieviškuoju lygmeniu susijusia vertė. Ne veltui pienas esąs vienas būdingiausių dievams ir kai kurioms kitoms mitinėms būtybėms aukojamų objektų. Latvių folklore išlikę įsivaizdavimas apie Maros ryšį su karvėmis, galimas daiktas, yra tos pačios senosios Eurazijos mitologinės tradicijos palaikas.

Pažymėtina ir tai, kad vienas iš Maros pavidalų galėjęs būti gyvatė: *Melna odze ietecēja Manā govū laidarā; Tā nebija melna odze, Tā bij govū Māršavīna* „Juoda gyvatė išliaužė į mano karvidę. Tai buvo ne juoda gyvatė, o karvių Maršavinia“ (Biezais 1955: 256; žr. taip pat 259, 262). Gyvatė – būdinga chtoninių dievybių epifanija ar atributas.

Latvių mitologinė tradicija taip pat liudija, kad „naminės gyvatės“, tai yra žalčiai, seniau laikyti prie tvartų, kad geriau sektuosi gyvulius auginti, buvo siejami su karvių Mara, arba Pieno mote (ME II: 175). Žalčių ryšys su gyvuliais patvirtintas gausiais duomenimis ne tik latvių, bet ir lietuvių mitologinės tradicijos. Žalčiai mėgsta pieną, tai – jiems aukojamas maisto produktas. Bet žalčiai ir patys prisižinda pieno iš karvės tešmens, kaip apie tai pranešama Vilniaus kolegijos jėzuitų 1604 m. ataskaitoje: „Pasitaiko kartais, jeigu galima tikėti jų kalbomis, rasti žalčius (*serpentes*) kabančius po karvės tešmeniu ir čiulpiantčius pieną“ (BRMŠ II: 630). Latvių mitinė rupūžė, tai šiuo atveju svarbu pažymeti, viena vertus, buvo susijusi su pienu (kaip šaltiniuose pažymima, ji galėjo būti

pritvinkusi pieno), o kita vertus, pati pieno pilna rupūžė vadinta Pieno mote, o tai vėlgi primena irgi Pieno mote vadintą Marą. Faktą rupūžę vadinus Pieno mote pateikia Salomonas Henningas (1589 m.): „...savo dievais laikė žalčius ir piktas rupūžes, kurios, kaip iš dalies man pačiam teko girdėti, yra storos ir išsipūtusios ir kurias sukupojus, sumušus ar numetus, išteka daugybė pieno, o senoji burtiniinkė Brekinė (*Breckin*), sumažėjus [rupūžei], ima šaukti: *Man pene Math, man pene Math* ‘O, mano Pieno motina, mano Pieno motina!’“ BRMŠ II: 689–690).

Mara, kaip ir lietuvių Žemyna, figūruoja taip pat su moters gimdymu susijusiose apeigose: tuomet į Marą būdavo kreipiamasi, jai aukota višta (Biezais 1955: 187). Be to, Mara, kaip liudija dainų tekstai, buvo ir viena iš būtybių, dalyvaujančių su vedybomis susijusiose situacijose. Taigi Mara lydėdavusi žmogų, visų pirma moterį, nuo gimiimo iki vestuvių (Biezais 1955: 201–229). Savo plačia veiklos sfera, aprépiantčia žemdirbystę, gyvulininkystę bei pagrindinius žmogaus gyvenimo etapus, taip pat atliekamomis funkcijomis Mara iš tiesų turi neabejotinų panašumų su Žemyną, galimas daiktas, kad vėlesniais laikais ji bus perėmusi latvių Žemės motės funkcijas, gal net tiesiog yra jos transformacija vėlyvojoje latvių pasaulėžiūroje. Maros manifestacija gyvatės pavidalu, jos artimas ryšys su karvėmis – tai senųjų moteriškų dievybių požymiai. Beje, vienas Latvijos regionų – Latgala poetiškai įvardijamas kaip *Māras zeme* (Biezais 1955: 85). Chtoninės prigimties ar Deivės motinos funkcijomis pasižyminčią deivę vardai ir kitose tradicijose neretai tapdavo eponimais – plg. graikų mito siužetą apie chtoninę Europę (MNM I: 418), kurios vardu tapo pavadintas mūsų žemynas.

Laima

Laimos šeimininkavimo sritis – pats žmogaus gyvenimas, ypač jo pradžia, „vartai“ į pasauly, kurio prieigose tarsi ir budinti ši deivė, nes kaip tik pradžioje numatomas vienoks ar kitoks likimas, gyvenimo kelias.

Savo prigimtimi ir funkcijomis latvių Laima yra artima Marai. Teigiamo, kad ji tiesiog esanti Maros prototipas (Biezais 1955: 171–172). Tiesa, esama ir kitokios nuomonės dėl Maros ir Laimos kilmės, jų formavimosi periodų ir chronologinio tarpusavio santykio. Kitokio požiūrio šalinninkų tvirtinama, kad Mara esanti sulatvinta Marija, kurios garbinimas latviuose paplito įsigalėjus krikščionybei, ir kad toji iš Marijos kilusi Mara perėmė daugelį ankstesnių dievybių, ypač Laimos, atributų (ME II: 203).²

Pretorijus Laimą priskiria dangaus dievybėms (BRMŠ III: 121, 239). Tačiau vis dėlto joje, kaip ir Maroje, ižvelgiama ir chtoninės deivės liekanų (Biezais 1955: 337–338).

Su chtoniskumu ir vegetacija Laimą sieja tai, kad jos, kaip ir Maros bei Žemynos, veiklos erdvė bei objektas gali būti javų laukas. Čia, kaip sakoma dainų tekstuose, Laima sėja kviečius: *Miłā Laim' pūrus sēja „Miela Laima sėjo žieminius kviečius“* (Biezas 1955: 229). Idomu tai, kad lietuvių kalboje būdvardžiu *laimus* nusakomas javų ar kitų kultūrinių augalų derlingumas: *Kai dangus apsiniaukęs, gerai sėti javai, nes esti laimūs* (Balys 1986: 10, Nr. 139); *Giedroje sėti javai esti nelaimūs* (ten pat: 10, Nr. 140; žr. taip pat Nr. 1206). Beje, latvių Laimos interesų sritis gali apimti ne tik agrarinius reikalus, bet ir gyvulininkystę, kurioje tai pasireiškia rūpinimusi karvėmis (Biezas 1955: 243, 257, 264).

Tačiau ryškiausia Laimos prigimtyje motinystė. Laima, skirtingai nei Žemyna, išliko tiek latvių, tiek lietuvių mitologinėje tradicijoje. Laimos, kaip moterų deivės, vaidmuo atskleidžia visame minetų baltų tautų areale. Laimos-motinos kvalifikacija ir su tuo susijusios jos funkcijos neprieštarauja jos kaip chtoninį substratą galėjusios turėti deivės esmei. Latvių tautosakoje Laima nereitai ir vadina motina: *Ai, Laimiņa mūža māte „Ai, Lai-mute, gyvenimo mote“* (Biezas 1955: 168); *Celies, mana Laimes māte „Kelkis, mano Laimēs mote“* ar „mote Lai-me“; *Laima mahniņa „mamyte Laima“* (Biezas 1955: 74, 168; žr. taip pat Šmitas 2004: 40).

Paulius Einhornas teigia, kad Laimą visų pirma gerbė nėščios moterys ir gimdyvės. Jos šaukdavosi šios deivės, kadangi ji padėdavo gimdant (BRMŠ III: 621, 630). Tad Laima buvo susijusi su esmine moters funkcija – gyvybės davimu, kurią atlikdama ji tik ir tampa motina (plačiau apie tai žr. Vaitkevičienė 2002). Einhornas, taikydamas *interpretatio romana* principą, šią dievybę pavadina Junona Lucina, romėnų ménulio ir gimdyvių deive (BRMŠ III: 621, 630). Kita vertus, Laima savo rūpinimusi gimdyve, dalyvavimu gimdyme, naujagimio globa ir savo kaip likimo lémėjos funkcija asocijuojasi su pribuvėja, kuri praėjusių amžių kaimo gyvenime buvo iš tiesų svarbus asmuo. Pribuvėjos pagalba ir jos galios, reiškiamos tiek veiksmu, tiek žodžiu, galėjo būti mistifikuojamos, o kadangi visa tai dargi buvo susiję su didžia gyvybės radimosi paslaptimi, tai pagrindinis sekmingą įvykių eigą lemiantis asmuo, pribuvėja, galėjo būti prilyginta atitinkamai dievybei – Laimai. Laima, kaip ir pribuvėja, latvių tradicijoje paruošia moteris gimdymui: pakloja paklodes, paprastai pačių iš-austas, ant kurių jos gimdydavusios; užriša žalią juostą (BRMŠ III: 624, 632–633; Biezas 1955: 182–183). Pretorijus liudija, kad moteriai pagimdžius, pribuvėja ima į rankas kaušelį degtinės ir meldžiasi Mergelei Marijai arba šaukiasi Laimės (*Layme*), kuriai nulieja truputį ant žemės ir palabindama užgeria gimdyvę (BRMŠ III: 222, 319–320). Kai tėvas užsako krikštą ir ateina kūmai, pribuvėja kūdikį

paima ant kairės rankos, įsipila pilną kaušelį ir vėl šaukiasi Mergelės Marijos arba Laimės pagalbos, kad kūdikis gautų krikštą ir šventą vardą (BRMŠ III: 223, 320). Gimus vaikui, latviai Laimai aukodavo vištą, avį ar paršiuką (Biezas 1955: 184, 333).

Savo slėpiningame *uterus* moteris sukuria gyvenimą ir likimą (Neumann 1989: 216). Šalia jos budinčios deivės, kurios pačios primena motinas, gali vienaip ar kitaip paveikti ateinančiojo į pasaulį ateitį. Tad jos ir yra jo likimo valdovės.

Laimos glaudų ryšį su moters reprodukuojančia galias, su jos vaisingumu liudija tai, kad, kaip yra pastebėjęs H. Biezas, vienoje latvių dainoje pats moters lyties organas pavadinamas *Laimes caurums „Laimės kiaurymė“* (Biezas 1955: 191). Laima galėjo būti identifikuojama ir su vadinaimaja Gimdos mote (ME II: 197). Gimda – tai kaip tik ta moters vieta, kur vyksta gyvybės kūrimo misterija, ir dėl to ji yra numinozinė. Tai pats moters centras jos atliekamų svarbiausijų funkcijų prasme, jos vykdomo esminio kuriamojo akto branduolys. Ne veltui rusai gimdą įvardija tuo pat žodžiu kaip motiną – *mamka*, taip pabrėždami ją ir esant gyvybės šaltiniu. Beje, rytu Lietuvoje užrašyta užkalbėjimų, kuriuose gimda vadina motiūte: *Močiute, močiute, gražioji mergele, nusiprausk, apsistok, atsigulk!* (LMD I 275/5, Ignalinos r.; žr. taip pat Zavjalova 2005: 276–281).

Moterys į Laimelę (*Laimele*) kreipdavosi ir dar vienu atveju: „...ji turėdavusi padėti, kad jų vyrai būtų ir liktų pajėgūs apvaisinti, ir jos garbei laikė tuos žalčius“ (BRMŠ III: 264; žr. taip pat BRMŠ II 299). Laimos ryšys su chtoniniais gyvūnais – žalčiu ir gyvate pastebėtas ir kitais atvejais. Tai, kaip buvo kalbėta, būdingas chtoninių deivių atributas, o kartais ir pavidalas. Latvių mitologinė tradicija liudija, kad Laima pasirodydavusi kaip juoda gyvatė (ME II: 198–199). Beje, lietuvių folklore užsimenama, kad gyvates ar juodos kirmėlės pavidalą galėjusi turėti Nelaimė – Laimės antipodas (LTR 768/107/; LTR 370/348/; Vėlius 1977: 68). Kita vertus, gyvatė – tai vienas iš zoomorfinių sielos įsikūnijimų; mitinių roplių ryšys su sie-lomis nekelia jokių abejonių (BRMŠ I: 602, 604; III: 152, 264; SD II: 339). Turint tai omenyje ir fiksuojant glaudų santykį tarp Laimos ir gyvatės, svarbu būtų pažymėti, sekant H. Biezaju, kad ši deivė galėjusi būti „sielų motina“ (Biezas 1955: 339). Galbūt ir tuo galima būtų aiškinti Laimos bemaž būtiną dalyvavimą gimdyme, taigi randantis pasaulyje naujai sielai.

Gimdyvių globa, likimo lémimas buvo daugelio moteriškųjų mitinių būtybių, skiriamų matristinių dievybių kategorijai, funkcija. Šias funkcijas atliko egiptiečių moterų ypatingai adoruota Didžioji motina Isidė (MNM I:

569). Gimdyvių, gimdymo priežiūra rūpinosi graikų laukinės gamtos bei vaisingumo deivė Artemidė, turinti akiavaizdžių Didžiosios motinos bruožų (Nilsson 1941: 485). Roménų Junona, su kuria mitografų, kaip minėta, gretinta Laima, globojusi motinystę ir moteris, irgi rūpinosi gimdyvėmis (AŽ: 219). Tad Laimą, budinčią prie giminančios moters, besirūpinančią ja ir gimusiu kūdikiu, nedvejodami galėtume vadinti moterų, tampančių motinomis, globėja bei palydove. Ji laikytina vaisingumo placiąja prasme deive, dariusia įtaką tiek žmogaus, tiek augalijos vaisingumo galioms. Pastaroji jos funkcija ir sasaja su mitiniai ropliais demonstruoja šios deivės gana glaudų ryšį su mitiniu žemės pasauliu.

Laumė

Laumės, irgi žinomas tiek lietuviams, tiek latviams, prigimtis vertinama prieštaringai. Vienų baltų mitologinės tradicijos fiksuotoju duomenimis, laumė yra vandens deivė (Pretorijus, žr. BRMŠ III: 121, 239), kitų teigimu, tai gimimo deivė (Jokūbas Brodovskis) arba žemės deivė (Pilypas Ruigys, Kristijonas Gotlibas Milkus, Jakobas Langė, Gothardas Fridrichas Stenderis), miško deivė (Jonas Krečinskis) (žr. Mannhardt 1936: 629; LM I: 317–320; BRMŠ IV 29, 41, 80, 179, 184, 197, 204), arba deivė, susijusi „su šviesos ore sąvoka“ (Karaliūnas 2004, II: 54).

Laumė buvo įsivaizduojama kaip moteris su hiperstrofutais moteriškumo požymiais: ilgais plaukais ir didelėmis krūtimis (Vėlius 1977: 93–96). Tam tikrų kūno dalių paryškinimą moterį vaizduojančioje figūroje, žinomą dar nuo prieistorinių laikų, liudija visų pirma archeologiniai radiniai. Moters organai nuo seno laikyti numinoziniais simboliais. Apnuogintos deivių ir šventikių žynių krūtys galėjo būti maitinančio gyvybės šaltinio simbolis. Nutjsusios kabančios krūtys reiškė vaisingumą (Neumann 1989: 130, 132). Tad laumė su savo pabrėžtinių moteriškais atributais primena vaisingumo deivę iš neolito ir dar ankstesnių laikų archeologinių radinių.

Pretorijus pažymi, kad nadruviai laumę įsivaizdavo kaip savotišką vandens nimfą. Ji panaši į moterį, tik jos rankų plaštakos ir kojų pėdos esančios kiek plokščios (BRMŠ III: 108, 229). Iš tiesų laumės asocijuojasi su vandenimis. Laumės vardu gali būti pavadinta vaivorykštė – laumės juosta, kuri, kaip tikėta, traukia vandenis iš žemėje esančių vandens telkinių į debesis, taip galiausiai sukeldama lietų (LTR 1083/89; 374c/1219; Laurinkienė 2004). Iš esmės vaivorykštė, kartu ir Laumė yra tarpininkės tarp dangaus ir žemės: Laumei priklausančia juosta vandenys kyla iš žemės į dangų, o paskui vėl sugrižta į žemę (šiaip ar taip, vaivorykštė pasirodo lyjant). Laumės siejasi ir su že-

mės vandenimis – tuo, kad jos dažnai esti prie vandens telkinių ar juose pačiuose. Čia jos skalbia, daužo kultuve rūbus ar vaikštinėja su „vindais“ (Vėlius 1977: 93, 97–111). Stenderis apibūdina laumę kaip žemės deivę, tačiau taip pat pažymi ją turint ypatingą galią lietui ir krušai (BRM IV 197, 204). Šios būtybės ryšys su vandenimis nepriestarauja jos žemiškumui. Beje, slavų rusalkos (*ryusalku*) bei deivė Mokošė, turinčios bendrų bruožų su Laume, irgi reiškiasi įvairiopai: viena vertus, siejasi su vandenimis, su vaisingumą laiduojančia drėgme, kita vertus, – su žeme ir žemiškumu. Vėlyvesnė Mokošės transformacija Paraskeva-Piatnica taip pat siejosi su žemės drėgme, žemės vandenimis – šaltiniais, šuliniais (ant šulinų būdavo statomos medinės Piatnico statulėlės, jai aukodavo mesdami į šulinius linų kuodelį, vilną, audeklus) (MNM II: 357). Turint omenyje tai, kad vandens telkiniai tyvuliuoja žemėje, galima juos traktuoti kaip chtoninės srities sudėtinę dalį. O tarp žemės ir dangaus cirkuliuojantys vandenys – rūkas, vaivorykštė, lietus (apskritai krituliai) – tai savotiška vandeninė dangaus ir žemės jungtis.

Tarp vandenės ir moters, ypač jos galios gimdyti, esama gilaus ryšio. Tai vienas archetipų, glūdinčių giliai mūsų pasąmonėje bei atispindinčių mitologijoje. Tad moteriškos dievybės artimas santykis su vandenimis gali būti motyvuotas paties vandens simbolika, susijusia su vaisingumu ir gyvybės radimusi. Gyvybė užsimenzga vandenye ir su vandenimis ateina. Vandenys, ypač gilioji vandenys, savaime simbolizuoją motinystę (Jung 1990: 218–219, 267). Vandenys žemėje – tai tarsi moters kūno, jos iščių vandenys (ChGDS: 677). Dar ir Laumės ryšys su vandenimis tik papildomai pabrėžia jos moteriškumą.

Laumės artimumą žemei atskleidžia kai kurie jos atliekami veiksmai. Kartais ji pertvarko reljefą – supila pilialkalnius, kuodeliu užkemša upę (LTR 1420/166; 4156/2, 98/). Kaip pastebi N. Vėlius, ši laumių funkcija suartina jas su chtoninėmis būtybėmis – milžinais. „Laumių chtonišumas leidžia jas statyti į vieną gretą su velniais, žalčiais, giltine ir kitomis chtoniškomis mitinėmis būtybėmis“ (Vėlius 1977: 122).

O kadangi laumės turi ryšį su žemdirbyste, tai jos laikytinos ir derlingumo deivėmis (Vėlius 1977: 118–119). Lietuvių folkloro naratyvuose jos pasirodo dirbamuoose laukose, kur moterys pjauna rugius (ten pat: 112). Laumės ir pačios dirba žemės darbus: apkupia bulves, kurios po to gerai auga (ten pat: 119). Ypač artimai jos susijusios su linininkyste, gali rauti linus (LMD I 144/61; BLP II 193). Pagal vieną iš žodžio *laumė* etimologiją, tiesiogiai siejančią ją su „augimu“, ji būtų priskirtina žemės vegetacijos deivių tipui (Fraenkel 1962: 346). O rūpinimasis augalais – tai vienas būdingų žemės dievybės bruožų.

Baltų Laumė, kaip ir graikų Aténė ar slavų Mokošė (FWSD: 88; MNM II: 169), siejasi su moteriškaisiais amatais. Laumės ir pačios verpia, audžia, ir ateina į namus padėti tuo užsiimančioms moterims, ir dirba šį darbą nepaprastai sparčiai (LMD I 144/16/; LTR 3643/105/). Verpimas, audimas, skalbimas – tipiška moterų veikla, ir daugelio tautų mitologijos liudija chtoninių moteriškų dievybių (kaip ir minėtos Aténė bei Mokošė) dalyvavimą šioje veikloje.

Laumių veikla galėjo būti derinama su mėnulio fazėmis. Kaip žinoma, laumėms buvo skirtas ketvirtadienio vakaras (LTR 987/2/; 2284/429/; 2237/84/; BRMŠ IV: 197, 204) arba šeštadienis (LTR 960/342/; 1310/194/; 3665/195, 197/). Kai kurie lietuvių folkloro duomenys liudija laumes žemėje viešpatavusias ir kitomis savaitės dienomis, kartais pabrėžiant mėnulio fazę: pirmą jauno mėnesio penktadienį (LTR 1044/50/). Mėnulis yra itin glaudžiai susijęs su moters prigimtimi, jos fiziologiniais ciklais (plg. vien jau *mėnesinių* pavadinimą). Todėl kai kuriose religijose deivė, pasižymėjusi matrinstinėmis funkcijomis, kartu buvo ir lunarinė deivė. Sakysim, Junonos vandas Romoje būdavo šaukiamas pasirodžius jaunam mėnuliui (MNM II 679).

Lietuvių tautosakoje esama užuominė, kad Laumė buvusi Perkūno, vieno svarbiausiu panteono dievų, žmona, tai yra dieviškoji sutuoktinė (tipas AT 1147, žr. LTR 1852/12/) ir kad ketvirtadienį, Perkūno dieną, vykusios jų vestuvės (LTR 832/429, 434, 440; 832/440). Kitų tautų mitologijose chtoninė deivė irgi galėdavusi tapti Grausmavalddžio pora – kad ir minėtoji trakų-frigų Semelė, graikų tradicijoje virtusi Dzeuso mylimaja. Graikų vaisinguo bei žemdirbystės deivė Demetra irgi buvo viena iš Dzeuso žmonų ir jo sesuo (Hesiodo „Teogonija“ 912–914). Tad Laumė dėl savo žemiškumo, ryšio su įvairiopa drėgme bei vandenimis, tarsi pačios motinos Žemės atstovė tampa vieno vyriausiuju dievų sutuoktine, kartu, vadinas, ir hierogamijos – šventųjų vestuvių tarp Dangaus ir Žemės – viena svarbiausiuju figūrą.

Laumių motiniškajį pradą atskleidžia jų santykis su vaikais. Jos gali globoti vaikus, ypač skriaudžiamus: juos prižiūri – migdo, liūliuoja, net apdovanoja (LTR 3715/39/; 462/491/; Vélius 1977: 100–101). Laumės ir pačios gali būti motinos, turėti vaikų (LTR 768/82/; 1027/75/; 2989/341, 342/). Vytauto Bagdanavičiaus teigimu, visoms „laumėms bendras bruožas yra labai gili meilė kūdikiams. Ir šis bruožas padeda atstatyti tikrają laumių prigimti“ (Bagdanavičius 1999: 31).

Taigi Laumė – daugiauprasmė mitinė būtybė. Kurie iš jos požymių yra pirminiai, atskleidžia jos vidinę esmę, motyvuoją atliekamas funkcijas ir paaiškina jų logiką, ka-

žin ar įmanoma tiesiogiai atsakyti. Tačiau akivaizdu, kad ši būtybė turi chtoniškų bruožų, kuriuos atspindi jos ryšys su žemdirbyste. Šiaip jau tai moters gundytojos, nepastovios, neiškimos sutuoktinės tipas, kuriai būdinga ir moteriškų darbų sritis, ir vaikų globa – taigi, viena vertus, seksualios, vaisingos, o kita vertus, veiklios, darbščios bei teisingos (skriaudžiamų vaikų atžvilgiu) moters funkcijos. Kai kurie jos bendrumai su rytų slavų Mokoše, rusalkomis, lenkų boginkomis rodo ją esant išriedėjus iš tam tikro bendro moteriškų mitinių būtybių tipo, kuriam būdingas su žeme, vandenimis, drėgme bei jų vaisingumu susijusių bruožų kompleksas, galis siekti ne tik indoeuropiečių protautės, bet ir dar senesnius laikus. Tad ir Gimbutienė, matyt, visai pagrįstai Laumę sieja su matrinstiniu mitologijos sluoksniu (Gimbutas 1999: 207–208).

Austėja

Lasickis mini deivę Austėją (*Austheia*), kuri jo tekste eina po Žemynos. Bendrais bruožais nusakoma jų abiejų, jo nuomone, iš esmės ta pati funkcija: „...ir viena, ir kita, jų įsitikinimu, skatina augimą“. Tik Austėja susijusi ne su augalijos, o su bičių vaisingumu, vislumu. Lasickis pažymi, kad bitėms leidžiant spiečių, žemaičiai tuos dievus prašo, kad tranus nuo avilių sulaikytų, kad daugiau bitelių iš kur kitur į avilius sueitų (BRMŠ II: 582, 595). Taigi Austėja yra bičių šeimos – tarsi socialinės struktūros tvarkytoja, prižiūrėtoja, lyg pati bičių motinėlė. Algirdas Julius Greimas ją taip ir įvardija: „Austėja čia pasirodo, kaip suidealinios bičių motinos, atsakingos šeimininkės figūra; ji visų pirma rūpinasi, kad jos globojamos šeimynėlės – taip paprastai vadinamos kiekvieno avilio bičių bendruomenės – daugintusi ir gausėtų, bet jinai drauge ir saugoja priau-gantį jaunimą nuo tranų viliojimo“ (Greimas 1990: 259). Austėja – tai motina bitininkystės srityje.

Daugelis rašytojų yra pastebėję, kad bičių būtis, specifinė jų organizacija, iškeliant bičių motinėlės vaidmenį, pasižymi svarbiausiais matriarchaliniu gyvenimo bruožais. Kaip pažymi Johanas Jakobas Bachofenas, bičių gyvenimas demonstruoja matriarchatą aiškiausia ir gryniausia forma (Bachofen 1967, 139). Turbūt dėl to bitės nuo seno įvairose tautose buvo siejamos su moterimis ir moteriškomis dievybėmis. Bitė – Deivės motinos gyvis. Vienas iš graikų deivės Demetros (pagal vieną romėnų vaizduojamojo meno kūrinį) atributų yra avilys, papuoštas kuokštu javų varpų su aguonos galvute ant stiebelio ir kitų augalų žiedais (Neumann 1989: 249–252, 321; čia ir kūrinio reprodukcija pagal Vergilijaus 1750 m. leidimą Londone, XVI lentelė). Kartu bitė – sielos simbolis. Manoma, kad kaip tik dėl to ji ir sieta su Demetra, nes Demetra, kaip motina

Žemė, turėjo ryšį su visos gamtos mirties ir atgimimo ciklais (ChGDS: 79, 283).

Apibendrinant galima konstatuoti, kad anksčiausiai (I a.) rašytiniuose šaltiniuose paliudyta baltų moteriškoji dievybė – Tacito Dievų motina (*mater deum*) tapatintina su Žemyną. Abiejose pabréžtinai išreikšta motinystė, dieviškosios Motinos statusas. Abi jas garbino žemdirbiai, abi siejamos su chtoniniu gyvūnu – šerну / kiaule. Visos kitos čia aptartos deivės – latvių Žemės motė, Mara, lietuvių, latvių, prūsų Laima ir Laumė, lietuvių Austėja – taip pat atliko motinos ir būtent dieviškosios Motinos priedernes. Motinystė nuo priešistorinių laikų buvo iškeliamā kaip reikšmingiausia moters funkcija, pati jos esmė, verta sudievinimo tiek pačioje moteryje, tiek visame supančiame pasaulyje. Visos čia apžvelgtos deivės turi vienokių ar kitokių chtoninės deivės ypatumų: Žemės motė globojo mirusiuosius; Mara, be ryšio su mirusiaisiais, pasižymėjo žemdirbystės ir gyvulininkystės srityje; Laima ir Laumė irgi buvo susijusios su žemdirbyste; o Austėja prižiūrėjo bites, kaip sėslią žemdirbių veiklos sričių.

IŠNAŠOS:

1. Esama nuomonių, kad Dievų motinos vaidmeniui tiktų ir kitos deivės: Laima (Biezas 1955: 71), Laumė (Karaliūnas 2005 II: 54), Medeina (Beresnevičius 2001: 111–112). Beresnevičius, remdamasis Wilhelmu Mannhardtu, teigia, kad Žemynos identifikavimas su Dievų motina neįmanomas, kadangi Žemyna esanti „gan vėlyvas personažas, jai priskiriamos pirmiausiai vaisingumo, derlingumo funkcijos“ (Beresnevičius 2006: 6–9). Iš tiesų, Žemyna pirmą kartą lietuvių mitologijos šaltiniuose užfiksuojama vėlokai – tik XVI a. pabaigoje, tačiau ir kitos moteriškos lietuvių dievybės istoriniuose šaltiniuose pasirodo vėlai: Laima – XVII a. antrojoje pusėje (1666 m. Danielius Kleino giesmyne), Laumė – XVII a. pabaigoje (Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybėse“) (BRMŠ III: 121, 239; Vėlius 1977: 56, 84). Tik Ragaina, Medeina ir Žvorūna paminimos anksčiau – XIII a. istoriniuose šaltiniuose (BRMŠ I: 260–261, 266, 268). Tačiau vėlyvas deivų užregistruvimas istoriniuose šaltiniuose dar neįrodo jų vėlyvos kilmės.
2. H. Biezas, svarstydamas, kokią gi deivę savo veikale Tacitas pavadino *mater deum*, mėgina sieti ją su XVII a. latvių istoriniuose šaltiniuose (teismo aktuose) užfiksuota *laimes māte* (būtent: *Swete mate Dewe mate ley [laimes] māte* arba *Iesus Christ Sweta mahte, laimes mahte* ir dar kitur – *Laimes mate swete mate, Dewe mate*), kuri, kaip sprendžiama iš pateikiamų teksto fragmentų, matyt, galėjusi būti pavadinta ir *Dewe mate* „Dievo motina“ (Biezas 1955: 71).

LITERATŪRA:

- Bachofen 1967 – BACHOFEN, Johann Jacob. *Myth, Religion, and Mother Right: Selected Writings of J.J. Bachofen*. New York, 1967.
 Bagdanavičius 1999 – BAGDANAVIČIUS, Vytautas. *Laumių praeitis Lietuvoje*. Vilnius, 1999.

- Balys 1986 – BALYS, Jonas. Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai. Iš: *Lietuvių tautosakos lobynas*, X. Silver Spring MD, 1986.
 Beresnevičius 2001 – BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius, 2001.
 Beresnevičius 2002 – BERESNEVIČIUS, Gintaras. Pastaba pažaigai. Iš: *Gimbutienė, Marija. Senovės lietuvių dievai ir deivės*. Vilnius, 2002.
 Beresnevičius 2006 – BERESNEVIČIUS, Gintaras. Aisčių *mater deum* klausimu. Iš: *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 2, p. 6–9.
 Biezas 1955 – BIEZAIS, Haralds. *Die Hauptgötternen der alten Letten*. Uppsala, 1955.
 Briffault 1927 – BRIFFAULT, Robert. *The Mothers: A Study of the Origins of Sentiments and Institutions*, I–III. London–New York, 1927.
 Butrimas 2000a – BUTRIMAS, Adomas. Gyvujų deivų beieškant. Iš: *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 2, p. 65–68.
 Butrimas 2000 – BUTRIMAS, Adomas. Human Figurines in Eastern-Baltic Prehistoric Art. Iš: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 20. Vilnius, 2000.
 Eddalieder – *Eddalieder*, ausg. G. Neckel, H. Kuhn. Heidelberg, 1962.
 Eliade 2002 – ЭЛИАДЕ, Мирча. *История веры от каменного века до Элисских мистерий*, I. Москва, 2002.
 Evans 1921–1935 – EVANS, Arthur J. *The Palace of Minos at Knossos*, I–IV. London, 1921–1935.
 Fraenkel 1955–1965 – FRAENKEL, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg–Göttingen, 1955–1965.
 Girininkas 2002 – GIRININKAS, Algirdas. Migracinių procesų Rytų Pabaltijoje vėlyvajame neolite: Virvelinės keramikos kultūra. Iš: *Lietuvos archeologija*, 23, 2002.
 Greimas 1990 – GREIMAS, Algirdas Julius. *Tautos atminties beieškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago, 1990.
 Gimbutas 1999 – GIMBUTAS, Marija. *The Living Goddesses*. Berkeley–Los Angeles–London, 1999.
 Gimbutienė 1985 – GIMBUTIENĖ, Marija. *Baltai priešistoriniai laikais*. Vilnius, 1985.
 Gimbutienė 1996 – GIMBUTIENĖ, Marija. *Senoji Europa*. Vilnius, 1996.
 Gimbutienė 2002 – GIMBUTIENĖ, Marija. *Senovės lietuvių dievai ir deivės*. Vilnius, 2002.
 Iršėnas 2003 – IRŠĖNAS, Marius. Didžioji Deivė ir priešistorinė tikrovė. Iš: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 31. Vilnius, 2003.
 Jucevičius 1959 – JUCEVIČIUS, Liudvikas Adomas. *Raštai*. Vilnius, 1959.
 Jung 1982 – JUNG, Carl Gustav. *Aspects of the Feminine*. New York: Princeton University Press, 1982.
 Jung 1990 – JUNG, Carl Gustav. *Symbols of Transformation*. New York: Princeton University Press, 1990.
 Karaliūnas 2006 – KARALIŪNAS, Simas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*, I–II. Vilnius, 2006.
 Laurinkienė 1996 – LAURINKIENĖ, Nijolė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius, 1996.
 Laurinkienė 2004 – LAURINKIENĖ, Nijolė. Vaivorykštė lietuvių žodinėje tradicijoje. Iš: *Tautosakos darbai*, XX (XXVII). Vilnius, 2004.
 Mannhardt 1936 – MANNHARDT, Wilhelm. *Lotto-Preussische Götterlehre*. Riga, 1936.
 Mažiulis 1979 – MAŽIULIS, Vytautas. *Pasaolio tautų kalbos*. Vilnius, 1979.

- Mierzyński 1892 – *Źródła do mitologii litewskiej*, zebrał, ocenił i objął Antoni Mierzyński, I. Warszawa, 1892.
- Neumann 1989 – NEUMANN, Erich. *Die Grosse Mutter: Eine Phänomenologie der Weiblichen Gestaltungen des Unbewussten*. Olten und Freiburg im Breisgau, 1989.
- Nilsson 1941 – NILSSON, Martin P. *Geschichte der griechischen Religion*, I. München, 1941.
- Olson, ed. 1983 – *The Book of the Goddess, Past and Present: An Introduction to Her Religion*, ed. Carl Olson. New York, 1983.
- Preston, ed. 1982 – *Mother Worship: Theme and Variations*, ed. James J. Preston. New York, 1982.
- Scully 1979 – SCULLY, Vincent. *The Earth, the Temple and the Gods*. New Haven and London, 1979.
- Simek 1984 – SIMEK, Rudolf. *Lexikon der germanischen Mythologie*. Stuttgart, 1984.
- Stender 1783 – *Lettische Grammatik*, verfassen von Gotthard Friedrich Stender. Mitau, 1783.
- Stone 1976 – STONE, Merlin. *When God Was a Woman*. New York, 1976.
- Straubergs 1949 – STRAUBERGS, K. Lettisk folktron om de döda. Iš: *Nordiska Museets Handlingar*, 32. Stockholm, 1949.
- Šmitas 2004 – ŠMITAS, Pēteris. *Latvių mitologija*. Vilnius, 2004.
- Toporov 1990 – ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. *Прусский язык: словарь*, L. Москва, 1990
- Toporov 2000 – ТОПОРОВ, Владимир. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, sudarė Nikolai Mikhailov. Vilnius, 2000.
- Tacitas 1972 – TACITAS, Publius Cornelius. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1972.
- Ūsaitytė 2002 – ŪSAITYTĖ, Jurgita. Motina žemė: moteriškumo reprezentacija. Iš: *Tautosakos darbai*, XVI (XXIII), Vilnius, 2002.
- Vaitkevičienė 2002 – VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Laima gimtuvėse ir krikštynose. Iš: *Tautosakos darbai*, XVI (XXIII), Vilnius, 2002.
- Vėlius 1977 – VĒLIUS, Norbertas. *Mitinės lietuvių sakmų būtybės*. Vilnius, 1977.
- Zavjalova 2005 – ЗАВЬЯЛОВА, Мария В. Из балто-славянских заговорных изоглосс: тело человека в проекции на микрокосм. Iš: *Балтийские перекрестки*. Санкт-Петербург, 2005.
- SANTRUMPOS:**
- AT – *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*, Antti Arne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC No 3), translated and enlarged by Stith Thompson. Iš: *Comunications*, No 184, Helsinki, 1961.
- AŽ – *Antikos žodynas*. Vilnius, 1998.
- BLP – *Lietuviszkos pasakos*, surinko dr. J. Basanavicius. Shenandoah Pa, I-II, 1898–1902.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, I-IV. Vilnius, 1996–2005.
- ChGDS – Chevalier, Jean, and Gheerbrant, Alain. *A Dictionary of Symbols*. London, 1996.
- FWSD – *Funk&Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, I-II. New York, 1949–1950.
- LD – Laumių dovanos: Lietuvių mitologinės sakmės, paruošė Norbertas Vėlius. Vilnius, 1979.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LM – *Lietuvių mitologija*, I, parengė Norbertas Vėlius. Vilnius, 1995.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštnas.
- ME – *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius, 1999.
- MNM – *Мифы народов мира*, гл. ред. С.А. Тожарев, I–II. Москва, 1980–1982.
- RV – *Rigveda: Мандалы I–IV*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва, 1989.
- SD – *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, под ред. Н.И. Толстого, I –III. Москва, 1995–2004.
- TD – *Tautosakos darbai: Leidžia lietuvių tautosakos archyvas*, I–VII. Kaunas, 1935–1940.

The Mother-Goddess Žemyna in the Context of Baltic Deities

Nijolė LAURINKIENĖ

In this paper Laurinkienė focuses on the Lithuanian Goddess Žemyna (cites the earliest sources in which she is mentioned and defines her functions) and her relation to other Baltic Goddesses associated with the chthonic realm of the mythic world and to which the features of the mythic Mother are attributed. The paper is divided into two parts. The first part focuses on the links between Žemyna, the Aistian Mother of Gods and the Thraco-Phrygian Semele. Furthermore, such deities are discussed as the Latvian Mother of Earth, Mara, Lithuanian and Latvian Laima and Laumė, and Lithuanian Austėja. The second part of the paper will appear in the following edition of the journal *Liaudies kultūra (Folk Culture)*. It aims at pinning down the relation between Žemyna and other Baltic Goddesses and describing her status as well as role in the context of female deities.

The earliest (I c.) female Baltic deity mentioned in a written source (by Tacitus) is the Goddess of Gods (*mater deum*) who could be identified with Žemyna. They both have distinct maternal qualities and the status of the divine mother. Both were venerated by peasants and associated with the chthonic animal, boar or pig.

All the other Goddesses evoked in the paper, that is to say the Latvian Mother of Earth, Mara, Lithuanian, Latvian and Prussian Laima and Laumė, as well as Lithuanian Austėja also functioned as divine Mothers. As of the prehistoric times motherhood was revered as the fundamental female function, as the essence of womanhood both in real women and in the surrounding world.

All the discussed Goddesses possess some of the characteristics of the chthonic Goddess. The Mother of the Earth, Mara, protected the dead. She was also prominent in the areas of agriculture and stock-raising. Laima and Laumė were also associated with agriculture, whereas Austėja protected bees as the field of a sedentary agricultural activity.

Sutartinių choreografijos bruožai: paprastosios trejinės

Dalia URBANAVIČIENĖ

Tyrimo objektas – paprastųjų trejinių sutartinių choreografija. Tikslas – nustatyti šių sutartinių šokimo ir žaidimo būdus turint omeny jų sąveiką su giedojimo būdais, išaiškinti kai kuriuos neišsamius judesių aprašus. Metodas – struktūrinės analizės ir tipologinis lyginamasis. Išvados. Pagrindinis trejinių sutartinių atlikimo principas – kanonas – būdingas ne tik muzikai bei poetiniam tekstu, bet ir choreografijai. Išskirtinė trejinių choreografijos ypatybė yra judėjimas ratu ir tam tikrų judesių atkartojimas paeiliui, susiliejant su muzikiniu kanonu. Nustatyti 8 paprastųjų trejinių šokimo (žaidimo) būdai. Išryškėjo trejinių sutartinių variantinės sasajos su keturinėmis, taip pat su vienbalsiai, pakaitinės giesmės būdu ar homofo niškai dainuojamais šokiais, žaidimais.

Mus pasiekę sutartinių užrašymai suteikia galimybę jas vienaip ar kitaip atkurti ir tokiu būdu vėl tarsi „grąžinti gyvenimui“. Tačiau duomenų apie choreografinius šios unikalios liaudies kūrybos ypatumus yra labai nedaug. Senuosiuose aprašuose sutartinių judesiai apibūdinti neišsamiai, nepažymint vieno ar kito svarbaus dėmens – choreografinio piešinio, žingsnių, susikabinimo būdų ir pan. Daug neaiškumų kelia pernelyg apibendrintai ar net klaidingai nurodytas judesių ir muzikos derinimas (be to, neretai trūksta melodijos, kuri leistų patikslinti atlikimą). Kartais choreografijos apibūdinimas būna toks painus, kad šokimo būdą galima išaiškinti dvejopai ar net trejopai. Tad palyginti su žiniomis apie muzikines sutartinių ypatybes, jų šokimo ir žaidimo būdai atrodo kur kas neaiškesni.

Siekiant nustatyti pagrindinius choreografijos ypatumus, apie sutartinių judesius buvo surinkti visi duomenys, net menkiausios užuominos. Išryškėjo pagrindinė šokamųjų ir žaidžiamųjų sutartinių ypatybė – tiesioginė sąveika tarp muzikos ir judesių, kuri dažniausiai grindžiama taisykle „kas negieda, tas nešoka“. Tačiau ji netaikoma judančiu ratu šokamoms sutartinėms, kai apskritimu šoka ir tylintys atlikėjai. Tais atvejais muzikos ir judesių tiesioginis ryšys pasireiškia kitokiu būdu: pavyzdžiui, kartu su muzikiniu kanonu atsiranda

judesių kanonas, kai giedant atskirą melodijos dalį atliekami tik su ja susiję žingsniai ar figūros.

Dėl muzikos ir judesių akivaizdžios sąveikos sutartinės buvo išanalizuotos visų pirmą jas suskirčius į grupes, besiskiriančias pagal giedojimo būdą: 1) kanoninės sutartinės (*trejinės ir trejinės keturiose*), 2) kontrapunktinės sutartinės (*dvejinės, dvejinės keturiose ir keturinės*). Kiekviena grupė pasižymi vis kitokiais šokimo ir žaidimo būdais, kurie kai kuriais atžvilgiais turi esminių skirtumų, o kai kuriais – panašumų.

Bendrieji kanoninių sutartinių choreografijos ypatumai

Apie kanoninių sutartinių choreografiją duomenų daugiausia. Visos trejinės iš kitų šokamųjų sutartinių išskiria itin akivaizdžiu muzikos, teksto ir judesio ryšiu, nes pagrindinis jų atlikimo principas – kanonas – būdingas ne tik muzikai bei poetiniam tekstui, bet ir choreografijai. Pagrindinė trejinių choreografijos ypatybė yra judėjimas ratu ir tam tikrų judesių atkartojimas paeiliui, susiliejant su muzikiniu kanonu. Trejinių keturiose sutartinių choreografiniams piešiniams taip pat būdingas apskritimas, tačiau esama kvadrato, kryžiaus arba segmentinės žvaigždės formų.

Aptardami šokamąsias sutartines, Zenonas Slaviūnas ir Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė daugiausia dėmesio skyrė trejinėms keturiose ir trejinėms atitartinėms sutartinėms.¹ Atlikus tyrimą atskleidė daug didesnė paprastųjų trejinių choreografijos įvairovę (nustatyti 8 šokimo ir žaidimo būdai), o trejinių keturiose – kur kas mažesnė (nustatyti 3 būdai). Abejonių kelia nurodytas žaidžiamujų trejinių atitartinių tipas, kuriam priskirtos kai kurios žaidimo „Kazilio“ atmainos (SIS III 1388, 1389) – jos nėra atliekamos kanono būdu, labiau atitinka keturinių sandaros principus.² Taip pat reikėtų pakoreguoti teiginį, kad šokamosios trejinės buvo plitusios tik Biržų krašte,³ nes šio tipo sutartinių daug daugiau rasta Ukmergės krašte, Kupiškio ir Rokiškio apylinkėse, esama iš Panevėžio ir Šiaulių apskričių.

Paprastųjų trejinių šokimo ir žaidimo būdai

Minėta, kad nustatyti aštuoni paprastųjų trejinių sutartinių šokimo ir žaidimo būdai:

I būdas – tuščiaviduriu ratu:

- 1 atmaina – be vaizduojamųjų judesių;
- 2 atmaina – su vaizduojamaisiais judeisiais;

II būdas – ratu su viduriu;

III būdas – judėjimu pirmyn (į centrą) ir atgal;

IV būdas – šokiu trise eilėje su porų apsisukimais;

V būdas (prielaida) – su porų apsisukimais dviejose rato pusėse;

VI būdas – su porų apsisukimais rate;

VII būdas (prielaida) – su porų apsisukimais eilėje;

VIII būdas – su porų nérimu po „tilteliu“.

I būdas – šokimas tuščiaviduriu ratu. Esminis I būdo požymis – šokama iš pavienių šokėjų sudarytu ratu, tam tikrus judesius dažniausiai perduodant kanonu kartu su viena ar kita melodijos dalimi. Šis būdas pasižymi ypatybe, jog nebegalioja daugumai sutartinių būdinga taisykla „kas negieda, tas nešoka“, nes juda visi rate esantys šokėjai – ir giedantys, ir tylintys. Tačiau ši taisykla išlieka, jei ratas nejudas. Tai dažniausias trejinių šokimo būdas, turintis dvi atmainas.

1 atmaina – be vaizduojamųjų judesių. Šokdami ratu šokėjai paprastai būna nesusikabinę, daug rečiau – susikabinę. Šokimo nesusikabinus tipiškas pavyzdys – Žemaitekimo valsčiuje (Ukmergės apskr.) užrašyta sutartinė „Šokinėja žvirblalis“ (SIS III 1367). Ji buvo įgiedota į fotografą, vėliau paskelbta jos melodijos transkripcija:⁴

1 mel. – SIS III 1367

Music notation for 'Šokinėja žvirblalis'. The music is in 2/4 time, key signature A major (no sharps or flats), tempo 104 BPM. The lyrics are written below the notes:

Šo - ki - nē - ja žvirb - la - lis pa pie - vu.
šo - ki - nē - ja žvirb - la - lis ku - ka - lē - li. ēiū - ta. ē - ū

Šoka trys moterys, judėdamos viena paskui kitą (sutartinę galėtų šokti ir daugiau šokėjų, nes šokant paprastąsias trejines dalyvių skaičius dažniausiai būdavo neribotas). Pradėjusi sutartinę rinkėja kartu su kitomis šokėjomis eina paprastuoju žingsniu („stipriaū statydamos kojas: vienam taktui – du žingsnai“), o giedodama antrają melodijos dalį trepsi tankiu trepsimuoju žingsniu, primenančiu šlubavimą (choreografai ši žingsnį pavadino pačiuožiamuoju).⁵ Lygiai taip paciliui keičia žingsnius ir kitos moterys, kanonu perimdamos giedojimą. Taigi kanono būdu atkar-

tojama ne tik sutartinės melodija su tekstu, bet ir trepsimasis žingsnis.

Panašiai kanonu galėtų būti atkartojami ir kiti rinkėjos čia pat sukurti judesiai – treptelėjimai, apsisukimai aplink posmo pradžioje ar pabaigoje, pliaukštėlėjimai⁶ ir pan. Be to, pradėdama kitą posmą, rinkėja gali apsisukti ir vesti ratuką į kitą pusę, keisdama judėjimo kryptį. Šios detalės pernelyg apibendrintuose sutartinių aprašuose nėra išaiškintos, bet numanomos iš kai kurių užuominų ir remiantis nuostata, kad sutartinės sumanymas priklauso nuo rinkėjos. Ji turėtų ne tik plėtoti poetinį tekstą, bet ir improvizuodama sukurti muziką papildančius garsus, išgaunamus įvairiais judeisiais – treptelėjimais, ritmiškais patrepsejimais ar pašlepsėjimais, pliaukštėlėjimais, įvairaus ritmo plojimais. Garsinį foną papildo šokėjų ūksėjimas (ne vienas užrašinėtojas paminėjo, kad šokdamos moterys, kartais ir vyrai, šūkteldavo ūk! ūk!).

Kai kuriais atvejais smulkūs choreografijos elementai galėjo būti ne improvizacinių, o iš anksto numatyti, privalomi. Kupiškyje (Rokiškio apskr.) šoktős sutartinės „Našloita rūta“ (dar vadintos šokiu „Čiutytė“) apraše randame užuominą apie būtiną ritminį akcentą – treptelėjimą:

Našloita, rūta,
Našloitāla rūtala.
– Našloita, rūta,
Kas darželį tvärā?
– Mas, sasutālās.

Šoka pavienės moterys, eidamos ratu viena paskui kitą, ir dainuoja. Tariant žodžius „mas, sasutālās“, dešine koja smarkiai trepteli [čia ir toliau paryškinta mano – D.U.]. (SIS III 1373).

Toks su tekstu susietas treptelėjimas – vienas iš svarbiausių šios sutartinės motyvų, sureikšminant atitarinių. Melodija nepateikta, giedojimo būdas priskirtas *trejinėms atitariant*, o teksto posmų sandara neįprasta – penkių eilučių. Atitarinį palydinčio treptelėjimo atlikimą galima suvokti dvejopai: 1) arba šokėjos tai darydavo paciliui, giedodamas kanonu penktąją eilutę, 2) arba kanonu būdavo giedamos tik keturiuos eilutes, po to penktąjį „Mas, sasutālās“ – vienbalsiai, visoms kartu treptelint. Labiau įtikinama antroji prielaida, nes vienbalsiai giedamas atitarinys būdingas ir kitoms sutartinės „Čiutytė“ atmainoms (jos priskirtos II būdai, nes šokama ratu aplink vieną išskirtinę šokėją). Toks giedojimo būdas, kai vienbal-

sis atitarinys skamba po kanonu atliekamo posmo, iki šiol tyrinėtojų dar nebuvo aptartas.

Ratu šokamą „Čiutyte“ B. Buračas užfiksavo nuotraukoje:

1 iliustracija. „Čiutyte“, šokama didesnio šokėjų skaičiaus.

Panašu, kad šioje nuotraukoje įamžinta būtent ap taiamoji „Čiutytės“ („Našloita rūta“) atmaina.

Kitose sutartinėse taip pat pasitaiko svarbus trepsėjimo motyvas. Pagal jo buvimą ar nebuvimą galima nustatyti net atskiras sutartinės atmainas, gyvavusias skirtingu laikotarpiu. 1940 m. užrašant Kupiškio apylinkėse paplitusią trejinę „Parlalis“ buvo tvirtinama, kad giedodamos pirmają frazę („*Parlali ryto, parlali tatato*“) šokėjos gyvai eidavo pagal taktą ir sutrep-sėdavo su žodžiais *tatato*, o giedodamos antrają frazę („*Parlali rytato, parlali rytato*“) – „sukas gyvai kožna [kiekviena – D.U.] apie save ir į taktą kojom sutrypia“ (LTR 2277/52). Panašiai šokis apibūdintas ir kitame to laikotarpio apraše, tik nurodant, kad sutartinę šokdavo ne tik moterys, bet ir vyrai (LTR 2071/170). Ki-taip teigta 1934 m. apraše: „Šokdavo iš lengvo sukdamos ir svyrudamos į šalis, *netrepse davo kaip dabar. Sakytojos pastaba: „Netrepsek, lyduote lyduokit!“*“ (LTR 687/21). Tai liudija sutartinės pakitimą skirtin-gų kartų tradicijoje.

Šokant sukimas apie save dažniausiai yra improvizacinis, tačiau kartais ši figūra šoky yra būtina. Tuomet apsisukimo derinimas su giedojimu yra griežtai nustatytas, atliekamas šokėjams paeiliui giedant tam tikrą melodijos dalį. Būtent toks sukimas apie save būdingas šokant minėtojo „Parlilio“ atmainas, todėl E. Morkūnienė visas jas priskyrė *sukamujų* tipui.

Viename iš „Parlilio“ užrašymų yra įdomi pasta-ba apie giedojimo būdą: „...trys rinkinius renka, o kitas [literatūrine kalba – kitos] vienu balsu užtūravoja“ (LTR 687/21, melodija neužrašyta). Tai primena toje

pačioje Kupiškio apylinkėje užrašyto sutartinės „Išjojo jojo, sodauto“ (SIS III 1251) giedojimo būdą, kai trejinės įprastinis kanonas papildomas pritariniu, atliekamu būrio gies-mininku (žr. IV balsą):

2 mel. – SIS III 1251

Viena „Porlali, rito“ atmaina iš Kupiškio apylinkių už-rašta be melodijos, todėl neaišku, ar ją giedodavo kaip pa-kaitinę giesmę, ar kaip trejinę su kintamu tekstu:⁷

„*Sustoja penkios šokėjos, eina rateliu viena paskui kitą nuleidusios rankas, pasisukinėdamos, pašlepsėdamos kojomis.*

<i>I d.</i>	<i>Porlali, rito,</i> <i>Porlali toto.</i>
<i>II d.</i>	<i>Peruluti, rito,</i> <i>Toto.</i>
<i>III d.</i>	<i>Parlutėli,</i> <i>Tatato.</i>

Po šių žodžių visas rankom suploja, atsisukusios į vidų, vėl suploja delnais ir prideda „Vokaro“ (SIS III 1603).

Kadangi šokėjos juda ratu, manytina, kad ir giedojimo būdas turėtų būti pagrįstas melodijos „perdavimu“ ratu – nesvarbu, ar giedant kaip trejinę sutartinę, ar kaip pakaitinę giesmę. Šokėjų suplojimas ir atitarinio „Vokaro“ giedojimas primena aptartą tikėtiną sutartinės „Našloita rūta“ atlikimo būdą, kai po kanonu atkartojo am rengamo teksto atsiranda vienu balsu giedamas atitarinys.

Įdomu, kad tose pačiose Kupiškio apylinkėse kitos „Porlilio“ („Parlilio“) atmainos būdavo atliekamos visiškai kitaip

– kaip keturinės, šokant priešpriešais dviem poromis. Tai liudija apie sutartinės skirtinę atmainų choreografinę įvairovę, nors jų poetiniai tekstai tapatūs.

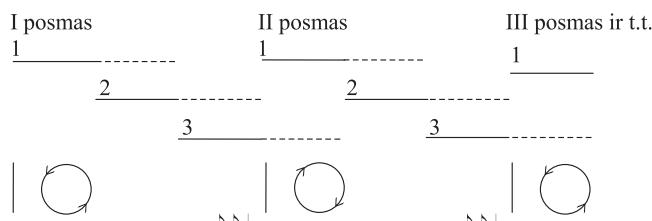
Keliuose aprašuose užsiminta, kad trejines šokdavę ratu ir susikabinę rankomis. Šokimas susikabinus arba nesusikabinus galėjo būti kaip tos pačios sutartinės choreografijos improvizacinis pakeitimas, nors konkretiai užfiksuota tik viena atmaina. Kupiškyje užrašytą trejinę sutartinę „Lioj obalala“ šokdavo ratu būtent susikabinę:

„Šokantieji sustoja ratu ir susitveria rankomis. Dainuodami pirmą posmą, visi eina į kairę pusę, o baigdamai dainuoti posmą, sutrepsi kojomis vietoje. Dainuodami kitą posmą, visi eina ratu atgal, į dešinę pusę, ir, baigę dainuoti, vėl sutrepsi kojomis. Taip šokėjai grąžosi visą laiką, kol dainuoja“ (SIS III 1606).

Iš žodžių *šokantieji, šokėjai* galima spręsti, kad šokdavo ne tik moterys. Sutartinė užrašyta be melodijos, tačiau iš rankraštyje esančios pastabos „*Dainuojan vyrai tūravoja – bauboja*“ matyti, kad ši trejinė taip pat būdavo giedama su savarankiška pritarinio melodija, kaip minėtosios sutartinės „Parlalis“ (LTR 687/21) ir „Išjojo jojo, sodauto“ (SIS III 1251).

Turint omenyje, kad pacituotas aprašas yra trejinės, neįprastai atrodo bendras šokėjų sutrepsejimas prieš krypties pakeitimą, nes paprastosioms trejinėms būdingesni kiekvieno šokėjo atskirai atliekami judesiai, juos atkartojant kanono būdu (išskyrus minėtą aiškinimą, kad šokant trejinę „Našloita rūta“ reikėtų kartu treptelti vienbalsiai giedant atitarini). Šis neatitikimas tampa priimtinu suvokus, kad rinkėja turi teisę ne tik keisti ratelio judėjimo kryptį, bet ir prieš tai (arba po to) vadovauti bendriems visų šokėjų veiksmams. Šiuo atveju toks veiksmas yra sutrepsejimas $\text{♪} \text{♪}$ ritmu. Aptariamą šokio eiga galima pavaizduoti tokia schema:⁸

1 schema

Žymima: I melodijos dalis -----

II melodijos dalis -----

Rato sukimasis į vieną ar kitą pusę -----

Sutrepsejimas $\text{♪} \text{♪}$

Keisdami judėjimo kryptį, šokėjai kartu sutrepsedavo ir Kupiškio apylinkėse šokdami itin mięgtą trejinę sutartinę „*Sarbinčiula ogėla (uogėla)*“. Tačiau jos aprašyme nurodyta, kad sutrepsejimo būta ne eilutės pabaigoje, o pradžioje:

„Eina vienas paskui kitą ratu ir dainuoja „Sarbinčiula uogėla“. Kai dainuoja „sorbinto sorbinto“, tai tuomet apsigrižta, sutrepsi ir sukasi atgal. Toliau vėl eina taip pat. Šokdavę mišriai, bet vyriški retai kada <...>“ (LTR 2071/167).

Šis aprašas pateiktas be melodijos. Dauguma kitų tos pačios sutartinės atmainų užrašyta tose pačiose Kupiškio apylinkėse,⁹ kai kurios su melodija:

3 mel. – SIS II 736

Eilutės pradžia giedant priedainį *sorbinto* yra $\text{♪} \text{♪} \text{♪}$ ritmo, nors trepsėjimą labiau atitiktų prieš tai esančios eilutės pabaigos ritmas $\text{♪} \text{♪}$. Matyt, bendro sutrepsejimo momentas priklausydavo ne tiek nuo sutapimo su muzikiniu ritmu, kiek nuo šokėjų pasirinkimo. Tokia prieplaidai tikėtina ypač dėl to, kad sutartinėms būdinga poliritmika tarp atskirų balsų – tad ji galima ir judesių bei muzikos ritminiame derinime.

2 atmaina – su vaizduojamaisiais judesiais. Savitą grupę sudaro trejinės su kanonu perduodamais tekštą vaizduojančiais judesiais. Lyduokiuose (Pabaisko vls., Ukmegės apskr.) šokant trejinę „*Trepute martela*“ giesmininkės eidavo ratu viena paskui kitą ir, atkartodamos rinkėjos judesius, rodydavo įvairius darbus su liniais – sėjimą, rovimą, vežimą, braukimą ir t.t. (SIS III 1302b).

XIX amžiuje Mykolas Miežinis užrašė panašiai šoktą sutartinę „*Séja marti linelius*“:

„Tokiu tapenas paveizdu [šitaip vyksta] ir kiti veikimai, kuriuos rodo skidruojent [skryčiojantis] rankomis. Tas skidravijms atseinas tes [sutampa su] žodžiu „Taj rove“, ir t.t. Tie veikimai visiems žinomi likuoj [yra]: veržę, brauke, mete, merke, sloge [slégę], velke, kloje, varte, jime [émę], džiove, mine, pluke, rišo, verpe, mete, riete ir t.t.“ (SIS III 1312).

Šiuo atveju nėra sutartinės geografinių nuorodų. Kitos atmainos, pagiedotos trejinių būdu, buvo užrašytos Lyduokiuose,¹⁰ kaip ir aptartoji „*Trepute martela*“.

Minėtos „Treputės“ apraše aiškiai nurodyta, kad darbai būdavo vaizduojami rateliui judant. Matyt, darbai galėjo būti vaizduojami ir ratui nejudant, visoms šokėjoms veidu atsisukus į vidų ir stebint vienai kitą. Būtent taip atliekamas vienbalsis žaidimas „Va taip sėjau linelius“ iš Gelvonų vls. (Ukmergės apskr.): atsisukę veidu į rato vidų žaidėjai iš pradžių vaizduoja linų darbus („lyg patys juos dirbtų“), o giedodami priedainį „Salavija, rūtele, tu žalioji, tu gražioji“, pliaukši rankomis, sukasi aplink save (SIS III 1750).¹¹ Greičiausiai panašiu būdu buvo šokama ir sutartinė „Kaip sėjau linelius“ iš Užulėnio kaimo (Taujėnų vls., Ukmergės apskr.), nors apie jos atlikimą liko tik užuominas: „Žaidimas. Žaidžia = šoka keturiese susikibę rateliu, imituoja lino augimą, linų darbus“ (LTR 2813/335, užrašyta be melodijos).

Ukmergės apskrityje paplitusios kitos trejinės sutartinės, apibendrintai vadintos „Ožio“ vardu, atlikimui būdingas įvairių veikėjų šokio vaizdavimas. Tokią choreografiją sąlygoja pats poetinis tekstas: kas antrą (arba kas trečią) posmą kalbama apie „oželį“, vaizduojantį, kaip šoka močiutė, tėvutis, jaunimas, sesutės, broliukai ir kiti veikėjai.¹² Dainuojant apibūdinami ir tų veikėjų šokio judesiai: „tėvutis“ – kojas kraipinėja, „močiutė“ – kūprinėja, „anyta“ ir „šešurėlis“ – šoka susirieti, susitraukę gūrinėja, „berniukai“ – trepsi įsirémę, „mergaitės“ – sukasi, „bajorai“ – panskai įsirémę, „ponaičiai“ – ant pirštų galų, rankas ant nugaros pasidėję, „panytės“ – sijonų susiēmusios sukas, „žydeliai“ – su rankom kiloja aukštyn, išmėto rankom, „židoukélés“ – po viena puse, rankom susiémę po pažascia, „čigonėliai“ – vis jau išsikraipo, rankom persiémę, „katinai“ – sienas graibsto šokdami. Prie viso to, matyt, turėtų prisdėti ir kiti kanono būdu perduodami judesiai, būdingi judančiu ratu šokamoms trejinėms: pačiuožiamasis ar trepsimasis žingsnis, treptelėjimai, apsisukimai, pliaukšėjimai ir pan. Tačiau pastabos apie jadesius aprašuose pažymėtos pernelyg glaustai, pavyzdžiu:

„Šią dainą – giesmę dainuodami šoka, trepsi, sukasi pavidės moterys. Šoka taip pat vyrai ir vaikai. Šią dainą vadina šokiu – „Ožiu“. Dainininkė nemokėjo aiškiai nupasakoti, kaip šis šokis šokamas“ (SIS III 1380b);

„Šokėjos eina ratu viena paskui kitą ir šokdamos rodo, kaip ožys šoka“ (SIS III 1377).

Vienu atveju vaizduojamieji judesiai iš viso nenurodyti, choreografija sutapatinta su I būdo 1-ajai atmainai priskirtos sutartinės „Šokinėjo žvirblelis“ (SIS III 1367) šokimo būdu:

„Ožys“ šokamas kaip „Žvirblelis“ (Nr. 1367). Šokėjos, dainuodamos „Išvedžiau ožį, ožį ant ulyčios“ – ratuku eina į vieną pusę, dainuodamos „Oi ožy, oželi, oželi, tuto“ – trepsi kojomis“ (SIS III 1374).

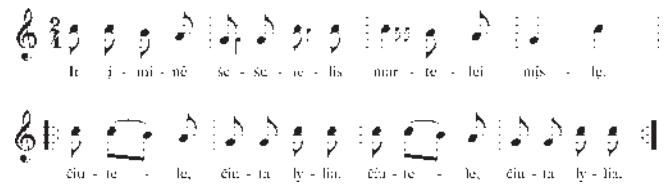
Vis dėlto ir šios sutartinės trečiame, penktame, de-vintame ir vienuoliktame posmuose aiškiai užsimenama apie įvairių veikėjų (močiutės, tėvučio, jaunimo, sesutės, broliuko) šokio vaizdavimą žodžiais „Šitaip šokinėja, šitaip trepineja“,¹³ todėl ją taip pat galime priskirti prie I būdo 2-os atmainos.

„Ožio“ sutartinės buvo užrašytes ir Biržų krašte, bet ne kaip trejinės, o kaip keturinės.¹⁴ Palyginti su Ukmergės krašto trejinėmis, pastebimas ne tik jų turinio, bet ir kai kurių melodijų intonacijų panašumas.

* * *

Kai kurie vienbalsiai dainuojami ir sutartinių požymiu turintys šokiai taip pat būdavo šokami ratu. Rokiškio apskrityje užrašytą šokį „Ir įminė šešurėlis“ šokdavo „...visi bendrai, eidami taktan ratu paskui vienas kitą. Tardami „Čiuta lylia“, sutrepsi“ (LT V 9695):

4 mel. – LT V 9695

Ši pavyzdį būtų galima vertinti ir kaip blogai užrašytą sutartinę (nenurodytas kitos dainininkės įstojimas melodijos viduryje, be reikalo pažymėtas antrosios eilutės pakartojimas), nes Rokiškio apskrityje gyvavo panašaus teksto trejinės¹⁵ – jos galėjo būti šokamos pagal trejinėms būdingą I būdo 1-ajai atmainai. Taujėnuose (Ukmergės apskr.) užrašytą trejinę keturiose „Užuminė Jurgelis martelai mīslį“ (SIS III 1358) šokdavo susikabinę „žvaigždute“ ir sukdamiesi. Visi paminėti šokimo būdai panašūs dėl rato formos. Gali būti, kad šie skirtinių būdai (ratu šokama paprastoji trejinė; susikabinus „žvaigždute“ šokama trejinė keturiose; vienbalsiai giedant šokamas rato formos šokis) gyvavo vienoje tradicijoje ir buvo šokėjų pasirenkami priklausomi nuo aplinkybių. Išidėmėtina, kad giedant vienbalsiai kanonas prapuola ne tik iš muzikos, bet ir iš judecių: nebéra atskirai kiekvienos šokėjos smulkių trepsimų žingsnių giedant antrają melodijos dalį. Vietoj to atsiranda bendras visų šokėjų sutrepsejimas tariant žodžius „čiuta lylia“.

Tai rodo, kad būta sąveikos ne tik tarp atskirų sutartinių tipų, bet ir tarp sutartinių bei kitų choreografinių žanrų. Sutartinės neabejotinai darė įtaką visai Aukštaitijos choreografinei kūrybai, tačiau galėjo būti ir atvirkščiai – i sutartines išsiterpdavo kitų tradicinių šokių choreografinės figūros. Pirmumo klausimas šiuo atveju gana sudėtingas, ypač kalbant apie tokias archaiškas choreografines formas kaip ratas.

II būdas – ratas su viduriu. Rato su viduriu choreografinė forma – viena seniausių, ji yra apeiginio pobūdžio. II būdui priklauso kai kurios trejinių sutartinių „Marčiutė snaudalė, tūto“ („Snaudalė“) ir „Čiutyta rūtala“ („Čiutyte“) atmainos. Dėl rato viduryje esančios veikėjos išskirtinio vaidmens jų atlikimas pasižymi su senosiomis apeigomis susijusiu vaidybiskumu.

Štai kaip aprašyta „Snaudalė“ iš Kupiškio valsčiaus:

„Sustoja visas aplink ratu, o viena „snaudalā“ vidury sedi po kolvratu [uždangalu], golvu nulaidus ir verpia liūdna. Dvi moterys stovi prie jos ir glosto vis jos golvu, veidu, o ratelis dainuoja: „Snaudalā snaudā“ ir t.t. Pabaigus dainuot, snaudalā pokelia golvu ir prodeda raudot smagiai kaip tik išrékia: „Sesiulās malagēlās“ ir t.t., o tos dvi moterys vis tildo, glosto. Pabaigus raudu, nusijuokia, nusipurto ir eina į ratelį bégčiomis. Tuo ir užsibaigia“ (LTR 1841/26).

Panašiai žaisdavo ir Šimonyse (Panevėžio vls.) užrašytą trejinę „Marčiutė snaudalė, tūto“: „...vienna mergaitė atsisėda ant kėdės ir verpia, kuodeli draikydama. Visos mergaitės eina aplink ir dainuoja“ (SIS III 1397). Tikėtina, kad judančios ar stovinčios rate moterys netik giedodavo kanonu, bet ir atlikdavo tam tikrus judešius – trepsimajį žingsnį, improvizacinius apsisukimus, suplojimus ir pan. O rato viduryje esanti atlikėja rodydavo vaidybinius judešius.

Kitos „Snaudalės“ atmainos užrašytos giedant vienu balsu (Rokiškio apskr., SIS III 1398), giedant ir pučiant lumzdeliu bei trim skudučiais (Rokiškio apskr., LLIM 333), giedant ir pučiant daudyte (Biržų apskr., LLIM 128). Kai kuriuose aprašuose yra pastabų apie atlikimą:

„Kaip ir rauda. Viena vidury gryčios sėdi, markatnuoja [liūdi], kad ją iškolioja [bara], visi kiti rateliu eina ir dainuoja“ (LLIM 333);

„Loluška. Nebūdavo pritarimo. Rotu šokam, o ji sėdžia vidury“ (LLIM 128).

Visais atvejais viduryje ratelio sėdinti „snaudalė“ imdavo raudoti tikriausiai tik pulkui baigus giedoti ar pūsti instrumentais. Iš kai kurių aprašu paaiškėja tolesnė žaidimo eiga: „snaudalė“ surinkdavo iš ratelyje esančių žaidėjų „fantus“, kurie būdavo „išperkami“ arba iprastine tvarka (su „teisėjų“ ir „veidrodžiu“), arba raudant.

Žaidimo atlikimo būdo rekonstrukciją apsunkina tai, kad „Snaudalės“ atmainos pateiktos kaip trejinės, užrašytos be melodijų. Yra žinoma tik Pandėlyje (Rokiškio apskr.) užrašytos vokalinės-instrumentinės sutartinės „Snaudalėlė“ melodija, kurią ir giedodavo, ir pūsdavo trim skudučiais bei lumzdeliu (LLIM 333):

5 mel. – LLIM 333

The musical notation is in common time (indicated by a 'C' with a vertical line through it) and consists of four staves. The first staff starts with a treble clef and a sharp sign. The second staff starts with a bass clef. The third staff starts with a bass clef. The fourth staff starts with a bass clef. The lyrics are: 'Snaudalėlė', 'T. a. m. an - tu - ri.', 'A. pu - a pu - a pu.', and 'Un - ly - ra.'

Giesmininko partija savo intonacijomis primena Panemunėlio vls. (irgi Rokiškio apskr.) užrašytą vienbalsę žaidimo „Snaudalė“ melodiją (SIS III 1398):

6 mel. – SIS III 1398

The musical notation is in common time (indicated by a 'C' with a vertical line through it) and consists of two staves. The first staff starts with a treble clef. The second staff starts with a bass clef. The lyrics are: 'Snaud - al - ė', 'nei - ver - pia - nei - un - džia - tli - tli - tli.', and 'nei - ver - pia - nei - un - džia - tli - tli - tli.'

Ši pavyzdį lengvai galima paversti trejine: tereikia antrajame takte žodį *audžia* giedoti ne per dvi ketvirtines, o per dvi aštuntines – tuomet atlikimas kanonu skamba kaip tipiškos heterofoninio pobūdžio sutartinės. Šios „Snaudalės“ žaidimo eiga apibūdinta gana išsamiai:

„Žaidžia ir vyrai, ir moterys. Choras dainuoja, ir visi dainuodami eina ratelį. Solistas, pasirėmęs vidury

rato, rauda, o tuo metu kiti žaidėjai stovi. Solistas, pabaigęs raudoti, paima nuo kiekvieno žaidėjo fantą – kepurę ar skarelę. Fantus išdalija paprasta tvarka. Taisėjai būna iš choro“ (SIS III 1398).

Pateikta ir pagrindinės veikėjos – „snaudalės“ – raudos melodija:

7 mel. – SIS III 1398 (II dalis)

Jūs se - siu - lės, jūs me - la - gės, sa - kėt ma - no tė - xe - lis lau - ku - at - va - žiuo - jo.

„Snaudalė“ būdavo atliekama ir be žaidybinio veiksmo: Rokiškio ir Biržų apskritose moterys, suėjusios žiemos vakarais verpti į vieną tropą, ją giedodavo kaip keturę.¹⁶ Tuomet irgi būdavo panašu į žaidimą, nes viena giedotoja, tarsi vaidindama „snaudale“, imdavo raudoti.

Šokant Rokiškio apskritje (daugiausia Kupiškio apylinkėse) paplitusią „Čiutyte“, ratelio viduryje būdavo kitas ypatingas asmuo: sprendžiant iš kupiškėnų paliudijimų – svočia.¹⁷ Ji rateliu šokančioms moterims užduodavo apeiginio pobūdžio klausimus („Kas darželį tvārā, rūtalas sėjo, akėjo, skynā, vainikų pynā, unt galvalās déjo“ ir t.t.), į kuriuos ratelis atitardavo: „Mās, sasutālās“. Kai kuriuose aprašuose paminėta, kad moterys susikabinusios suk davosi rateliu aplink vedėją, užduodančią klausimus, o ši „rateleye daro, kas jai patinka: šoka, trypia, sukas, tūpčioja, o ratelis atitardamas trepsi kojomis ir kraiposi“ (SIS III 1733). Toks atlikimo būdas atspindi ir B. Buračo nuotraukoje (žr. 2 iliustraciją).

2 iliustracija

Smilgių k., Kupiškio vlsč. šokejų šoka „Čiutyte“
B. Buračo nuotrauka (1935), VDKM BBM 3895

Dažniau „Čiutytes“ atlikimo būdas nurodytas kaip pakaitinės giesmės,¹⁸ viena atmaina giedama vienbalsė melodija, turinčia ir homofoninės struktūros požymį.¹⁹ „Čiutytes“ kaip trejinės pavyzdys yra tik vienas (SIS III 1454):²⁰

8 mel. – SIS III 1454

Ši trejinė užrašyta nenurodant atlikėjų ir jų veiksmų. Dėl to neaišku, kokių būdų į sutartinės giedojimą turėtų įsiterpti ratelio viduryje svočia, kuri, remiantis kitais pavyzdžiais, turėtų giedoti pagrindinį tekstą, o likusios moterys tik atitarti (tuo „Čiutyte“ skiriasi nuo „Snaudalės“, nes pastarojoje pagrindinis tekstas tenka rateliui).

Viename „Čiutytes“ apraše paminėta, kad ratelio viduryje būdavo trys moterys, renkančios rinkinių (SIS III 1732). Tai sietusi su senaja tradicija, kai vestuvėse būdavo ne viena, o daugiau svočių, kiekviena turėjusi skirtinges funkcijas. Apibūdinimas „trys moterys vidury ratelio rinkinių renka“ tarsi nurodo trejinės giedojimo būdą, tačiau ši „Čiutyte“ užrašyta be melodijos, dėl to Z. Slaviūno buvo priskirta pakaitinėms dainoms. Pakaitinį giedojimą rodytų ir teksto pateikimas:

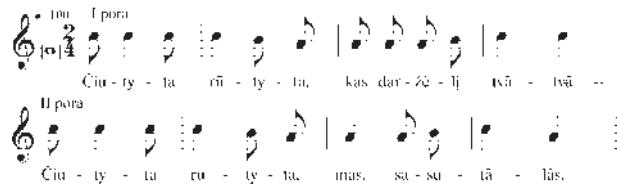
Trys moterys	Kitos, rateliu
vidury ratelio	eidamos,
rinkinių renka	vis atsako
Čiutyta rūtala	.....
Ājau par dvarėli.	.....
.....	Čiutyta rūtala,
.....	Mas, sasutālās.
Čiutyta rūtala	.....
Kas darželį tvārā?	.....
.....	Čiutyta rūtala,
.....	Mas, sasutālās.
Ir t.t.	

Trejinėms ši pavyzdį galėtume priskirti nebent tuo atveju, jei viduryje esančios moterys rinkinių giedotų kanonu (įstodamos kas eilutę), o po tokios vieno posmo „tirados“ skambėtų vienbalsis ratelio atitarinys. Tokia

prielaida kyla iš palyginimo su tose pačiose Kupiškio apylinkėse užrašytos sutartinės „Našloita rūta“ (irgi vadintos „Čiutyte“) išaiškintu giedojimo būdu (žr. I būdo 1 atmainos aptarimą). Pritaikius šiam būdui aukščiau pateiktą trejinės „Čiutytės“ melodiją (8 mel.), pirmają jos dalį giedotų viduryje ratelio esančios rinkėjos (ištojančios kanonu kas du takai, paskutinei užbaigiant solo prasminio teksto eilutę), o antrają dalį, atitinkančią atitarinį – ratelis.

Kupiškio apylinkėse užrašyta ir pakaitinės giesmės būdu pagiedota „Čiutytė“ (SIS III 1733).²¹ Jos melodija labai panaši į minėtosios trejinės, tik nėra antrosios dalies, sudarančios sekundinius sąskambius su pirmajā dalimi (antroji grupė atitardama tiesiog pakartoja pirmają dalį):

9 mel. – SIS III 1733

Iš tokio įvairių „Čiutytės“ atmainų melodinio giminėningumo matyti, kad jos priklausė bendrai tradicijai.

Spėjama, kad ratu aplink vieną asmenį buvo šokamos ir kitos sutartinės, kurių giedojimo būdai nežinomi arba užfiksuoti netiksliai. Dovainiškio kaime (Salų apyl., Rokiškio apskr.) iš tos pačios pateikėjos užrašytos sutartinės „Tūta, ratu, ratu“ ir „Linga bite“ buvo šokamos aplink išskirtinę veikėją: „Vidury rato vaikšto viena, o kitos, eidamos rateliu ir taip dainuodamos, neleidžia jai išeiti“ (SIS III 1635). Beje, nors prie „Linga bite“ teksto pažymėta, kad tai keturinė, bet ranakraštyje užsiminta, jog būdavo giedama kanono būdu: „Šokdamos sutariam, viena baigiam, kita pradedam“ (SIS III 1630 paaiškinimas).

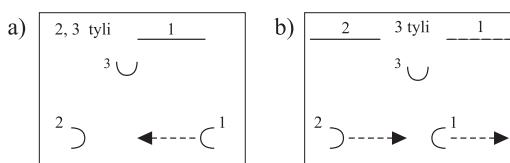
III būdas – judėjimas pirmyn (i centra) ir atgal. Šis šokimo būdas būdingas sutartinei „Aš viena mar-tala“ iš Kvetkų apyl. (Kupiškio vls.), kurią atlieka folkloro ansamblis „Sadauja“.²² Ansamblio vadovė Emilia Meškuotienė ją išmoko apie 1947–1948 m. gimnazijoje iš savo auklėtojos Juodelytės. Pagal giedojimo būdą tai trejinė su dviem rinkiniais ir vienu atitariniu:²³

10 mel. – MFA V 16/8

Sutartinę šoką tik trys giesmininkės. Giedodama pirmają melodijos dalį, 1-oji šokėja eina 2-osios link (žr. 2-oje schemae a) padalą); pradėdama antrają dalį, 1-oji traukiasi atgal, o 2-oji eina 1-osios šokėjos link giedodama pirmają melodijos dalį (žr. schemae b):

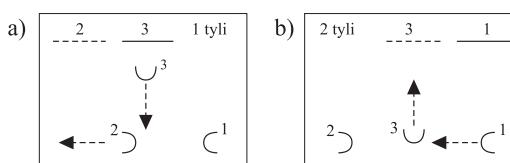
2 schema

Žymima: I melodijos dalis _____
II melodijos dalis -----

2-ajai šokėjai traukiantis atgal, į vidurį žengia 3-ioji vien atitarinį giedanti šokėja (žr. 3-ioje schemae a). Šiai grižtant atgal, 1-oji rinkėja vėl žengia pirmyn (žr. b), ir t.t.:

3 schema

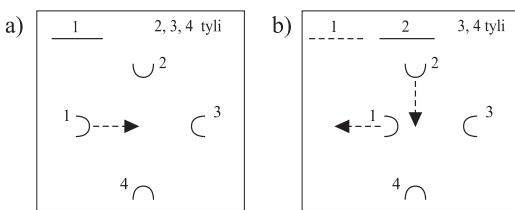
Visų šokėjų judėjimo linijos atitinka $\perp$ brėžinį. Choreografijoje išlieka kanono principas, tačiau neatitinkai atsiranda ir priešpriešinis 1-osios ir 2-osios šokėjų judėjimas – tokiu veiksmu paryškinamas tarp jų vykstantis ginčas (kiekvienai renka savo tekstą: pirmoji giriarsi „Aš viena martala linelius pasājau...“, o antroji atsako „Ne tu viena sājai, ir aš tau padājau...“). Šis trejinių atlikimo būdas turi panašumą su dvejinių ir keturinių choreografija, kuriai būdinga priešprieša. Tik 3-ioji šokėja, kurios tekstas yra raminančio pobūdžio (nuolat kartoojamas atitarinys „Citat citat, martalas, jūdvis nesiborkit...“), švelnina priešpriešos išpūdį – judėdama iš tarpinės pozicijos į centrą tarp abiejų konfliktojančių šokėjų, ji sutartinės choreografiniams piešiniui suteikia ratui artimą trikampio įvaizdį.

Tokio pat turinio sutartinės, atliekamos dviejų rinkėjų ir trečiosios atitarėjos, dar užrašytos apie Papilį ir Nemunėlio Radviliškį (Biržų apskr.), apie Kupiškį (Rokiškio apskr.).²⁴ Kai kurios sutartinės „Aš pati, martala“ atmainos iš Kupiškio, Vabalninko ir Papilio apylinkių pasižymi tuo, kad jas atlikdavo keturiese – su savo atitariniu įsiterpdavo ir 4-oji giesmininkė, įstodama po „martelas“ raminančios atitarėjų:²⁵

Išsilaušiu rykštali,
Sugodysiu martaļi,
Ei kukuolāli,
Lilia, ratilāli (SIS I 240)

Pagal giedojimo būdą tai trejinė keturiose su dviem atitariniais. Užrašymuose judesiai nenurodyti, bet, vadovaujantis „Sadaujos“ ansamblio pateiktu pavyzdžiu, galima įsivaizduoti tiketiną choreografiją. Greičiausiai antroji atitarėja taip pat turėtų kanono būdu įstodama šokti pirmyn/atgal, galbūt dar pavaizduodama savo tekstą judesiais – pagrasindama rykštę. Tuomet šokio atlikimą atitiktų ši schema:

4 schema

Viena iš tokiai keturiese atliekamų atmainų užrašyta su melodija (SIS I 240), kuriai pritaikius aptartą šokimo būdą galima pilnai rekonstruoti sutartinę.

Tose pačiose Kupiškio apylinkėse užrašyta dar viena sutartinė „Aš viena martelė“ atmaina. Ji pasižymi

tuo, kad prisidėdavo ir 5-oji giesmininkė, po „raminančios“ ir „grasinančios“ atitarėjų nuolat įsiterpianti su savo atitariniu:²⁶

Suderēto, martalās,
Abi labi tokios.
Ai kūkolāli,
Lylia, ratilāli (SIS I 239).

Jei būtų šokama, 5-oji giesmininkė, įstodama po 4-osios, iš pradžių taip pat turėtų paėjti vidurin, o pasukui atbula trauktis atgal (daugėjant dalyvių skaičiui, labiau išryškėja rato forma). Taigi paaiškėja, kad ta pati sutartinė galėjo būti šokama ne tik trijų, bet ir keturių, penkių šokėjų.

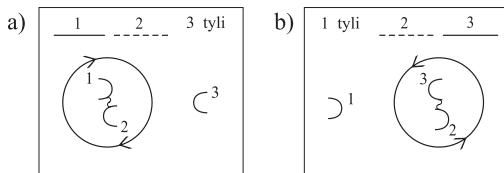
Viena „Ožio“ sutartinės atmaina taip pat buvo šokama aptariamu III būdu – tai Ukmergės apylinkėse J. P. Kuznecovo XIX a. be melodijos užrašyta šokamoji trejinė „Išvedem aži, tuta, tutela“. Sutartinės judesiai aprašyti labai neaiškiai: „Palydima kūno judestais – insisprindus ir plojimais, keturiose, kiekviena iš jų tai išeina į priekį, tai traukiasi“ (SIS III 1381). Kiekviena šokėja turėjo paeiliui pabuvoti rato centre, tad šios sutartinės šokimo būdas greičiausiai buvo toks pat kaip aptartosios keturiese atliekamos sutartinės „Aš pati marteļa“. Neatmestina galimybė, kad šią „Ožio“ sutartinę galėję šokti ir trise (kaip „Sadaujos“ atliekamą „Aš viena martala“). Antra vertus, prisiminus trejinėms įprastą neribotą šokėjų skaičių, galima prielaida ir dėl didesnio atlikėjų skaičiaus tikimybės. Tuomet choreografijoje išryškėtų panašumai su dar vienu „Ožio“ šokimo būdu: Gelvonuose (Ukmergės apskr.) „Išsivedžiau oželį“ (SIS III 1375) šokdavo daug moterų ratu, paeiliui po dvi išeidamos į vidurį ir pasiskinėdamos. Esminis skirtumas tik tas, kad ta sutartinė giedama keturinės būdu, nėra kanono.

IV būdas – šokis trise eilėje su apsisukimais poroje. Žinoma tik viena tokiai būdu šokama sutartinė – XIX a. antrojoje pusėje Mykolo Miežinio be melodijos užrašyta „Ivonos seserėlė“: „Šoka trise: pirmoji dainuoja prieina prie antrosios – vidurinės šokėjos ir su ja apsisuka. Po to antroji paima ir sukasi su trečiaja – nuo krašto“ (SIS III 1447). Lieka nežinomas šokėjų susikabinimas sukantis (ar už parankią, ar už alkūnių), tačiau šokio eiga apibūdinta palyginti aiškiai.

Iš pradžių 1-oji šokėja turėtų giedoti pirmają sutartinės dalį stovėdama, o pradėjusi antrają melodijos dalį – suktis su 2-aja šokėja, tuomet giedančia pirmają melodijos dalį (žr. 5-oje schemaje a)). Ši, pradėdama antrają

savo partijos dalį, imtų suktis su 3-iaja, kanono būdu taip pat išijungiančia į giedojimą (žr. schemaje b):

5 schema

Toliau, matyt, 3-ioji šokėja turi suktis su 1-aja (2-oji lieka 3-iosios vietoje), paskui 1-oji – su 2-aja (3-ioji lieka 1-osios vietoje), ir t.t. Pagrindinės šokėjų padėtys, vis pasikeičiant vietomis, išlieka vienoje linijoje. Kiek-vienos šokėjos kelias sudaro „aštuoniukę“, nes pirmą kartą apsisukama su viena porininke į vieną pusę, o antrą kartą su kita – į priešingą. Tokia pakaitinio apsisukimo poroje figūra primena pynimą „žilvičiu“.

V būdas (prielaida) – porų apsisukimai dviejose rato pusėse. Šis trejinių šokimo būdas rekonstruotas pagal vieną sutartinės „Treputė martelė“ atmainą (SIS III 1305), užrašytą 1932 m. F. Šalkausko iš R. Jasiūnienės-Lauruškaitės, gyvenusios S. Stebėkių kaime (Vadoklių vls., Panevėžio apskr.),²⁷ tad pateikiamas tik kaip prielaida. Rekonstrukciją apsunkina tai, kad judesių atlikimas apibūdintas prieštaragingai, melodija neužrašyta, o tekstas neįprastos sandaros – posmą sudaro tik trys eilutės *a a b*. Pagal aprašą sutartinės atlikimą galima išaiškinti netgi trejopai. Čia pateikiamas vienas iš galimų aiškinimų.

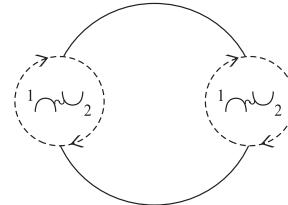
Štai aprašo citata:

„*Ši šokij šoka dvi poros. Šokėjos dainuoja sutartinę, t.y. viena iš jų renka pagrindinį sutartinės tekstą, o kitos tik „Treputu, trepu, martelė“ ir t.t. Dainuojant viena pora, už rankų per alkūnes susikibus, vieną kartą apsisuka. Po to šokėjos, paleidusios rankas, suka tokiu pat būdu kitą porą. Pastaroji, pasileidusi rankas, ima sekancius asmenis*“ (SIS III 1305).

Iš pradžių užsimenama tik apie dvi poras, bet vėliau kalbama apie sukimąsi susiēmus už alkūnių vis su kitomis porininkėmis („ima sekancius asmenis“). Taigi turėtų šokti neribotas porinis šokėjų skaičius, greičiausiai sudarius ratą ir „pinant“: iš pradžių apsisukant su porininke iš vienos pusės, paskui – su gretima šokėja – iš kitos. Pabandžius šokti tokiu būdu paaiškėjo, kad pirmoji pora toliau apsisukimą turėtų perduoti į dvi skirtinges apskritimo puses: iš pradžių dvi šokėjos, giedamos pirmąją melodijos dalį, turėtų apsisukti susikabinusios už dešinių alkūnių, paskui išsiskirti ir, giedamos antrają melodijos dalį, suktis susikabinusios už

kairiųjų alkūnių su savo kaimynėmis iš kitos pusės, kurios išijungdamos į kanoną tuomet turėtų giedoti pirmają melodijos dalį. Taip susidaro dvi besisukančios poros. Toliau kaimynės turėtų apsisukti susikabinusios už dešinių alkūnių su savo kitomis kaimynėmis rate, šios – dar su kitomis, ir t.t., kol priešingoje rato pusėje vėl susidarytų viena pora. Kartu su apsisukimo figūra dviem priešingomis kryptimis turėtų būti perduodamas ir giedojimas kanonu: vienodas partijas giedotų po dvi priešingose rato pusėse esančias šokėjas, kaip parodyta 6-oje schemaje, o kitos tuo metu stovėtų vietoje ir tylėtų (arba giedotų pritarinį, žr. toliau). Taigi, kaip ir nurodyta apraše, vienu metu šoktų tik dvi poros:

6 schema

¹ $\cup$ – šokėja, giedanti pirmąją melodijos dalį

² $\cup$ – šokėja, giedanti antrąją melodijos dalį

Naujų sutartinės posmą turėtų pradėti pirmoji pora tuomet, kai priešingoje rato pusėje susidariusi pora giedotų antrają melodijos dalį.

Skirtingai, negu šokant kai kurias kitas trejines, žingsnis turėtų išlikti tas pats – paprastasis (kas ketvirtinę), nes šioje sutartinėje choreografinis kanonas yra susijes ne su žingsniu, o su apsisukimo poroje figūra. Ši primenant „žilvitį“ figūra atspindi sąveiką su Aukštaitijoje įprastu ratelių atlikimo būdu, kai „žilvitį“ pradedada pulti tik viena pora.

Sutartinės apraše užsiminta apie grupės šokėjų giedamą pritarinį „Treputu, trepu, martelė“ (tekste jo nėra). Pagal tą užuominą sprendžiame, kad buvo giedama trejinę su pritariniu – panašiu būdu kaip giedant jau apertatas sutartines „Išjojo jojo, sodauto“ (žr. 2 mel.), „Paralalis“, „Lioj, obalala“.

Neaišku, kaip prie poetinio teksto turėtų būti derinama choreografija, jei jo sandara nesimetriška – triju eilučių. Tikriausiai vienam apsisukimui turėtų tekti dvi eilutės, o kitam – viena, apsisukimą užbaigiant jau nutilus (toks giedojimo būdas atitinkę 19-ajį daugibalsumo klasifikacijos būdą – *asimetriška trejinė su solo interpais*²⁸). Kaip nurodyta pastaboję, dar būdavo giedamas pritarinys „Treputu, trepu, martelė“ – taigi solo interpai neturėtų išryškėti (tai minėtą giedojimo būdą papildantis požymis, dar neįtrauktas į daugibalsumo klasifikaciją). Tokį bosuojamą pritarinį labiausiai tiktų giedoti kitiems giesmininkams, tačiau ir patiemis šokėjams

įmanoma prisijungti prie bosavimo belaukiant savo apsisukimo, ypač jei susidaro daugiau porų.

Taip aiškinant aprašą atrodo visiškai tikėtina, kad aptariamają sutartinę „Treputė martelė“, kaip ir kai kurias kitas trejines, šoko neribotas porų skaičius. Ši rekonstrukcija galima ir dėl to, kad ji giminininga ne tik aukščiau aptartam IV būdui, bet ir VI–VIII būdais atliekamoms trejinėms, kai dviese giedama viena partija ir šokama su kantis už parankių (beje, VII būdui priklauso ir viena „Treputės“ atmaina).

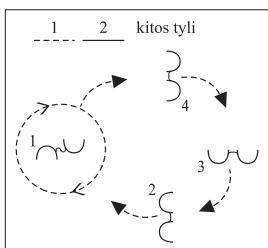
Vis dėlto šios sutartinės aprašą galima suvokti ir kitaip – atmetant užuominą apie daugiau kaip keturių šokėjų dalyvavimą sutartinėje ir ižvelgiant daugiau trejinėms keturiose būdingus požymius.

VI būdas – porų apsisukimai rate. Iš kitų trejinių šokimo būdų jis išskiria tuo, kad neatitinka taisylkės „kas negieda, tas nešoka“, nes ratu juda ir tylinčios poros (panašiai kaip šokant I ir II būdais). Aiškiausiai VI būdas apibūdintas sutartinės „Aviža prašė dirvono pasėti“ („Aviža“) iš Žeimelio valsčiaus (Šiaulių apskr.) apraše: „Dainuojant „Aviža prašé“, eina ratelis, bet žaidėjai turi būti poromis. „Tu doble penkialapi“ – poros sukasi“ (SIS III 1482). Šios sutartinės melodija, deja, liko neužrašyta.²⁹

Pasiaiskinkime išsamiau tokį atlikimą. Šokama porai paskui porą neperstojamai judant ratu (apraše nenurodytas poros susikabinimas – jis galėtų būti ir už parankių, ir už alkūnių, ir „krepšeliu“ pro priekį ar pro nugara). Tuomet vieno balso partiją būtina giedoti poroje, o rinkėjos funkcija tenka vedančiajai porai (toks giedojimo būdas dar nėra tiksliai įvardytas daugiabalsumo tipu klasifikacijoje³⁰). Pradėjusi giedoti pirmąją melodijos dalį vedančioji pora eina ratu kartu su kitomis, o émusi giedoti antrąją dalį – sukasi, judėdama tarsi spirale, kad neatsiliktų nuo kitų porų. Vėliau tokiu pačiu būdu išijungdama į kanoną apsisuka antroji pora, toliau – trečioji, ir t.t. Taip pakaitinis poros apsisukimas kanono būdu „apeina“ ratą kartu su giedojimu. Sprendžiant iš choreografijos, sutartinę turėtų atliki ne mažiau kaip kelios poros:

7 schema

Žymima: I melodijos dalis ———
II melodijos dalis -----

Kuo daugiau porų – tuo ilgesnė sutartinė, nes kiek vieną posmas kartojamas tiek kartą, kiek šoka porų.

VI būdas artimiausias kaip prielaida toliau pateikiama VII šokimo būdui (porų apsisukimai eilėje). Abu šie būdai, matyt, lengvai galėjo virsti vienas kitu, priklausomai nuo porų skaičiaus: kai mažiau porų (maždaug 3–4) – sutartinę patogiau atliki VII būdu, kai daugiau – VI-uoju.

Panašiai, atrodo, buvo šokamos ir Kupiškyje užrašytos sutartinės „Dijūta, Jurgeli“ (LTR 2293/1), „Svirtis sviro ant rūtelių“ (LTR 2293/6),³¹ kurių aprašas vienodas: „Susitaria keletas porų ir šokdamai dainuoja. Viena pora dainuoja vieną posmą, antra – kitą“. Viena „Svirtis sviro ant rūtelių“ atmaina iš Biržų apylinkių (LTR 2784/56), ko gero, neatsitiktinai kontaminuota su „Avižos“ tekstu – abi šios sutartinės galėjo būti šokamos vienodai.

Ivairiomis sutartinės „Aviža“ atmainoms būdingi priedainiai „Tu doble penkialapi, dobilėli penkialapi“, „Dobilė pinki lopai, dobilėlio trys lapeliai“³² pasitaiko ir sutartinėse „Dobilio penki lapai“,³³ „Martelė“.³⁴ Priedainių panašumas taip pat rodo tam tikrą gimininguą, dėl to galima spėti, jog šios sutartinės irgi buvo šokamos panašiai. Tokį priedainį turi ir visoje Lietuvoje paplitęs ratelis „Dobilėlis“, kurio choreografija taip pat artima VI būdui (tik nėra kanono): iš pradžių su kamasi bendru ratu, paskui poros apsisuka susikabinusios už parankių. Lygiai tokios pat choreografijos yra rateliai „Aviža prašė“, „Tu, doble penkialapi“.³⁵

Panašiu būdu šokami ir kiti rateliai, pagal tekstą ir muzikines ypatybes turintys atitinkmenų su sutartinėmis: krikštynų ratelis „Rasodėlė“,³⁶ primenantis sutartinę „Kūmas aina par grycių“;³⁷ javų lankymo rateliai „Siulinau dūlinau“ ir „Surūko rūko“,³⁸ kurie yra kaip supaprastintos to paties pavadinimo sutartinių³⁹ atmainos. Sie pavyzdžiai dar kartą parodo akivaizdžias šokamujų sutartinių ir ratelių sasajas.

VII būdas – porų apsisukimai eilėje (prielaida). Pakaitiniai porų apsisukimai gali būti atliekami ne tik šokant trejines poromis ratu, bet ir eilėje. Tai labiau „iš praktikos“ kilęs „atradimas“, kai įvairūs folkloro ansambliai (visų pirma „Trys keturiose“, vėliau ir kiti) émė sustojus poroms eilėje šokti vieną „Treputės martelės“ atmainą. Jos apraše nėra net užuominos apie eilės choreografinį piešinį (užrašė J. Jurga 1937 m. iš Uršulės Augustinienės, gyvenusios Skominų kaime, Pabaisko vls., Ukmergės apskr.):

„Šokėjos sustoja poromis viena prieš kitą. Abi dainuoja:

Treputė martelė

Linelius séja.

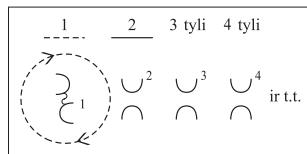
Trepū, treputèle,

Marti lelijé.

Dainuodamos pirmo posmo pirmas dvi eilutes, šokejosi stovi ramiai. Pradēdamos dainuoti trečią eilutę, abi supliaukšti rankomis ir, už parankiu susiémusios, sukas i vieną pusę, paskui į kitą. <...>. Dainuojant visus kitus posmus, žaidžiam taip, kaip ir dainuojant pirmą posmą“ (SIS III 1304b).

Taigi pora turėtų vienu balsu giedoti tą pačią partiją, kaip ir atliekant VI būdo sutartines. Apsisukimas su muzika derinamas kaip pavaizduota šioje schema:

8 schema

Minėta sutartinėms būdinga taisykla „kas negeda, tas nešoka“ šiuo atveju išlieka, nes nėra nuolatinio judėjimo pora paskui porą. Judesių, muzikos ir teksto kanonas slenka ne ratu, o iš eilės pradžios į pabaigą, tačiau, pradedant kiekvieną posmą, veiksmas sugrižta į eilės pradžią, kur yra vedančioji pora. Pastebėsime, kad, daugėjant porų, eilės galuose stovinčioms poroms tam-pa sunku girdėti viena kitą ir sklandžiai perduoti giedojimą iš eilės galo į pradžią – taigi savaime peršasi patogesnis aukščiau aptartas VI šokimo būdas ratu.

Šią sutartinę Z. Slaviūnas leidinyje „Sutartinės“ priskyrė trejinėms keturiose, tačiau rankraštyje pažymėta pastaba aiškiai nurodo didesnį arba mažesnį negu keturių atlikėjų skaičių: „Žaidimas. Žaisti gali vieni vyrai ir vienos moterys, viena pora ir kelios. Žaidžia kambarys, sode, pievoj, kieme“ (SIS III 1304b paaiškinimas). Žinoma, sudėtingiausia sutartinę atlikti dviem poromis, nes tuomet jos turėtų giedoti be atokvėpio. Likus tik vienai porai, sutartinė virstu vienbalsiu poriniu šokiu.

Panašiai turėtų būti atliekama J. Jurgos iš tos pačios pateikėjos užrašyta reta žaidimo „Kozilio“ atmaina, taip pat apibūdinta gana neaiškiai. Jos melodija pateikta kaip trejinės (SIS III 1394a):

11 mel. – SIS III 1394a

Įsijungimas į kanoną nurodytas po vienos eilutės, tačiau žaidimo eigos apraše – tik po dvi eilutes apimančio pirmojo posmo:

„Žaidėjai sustoja poromis vieni prieš kitus. Vieni dainuoja pirmą posmą. Kada dainuoja antrą posmą „Kur tu déjai, ar pragèrei?“ – stovintieji imasi už parankiu ir apsisuka į vieną pusę, paskui į kitą. Besisukdami dainuoja. Pradžioje dainuoja vienas, kitas stovi ramiai. Dainuoja lenkia galvą stovinčiam“ (SIS III 1394 b).

Pagal tokį apibūdinimą ši „Kozilio“ atmaina būtu veikiau panaši ne į sutartinę, bet į vienu balsu giedamą porinį žaidimą. Netikslus aprašas suklaidino ir Z. Slaviūną, kuris manė, jog poros turėtų vaikščioti vienos prieš kitas ir apsisukti už parankiu.⁴⁰ Tačiau tokia choreografija labiau būdinga ne trejinėms, o dvejinėms keturiose ir keturinėms. Greičiausiai iš pradžių turėtų giedoti tik vienas žaidėjas, vėliau jau kartu poroje reikėtų giedoti antrają melodijos dalį (priesmę „Kaziléli, kaziléli, kazilio“) ir suktis už parankiu, kai tuo metu kita pora stovėdama imtų giedoti pirmąjį melodijos dalį, įsijungdama į kanoną. Neaiškumą kelia tai, kad priesmės pateiktas tik šalia melodijos (SIS III 1394a), bet jo nėra tekste prie žaidimo eigos apibūdinimo (SIS III 1394b). Dar viename šio žaidimo apraše (nurodant į fonografą U. Augustinienė įgiedotą tą pačią melodiją⁴¹) šis priesmės vis dėlto pasirodo kas antroje teksto eilutėje.⁴² Tad susumavus visus duomenis apie šią sutartinę „Kozilio“ atmainą, labiausiai tikėtinu tampa jos atlikimas pagal VII būdą.

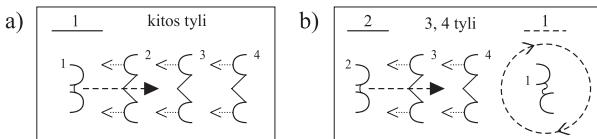
VIII būdas – porų nérimas po „tilteliu“. Šis šokimo būdas labiau pasižymi grupiniams šokiams (Aukštaitijoje vadintiems *darželiais*) būdingu choreografiniu pietiniu – pakaitiniu porų nérimu po „tilteliu“, sudarytu iš kolonoje stovinčių ir sukabintas rankas pakėlusiu porų. Tokia choreografija atsispindi Obeliuose (Rokiškio apskr.) 1932 m. J. Dovydaičio be melodijos užrašytos trejinės sutartinės „Laduto, laduto“ apraše:

„Kelios poros eina paskui viena kitą. Kai pradeda dainuoti pirmą eilutę, paskutinė pora pradeda lėsti pro pakeltas rankas, paskui ją kitos. Dainuoja, kol visi pralenda. Kai išneria visi, tai poros sukas, susikabinę rankomis per alkūnes, ir dainuoja antrają eilutę kelis kartus“ (SIS III 1369).

Abejonų kelia nurodytas pirmosios eilutės giedojimas tol, kol praneria visos poros, o porų apsisukimai – tik paskui, kartojant antrają eilutę. Tai sunkiai suderinama su atlikimu kanono būdu. Kaip trejinę šią sutartinę įmanoma atlikti tik tokiu atveju, jei kiekviena pora nerdama po „tilteliu“ giedotų pirmąjį eilutę (žr. 9-oje schemaje a), o išnirusi suktusi ir giedotų antrają

eilutę, kai tuomet tolimesnė pora tokiu pat būdu pradėtų giedoti ir nerti (žr. b):

9 schema

Panašiai kaip šokant VI ir VII būdais, pora turėtų giedoti tą pačią melodiją vienu balsu.

Dar dviejų sutartinės „Laduto laduto“ atmainų aprašai yra Klaipėdos universiteto Choreografijos katedros archyve. Viena atmaina iš Jūžintų (netoli Rokiškio) panaši į užrašytą Obeliuose pagal tekstą (tik trumpeonio siužeto), bet taip pat trūksta melodijos, o judešiai apibūdinti neaiškiai, nes pateikėja tiksliai neprisiminė šokio būdo: „*Sustodavo po dvi ir landžiodavo: vienos keldavo rankas, kitos praljisdavo ir t.t.*“.⁴³ Iš šio trumpo pasakymo vis dėlto galima atpažinti J. Dovydačio aprašytą šokio būdą.

Kitas Klaipėdos universitete saugomas „Laduto, laduto“ aprašas yra iš Vabalninko (Biržų r.):

„Pateikėjai jaunai esant per šventes giedodavo ir šlubčiodamos vaikščiodavo pagyvenusios moterys. Sustodavo po kelias i tris grupes ir giedodavo paeidamos tai pirmyn, tai atgal. Jaunimas nemokėjo.

*Laduto, laduto,
Kas teka, laduto?
Per dvarelį, laduto?
Saulė teka, laduto.*

Giedojimas būdavęs gražus, bet viso teksto pateikėja neprisimena.“⁴⁴

Čia nusakomas jau visiškai kitoks šokimo būdas – nebeužsimenama apie landžiojimą poromis, bet nurodomas vaikščiojimas šlubčiojamuoju žingsniu pirmyn ir atgal. Atlikimą galima suvokti dvejopai: 1) kaip visos grupės judėjimą, vienu balsu giedant tą pačią partiją; 2) kaip tose grupėse pavienių šokėjų judėjimą kanono būdu pirmyn/atgal. Antrasis atvejis atitinktų III šokimo būdą, taip pat reikštų tos pačios sutartinės atlikimą lygiagrečiai trim grupėmis (apie tokią sutartinių atlikimo galimybę yra rašęs Z. Slaviūnas⁴⁵). Tačiau dėl pernelyg migloto aprašo šios „Laduto laduto“ atmainos rekonstrukcija labai abejotina.

Choreografai sukūrė dar vieną sutartinės „Laduto“ atmainą, paskelbtą rinkinyje „Šalavijo rūtelė“.⁴⁶ Judesiais ji labiausiai primena užrašymą iš Vabalninko,⁴⁷ o tekstas sutampa su J. Dovydačio užrašytosios

atmainos tekstu. Ši choreografų sukurta „Laduto“ domina labiausiai tuo, kad paskelbta su melodija, kurios nėra nė viename iš auksčiau aptartų archyvinių aprašų (beje, ji turi visus sutartinių melodijoms būdingus bruožus).

Apie kitą šokamają sutartinę panašiu pavadinimu „Ladutė“ dar yra užsiminės S. Paliulis. Jo aplankytą Elzbieta Natkienė-Šernaitė Jasiškiuose (Biržų aps.) iš savo motinos buvo girdėjusi, kad šokant „Ladutę“ šokėjos plodavę rankomis ir trypdavę, tačiau tiksliau neprisiminė nei giedojimo, nei šokimo būdo.⁴⁸ Sunku pasakyti, ar tai jau kita sutartinė (priedainis *laduto* arba *ladoto* būdingas ir Biržų krašte paplitusiai sutartinei „Tu gervela, ladoto“⁴⁹), ar ta pati, senutei išsiminus kituose aprašuose nepaminėtais elementais – improvizaciniu trypimu ir plojimu.

* * *

Apžvelgus trejinių choreografijos bruožus paaiškėjo, kad sutartinių šokimo ar žaidimo būdai lengvai gali virsti vienas kitu – priklausomai nuo skirtingo atlikėjų skaičiaus, pasirinkto vienokio ar kitokio choreografinio piešinio, pasikeitus giedojimo būdui (pavyzdžiui, kai sutartinė iš paprastosios trejinės virsta trejine keturiose, keturine arba vienbalse daina palydimu šokiu). Paaiškėjo akivaizdžios šokamujų trejinių ir kitų choreografinio folkloro rūšių – palydimų pakaitine giesme, vienbalse, heterofonine ar homofonine daina rateliu, šokiu ir žaidimui – sąsajos.

Iš to kyla gana naujas požiūris į sutartines – pastebint jose šalia archajiškų motyvų nemažai ir naujesnių, lankstaus pritaikomumo skirtingomis aplinkybėmis galimybes, įvairialypį kintamumą.

LITERATŪROS SĀRAŠAS

- Čapaitė 1994 – ČAPAITĖ, Jūratė. *Šalavijo rūtelė*. I dalis. Klaipėda, 1994.
- Morkūnenė 1982 – MORKŪNIENĖ, Elena. *Lietuvių liaudies choreografijos bruožai*. Vilnius, 1982.
- Paliulis 1959 – PALIULIS, Stasys. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai* / Sudarė ir paruošė Stasys Paliulis. Vilnius, 1959.
- Poškaitis 1992 – POŠKAITIS, Kazys. *Liaudies choreografija*. Vilnius, 1992.
- Poškaitis 1992a – POŠKAITIS, Kazys. *Šokio aprašymas*. Vilnius, 1992.
- Račiūnaitė-Vyčinienė 2000 – RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ, Daiva. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta, 2000.

Slaviūnas 1958 – SLAVIŪNAS, Zenonas. *Sutartinių dainavimo būdai. Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos* T. 1. / Sudarė ir paruošė Zenonas Slaviūnas. Vilnius, 1958, p. 39–142.

Slaviūnas 1971 – SLAVIŪNAS, Zenonas. *Sutartinių šokiai, jų amžius ir panaudojimo problemos. Pranešimas teorinei konferencijai choreografijos klausimais*. Vilnius: Lietuvos TSR liaudies meno rūmai, 1971. XII. 12–13.

Sutartinių ir skudučių keliais 2002 – *Sutartinių ir skudučių keliais. Stasys Paliulis. Tautosakininko gyvenimas ir darbai*. Sudarė ir parengė Algirdas Vyžintas. Lietuvos muzikos akademija, 2002.

Urbanavičienė 2000 – URBANAVIČIENĖ, Dalia. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Lietuvos muzikos akademija, 2000.

Urbanavičienė 2000a – URBANAVIČIENĖ, Dalia. *Tradicinio šokio fiksavimo metodika*. Lietuvos muzikologija. Lithuanian musicology. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000, p. 104–119.

Žarskiė 2003 – ŽARSKIENĖ, Rūta. *Skudučiavimas šiaurės rytu Europoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

SUTRUMPINIMAI

AM Aukštaičių melodijos / Parengė Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1990.

LKA V Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo videofondai LLMA F 393 Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomas

J. Lingio asmeninis archyvas

LTR Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas. LT Lietuvių tautosaka. T. 5. Vilnius, 1968.

MFA KTR Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus muzikinio folkloro archyvo rankraštiniai rinkiniai

MFA V Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus muzikinio folkloro archyvo videofondai

LLIM Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai / Sudarė ir paruošė S. Paliulis. Vilnius, 1959.

SIS Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos. T.1–3 / Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. Vilnius, 1958–1959.

ŠR Šokiai ir rateliai / Sudarė Eugenija Venskauskaitė. Vilnius, 1989.

VDKM BBM Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondai, B. Buраčo nuotraukų kolekcija

NUORODOS:

1. Plačiau žr. Slaviūnas 1958: 48; D. Račiūnaitės-Vyčinienės sudarytoje daugiabalsumo tipų klasifikacijoje žr. 5, 6 ir 14 tipus (žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 92–96, 108–110).

2. Giedant šias sutartinės „Kazilio“ atmainas vienoje poroje gieda rinkėja ir pritarėja, vėliau kitoje poroje – dvi pritarėjos, atkartojančios pirmosios poros poros melodijas.

3. Žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 151.

4. Visos melodijos čia ir toliau transponuotos į bendrą aukštį, pradžioje laužtiniose skliaustuose nurodant pirmojo garso tikrąjį aukštį.
5. Šis žingsnis išsamiai apibūdintas vienos „Treputės marteles“ atmainos apraše: „*Trepsimasis žingsnis atliekamas taip: „viens“ – žengti nedidelį žingsnį kairiaja koja į priekį, truputį pačiuožiant, o dešinę atmetant atgal; „ir“ – pastatyti dešinę koją ant pirštų prie kairės kojos kulno, kartu truputelį treptelti. Viename take [2/4 metro] atliekami du trepsimieji žingsnai*“ (SIS III 1301b). Apeiginę šio žingsnio prasmę, lygindama su toteminių paukščių simbolika, išsamiai aptarė D. Račiūnaitė-Vyčinienė (2000: 34–39). Apie šiam žingsnui būdingą šlubčiojimo reikšmę rašė ir šio straipsnio autorė, žr. Urbanavičienė 2000: 141.
6. Pasak pateikėjo Adolfo Bičiūno iš Palaidžios (Kvetkų apyl., Biržų apskr.), moterys šokdavo „*ir prieky, ir užpakaly papliauk-šėdamos*“ (Sutartinių ir skudučių keliais 2002: 250).
7. Pagal daugiabalsumo būdų klasifikaciją tai būtų 2 arba 36 a giedojimo būdai. Apie juos žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 90, 142.
8. Čia ir toliau pateikiant choreografinius simbolius schema-se, naudotasi K. Poškaičio ir šio straipsnio autorės paskelbtais lietuvių liaudies šokio užrašymo būdais, žr. Poškaitis 1992; Urbanavičienė 2000a.
9. Kitas Kupiškio apylinkėse užrašytas sutartinės „*Sarbinčiula ogëla (uogëla)*“ atmainas žr. LTR 968/2, 2994/9; SIS I 462, 463; SIS II 597, 735–740; taip pat žr. užrašymus iš Rokiškio apylinkių (LTR 1893/1), Šimonij vls. Panevėžio apskr. (LTR 2196/133).
10. Žr. SIS III 1310; LTR 2813/335. Plg. su dvejine sutartine „*Kaip sėjau linelį*“ (SIS III 1311) iš Deltuvos apyl. (irgi Ukmergės apskr.).
11. Rinkinyje „*Šalavijo rūtelė*“ šis aprašas pakeistas – žaidimas pavadintas rateliu, jį atlieka tik merginos, šokančios ne toje pačioje vietoje, o judančios viena paskui kitą ratu į dešinę; žr. Čapaitė 1994: 44.
12. Žr. trejines sutartines iš Viðiškių, Lyduokių, Deltuvos, Taujėnų, Pabaisko, Ukmergės apylinkių (SIS III 1374, 1377, 1378 a ir b, 1380 a ir b, 1381, 1383) ir trejinę keturiose iš Taujėnų (SIS 1379 a ir b).
13. Pateiktas tekstas nėra nuoseklus, dalis posmų praleista nesilaikant trafaretinės siužeto formulės (pirmasis posmas praleistas prieš paminint *tėvučio, jaunimo, broliuko* šokį, o trečiojo posmo trūksta po *jaunimo* šokio paminėjimo). Apgiedant vis kitokio veikėjo šokį, reikėtų pakartoti refreninius pirmajį ir trečiąjį posmus.
14. Žr. LTR 3112 A /5, 626/451, SIS III 1386.
15. Žr. SIS II 1168, 1169. Dar viena šios sutartinės atmaina (SIS II 1166) pateikta kaip heterofoniškai skambanti keturinė, tačiau ji abejotina, nes buvo rekonstruota sujungiant iš skirtingų pateikėjų užrašytą melodiją (pagiedojo giesmininkės iš Šimonij, Panevėžio apskr.) ir tekstą (pateikė moteris iš Kamajų vls., Rokiškio apskr.).
16. Žr. SIS I 283 (su melodija), 284.
17. Senųjų giesmininkų šokama „*Čiutyte*“ buvo nufilmuota ir parodyta etnografiniame filme apie kupiškėnų vestuves

- „Čiutyta rūta“ (1968). Plačiau apie „Čiutytės“ apeiginę reikšmę žr. Urbanavičienė 2000: 404–405.
18. Žr. SIS III 1732–1734; AM 33; LT V 9630; LTR 2294/8 (Rokiškio apskr., Kupiškio apyl. ir Jūžintų vls.).
19. Žr. MFA KTR 176/2 (Anykštcių r.).
20. Perspausdindama šią melodiją, rinkinyje „Aukštaičių melodijos“ L. Burkšaitienė nurodė kitokį tos pačios atmainos, kurią užrašė S. Paliulis iš Uršulės Krapavickienės-Bukėnaitės (gyvenusios Kupiškio vls.), atlikimo būdą – kaip pakaitinės giesmės, žr. AM 33.
21. Beje, jos apraše nurodoma viena vedėja ir jai atitarianti grupė, o prie melodijos pažymėtos dvi atlikėjų poros – tai akiavaizdus prieštaravimas. Teisingiau būtų vadovautis aprašu, kuriame nurodoma balsų sąsaja su choreografija: „*Susitveria ratelis, i vidurj eina vedėja ir dainuoja: „Čiutyta rūtyta, kas darželi tvārā?“, o ratas atitaria: „Čiutyta rūtyta, mas, sasutulās“* <...> (SIS III 1733 paaiškinimas).
22. Šios sutartinės vaizdo įrašą žr. MFA V 16/8.
23. Žr. daugiabalsumo klasifikacijos 13-ajį būdą (Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 106–107).
24. Žr. SIS I 234–236, 241.
25. Žr. SIS I 240, 242, 243.
26. Remiantis šiuo pavyzdžiu, reikėtų šiek tiek pakoreguoti daugiabalsumo klasifikacijos 13-ojo būdo pavadinimą „*Trejinė su dvimi rinkiniais ir su vienu arba dvimi atitariniais*“ (Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 106–107) ir nurodyti 1–3 atitarinius.
27. Pateikėja nurodė, kad tokiu pačiu būdu šokamos ir sutartinės „*Kelkis, martel, tu jaunoji*“ (SIS III 1306), „*Tarška barška žiedeliai*“ (SIS III 1307).
28. Apie šį giedojimo būdą plačiau žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 117–118.
29. Plg. su to paties turinio avižapjūtės sutartinėmis, užrašytomis Ukmergės, Panevėžio, Zarasų, Biržų apskrityse (SIS I 189–209), su mėšlavežio sutartine iš Švenčionių apskr. (SIS I 301). Dalis šių sutartinių užrašyto su melodijomis (SIS I 189a, 191a, 192, 193, 194, 200a, 201, 205–207).
30. I tokį giedojimo būdą panašus daugiabalsumo klasifikacijos 25-asis būdas, bet jis pavadinotas *Dviejų porų, besikeičiančių partijomis, keturinė*, nors ir pastebėtas panašumas į trejinę (žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 126–127).
31. Plg. su kitomis sutartinėmis „*Švirtis sviro ant rūtelii (vertelių) darželio*“ atmainomis, užrašytomis Biržų, Rokiškio, Kupiškio, Panemunio (Rokiškio apskr.), Panevėžio, Zapyškio (Kauno apskr.) apylinkėse (LTR 2784/56, 2293/6, 287/14; SIS I 331–338, 341, SIS II 626).
32. Žr. SIS I 205–209.
33. Žr. LLIM 21; SIS III 1586 (Vabalninkas, Biržų apskr.).
34. Žr. LLIM 174 (Pandėlys, Rokiškio apskr.).
35. Žr. ŠR 60 (užr. Kėdainių r.); LT V 9646.
36. LLRŠ 53 (Skapiškio, Kupiškio apyl.). Plačiau apie šokio „*Rasodėlė*“ apeiginę paskirtį žr. Urbanavičienė 2000: 58–59.
37. SIS II 1206, SIS III 1751 (Pandėlys vls., Rokiškio apskr.).
38. LLMA F 393, ap. 1, b. 109 (Klausučiai); LLMA F 393, ap. 1, b. 111 (Pumpėnai, Pasvalio r.).
39. SIS I 256, SIS II 551, SIS III 1583 (Biržų apskr.); SIS II 495 (Panevėžio apskr.).
40. Plačiau žr. Slaviūnas 1971: 7.
41. LTR pl. 793/1, mel. 2587/29.
42. Tame apraše yra papildomų pastabų apie atlikimo detales: „...besisukdamis *dainuoja abudu*“; „*Žaisti gali kas tik nori. Kada išdaiduoja visą tekstą, pradeda iš pradžios. Žaisdavo bet kada*“ (LTR 1368/15).
43. Užrašė 1984 m. A. Kurmytė iš K. Vegelytės-Bučienės, gimusių 1900 m.
44. Užrašė 1975 m. Choreografijos katedros III k. studentas V. Cholinas iš B. Jantodienės, gimusių 1905 m.
45. Žr. Slaviūnas 1971: 5.
46. Žr. Čapaitė 1994: 95–96.
47. Plačiau žr. Slaviūnas 1958: 48; žr. D. Račiūnaitės-Vyčinienės sudarytos daugiabalsumo tipų klasifikacijos 5, 6 ir 14 tipus (žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 92–96, 108–110).
48. Žr. Sutartinių ir skudučių kelias 2002: 241, 323.
49. Žr. SIS I 103, 260.

Choreographic Features of Sutartinės: Simple Trebles

Dalia URBANAVIČIENĖ

The paper focuses on danceable and playable simple treble *sutartinės* (with the exception of trebles in four). All the trebles stand out from the rest of the *sutartinės* in the apparent relation between the music, text and movement. The canon, the main principle of performing the trebles, is characteristic not only of the music, poetical text, but of the choreography too (special steps, stamps, hops, turns, illustrative and demonstrative actions, etc are passed on by way of a canon). Moving in circles characteristic of trebles coincides with the musical canon of the treble *sutartinė*, namely singing in a circle. Eight manners of dancing and playing treble *sutartinės* have been identified. The first manner is the most frequent and is divided into two varieties. Manners V and VII are presented as hypotheses:

I manner – empty circle:

1 variety – does not include demonstrative actions
2 variety – does include demonstrative actions;

II manner – filled circle;

III manner – moving forwards, towards the centre of the circle and back;

IV manner – dancing in a line of three, with turnings in pairs;

V manner (hypothesis) – turning of pairs on both sides of the circle;

VI manner – turning of pairs within the circle;

VII manner (hypothesis) – turning of pairs in a line;

VIII manner – pairs “ducking” under a “bridge”.

*Lietuvos muzikos ir teatro akademija,
Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius,
El. p. daliau@gmail.com*

Gauta 2007 02 13, išeikta spaudai 2007 04 18

Moksleivių kultūra: subjektyvaus ir objektyvaus pasaulio sandūra

Rasa PETRAUSKAITĖ-PRANSKŪNIENĖ

Straipsnio objektas – moksleivių subkultūros raiška. Tikslas – analizuoti moksleiviškos kultūrinės saviraiškos ypatumus ir jos formavimosi priežastis. Metodai – atliekant empirinį tyrimą naudoti kokybiniai tyrimo metodai: interviu, stebėjimas būnant moksleiviškos bendrijos aplinkoje. Taip pat naudotos anketos, kuriose buvo pateikti atviri klaušimai. Išvados – mokykloje esanti tvarka ir institucinės taisyklės sukelia moksleivių pasipriešinimą, kuris skatina moksleiviškos subkultūros raišką. Moksleivių subkultūra formuoja dviejų skirtinę pasaulių – subjektyvaus ir objektyvaus – sandūroje.

Moksleivių kultūra formuoja moksleivių bendruomenėje, susidarančioje uždaroje mokyklos aplinkoje. Jaunimas šia kultūra domisi ne vedamas kultūrinių pomėgių, pasaulėžiūros, tiesiog atejus laikui eiti į mokyklą patenka į jau suformuotą, tradicijas turinčią aplinką.

Straipsnyje analizuojami vyresniųjų klasių (8–12) mokiniai požiūriai į mokyklos aplinką. Tai tarpinis tarp paauglių ir suaugusiųjų amžius. Paauglystė laikoma vertybų perkainavimo ir savivokos laikotarpiu. Vis dėlto asmenybė formuoja mokyklinėje aplinkoje, joje praleidžiamą daugiausia laiko. Subjektyvių polinkių ir objektyvių reikalavimų sandūroje formuoja *moksleiviška subkultūra*, kuri, pasak L. Broomo, yra „apibrėžtas gyvenimo būdas, kuris turi daug bendro su dominuojančia kultūra, tačiau turi ir skirtumą. Joje yra ne tik dominuojančios kultūros vertybų, bet ir savų vertybų bei papročių, turinčių ypatingos įtakos jos narių gyvenimui ir lemiančių jų skirtinumą“.¹ Šią mintį papildo I. Gromovas: „Subkultūra – normų ir vertybų sistema, skirianti tam tikros grupės kultūrą nuo visuomenės kultūros“.²

Tyime dalyvavo 63 respondentai iš vienos Kauno vidurinės mokyklos. Daugiausia respondentų atrinkta iš 8 klasės, nes 14–15 metų paaugliai ypač jautriai reaguoja į aplinką ir jos prieštaravimus; taip pat atrinkta 10–12 klasių mokiniai, kurie jau laikomi labiau suaugusiais. 14–15 metų paaugliai ir 16–18 metų paaugliai į aplinką žvelgia skirtinomis akimis. Tyrimo metu buvo užpildytos 45 anketos. Anketų rezultatai buvo tikrinami pusiau struktūruotu interviu, kuris leido giliau atskleisti moksleiviškos kultūros reikšmes, suformuoti naujus tiriamuosius klausimus. Interviu metodu apklausta 18 respondentų. Cituojant respondentų interviu tekstus pateikiamas jų vardas arba slal-

pyvardis, nurodomas amžius arba klasė. Respondentų kalba netaisyta.

Lietuvoje moksleivių subkultūra netyrinėta, todėl straipsnyje daugiausia remiamasi užsienio autoriais. Rašant straipsnį ypač naudingas buvo suomių autorius T. Aittolos pranešimas „Neformalaus mokymosi galimybės mokantis mokykloje ir už jos ribų“, pristatytas Europos konferencijoje Bremene 1999 m. vasario 25–27 dienomis, bei to paties autoriaus straipsniai, spausdinti knygoje „I refeleksyvią modernizaciją mokykloje (Towards a Reflexive Modernization of the School),³ kuriuose tiriama modernios visuomenės mokykla. Iš T. Aittolos darbų matyti, kad Lietuvoje, kaip Vakarų Europos šalyje, moksleiviškos kultūros tyrimai reikalauja naujo požiūrio, siejamo su modernėjančios visuomenės procesais. Aptariant įvairius šiuolaikinės kultūros aspektus taip pat remtasi J. Fornaso, A. Giddenso, R. Jenkinso, R. Želvio, R. Žukauskienės, K. Trimako ir įvairių kitų autorių darbais.

Tyrimas buvo atliktas vienoje Kauno vidurinėje mokykloje, todėl negalima teigti, kad rezultatai išsamiai atspindi visų moksleivių problemas. Jų analizei reikalingi tolesni tyrinėjimai.

Laikmečio kontekstas

Moksleivių kultūra, kaip ir kitų kultūrinių bendrijų kultūra, formuoja asmens ir laikmečio sąveikoje. Ypač po 1990 m. pastebima mokyklinių papročių kaita. Skiriasi mokytojo ir mokinio santykiai, daugiau reikšmės skiriama subjektyvumui, moksleivio asmenybei. Tarp moksleivių pastebimas ryškesnis poreikis formuoti draugų bendrijas – subkultūras, kurios dažnai būna priešiskos mokyklinei tvarkai. Šios tendencijos susietos su bendraišiais kultūros pokyčiais.

Suomių mokslininkas T. Aittola pabrėžia masinės informacijos priemonių poveikį nacionalinėms kultūroms, jų papročiams. Pasak A. Giddenso, dauguma anksčiau gerbtų tradicijų nyksta, autoritetai praranda vertę. Dabarties kultūra vis sparčiau keičiasi ir jos pavidalą sunku pranašauti⁴. A. Giddensas pabrėžia, kad kasdienis elgesys susietas su klaušimais „Ką daryti? Kaip veikti? Kuo būti? (...) Kaip save pateikti?“⁵. Pasak B. Kuklerienės, „dabarties kultūrai būdinga atsisakyti vienareikšmių pažiūrų, ieškoti naujų mąstymo ir kūrybos principų“⁶. „Postmodernizmo žmogus apskritai gali būti vadinamas žmogumi su kauke. Tai save apmąstantis, kenčiantis, ieškantis savęs žmogus...“⁷

Moksleiviškos kultūros formavimuisi neabejotinai turi įtakos sąmoninga asmenybės saviraiška. Pasak R. Jenkinso, socialinis identitetas formuoja mąstant apie save ir aplinką.⁸ M. Mishaelis teigia, kad „identitetas yra savęs kaip individu suvokimas, savo sugebėjimų įsisavinimas (...), kuris igyjamas per socialinę sąveiką su kitažemis“.⁹ Ypač jaunimui būdinga turėti draugų ratą, kurie, pasak P. J. Bergerio, „sustiprintų savo „as“ suvokimą“.¹⁰ E. Eriksonas pastebi, kad „ieškant naujos tapatybės „identifikuojamasi“ su bendraamžių grupe, taip pat su herojais ir ižymybėmis.¹¹ D. Kellneris pažymi įvaizdžio, stiliaus svarbą reiškiantis dabarties kultūriniam tapatumui.¹²

Moksleiviško kultūrinio tapatumo formavimasi veikia dabarties visuomenei būdingas refleksyvumas. Tai yra individu ar grupės savęs apmąstymas ir išreiškimas simboliniaisiai įvaizdžiai.¹³ Pasak L. Broomo, refleksyvumas suprantamas kaip veidrodinis aš, kurį sudaro, pavyzdžiu, „kito žmogaus požiūris į mūsų išvaizdą, mūsų įsivaizdavimas, kaip jis vertina mūsų išvaizdą ir iš to kylanti mūsų reakcija – pasididžiavimas ar savigrąža, susijusi su šiuo vertinimu“.¹⁴ Tokiu būdu formuojasi draugų rato kultūriniai stiliai, siekiama atitiki formuojamus kultūrinius vaizdinius, kurie ypač svarbūs paauglystėje, kai asmuo renkasi savo kultūrinį tapatumą.

Amžiaus tarpsnis – paauglystė

Moksleiviškos subkultūros formavimasis susijęs su įvairiomis amžiaus grupėmis. Šiame straipsnyje analizuojamas 14–18 metų jaunimas yra susiskirstęs į daugybę skirtingų grupių, kupinas prieštaravimų. Nepaisant to, pasak J. Fornaso, „jaunimą sieja daug bendrų dalykų, artimų jų specifiniam amžiaus tarpsniui tarp vaikystės ir suaugusiuju. Jaunimas priklauso nuo daugelio socialinių institucijų (šeima, mokykla, laisvalaikio organizacijos, darbas, kultūros industrija ir masinės informacijos priemonės)“.¹⁵ Jaunystė yra greičiausiai pasikeičianti gyvenimo fazė, jaunimas ypač jautrus socialinėms transformacijoms, jis bando priešintis jaunystės ir laikmečio nepastovumui ir stengiasi susikurti identitetą.

Jaunimo pastangas susikurti identitetą (kūno, lyties, karjeros, pašaukimo, tautybės, ideologijos, pasaulėžiūros, tikėjimo, asmeniškai pasirinktų vertybų, talentų ir jų panaudojimo požiūriu) pažymi E. Eriksonas,¹⁶ išskirdamas santykines jaunystės fazes. Ankstyvoji jaunystė (12–14 m.) labai negatyvi, maištaujanti, emocinga. Jai būdinga neigtai tai, kas vaikiška, taip pat praeitį ir priklausomybę, tėvų autoritetą. Būdinga atsižadėti to, kas „sena“, daryti „kitaip“, eksperimentuoti apranga, elgesiu, pažiūromis. Būdinga idealizuoti „didvyrius“, filmų ir sporto žvaigždes. Jiems bendraamžių grupė yra svarbesnė už šeimą. Vidurinioji jaunystė (14–16 m.) yra negatyvi, energinga, entuziastinga. Joje mažiau nihilizmo, emocijų, sąmyšio. Stipriau pasireiškia energija, entuziazmas, tačiau jiems trūksta tikslėsnių krypties. Vėlyvosios jaunystės (16–19 m.) laikotarpiu dar mažiau negatyvumo,

mažiau emocijų, jausmų nepastovumo. Jaunimas darosi labiau sukalbamas, dominuoja protas, būdingi įvairūs ieškojimai. Kyla polinkis mąstyti, filosofuoti. Daugiau žiūrima į ateitį. Šis laikas tinkamas patirti intuicinius išgyvenimus ir pirmąjį meilę. Formuoja pasaulėžiūra. Renkamas darbą, profesiją. Jaunystės krizės pamatinis klausimas yra „Ką man daryti?“, „Kokia viso to prasmė?“.¹⁷

J. Fornasas pažymi aktyvų jaunimo dalyvavimą kuriant ir vartojant kultūrą. Jie dominuoja koncertų salėse, teatruse, bibliotekose, kuria muziką, linksminasi šokių vakarėliuose, domisi pramogomis. Jaunimas labiausiai rūpinasi stiliumi, domisi kūno estetika ir subkultūros ženklais, kurie yra būdas formuoti norimus identitetus. Jaunimas greičiausiai išmoksta panaudoti naujas masinės informacijos priemonės. „Video, ausinukai, kompaktiniai grotuvai ir kompiuteriniai žaidimai pirmiausia išbandomi paauglių, pralenkiant suaugusiuosius“.¹⁸

Paauglių amžiaus grupę tyrinėjantys mokslininkai pažymi jų išskirtinumą. R. Žukauskiene knygoje „Raidos psichologija“ pabrėžia, kad „paauglys mėgsta kurti idealizuotas visuomenės struktūras, religijos, filosofijos sistemas. Jis mano, kad tik įgyvendinus jo idealistinę pasaulio sistemą, pasaulis taps geresne vieta gyventi. Paauglys mano, kad aplinkiniai žmonės yra taip pat kaip ir jis pats susidomėję jo išvaizda, kad kiti žmonės labai daug apie jį galvoja“.¹⁹ Pasak D. Elkindo, paaugliu ypač svarbu tai, kaip jis išvaizdą, elgesį reaguoja kiti žmonės. Paauglys, būdamas tarp kitų žmonių, elgiasi taip, tarsi būtų aktorius, vaidinantis scenoje, o visi kiti – juo susidomėję žiūrovai“.²⁰ Pasak M. Barkauskaitės, „paaugliai nepriima nieko, ką suaugusieji yra patikrinę savo patirtimi. (...) Jie abejoja vyresniųjų dvasinėmis ir materialinėmis vertybėmis, „geromis manieromis“, apranga, požiūriu į vedybas, seksą, mokyklą“.²¹

Jaunimą ypač veikia masinės informacijos priemonių pateikiama kultūra. Apsupti muzikinių garsų, afišų, televizijos informacijos, jie nesąmoningai tuo matuoja savo gyvenimą. „Jūs galite lyginti savo kūną su nuotraukomis žurnalose ir nutarti, kaip jūs atrodote, ar jūsų išvaizda atitinka aiškius idealus, ar ne“.²² Pokalbyje su respondentė, „Jaunimo linijos“ konsultante-psichologe, buvo pasakyta, kad šiame amžiuje dažniausiai pasitaiko „bendravimo problemų ir tarp savo lyties, ir su priešingos lyties bendraamžiai (...). Kyla konfliktinės situacijos, norima atkreipti į save dėmesį“. Jaunimas stengiasi viską išbandyti, formuoja savo pasaulėžiūrą, vertybes ir priešinasi, jeigu tai jiems kažkas draudžia (...). Paauglystės problemas iliustruoja ištraukos iš interviu su tyriime dalyvavusiais respondentais.

„Išaugi iš vaiko ir veržiesi į suaugusiuju pasaulį, nori būti suaugusiu. Aš galvoju, kad verta pabandyti, visi, kurie nori išbandyti, išbando, o kurie protinči, tie sustoja“ (Laura, 10 b). „Tada aš buvau mažas, tik penkiolikos metų, tokai gal laikotarpis, kai nori kuo nors išsiskirti“ (Andrius, 12 b). „Ne

kažin kas, nesimokai, neturi pinigų, esi priklausomas nuo tėvų, nuo mokytojų. Nuo tėvų labiausiai“ (Tomas, 8 c).

Moksleiviška kultūra yra jaunimo kultūros reiškinys, todėl paauglystės ir jaunimo amžius tiesiogiai veikia jų kultūrinę saviraišką. Šis aspektas į moksleiviškas problemas paskatino pažvelgti netradiciniu požiūriu, išryškinant subjektyviją pradą. Kokias gi sąlygas šiai saviraiškai sudaro šiuolaikinė mokykla?

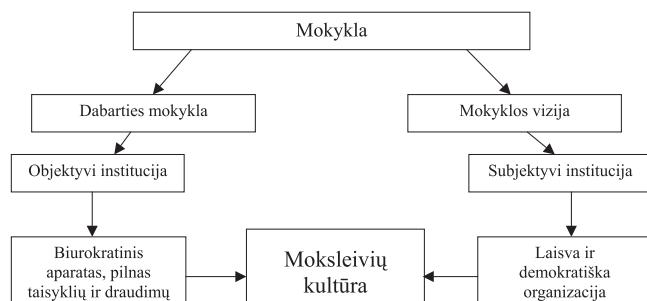
Mokykla – tiesioginė moksleiviškos subkultūros aplinka

Moksleiviška kultūra formuoja specifinėje mokyklos aplinkoje, kurią sudaro mokyklos erdvė, jos papročiai. J. Vaiciūnaitė straipsnyje „JAV mokykla kaip atvira institucija“ pateikia trumpus mokyklos subkultūros apibrėžimus, kuriuose pabrėžia, kad „mokyklos subkultūra – tai pažiūrų, vertybų, įsitikinimų, tradicijų, mąstymo ir veiklos būdų įvairovė, vienijanti skirtingus individus į bendruomenę. J. ir E. Eriksonai mokyklos subkultūrą apibūdina kaip organizuotą socialinio proceso jėgą, jos dvasią atspindinčią bendruomeniškumo sampratą“.²³ Mokyklos subkultūros formavimosi ypatumas autorė sieja su mokytojų, tėvų ir pačių mokiniių sutartomis intelektinėmis ir moralinėmis normomis.²⁴

Pasak šiuolaikinė mokyklų tyrinėjančio suomių mokslininko T. Aittolos, „mokykla ir darbas yra labiausiai institucionalizuotos šiuolaikinio gyvenimo sferos“.²⁵ Tyrėjas pabrėžia, kad „mokykla yra biurokratinis aparatas, pilnas taisyklių ir draudimų“. Mokykla prilyginama „šaltam administraciniams aparatu“, kuris dažniausiai nesirūpina mokiniių vienybės pasauliu, jų subjektyvumu.²⁶ Mokslininkas pabrėžia modernios mokyklos paradoksiškumą. Mokykla yra „administracinis aparatas su begale taisyklių ir normų, kita vertus, akivaizdi pasikeitusi kultūrinė situacija, kurioje mokiniių subjektyvūs poreikiai ir troškimai yra be galo svarbūs.“²⁷

Siekiant išanalizuoti mokiniių požiūrį į kultūrinę aplinką, išskirti dominuojančius kultūrinius konfliktus, moksleiviams buvo pateikti klausimai apie jų požiūrį į dabarties mokyklą bei jų pageidaujamą mokyklos viziją. Tyrimo rezultatai atspindi žemiau pateiktoje 1 schema.

1 schema. Objektyvaus ir subjektyvaus pasaulio sandūra moksleivių kultūroje

Dabarties mokyklą respondentai tapatina su objektyvia institucija – biurokratiniu aparatui, pilnu taisyklių ir draudimų. Jo alternatyva – laisva ir demokratiška mokyklinė aplinka, kuriau moksleiviai laiko mokyklos idealu. Dabarties mokyklos kultūrinę aplinką sudaro objektyvios tvarkos ir subjektyvių poreikių samplaika. Šioje sferoje kyla mokykliniai konfliktai, kurių veikiamos formuoja moksleiviškos subkultūros.

Taisyklių ir draudimai

Aptariant mokyklą labai dažnai buvo vartojamas žodis *kalėjimas* ir panašūs apibūdinimai (taip mokyklą apibūdino 11 respondentų iš 20). Iš mokiniių paaiškinimų, kodėl mokykla yra kalėjimas, išsiskyrė du šio „kalėjimo“ tipai: fizinis ir moralinis. Žemiau pateikiame keletą dominavusių atsakymų į atvirus ankertos klausimus.

„[Mokykla yra] zona, nes neišleidžia vaikų į kiemą“ (Saulius, 16 m). „Kaip tvartas, pusiau kalėjimas. Nelabai malonus pastatas. Aplink vien tik šiukšlės“ (Aš, 14 m). „Kalėjimas, nes neišleidžia į kiemą, mėšlas, ir kas ją sugalvojo?“ (Audrius, 15 m). „Kalėjimas, nes visą laiką turi sėdėti ir klausyti mokytojų kalbą“ (Krep, 18 m). „Suvaržyta taisyklių, kurias sugalvojo mokytojai ir neklausė mokinii nuomonės“ (Saulė, 15 m). „Mokytojų veidai baisūs, niūrūs, ateini kaip į kalėjimą“ (Donatas, 18 m). „Fortas, kuriame kai kurie mokytojai tik ir nori aprékti mokinį, kuris neatliko namų darbų. Čia dažnai šalta ir baisu“ (Siaubas, 15 m). „Bloga, stipresni bernai muša silpnesnius“ (Vyr., 15 m).

Panašią nuomonę respondentai išsakė ir per interviu. Pateikiame ištrauką iš interviu su 8 c klasės mokiniais, kuriie analizuoja mokyklos aplinką.

Ugnius: „Kalėjimas – neišleidžia į kiemą, nėra ką veikti, į skaityklą neleidžia, visi rūko tualete, nėra kaip į ji ieiti.“

Aurimas: „Nieko daryt negalima, kaliočinti negalima – atima, semkų valgyt negalima, mokytojai – isterikai.“

Aušra: „Mokinio žodis nieko nereiškia, viską sprendžia mokytojai, nes jie mano, kad mokiniai kvaili.“

Rasa: „O ką bandėt daryt?“

Aušra: „Buvo vienas mokinys, kuris gindavo savo klasę, sakydavo savo nuomonę, jis neklausydavo mokytojų, bet šiaip per pamokas tylėdavo, tai jি apkaltino neteisingai ir išmetė (...). Pavaduotoja mus smirdžiai, netvarkingais, apsiliedusiai išvadino, nes jai nepatikom, be jokios priežasties apkaltino, kad pavogėm durų rankeną...“

Rasa: „Ir ką jūs darėt?“

Aušra: „Remigijus mus apgyné, kam ji mums reikalinga...“

Rasa: „O kokiu taisyklių reikia laikytis?“

Aušra: „Turi laikytis taisyklių, kurių net pats nežinai, esi apkaltinamas tada, kai jau kažką padarai, ko net nežinojai. (...) Ir išvis, vėluoji į pamoką – durys būna užrakintos,

turi eiti pro paradines duris, kur stovi pavaduotoja ir tave užsipuola. (...) Kaip jaustis?“

Kaipgi mūsų tiriamos kultūros atstovai jaučiasi mokykloje? Respondentai pažymėjo, kad mokinys mokykloje yra nelaisva asmenybė.

„Mokinys yra tarnas, kuris klauso mokytojų ir mokyklos valdybos, priverstas mokytis nenorimą dalykų“ (Sakalas, 15 m). „Mokslo vergas, priverstas daryti tai, ko nenori. Ir daro tokius dalykus, kurių jam gyvenime tikrai neprireiks“ (Audrius, 14 m). „Užsispyrės, greitai puolantis į depresiją, jeigu kas nors nepavyksta“ (JA, 17 m). „Robotas, kuriam kemšamas bereikalingas mokslas. Mokytojams svarbiausia išmokinėti. Jie nesupranta, kad taip daro visi, ir vaikas tampa robotu“ (X, 14 m). „Susikaustęs, bijantis mokytojo, bégantis iš pamokų, nesimokantis“ (Smilga, 16 m).

Nesutarimai tarp mokyklos administracijos ir moksleivių atspindi šiuolaikinio jauno žmogaus ir konservatyvios aplinkos prieštaravimus.

Interviu su respondentais atskleidė ir pasitaikančias mokinį tarpusavio santykį negeroves. Pasak Edgaro (8 b klasė), „mokykloje vieni kitus nori primušt todėl, kad jie nori būti kieti“. Akivaizdus ypač neigiamas moksleivių pozicijos į mokyklinę uniformą, kuri, pasak jų, „užgožia žmogaus (...) mastymą“ (Žygirdas, 8 b klasė). Respondentai pažymėjo daugelį kitų jų laisves varžančių mokyklos keliamų reikalavimų, pavyzdžiui, neišleidžia iš pamokų, neleidžia rūkyti ir pan.

Tarp įvardytų teigiamų mokyklos bruožų dominavo draugai: „Mokykla – geras dalykas, nes čia susitinkti su draugais, su klasiokais, daug bendrauji, jei reikėtų truputį mažiau mokytis, būtų daugiau laisvalaikio, mokykla būtų ta vieta, kurios aš niekada nerēčiau paliki“ (Briedis, 18 m).

Laisva ir demokratiška organizacija

Kitas tiriamasis klausimas buvo susietas su mokyklos vizija. Kokios mokyklos mokiniai norėtų? Tarp atsakymų išryškėjo mokyklos laisvės poreikis.

„[Mokykla turėtų būti] tvarkingesnė, daugiau turėtų būti laisvės mokiniams parodyti savo gabumus, jausmus“ (Donaatas, 18 m). „Tokia, kad joje būtų galima jaustis nesuvartytam įvairių taisyklių“ (Saulė, 15 m). „Kad mokinys turėtų savo žodį“ (Graikas, 18 m). „Atviresnė, daugiau laisvės, kad ir paėmus durų uždarymą ir neišleidimą į lauką... Ar tai normalu“ (JA, 17 m).

Mokiniai norėtų, kad mokykla būtų šiuolaikiškesnė, tikisi daugiau materialinės gerovės ir tvarkos.

„Kad būtų daug krepšinio salių“ (Aš, 14 m). „Kad būtų neprišiukštinta, neapspjaudyta, sienos nenudaužytos...“

(Andrius, 14 m). Norėtų, kad mokykla būtų „įdomi, švari, tvarkinga, draugiška, kad joje būtų daug pramogų, mokiniai į tokią mokyklą etū su noru ir lauktų pirmųjų pamokų“ (Nafta, 16 m). „Mokykla turėtų būti „antri namai“, kad kiekvieną dieną būtų diskoncertyje, šventės ir t.t. ir kad joje būtų įmanoma mokytis“ (Buzė, 16 m).

Dauguma respondentų pabrėžia laisvės svarbą tikėdamis, kad igavę laisvės ne tik neprarastą, bet netgi sustiprintą norą mokytis ir lankytis mokykla.

Moksleiviška subkultūra formalizuotoje klasės aplinkoje

Moksleiviškos subkultūros formavimasis akivaizdus moksleivių grupės – klasės – aplinkoje. Moksleivių klasė yra formaliai grupė. Sociologijos žodyne sakoma, kad „grupė – tai visuma žmonių, kuriuos vieną su kitu jungia bendri interesai ar tarpusavio priklausomumas“.²⁸ Pasak R. Želvio, žmonės grupėje jaučiasi geriau, „iš palaiko mūsų moralinę dvasią, mes mėgstame susitikti su mums patinkančiais žmonėmis. (...) Dažnai žmonės susiburia į grupę tam, kad galėtų atlkti tam tikrus darbus ar užduotis. Ypač tai būdinga formaliomis grupėms: moksleivių ar studentų, mokslininkų ar darbuotojų kolektyvams. Daugumoje grupių abu faktoriai – asmeninis pasitenkinimas ir bendro tikslų siekimas – derinasi tarpusavyje“. Pasak autoriaus, „formaliose grupėse pasirinkimo galimybė mažesnė negu neformaliose (atėjė į pirmą klasę mokykloje sutinkame vaikus, su kuriais tekė mokytis neprisklausomai nuo to, patinka jie mums, ar ne)“.²⁹ Formali grupė gali būti vadinama ir „informinta grupe – tokia, kurioje narių padėtį ir elgesį griežtai reglamentuoja organizacija, taisyklės. Tai visuomet organizuota grupė, kurios nariai turi tam tikrų taisyklių ir pareigų rinkinių (mokyklos, klasės)“.³⁰ „Kolektyvo formavimas – tai ne mechaninis žmonių būrimas į vieną sąrašą, kurie nuo šiol mokysis viename kambaryste, klausys tų pačių mokytojų aiškinimo ir t.t. Nuo pat pirmųjų dienų vyksta labai sudėtingas santykų krisitalizavimosi procesas. Kolektyvas (...) įgyja sudėtingą vidinę struktūrą ir kiekvienas žmogus tampa jo elementu“.³¹

Respondentai, kalbėdami apie klasę, labiausiai pabrėžia draugiškumą. Pasak respondentų, „klasė yra pažiastamų, draugų ir priėšų ratas, klasės atmosfera kartais būna sloganai...“ (Eimutis, 10 b kl.). Svarbūs vaidmenys klasėje atlieka lyderis. R. Želvys pabrėžia, kad grupės lyderiu laikomas tas jos narys, „kuris turi daugiausia įtakos grupės narių veiklai. Galimybė kontroliuoti kitus ir daryti jiems įtaką yra vienas svarbiausių žmonių tarpusavio santykų aspektų. Lyderis duoda nurodymus, išaiškina nesutarimus tarp kitų grupės narių ir priima sprendimus“.³²

Lyderiavimo procesai klasėse dažnai būna sudėtingi. Pasak Kristinos (11 a kl.), „negali kiekvienas pagal save daryti, turi būti režisierius. Negali gi būt visi režisieriai. (...) Ir todėl labai konfliktuoja, kai renginius daro...“ Kla-

sė dažnai ignoruoja lyderį, nors jis skiria daug laiko mokyklai. Mokiniai nenori būti varžomi kitų, todėl tos pačios grupės nario – lyderio – bandymai apriboti jų laisvę dažnai peraugą į konfliktinę situaciją. Išskirtinumas nėra priimtinės ir skatintinas reiškinys moksleiviškoje grupėje – klasėje. Pasak respondentės Vitos (8 b kl.), „galima išsiskirti išvaizda, o jeigu išsiskiri mintimis, tave užduchins. Vienas klasiokas laiko save protingesniu už kitus, bet jis yra smerkiamas, nes kalba ir nusikalba, jo juokeliai vaikiški, jis žiauriai nusikalba, jis žiauriai pasikėlęs, nors turėtų tylėti, jis vienas užsispaudęs neduoda nusirašinėti niekam ir niekada“. Akivaizdu, kad išsiskiriantį žmogų žvelgiant su panieka, netgi neapykanta. Siekiančiam pritapti prie moksleiviškos klasės aplinkos būtina prisitaikyti prie esamos tvarkos ar vyraujančios nuomonės, remtis elgesio standartais, laikytis mąstymo stereotipų. Edukologinė psichologija konformizmą laiko būdingu žmonių grupių vienijimosi požymiu.³³

Tyrinėtose klasėse vyksta sudėtingi tarpusavio santykių formavimosi procesai, dažnai skaudūs ir nenuspėjami. Šioje aplinkoje formuoja pirmosios nusivylimos patirtys.

Hierarchiniai klasų santykiai

Mokyklose iprasta klasų hierarchija. Formuoja netgi A, B, C klasų stereotipai.

„A“ klasės dažniausiai geriausiai vertinamos, nes iš jas surenkti geriausiai besimokantys mokiniai. Vis dėlto jie nėra labai draugiški ar vieningi.

Pasak Kristinos (11 a kl.), „visos tos klasės, kur „A“, tokios sustiprintos, tai bjaurios tokios, visi susirinkę tokie ambicingi labai, principingi, su savo istorijom, su savo visokiom nesąmonėm. Garsi mūsų ta klasė: rėkia per pamokas. Va, pavyzdžiui, atėjo pašalinis ir sako – kaip jūs taip galit per šitos mokytojos pamoką, per istorijos, taip rėkti? (...) Sakau, čia labai tylu dar palyginus“. Taip pat apie „A“ klasę sakoma, kad „yra „A“ klasė pasikėlus“ (Cendi, 17 m). „A“ skaitoma geriausia klase“ (Mažylis, 17 m). „Mokytojų mylimiausia yra „A“, todėl, kad jie gerai mokosi ir yra geriečiai“ (X, 14 m). „A“ yra protingesni“ (Vyresnėlė, 17 m).

„B“ klasė pasižymi draugiškumu.

Pasak Andriaus (12 b kl.), „draugiškesnė visą laiką būna „B“. Net negaliu pasakyti dėl ko (...), bet šiaip dažniausiai būna draugiškesnė, kai ketvirtroje mokinausi, „B“ buvo geriausia, draugiškiausia, nu, geriausiai mokinosi ir viską, nu, visur eidavom, švēsdavom kartu“. Ir kiti respondentai pabrėžia, kad „B“ ir „C“ klasės geresnės, draugiškesnės“ (Gerietis, 17 m).

„C“ klasė dažniausiai yra blogiausiai besimokanti, galbūt mažiausiai mėgstama kitų klasų.

„A“ klasė labiau žiūri į mokslus, nes jie galvoja apie ateitį, o „C“ klasė nerimta žiūri į mokslus, o tai didelė klaida“

(Ita, 15 m). „C“ – žemas lygis, „A“ – cool“ (Padanga, 17 m). „A“ – sustiprinta vokiečių klasė, „B“ – paprasta, „C“ – žemiau žemiausio“ (Jaunėlė, 17 m). „Skirtumas jaučiamas mūsų klasėj „C“ – mes skaitoma silpniausia klase, o „A“ klasė vadinama geručiais vaikais“ (Saulė, 15 m). „A“ klasė – bezdukai, „B“ – kietiakai, „C“ – mižniai“ (Siaubas, 15 m). „C“ būna „rinktinės“ (Juoda varna, 16 m). „A“ yra stipresnės, bet kietesnės „C“ (Venera, 17 m).

Galime pastebėti, kad „A“, „B“, „C“ klasų santykiuose išryškėja hierarchija A → B → C.

Moksleiviška grupė-klasė yra sudėtingas junginys, veikiantis kiekvieno nario gyvenimą, nurodantis mokinio statusą. Klasė – formaliai sudaroma grupė, į kurią mokiniai dažnai patenka mokytojų nuožiūra. Mokiniai išspraudžiami į taisyklių rėmus, kuriuose sunku augti jų asmenybei. Tai ir yra priežastis, kuri, pasak T. Aittolos, kelia „konfliktą tarp institucijos ir subjekto“³⁴ Mokykla suteikia žinių, įvairių pirminių įgūdžių, kurie panaudojami norint išreikšti mintis ir patyrimą, tačiau dažnai riboja originalią mokslevio saviraišką. Nepaisant to, šioje griežtoje organizacijoje akivaizdūs moksleiviško originalumo ženklai.

Moksleiviška kūryba:

piešiniai ant suolų ir sashiuviniuose

Originalus moksleiviškos kūrybos žanras – susirašinėjimas, piešiniai ant suolų ir sashiuvinio lapų. Knygoje „I refleksyvią modernizaciją mokykloje“ (*Towards a reflexive modernization of the school*) vartojamas žodis „boredom“ įvardija nuobodulį. Mokiniai turi įvairiausią būdų praleisti laiką per pamokas, kai juos kankina nuobodus: bendrauja su draugais ar nuolat klausinėja, kuri valanda. Įvairūs juokeliai ir ironija yra svarbus būdas atsiitraukti nuo tiesioginės mokytojų kontrolės. Šis procesas mokykloje yra nesibaigiantis. Atsikratyti nuobodulio mėginama siuntinėjant įvairius raštelius, rašant istorijas, klausantis muzikos per ausinukus, žaidžiant kortomis ir pan. žaidimus.³⁵

Visa tai būdinga ir tyrinėtai mokyklinei aplinkai. Mokiniai per pamokas dažniausiai susirašinėja norėdami aptarti kokį nors svarbų jų gyvenimo įvykį, vieną ar kitą mokytojo ar kito mokinio bruožą, susitarėti, ką veiks pamokų metu ar po jų, taip pat – siekdami pralinksinti draugus.

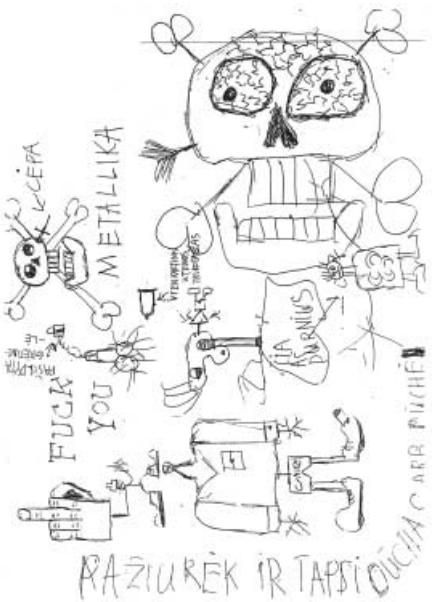
Pamokų ir pertraukų metu mėgstama piešti ar rašinėti ant mokyklinių stalų. Stalai panaudojami užrašyti nespėtai suvokti kontroliniams darbui reikalingai informacijai, taip pat piešiami įvairiausiai – paaugliams itin svarbūs – fizioliginiai kūno pokyčių simboliai. Užrašomi įvairiausiai muzikos grupių pavadinimai, patinkančių asmenų vardai. Piešimas ir rašymas ant suolų mokykloje yra labai paplitęs, nors mokytojai nuolat kovoja su šiuo reiškiniu. Teko stebėti, kaip visiškai nuvalyti suolai po kelių dienų buvo iš naujo „atgaivinti“.

Popularus mokinių užsiėmimas per pamokas yra piešti ar rašyti paskutiniuose sąsiuvinio lapuose. Šie piešiniai puikiai atspindi šiuolaikinio mokinio pasaulėžiūrą, vertybines orientacijas. Jie išmarginti įvairiausiais keiksmažodžiais, dažniausiai angliskos kilmės, taip pat ten esama įvairių žinomų prekinį ženklų vardų, muzikos grupių pavadinimų, siaubūnų iš televizijos ekrano arba iš košmariškų sapnų, panašų matome 1 paveiksle.

Paskutiniai sąsiuvinio lapai yra tarsi savitas avangardinis menas, kuriame atispindi moksleiviška kasdienybė (2 pav.): ant neišspręsto uždavinio piešiami piešiniai. Tenka pastebėti, kad populiarusis *grafiti* menas atispindi ne tik ant miesto pastatų ir tvorų, bet ir moksleivių kultūroje, yra perkeliamas ir į paskutiniuosius sąsiuvinio lapus, tai matome 2 paveikslę.

Piešiniuose ir užrašuose ant suolų bei sąsiuviniuose atispindi ir moksleiviškas slengas. Siekdami kopijuoti masinę kultūrą, jie vartoja daug vulgaritybių, žargonizmų, būdingų net atskiroms klasėms ar nuo mokyklos atitrūkusių vienmečių grupėms. Pasak A. Gučo, „kalbėsena ir eisena pa-augliai irgi mėgdžioja suaugusiuosis, kalbėdami vartoja vulgarius žodžius, daug žargonizmų, būdingų tik atskiriemis miestams, klasėms ar nuo mokyklos atitrūkusių vienmečių grupėms. Tais žodžiais jie labai trumpai arba supaprastintai išreiškia savo išgyvenimus, geriau vieni kitus suprantą.³⁵

Moksleiviai mėgsta pajuokti draugus, kurie, jų manymu, pasielgia kvailai, neprotingai arba ką nors netinkamomoje vietoje ir netinkamu metu pasako, pavyzdžiui, *dauñas* – durnai elgiasi; *brasas* – kvailys; *čepas* – paskutinis kvailys; *grybas* – lopas, durnius; *asilas* – kvailys; *šyzikė* – durnelė ir pan.

1 pav. Moksleivio saviraiška paskutiniame sąsiuvinio lape.

2 pav. Ne tik grafiti motyvai paskutiniame sąsiuvinio lape.

Rasa: „Ką reiškia *lievas*?“

Andrius: „Šlykštus, be ryšio, kvailas, niekam tikės ir atšokęs.“
Rasa: „O kas yra *lopas*?“

Andrius: „Na durneliai, įvairiausiai išsiokėliai, jie nori pasirodyti kieti, nors jie tokie nėra. Nežinau (...) jie yra kažkokie asilai.“

Rasa: „O kas yra *kietas*?“

Jurga: „*Pasikėlęs*.“

Rasa: „O kaip tai pasireiškia?“

Andrius: „Viską gali, tipo, jis mušasi gerai, taip toliau, geriausias yra, nors pats yra mėšlo gabalas dažniausiai.“

Edgaras: „*Kietą laužia*.“

Rasa: „Tą kietą arba *šustrą* žmogų visi smerkia?“

Andrius: „Jis nori būti tuo, kuo jis nėra.“

Edgaras: „*Šustri* gal mano kitaip, bet sako, kaip nori draugė (8 b).“

Kalba, susirašinėjimai ir piešiniai atskleidžia moksleivių subkultūros ypatumus, pasireiškiančius kaip reakcija į aplinką, kuri, moksleivių manymu, menkina jų asmenybę.

Išvados

Moksleiviškos subkultūros formavimosi reiškinys išryškėja paauglystėje, kai jaunimas giliau apmasto savo poreikius ir supančią aplinką. Tuomet mokykla, skirtingai negu gatvė ar TV ekranuose siūlomi pramogų bei filmų siužetai, suvokiamas kaip taisyklių ir draudimų vieta. Kyla prieštaravimai, kurie salygoja tiriamos kultūros formavimąsi.

Pastebėti šie moksleiviškos kultūrinės saviraiškos formavimosi ypatumai:

- klasė – formalii mokinių grupė – formuojasi kaip sudėtingas reiškinys, kuriame atskleidžia asmeninių

- kultūrinės grupės narių bruožai, išryškėja lyderiavimas bei konformizmas, klasių hierarchija;
- mokyklinė aplinka, kurioje gausu draudimų ir taisyklių, skatina moksleivių pasipričinimą, viena iš jo išraiškų – moksleiviška kūryba: piešiniai ir užrašai paskutiniuose sąsiuviniuose puslapiuose, ant mokyklinių suolių. Ši kūryba pasireiškia kaip išskirtinis subkultūros elementas, kaip niūri reakcija į kasdienę aplinką.
  - Atliktas tyrimas padėjo atskleisti moksleivišką subkulturną, susiformuojančią ir susivienijančią prieš kitą pasauly;
  - draudžiantį ir ribotą, įvilkta į griežtą taisyklių ir normų apvalkalą, nenorintį pastebeti ir suprasti to, kuris šiuo metu stovi ant žemesnio hierarchijos laiptelio.

NUORODOS:

1. BROOM, L. *Sociologija*. Kaunas, 1992, p. 52.
2. ГРОМОВ, И. и др. *Западная социология*. Москва, 1997, p. 365.
3. AITTOLA, T. Possibilities of informal learning inside and outside the school. Iš: *Lifelong Learning – inside and outside schools, European Conference*, Bremen, 1999.
4. Ten pat, p. 1.
5. GIDDENS, A. *Modernity and Self-Identity*. Polity Press, 1991, p. 70–81.
6. KUKLERIENĖ, B. Žmogaus situacija postmodernizmo literatūroje, dailėje, muzikoje. Iš: *Mokykla*, 1996, Nr. 8, p. 20.
7. Ten pat, p. 20.
8. JENKINS, R. *Social Identity*. London, 1992, p. 5.
9. MISHAELL, M. *Constructing Identities*. Sage, 1996, p. 14.
10. BERGER, P. J. *Sociologija*. Vilnius, 1995, p. 103.
11. TRIMAKAS, K. *Asmenybės raida gyvenime*. Kaunas, 1997, p. 56.
12. KELLNER, D. *Media culture*. London, 1995, p. 259.
13. FORNĀS, J. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, 1996, p. 55.
14. BROOM, L. *Sociologija*. Kaunas, 1992, p. 81.
15. FORNĀS, J. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, 1996, p. 243.
16. TRIMAKAS, K. *Asmenybės raida gyvenime*. Kaunas, 1997, p. 58.
17. Ten pat, p. 59.
18. FORNĀS, J. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, 1996, p. 214.
19. ŽUKAUSKIENĖ, R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 1996, p. 297.
20. Ten pat, p. 305.
21. BARKAUSKAITĖ, M., ŽYGAITIENĖ, B. Mokyojas – tai psichologas. Iš: *Mokykla*, 1997, Nr. 6, p. 14.
22. FORNĀS, J. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, 1996, p. 216.
23. VAICIŪNAITĖ, J. JAV mokykla kaip atvira institucija. Iš: *Socialiniai mokslai šiuolaikinei Lietuvai. Mokslo darbai*. Kaunas, 1996, p. 101.
24. Ten pat, p. 181.
25. AITTOLA, T. Possibilities of informal learning inside and outside the school. Iš: *Lifelong Learning – inside and outside schools, European Conference*. Bremen, 1999, p. 2
26. AITTOLA, T., KOIKKALAINEN, R., SIRONEN, E. *Towards a Reflexive Modernization of the school*. Yliopisto, 1995, p. 48.
27. Ten pat, p. 48.
28. LEONAVIČIUS, J. *Sociologijos žodynės*. Vilnius, 1993, p. 68.
29. ŽELVYS, R. *Bendravimo psichologija*. Vilnius, 1995, p. 147.

30. SAVICKYTĖ, I. *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. Šiauliai, 1996, p. 53–54.
31. KOLOMINSKIS, J. *Pažink save*. Kaunas, 1987, p. 81.
32. ŽELVYS, R. *Bendravimo psichologija*. Vilnius, 1995, p. 153.
33. SPRINTHALL, N. A., SPRINTHALL, R. C. *Educational psychology*. New York, 1990, p. 494.
34. AITTOLA, T., KOIKKALAINEN, R., SIRONEN E. *Towards a Reflexive Modernization of the school*. Yliopisto, 1995, p. 48.
35. GUČAS, A. *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas, 1990, p. 257.
36. AITTOLA, T. KOIKKALAINEN R. SIRONEN E. *Towards a Reflexive Modernization of the school*. Yliopisto, 1995, p. 61.

Schoolchildren's Culture: the Conflict of the Subjective and Objective Worlds

Rasa PETRAUSKAITĖ-PRANSKŪNIENĖ

The paper focuses on the conflict of the subjective and objective worlds in today's schoolchildren's culture. Its central assumption is that school is the most institutionalised environment for contemporary Lithuanian schoolchildren and young citizens of Lithuania. Therefore, it is suggested that school represents the objective world for schoolchildren. The other starting point is that the subjective world in contemporary schoolchildren culture is mostly represented by the lifestyle of an independent young personality type. The paper argues that the conflict of subjective and objective worlds shapes the schoolchildren's subculture. Qualitative (half-structural interview) and quantitative (open questionnaire) research methods were used to acquire the data (observed characteristics of the schoolchildren subculture) and provide the statements and conclusions presented in the paper.

The research has led to believe that contemporary Lithuanian schoolchildren see school as the environment defined by strict and boring rules. This environment triggers sensitive reactions from the schoolchildren, which results in them feeling physically and morally „imprisoned” at school. Contemporary Lithuanian schoolchildren dream of what they call free and democratic school organization.

The class is the formal structural element of the school organisation, which divides schoolchildren into groups. It is a very complicated phenomenon, which displays personal young people's skills, namely conformance and leadership. Hierarchies are formed in relationships between classes.

The restricting rules of the school environment result in schoolchildren's boredom, which further leads to their creativity spilling out in the last pages of their exercise books, on the desks and blackboards. Schoolchildren's creativity is the most exclusive element of the subculture, which should be investigated in order to understand the schoolchildren's world and their reactions to the so called objective world.

*Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio 52, LT-44248 Kaunas,
el. paštas: dewra@centras.lt*

Gauta 2004 04 16, įteikta spaudai 2007 04 18

Gerardas van der Leeuwas (1890–1950) yra vienas žymiausių XX a. pradžios religijotyros srovės, vadinamos religijos fenomenologija, atstovas, o jo veikalas „Religijos esmė ir apraiškos“ (pirmasis leidimas vokiečių kalba – *Phänomenologie der Religionen*, 1933; pasaulinių garsą pelnęs angliskasis leidimas – *Religion in Essence and Manifestation: A Study in Phenomenology*, 1938) – šios religijotyros srities klasika. Siūlome skaitytojui keletą šio veikalo skyrelių.

Religijos esmė ir apraiškos: Šventas žmogus, šventoji benuomenė

Gerardus van der LEEUW

Pranašas

Graikų žodis *προφήτης* „pranašas“ pagal kilmę reiškia sakovą, kuris per apeigas pasakodavo šventus padavimus,¹ taigi jo, kaip šventybės atstovo, veikla pirmiausia yra kalbėjimas, kuris Graikijoje savaime turėjo techninį pusiau žynišką, pusiau teologinį pobūdį. Bet mes išpratę manyti, kad pranašas savo vaidmenį išgyvena kur kas ekstatiškiai, veikiau šamaniškai, kad šis atstovavimas šventybei reikalauja didelės vidinės įtampos, kurią mes vadiname apėmimu ir kuri atmeta visa ką asmeniška, bent jau pačiam patyrime. Pavyzdžiu, galima prisiminti Karlo Jasperso minėtą sutrikusios psichikos žmogų, vyriausio teisejo prasiusi „kuo nuolankiausiai, kad jūsų kilnybė grąžintumėte man mano mintis“.² Jei tik šis schizofrenikas „savo mintis“ būtų laikęs mažiau vertomis, jis būtų galėjęs būti pranašu. Jis tikrai buvo giminė tam Melanezijos demoniukui, kuris vadino save ne „aš“, bet „mudu“.³

Šiaip ar taip, abiejų rūsių pranašai, tiek ramūs, tiek ekstatiški, persako kažkieno kito žodžius, ne savo: kartas nuo karto jų asmenybės yra visiškai išjungiamos, ir jie tampa absolūciais ir visiškais šventybės atstovais. Pranašas tuomet téra Galios įrankis, „pilnas dievo“ bei tuščias save – pažodžiu, „entuziastas“.⁴ Geriausiu pavyzdžiu tam gali būti Balaamo istorija (Skaičių 23–24). Balaoko papirktas prakeikti Izraelio tautą sunykimui, jis ištariė žodžius, kuriuos „Viešpats ijdėjė jam į burną“. Balaokas, pabūgęs, kad prakeiksmas jo priešams nevirštų palaiminimu, émė maldauti pranašo verčiau tylėti. Tačiau Balaamas negalėjo: „Beoro sūnaus Balaamo žodis – žodis žmogaus, kuriam atvertos akys, žodis girdinčio Dievo žodžius, matančio regėjimą iš Visagilio, parpuolusio kniūbsčia, bet atmerktomis akimis“. Tai supykдe Balaoką, ir jis jau ketino pavaryti pranašą šalin, tačiau Jahvės palaiminimas tebesklido iš Balaamo lūpų: „Nors Balaokas man duotų ir savo namus, pilnus sidabro bei aukso,

aš negalēčiau savo ruožtu, eidamas prieš Viešpaties žodį, padaryti nei gero, nei blogo. Ką Viešpats sako, tai turiu pakartoti“.

Mes žinome, kad visi Senojo Testamento pranašai, ar jų kalba buvo daugiau ekstatiška, ar mažiau, skelbė Jahvės žodį. Tam buvo griebiamasi įvairiausią ekstazę sukeliančių priemonių bei intoksikantų. Antai Elišai pasišaukę arfininką, ir „arfininkui grojant, Elišai atėjo viešpaties galia“ (2 Karalių 3.15). Panašiai Delfų Pitija, prieš paskelbdama orakulą, turėjo pasiruošti šiam dieviškojo kalbėjimo sakramentui: atsigerti vandens iš šventojo Kastlijos šaltinio ir užvalgyti lauro lapų.

Audringas pranašo emocijas bei sunkiai suprantamą kalbą su nepaprasta psychologine ižvalga yra aprašeis Aischilas. Šiurpi jėga priverčia vargę Kasandrą kalbėti lažytais sakiniais: „Otototoi... Sapnai. Sapnai. / Apolonai. Apolonai!“ Ir tuomet ji išvysta siaubingą reginį: kruvinus Atreidų namų vaikus, žmogžudystės įrankį kirvį, Agamemnono nužydymą maudyklėje, jos pačios likimą. Ji kreipiasi į chorą: „Būk su manim, man žengiant / Pėdsakais kadaise padaryto blogio, / Būk mano liudininkas“. Ir tuomet ją vėl apima ekstazė: „Aiman, aiman! Agonija, agonija! / Vėl pranašavimo skausmai siaubingi / Apėmė mane, varydami iš proto“. Ir vėl grižta šiurpus regėjimas (Aischilo „Agamemnonas“ 1072t, 1184t, 1214t). Mūsų dienomis šiam didingam nuasmeninto bei objektyvaus kalbėjimo aprašymui atliepia Kundrės figūra Wagnerio „Parsifalyje“, kai klaikiai klykaujančią ją prieš jos valią užkeri Klingsoras. Dar plg. jaudinančias Jeremijo dejones: „Mano širdie! mano širdie! Raitausi iš skausmo! Netelpa krūtinėje mano širdis! Man širdis plyšta, negaliu tylėti“ (Jer 4.19).

Pranašautojos santykiai su jos valdovu dažnai interpretuoti lytiškai – dar vienas tipiškas sakramentas šalia švento valgymo.⁵ Kasandra buvo Apolono meilužė, o štai Pitija turėjo būti skaisti ir rengtis mergaitės drabužiais,

kad ir būdama garbaus amžiaus. Pradžioje ji pranašaudavo tik dievo epifanijos dieną (Plutarchas, *Quaestiones graecae* 292).⁶ Vergilijus apibūdina pranašautojų kaip dievo jojamą kumelę („Eneida“ VI.101). O štai malda į Hermį, pasiekusi mus iš sinkretizmo laikotarpio: „Viešpatie Hermi, iženk į mane, kaip kad kūdikiai ižengia į moterų kūnus“.⁷ Tuo tarpu Buru salos Indonezijoje pranašautojos savo dovaną kildina iš santykiavimo miške su žemės dvasia.⁸ Čia mes palietėme santykio su dievybe formų klauimą, prie kurio dar grįsime veliau.

Dabar tik noriu pabrėžti visišką pranašo asmenybės pašalinimą. Jis įgauną objektyvaus kalbėjimo galia, ir tokios jo ištarmės yra iš esmės nesuprantamos: objektyvus kalbėjimas negali būti suprastas. Taigi jis turi būti interpretuojamas. Delfuose įkvėptosios pranašautojos ištarmes vadinančios hosijai, *ὅστοι*, versdavo į sklandų hegzmėtram. Jie patys, kaip pažymi Farnellis, buvo „pakankamai sveiko proto“.⁹ Plutarchas šiuos egzegetus vadina teologais, *θεολόγοι*. Ir išties teologo užduotis visuomet buvo objektyvū ir nesuvokiamą kalbėjimą išguldyti subjektiviais, suprantamais žodžiais, kartu vis dėlto išsaugant žynio ar pranašo galią. Todėl nereikia stebėtis, kad, Plutarcho („Dėl orakulų nutraukimo“ XV.417) nuomone, Delfų teologai nusižengdavo tiesai.

Tačiau pranašo objektyvių ištarmę sudarė ne tik žodžiai. Pats *žodis*, galios žodis, kartu yra veiksmas. Taigi Fausto svarstymai apie Jono Evangelijos pradžią, atsižvelgiant į tikrą religinę situaciją, nėra vykę. Nes pranašai atstovauja Galiai, ir jų ištarmės tuo pat metu yra Galios pašlovinimas bei apreiskimas. Juos galima laikyti sakavais, gydytojais, exorcistais, patarėjais, pamokslininkais ir dar daug kuo, o geriausiai jų būdą atskleidžia Senasis Testamentas, kur esama visokiausio plauko pranašų. Aukščiausiai rūšiai priklauso Izaijas bei Jeremijas, Amosas, Ozėjas ir Antrasis Izaijas, pastarojo atveju ekstazė ir stebuklas kone visai pasitraukia, užleisdami vietą tiesioginiui Dievo Žodžiui, neretai pritaikomam einamosioms aplinkybėms, bet dažniausiai pranokstančiam jas ar bent jau, kaip kad Izaijo knygos 53-me skyriuje, sklendžiančiam aukštai virš jų. Ne toks betarpiskas bei spontaniškas, nors ne mažiau reikliai teigiamas Dievo Žodžiu esantis ir Ezekielio bei Zacharijo pranašavimas.¹⁰ Tačiau šie vardai mena tik aukščiausią Izraelio pranašų tradicijos sužydėjimą bei pabaigą, tuo tarpu jo pradžia bei iškilimas liudija visiškai kitas lytis. Antai Samuelis yra „regėtojas“, į kurį kreipėsi Saulius, ieškodamas tévo praganytų asilų. Nors kartu jis ir teisėjas bei žynys. O štai po šalį klajojantys pranašai, prie kurių Saulius, grįždamas iš Samuelio, nevalingai prisijungė, buvo kliedintys ekstatikai, tarsi dervišai ar Dioniso sambūrių nariai, ir netgi Eliša pranašavo palydimas arfos garsu. Pirmasis iš didžiųjų pranašų buvo Elijas, o aštrus psichologiškas jo pasirodymo aprašymas juolab yra puikus pavyzdys, kokia vidinė kova tarp objektyvaus kalbėjimo ir subjektyvių pastangų bei nevilties iš-

tinka pranašo asmenybę. Tiesiog klasikinis pavyzdys yra tasai jo „Gana!“ Ir vis dėlto Jahvės rankos paliestas jis leidžiasi tekinas pirm Ahabo vežimo į Jezréelį (Karalių 18.46) ir visai kaip Eliša daro stebuklus bei gydo.

Platonas („Faidras“ 244) irgi skyrė dvi mantikos, ar „pranašavimo“, rūšis: pirmoji – tai *μαντική ἐνθεος*, „šėlas, kylantis iš dievo“, arba ekstazė, kaip kad Pitijos; antroji – sistemiškas ženklu interpretavimas, kaip kad augurų pagal paukščių skridimą. Pastarajai priklauso būrimas iš kepenų Babilone, minėtieji Romos augurai, taip pat kinų vandens ir vėjo žinovų mokslas (*feng shui*), kurių pranašavimai gerokai priartėja prie „šventojo mokslo“, kuriam irgi būdingas objektyvus kalbėjimas. Panašiai dalyvaudami dieviškoje išmintyje savo religines pareigas ējo pirmynkščių bendruomenių sakovai, kurie tiesą „uosdavo“,¹¹ o skandinavų *völva* buvo sakovė bei burtininkė moteris.

Be to, pranašui būdinga gydymo dovana teikia jam Išgelbėtojo personažo elementų. „Žodis“, kurį pranašas ištaria, turi galios, taigi jis yra veiksmas, išgelbėjimo veiksmas. Nuo VI ligi IV a. pr. Kr. po graikų pasauly klajoje *λόγιοι ἀνδρες*, pažodžiui „žodžio žmonės“, buvo burtininkai, šarlatanai, pranašai, ateities spėjikai, gydytojai, apsilavymo šaukliai, filosofai bei mokslininkai, poetai, dievažmogiai, dievai... Ryškiausias iš jų yra Empedoklis, vainikuotas dievu ir pats leidęs save garbinti liaudžiai, kuri rinkosi prie jo tūkstančiai: „Bet nuo šiol aš vaikštau prieš jus nebe kaip mirtingasis, o kaip nemirtingas dievas. Ir kaip toks, visur aš susilauki deramos pagarbos, mano galvą apvijusios girlandomis bei juostomis. Vos ižengiu aš į klestintį miestą, mano gerbėjai, vyrai ir moterys, pagarbina mane jomis, ir tūkstančiai eina paskui mane, norėdami patirti, kur veda kelias į *išsigelbėjimą*. Vieniems reikia pranašyčių, kiti teiraujas apie įvairias ligas, trokdami išgirsti bent žodelį, teikiantį *išsigelbėjimą*, nes jau ilgą laiką raitosi nuo raižančių skausmų“.¹² Taigi matome, kad „galingasis žodelis“, *εὐηγκῆς βάξις*, turi daug reikšmių: nuodėmė, liga bei visokios kitos gyvenimo negandos iškart pradingsta, vos tik jas paliečia „išsigelbėjimas“. Tačiau Empedoklis kartu buvo didis gamtos filosofas, nors tai, kaip jis save apibūdino cituotoje ištraukoje, mums veikiau primena iš dalies Evangeliją, iš dalies šarlatano priimamąjį. „Išgelbėjimas“ iš tikrujų bemaž visada kartu reiškia gydymą, kaip kad „gydymas“ savo ruožtu visuomet kartu reiškia tam tikrą išgelbėjimą. Ir tada, kai gydytojas, netgi šiuolaikinis, „nebesugeba pasiekti stebuklo, jo vieta užima magnetometras arba šundaktaris“.¹³ Taigi mūsų dirbtinai daromas skirtumas tarp „dvasinio“, moralinio, ir kūniškojo išsigelbėjimo téra dirbtinis, todėl neatlaiko žmogaus troškimo igyti galios ir išsigelbėti.

Poetui irgi atiteko kažkiek dieviškų pranašo galiai. Nes pradžioje poetas ir pranašas buvo viena. Platonas kalba apie poetus kaip apie įkvėptus Dievo ir stato juos į vieną gretą su orakulų dainiais bei pranašautojais („Apologija“ 22).¹⁴

Pašvėstasis

Jau seniai prieš Freudą išmintingi žmonės suprato, kad žmogaus galios, kurias jis nukreipia į išorinį pasaulį, šaknimis siekia jo lytinį gyvenimą, o dabar kai kas išvis nebeeskiria dėmesio niekam daugiau! Šiaip ar taip, lytinis bei alkio instinktas – tai tos dvi galingos varomosios jėgos, kurių dėka valia igyja galią ir net pasiekia dangų. Jų akivaizdoje impotentiskoji sąmonė žlunga. Viena vertus, maistas bei gérimas, kita vertus, lytinė sueitis tad yra ne tik du svarbiausi bendrumo su dievu simboliai, bet ir tie veiksniai, kurie įkinko į darbą žmogiškias galias.

Kad ši galia ne tik yra tikra, bet ir turi būti apvaldyta vienokiu ar kitokiu „pašventinimu“, jau pakankamai aiškiai nustatyta. Moteriškoji lytinė galia, paprastai laikoma itin stipria, daugelyje bendruomenių nukenksminama praduriant nekalbybę plévę, t.y. atliekant *ruptura hymenis*, kurios tikslas – tiek pašalinti pirmosios sueities grėsmę, tiek ir užtikrinti lytinį veiksnumą. Operaciją dažnai atlieka senolė, bet neretai ir žynys arba prašalaitis.¹⁵ Defloracija gali būti atliekama kaip ritualas, dalyvaujant žyniui ar prašalaičiui, nes abu jie yra „galingieji“. Čia mes jau esame pakelui i šventąją prostitutucią, daugelio tautų gyvenime vaidinusią reikšmingą vaidmenį.¹⁶ Mergystę turi atimti kažkas „galingas“, ir ne tik todėl, kad sutuoktinis per mažai kliautusi savo paties galiomis, bet ir todėl, kad tai iš esmės yra Aukštėsniojo privilegija. Tačiau šis šiurkštus ritualas gali būti pakeistas simboliniu, kaip kad sueitis su jaunuoliu Nakso saloje (Egėjo jūroje), arba susilaimy whole vadinamosiomis Tobijaus naktimis.¹⁷

Tačiau toks „pašventinimas“ taip pat gali virsti auka dievybei, ir vėlgi – siekiant sužadinti galias, arba paties aukojančio individu, arba visos bendruomenės. Prašalaitis arba žynys tuomet atstovauja dievybei, o moteris, kaip „pašvestoji“, – bendruomenei. Pagarsėjusioje savo „Istorijos“ ištraukoje (I.199) Herodotas pasakoja apie Babiloно moteris, kurios prieš ištekėdamos dalį savo gyvenimo praleisdavo atskirtyje, pasišventusios dievui. Jų pasišventimas pasireikšdavo arba lytinį santykį auka, t.y. skaitybę, arba visiška jos priešingybė – atsidavimu dievui, kai tik jis aplankydavo jas kokio nors vyro pavidalu.¹⁸ Abiem atvejais jos priklauso dievui, buvo jo nuotakos, *harimu* „atskirtosios“, *kadištu* „pašvestosios“. Senovės Šumere irgi būta dievo moterų, kurios, galimas daiktas, netgi turėjo iš tikrujų atsisveikinti su gyvenimu savo „liūdesio kambary“, tuo pat metu buvusiame joms buvo ir kapu, ir su tuoktiniu miegamuoju.¹⁹

Pašvestosios moterys, tiek mergelės, tiek prostitutės, laikėsi savo išskirtinio statuso visos bendruomenės, kurios galią šitaip saugojo, labui. Korinte Persų karo metu hierodulės meldėsi už miesto išgelbėjimą, ir netgi tokio masto poetas kaip Pindaras išgyré jas gražiausiais žodžiais (fr. 122). Kaip tvirtai pasišventimas dievui paaukojant jam savo skaitybę buvo įsišaknijęs graikiškuosiuose Rytuo-

se, rodo istorija apie Pauliną, garbingą ponią, Isidės šventykloje suvedžiotą paleisto vergo, užsidėjusio dievo Anubio kaukę. Suvedžiotojas puikiai suvokė situaciją, kuri ir leido jam pasinaudoti jo aukos religine istorija.

Panašiai dievo moterimis laikyti hindų bajaderės.²⁰ Tačiau įdomiausias, mūsų požiūriu, dalykas yra pats perėjimas nuo skaitybės prie nevaržomo pasileidimo. Jį suvokti galima tik pasitelkiant dieviškos Galios sampratą. Susilaikymas – tai ne skaitybė mūsų šiuolaikiniu supratimu, bet „kultūrinė skaitybė“,²¹ būtent santykiavimas su dievybe, dangiškoji santuoka. Ją galima įgyvendinti trim būdais: arba nuotaką nužudant, arba jai išliekant skaisčiai, arba be jokių išlygų tarnaujant dievui ir atsiduodant jo valiai. Mirties, santuokos bei erotikos mistikos tad tėra skiriomas, bet niekuomet ne skirtinges. Uostų deivė Afrodité Pelagija tuo pat metu buvo ir prostitutė, ir šventoji.²² Meilės svaigulys – tai apalpimas ir mirtis; kita vertus, kreiptis į dievą – tai pareikšti savo erotinį pajėgumą arba galios troškimą.

Santuokos mistikoje tebegalioja ta pati schema, ir netgi ne visada sudvasinta. Kristaus nuotakos visą savo meilę, tiek kūnišką, tiek netgi isterišką, kaip kad neretai nutikdavo, visuomet atiduodavo savo dangiškajam jaunikiui. Ir už tai jų nereikia smerkti. Nes nemanau, kad santykio su Dievu tyrumas reiškia lytinio elemento pašalinimą. Lytiškumo visiškai pašalinti neįmanoma iš jokio bendarvimo, netgi iš bendarvimo su Dievybe. Taigi te lieka vienintelis jo įvertinimo būdas – įsitikinti, ar pašvėstasis iš tikrujų yra pasišventęs, vadinas, išsižadėjęs savęs, ar šitaip tik siekia sau galios; kitaip sakant, ar pašvestojo moteris siekia tik daugiau ar mažiau dvasiškai, bet visuomet erotiškai, dominuoti savo jaunikiui, ar mylėti jį nuoširdžiai.

Pradžioj roménų vestalėmis, regis, galėjo būti tik netekėjusios moterys iš ūkininkų šeimų, kurių pareiga buvo nešti vandenį ir prižiūrėti ugnį.²³ Jos buvo ugnies nuotakos ir visą gyvenimą dėvėjo nuotaką apdarus. Priskirtos valstybės aukurui, jos sudarė tam tikrą ordiną, o jų skaitybė turėjo užtikrinti visuomenės galias bei gerovę.²⁴ Senovinė šio papročio formą liudija skaitybės tikrinimas Lanuvijuje, kur vestalė turėjo pamaitinti gyvatę: jeigu ši valgė, vestalės skaitybė buvo laikoma patvirtinta, ir žemdirbiai sušukdavo: „Metai bus derlingi!“ (*clamatque agricolae: fertilis annus erit*).²⁵ Čia kultūrinis skaistumas yra tikslai paralelė santykiavimui ant suarto lauko bei kitiems papročiams, kuriuose lytinį galį pasireiškimas skatina derlingumą, ir sutinkamai su tuo skaistumo praradimas yra ne tiek nuodėmė, kiek žala.²⁶

Šio tipo pašvestumas turi akivaizdžiai moteriškų bruožų. Bet vyrai, žinoma, irgi pasišvesdavo dievams. Todėl ne atsitikitinai jie taip darydami supanašėdavo su moterimis, kartais net bjauriu bei iškreiptu būdu, kaip kad patys save suluošindavę kalnų deivės žyniai Mažojoje Azijoje. Kaip kad rodo I Karalių knyga (18.28), o dar

akivaizdžiau – Apulėjus, tai būta tikrai sadistiško žalojimo.²⁷ Tačiau kartu tai buvo tiesioginis savo vyriškumo aukojimas, atliekamas transo būsenoje ir iškalbingai aprašytas Luciano (*De dea Syria* 15): „Rėjos vardan jie patys save iškastruodavo“. Išsikastravę jie gaudavo moteriškus drabužius.²⁸ Mato Evangelijoje (19.12) irgi minimi eunuchai, „kurie patys save tokius padarė dėl dan-gaus karalystės“.

Visame tame ryškų vaidmenį vaidina moterystės šventumas. Antai senovės Romoje, pasak Plutarcho (*Numa* 10.3), nusikaltėlis, sutikęs vestalę, būdavo išgelbėtas. Panašiai viduramžiais, kai moterų garbinimas buvo pasiekęs viršūnę, jų užtarimas laidavo laisvę: „Jeigu vilkas (pabėgęs nusikaltėlis) ras prieglobstį pas moterį, iš meilės jai jam bus dovanota gyvybė“.²⁹ Riteris irgi prisiekdavo „visomis moterimis“ – jam visa moterų giminė buvo tarsi Šventoji Šeimyna. Tuo tarpu Wolframo Parcifalis moterį, kaip saugą kautynėse, iškelia net aukščiau už Dievą. Šventikai ir moterys priklauso tai pačiai šventybei, todėl neturi nešioti ginklo.³⁰ Taigi šiuo atveju pasišvesti reiškia visos bendruomenės vardan supanašetį su moterimi, su motina. Taip keistu būdu susilydo ilgesys sugržti į motinos iščias ir potroškis paaukoti gyvybę. O krikščionių vienuolis svyruoja tarp gerokai moteriškos meilės Kristui ir būdingai vyriškos pagarbos Mergelei. Nes nors Bažnyčia garbina skaistumą bei visą blogą kildina iš moters, ji vis dėlto puikiai išmano, kaip subtiliai sublimuoti viską, kas yra pernelyg giliai žmogiška. Kaip kad tai teigia šv. Bernardas: „Vyras nupuola ne kitaip, kaip tik per moterį, ir pakilti jis gali tik per moterį“.

Pasišventusiojo dievui gyvenimas – tai naujas gyvenimas, pilnas naujos jėgos, o iji vedantys ritualai yra labai panašūs į pérējimo ritualus: jie mena mirtį. Pavyzdžiui, priėmimo į vienuolių ordiną apeigoms neretai priklauso laidotuvių liturgija.³¹

Ižadai, duodami išventinti rengiamo asmens, žinoma, neapsiriboja vien skaistumu, kuris ir pats visuomet simbolizuoją gyvenimo atsižadėjimą.³² Be skaistumo, dar gali būti privalomas skurdas bei paklusnumas, kaip kad krikščionių ordinuose. Tai pasireiškia kuo įvairiausiai. Savo gyvenimą pašventęs nepaliaujamam kultui, neįmanomam „pasaulyje“, vienuolis astovauja visai bendruomenei. „Vienuolių choras kasdien meldžiasi už visus tuos, kurie patys negali arba nenori melstis, taip atiduodamas begalinėi Dievo galybei garbę už visus tuos, kurie, gyvendami bei dirbdami išoriniame pasaulyje, patys to padaryti negali“.³³ Taigi vienuoliškas gyvenimas, nelyginant angelų gyvenimas (*βίος ἀγγελικός*) – tai nuolatinis garbinimas.³⁴ Tačiau vienuolai ne tik astovauja pasauliui pas Dievą; atvirkščiai, tai ir Dievo igula pasaulyje. Užtat Jézaus draugija – tai Kristaus kariauna, *militia Christi*, kurios įstatai prasideda žodžiais: „Kas tik stotų į kovą už Dievą po Kryžiaus vėliava mūsų draugijoje, kurią mes trokštam paženklinti Jézaus vardu“.³⁵ Betgi pasinėrimas į rimtį, medita-

cija *cum libello in angello*, regimas neproduktyvumas – irgi pasišventimas: „Nieko neveikti dėl Dievo – tai ne tinginystė, o visų darbų darbas“.³⁶ Pasišventusių malda, atgaila bei pamaldumas iš esmės turtina tą lobyną, kuriuo gyvena visa bendruomenė. Taip individu gyvybinių galių apribojimas ugdo visuomenės galias.

Pasišventimo iššūkis tad yra pasiekti garios per savanorišką negalėjimą. Pasišventusių auka virsta tik didesne galybe, ir tai išties yra tam tikra magija, tačiau tokia, kuri liečia ir gyvenimą po mirties, kaip ir jų atstovaujančios bendruomenės kultas. Panašiai visiškai negalią galybe paverčia kankinys, atsižadėjės gyvenimo. „Man reikia iškesti daugiau nei žmogui kada nors teko iškesti, nes kančios karūna – tai vienintelė karūna, kurią galiu igyti“, – pasakytu pavyzdinis vaikas. O psichologas pridurtų: „Bet šitam tobulybės įšikūnijimui nė į galvą neateina, kad žmogus gali sau gyventi išvis be jokios karūnos“.³⁷

Tačiau situacija iš esmės pasikeičia (ir tai liečia *visus* pasišventėlius), kai tik atsižadėjusysis iš tikrujų atsiduoda tai galiai, kuriai save paaukojo, kaip aukščiausiai ir visą savo gyvenimą ima vertinti vien šios galios atžvilgiu. Štai kas sudaro tikrają kankinio, *μάρτυς*, savokos esmę – liudijimas, netgi liudijimas krauju. Kas iš tikrujų pasišventėliai, nebegyvena savo nuožiūra, jo gyvenimas nebéra „šventumas“, – jis liudija³⁸ ir todėl ikyja drąsos laisvai kalbėti, *παρρησία*:³⁹ apie savo susitikimą su Galia, apie Dievo darbus ir Jo žodį, kurį išgirdo. Ši drąsa ir yra pasišventimas: „Tada jums bus proga liudyti“ (Lk 21.13). Ir šiuo atveju savanoriškas negalėjimas jau yra nebe didesnės galios siekis, o paprasciausias paklusnumas, ligi mirties. Bet ir toks Dievo liudytojas laimi „drąsą ir pasitikėjimą“ (Ef. 3.12).

Šitaip moteriškasis pasišventimas tapo pakeistas vyrišku klausnumu.

Sekta

Pirmykščiamė pasaulyje nebuvę religinių bendruomenių, tik šventos bendruomenės. Panašiai nebuvę religinės veiklos, tik šventa veikla. Nebūta ir jokio ypatingo religinio gyvenimo, puoselėjamo individualiai ar bendruomenėje, todėl Scipionas, prieš auštant eidavęs į Jupiterio menę, *cella Jovis*, Kapitolijuje pamedituoti ir, „matyt, pasitarti su Jupiteriu valstybės reikalais“, buvo itin reta išimtis, kėlusi nemažą nuostabą (Gelijus, „Atikos naktys“ VI.1.6). Pirmoji bendruomenė, kurią sudarė pasišventusių religiniams dalykams, tad buvo sekta, atskyrusi ne tik nuo aplinkinės bendruomenės, bet ir apskritai nuo „pauliū“. Taigi sekta reiškia ne atskilimą nuo bažnyčios (tai tėra antrinė jos prasmė), bet pirmiausia – pasitraukimą iš bendruomenės, kokiui nors savitu būdu siekiant religinio išsigelbėjimo.

Taigi sekta néra bendruomenė, atskilusi nuo kitos religinės bendruomenės, kaip kad bažnyčios. Veikiau ji reiškia atskyrimą nuo bendromenės apskritai, religinius

siekius pastatant anapus įprastų gyvenimo tikslų. Kažką panašaus jau darė misterijų draugijos, tarp kurių būta ir mišrių su sekta formų, kaip kad orfikai. Nors apskritai misterija gyvenimą suvokia daugiau kosmiškai, kaip vi-sybę, nei sekta, kuri patyliukais nusigręžia nuo pasaulio išsigelbėjimo vardan.

Tačiau pats žodis *secta* yra kilęs ne iš *secare* „(at)kirsti“, bet iš *sequi* „sekti“. Tai religinė partija, erezija, kaip kad byloja graikų žodis *αἱρεσίς*, „pasirinkimas“ arba „polinkis“. Ir tai yra gryniausia žinoma sandorio⁴⁰ forma. Pa-vyzdžiui, žydų bendruomenės atžvilgiu naziritai ir krikščionys yra sektos (Apd 24.5; 28.22), kaip ir fariziejai su sadukėjais, o islame – mutazilitai. Iš esmės visos jos buvo schizmatiškos, „separatistinio“ tipo,⁴¹ nors atskilo ne nuo kokios nors atskiro bendruomenės, o nuo bendruomenės kaip tokios, ar ji būtų pirmynė, religinė-tautinė, ar bažnytinė. Taigi sekta atsiskiria ne nuo bažnyčios, o nuo bendruomenės, ir tai yra kraštininis sandorio padarinys.

Sekta apima ir tam tikrą heterodoksišką doktriną, ir skirtinges nei bendruomenės, nuo kurios ji atskilo, kultūrinius paprocius: „tarp jūsų bus netikrū mokytojų, kurie įves pražūtingų klaidamokslį (*αἵρεσεις*)“ (2 Petro 2.1). Tačiau fenomenologiskai nei skirtinga doktrina, nei kultūriniai elementai nėra lemantys veiksniai, tai tik apraiškos tų įsitikinimų, tų nuostatų, ant kurių susikūrė sekta. Taigi ir krikščionybė judaizmo bei roménų visuomenės atžvilgiu, ir reformacija Romos bažnyčios atžvilgiu, ir budizmas hinduizmo atžvilgiu, ir islamas arabų bendruomenės atžvilgiu tebuvo sektos, ilgainiui virtusios bažnyčiomis, vienuolių draugijomis ar tautiniais junginiais. Sektos kaip tokios esmė sudaro atskyrimas bei eretiška nuostata: erezijos sekėjas yra būtent eretikas bei „atskalūnas“, *αἵρετικὸς ἀνθρωπος*, „nukrypėlis“, kurio dera saugotis (Tit 3,10). Taigi „erezija“ liečia ne tik nuomonę, bet gyvenimą, tai nuodėmė, todėl schizmą iš eretiko pusės lydi ekskomunikacija iš bendruomenės pusės. Viduramžiais netgi doroviniai nukrypimai, kaip kad sadizmas, buvo laikomi erezija.⁴² Kita vertus, jokios bendruomenės neįmanoma iš esmės perprasti neatsižvelgiant į atskilusias nuo jos sektas,⁴³ nes būtent pačios bendruomenės gyvenimas jas pagimdė. Tačiau pasilikę bendruomenėje paprastai to suvokti negali, jiems priklausymas sektai tėra skirtinges nuostatos bei svetimos įtakos įrodymas. Tokiu atveju bent jau būtų galima pripažinti, kad „juk turi pas jus būti atskalų, kad išeitų aikštēn, kurie iš jūsų yra išmèginti žmonės“ (1 Kor 11.19).

Ypatinga sektų galia patiriamą kaip savotiška charizma, o „pasirinkimas“ – kaip pašaukimą, todėl tam tikros grynos galimybės vardan gali būti siekiama pašalinti bet kokį motininės bendruomenės pėdsaką. Tą grynają galimybę reikia suvokti kaip dvasią arba, vėlgi, kaip pamaldumą. Priklasymą sektai patvirtina pašaukimas arba poelgis: pirmasis reiškia *išrinktumą*, antrasis *atsi-vertimą*, nors abu gali vienas kitą papildyti. Tačiau gim-

tis, šiaip ar taip, nereiškia nieko („Viršu paėmė Saros sūnus...“). Kraštinės sektos perniek laiko ir visus anksstesnius išventinimus ar ritualus, nebent perprasmina juos taip, lyg kūdikio krikštą keistų suaugusiojo krikštu. Tai gi žiūrint fenomenologiskai, sekta išties eina prieš bažnyčią, kuri jos atžvilgiu atrodo kaip regresija prie pirmynės bendruomenės.

Dingstį iškurti sandorį gali suteikti kuo įvairiausios priežastys, tarp kurių žymiai vietą užima „atgimimas“. Koks nors stiprus jausmų sukėlimas priverčia susimąstyti apie savo nuostatą i pasaulį ir Dievą, priverčia palikti tai, kas turima, ir ieškoti naujų galimybių. Tokie buvo dionisiški proveržiai Senovės Graikijoje, reformacijos entuziazmas, sekmininkų judėjimas bei kt.

Kas be ko, ir sekta gali tolydžio prarasti savo išskirtinumą. Nors dažniausiai ji lieka sau ištikima ir tik tobulina save, ir tokia raida vyksta vis griežtesnio siaurejimo kryptimi. Vis rūsčiau reikalaujama asmeniškai atsiversti, išpažinti tikėjimą bei patyrimą, vis priekabiau gryninama doktrina. Šiuo atžvilgiu iškalbinga yra Jean'o de la Badie (1610–1674) pažiūrų raida. Jis siekė suburti į bendruomenę visus, kurie iš tikrujų buvo atgimę, todėl negalėjo apsiriboti kokia nors viena parapija. Jis iškūrė tokią bendruomenę, kuriai priklausė visi jam žinomi iš naujo gime krikščionys, ir šiuo plačiu užmoju sugrįžo prie pirmynės „šeimos“: bendruomenę ir šeimą sujungė į viena. Po kurio laiko Herforde bendruomenės namai pagarsėjo savo dvasiniais pasilinksminimais bei šokiais, būdingais komunijai per tobulą meilę, kurią tuomet kaip tik pavykę pasiekti. Santuokos tarp sektos narių ir nenarių buvo paskelbtos negaliojančiomis, ir imtos švesti naujos jungtuvės, kurių vaikai būsių laisvi nuo prigimtosios nuodėmės. Po la Badie mirties buvo įvesta griežta riba tarp tų, kurie jau patyrė Dievo malonę, ir tų, kuriuose ji dar nepasireiškė: pirmieji buvo broliai ir seserys, o antrieji vadinti ponais ir poniomis. Netgi tai, kaip reikia kreiptis į Dievą, priklausė nuo išgelbėtumo laipsnio: tik brolija galėjo šauktis Jo „Tėve“, kiti – ne.⁴⁴

Tokiu būdu „pasaulis“ plečiasi, o bendruomenė, „Naujasis Sionas“, „tikrasis Izraelis“, Dvasios erdvė traukiasi – pagal „atskirtos pašvestųjų bendruomenės principą toleruoti valstybę, bet kiek įmanoma vengti kontaktų su jai ir kuo griežčiausiai atsiriboti nuo pasaulio per aprangą, paprocius, pasisveikinimus, vedybinius santykius bei ekskomunikavimą“.⁴⁵ Iš tikrujų šitas nepaliaujamas sektos gryninimo, atribojimo bei sutvirtinimo siekis rodo slaptą troškimą panaikinti apskritai bet kokią bendruomenę ir vienimoje sugrįžti Dievo akistaton.⁴⁶ Pasak Nietzsches, „didžiausias yra tas, kas išgali būti vienišiausias“.⁴⁷ Nes, darsyk pacitujant tą patį autorį, „bet kokia bendruomenė subendrina ir suprastina“. Vienatvės siaubas čia virsuta prabanga, o savaiminė negalia, kylanti iš apleistumo jausmo, transformuojama į netikėtą, bet dėl to tik juolab palaimingą visagalybės nuojaudą.

Bažnyčia

Izraelitų tautos susirinkimas tuo pat metu buvo ir religinė bendruomenė (Pr 44.6; 1 Kar 12.3; 1 Kar 8.14; Kun 4.13; Sk 15.3; Ps 22.23; Jl 2.16), kokią graikai vadino žodžiu ἐκκλησία.⁴⁸ Taigi kai Jėzus rinkosi mokinius ir vienam iš jų suteikė ypatingą statusą (Mt 16.18), Jis ne tik šiaip sušaukė panašaus būdo žmones, ne tik nustatė su jais mokytojo ir mokinio santykį, kaip kad Buda. Jo įsteigta ἐκκλησία veikiau „turi būti aiškinama remiantis Jo santykiu su Jo tauta, iš kurios, dėl kurios ir priešpriešindamas kuriai jis išsirinko bei įgaliavo Dvyliką kaip ypatingą kongregaciją, atstovaujančią Jahvės kongregacijai“.⁴⁹ Dvylika, žinoma, buvo mokiniai, bet pirmiausia jie buvo tauta, tikrasis Izraelis, o Sekminių įvykiai įnešė tarp mokinii, kaip iš tautos susirinkimą, Šventos Dvasios dovaną. Tuo būdu tad gimties ir „dvasios“ ryšiai tapo suausti į viena: „O jei priklausote Kristui, tai esate ir Abraomo palikuonys bei paveldėtojai pagal pažadą“ (Gal 3.29).⁵⁰ Bažnyčia tad yra Dievo tauta dvasine prasme ir Kristaus Kūnas tikraja prasme, o tai reiškia, kad sandoris ir bendruomenė tapo sulieti ir pakylėti į aukštėsnį vieni. Atskirai nebéra lemiamas nei žmogaus apsisprendimas, nei gimtis, nors nei viena, nei kita nėra nesvarbu. Abu rado sau pagrindą bei pateisinimą iš Dievo, kuris nužengė Kristuje pasitiki žmogaus⁵¹ ir pats panoro tapti bendruomenės ryšio pamatu.

Užtat nuo pat savo užgimimo bažnyčia kaskart atsiduria pavojuje arba nebegrižtamai virsti „tauta“, nes bažnyčios hierarchinė organizacija ištikimai tėsia tą pačią tautos idėją, tik perkeltą nuo Izraelio Romos imperijai, arba galutinai „sudvaseti“, daugeliui sekutų darant itaką kaip tik šia linkme. Tačiau jos esmė visuomet išliko ta pati: nei atskirai žmogaus pasirinkimas pagal pašaukimą, nei savaiminė duotybė lemties dėka, bet visuomet abu kartu, suvokiami kaip paties Dievo valia, išpildyta per bažnyčios Viešpatį.⁵²

Kaip tauta, bažnyčia tad neabejotinai tėsia bendruomenę, tik dabar jau pašauktujų bendruomenę, išrinktają tautą; o kadangi remiasi sandoriu, ji tėsia misterijų sandorius, besibūrusius apie atitinkamo „Viešpaties“ figūrą bei gyvenimą. Nors kartu tai sandoris, kurio misterija persmelkia pasaulio duotybę bei kiekvieno žmogaus gyvenimą. Kalbant ankstyvosios krikščionybės kalba, bažnyčios, pastatytos ant silpno žmogaus, Petro, negali įveikti net pats pragaras.⁵³

Bažnyčią iš tikrujų turi tik krikščionybė. Nes nei budistų vienuolių bendruomenė, nei musulmonų bendruomenė, kuri išvis remiasi tik sutikimu bei nuostatų laikymusi, neigi žydų tautos susirinkimas nėra bažnyčios. Šis istorinė tiesa, negano to, yra giliai susijusi su pačia bažnyčios esme, kuri yra padarinys konkretios istorinės situacijos, kurioje žydayt atstumė Kristą, ir Jis atsigréžė į pagonis.⁵⁴ Ši konkretni situacija, viena vertus, ir lémė perėjimą

mą nuo bendruomenės prie sandorio, o kita vertus, pagonių religinę sąmonę, jau pasireiškusią kuo įvairiausiais sandoriais, sutelkė į naujo tipo bendruomenę. Taigi bažnyčia – tai pagonių bažnyčia, bet „išganymas ateina iš žydų“ (Jn 4.22).

Visa tai reiškia, kad savo esme bažnyčia, kokia ji yra tikinčiųjų sąmonėje, išsprūsta iš fenomenologijos. Nes tai Kristaus Kūnas ir kaip toks – išsprūsta iš bet kokio suvokimo, kuriam pats yra išankstinė prielaida. Žinoma, tai kartu tauta ir sandoris, bet visuomet su sąlyga, kad Jame dalyvauja Kristus, jo „Viešpats“, kuris laiduoja ir sutartinių ryši, susijusį su pašaukimu bei pasirinkimu, ir prigimtinį, kaip Kūrėjas Dalyvis. Užtat bažnyčia tuo pat metu yra matoma ir nematoma, žmonių organizuota ir mistiškai įkvėpta, dvasinė ir kosminė. Reikia ne tikrinti ją, kaip faktą, bet ja tikėti, ir ne atsitiktinumas, kad būtent čia mes pirmąsyk susiduriame su *tikėjimo* savoka.⁵⁵

Taigi nors iškilusi ant žemėkosios duotybės pamato, bažnyčia remiasi dieviškaja galimybe. Ir kol ji dar netapo *ecclesia triumphans* arba neiširpo kaip *communio sanctorum*, ji – žemės druska, tikrasis pasaulio tvermės pagrindas: Kristaus Kūnas palaiko žemės kūną. Iš čia bažnyčios bei jos sekėjų išdidumas: „šventieji teis pasauly“ (1 Kor 6.2).⁵⁶ Čia bendruomenės idėja pasiekia bene aukščiausią savo viršūnę, nes bendruomenė, šitokiu būdu įsteigta bažnyčia, igyja metafizinę reikšmę. Jos ribos yra visas pasaulis, o šerdis – Pats Dievas, Kristaus meilė. Pirmykštė šeimos bendrystė su savo mirusiaisiais dabar esti perkeistu pavidalu: bendrystė su Dievu apima ir bendrystę su protėviais. Bažnyčios ryšys siekia toliau už kapus. Bažnyčia yra Dievo mergelė, nuotaka, sostas ir širdis – nekaltoji motina, be paliovos gimdanti tikinčiuosius.⁵⁷ Pasak Firmiko Materno (*De errore profanarum religionum*), „Kristus yra jaunikis, o bažnyčia – nuotaka, kuri kasdien švenčiausiajam Tėvui gimdo sūnus dvasioje“. Taigi prieš mūsų akis iškyla motinos įvaizdis, tačiau motinos, kurios galia remiasi Tėvo pradėjimu.

Pagaliau tikinčiųjų sąmonėje bažnyčia yra *katalikiška*. Pirminė prasmė šiuo atžvilgiu yra ne ta, kad bažnyčia apimtų visą pasauly, o, sulig pirmine paties žodžio καθολικός reikšme, kad ji yra visuma, organizmas, kurio galva – Kristus. Taigi katalikišumas reiškia ne tiek bažnyčios apimtį, kiek jos visa-pakankamumą. „Kur yra Kristus, – teigia Ignacas, – ten yra katalikiškoji bažnyčia“, o būdama katalikiška, bažnyčia per Kristaus Kūną savo galva yra neatskiriamai suaugusi su visuotine visa-galybe. Ir būtent iš čia kyla bažnyčios visa apimanti priegimtis, tik ne kaip faktas, o kaip uždavinys, kaip *misija*. Nes kur du ar trys susirinko Jo vardu, ten yra Jis ir, vadinas, yra katalikiškoji bažnyčia.

Bažnyčios katalikišumas tad mena jos vienybę ir jos šventumą. Joje tampa išbaigtą tai, ką kitos bendruomenės bei sandoriai tik numato. Nes pati bendrumo esmė, pats „šventasis bendrumo dėmuo“ yra ne šiaip būti drauge,

ne šiaip draugų ratelis, kuriame žmogus glaudžiasi nuo siaubo. Priešingai: tai kažkas visiškai kita, kažkas nepriklasoma nuo narių visumos, kas sudaro naujų organoną. Ir šis išskirtinis veiksnys – tai visa ko pradžia ir pabaina, esmė ir pirmapradis pagrindas.

Versta iš: G. van der Leeuw. *Religion in Essence and Manifestation*. New York–Evanston: Harper & Row Publ., 1963, p. 222–226, 230–235, 261–268.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS

1. Kern O. *AR*, 26, 1928; Fascher E. *ΠΡΟΦΗΤΗΣ*, 1927.
2. *Algemeine Psychopathologie*, 1923, p. 113.
3. Codrington, *The Melanesians*, p. 153.
4. [Graikų ἐνθουσιαστικός pažodžiu reiškia ‘ikvėptas, apimtas dievo’ ar ‘dievų’. – Vert. past.]
5. Žr. klasikinį sakrameninių simbolių aptarimą: Dieterich A. *Eine Mithrasliturgie*, 1910, p. 92t.
6. Fehrle E. E. *Die kultische Keuschheit im Altertum*, 1910, p. 7t, 75t; Farnell, *Cults*, IV, 186t.
7. Dieterich A. *Eine Mithrasliturgie*, p. 97.
8. Riedel, *Sluik- en kroesharige rassen*, p. 8t.
9. *Cults of the Greek States*, IV, p. 188t.
10. Wundtas (*Wölkerpsychologie*, IV, p. 187t.) pažymi, jog grynos pranašystės atveju Dievas ir pranašas esti viena, ir tik jai regresuojant, ją imant apmąstyti Dievas pranašą siuncia. Pirma – tai tarsi sapnuoti, antra – apmąstyti sapną. Tačiau kompulsyvios ištarmės, kone spazmiška pranašavimo kalbésena būdinga bemaž visiems Izraelio pranašams, žr. Pedersen J. *Israel*, 1920, p. 116t.
11. Thurnwald R. *Lexikon der Vorgeschichte*, s.v. *Orakel*.
12. Diels H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 1912, I, p. 264t.
13. Kretschmer E. *Medizinische Psychologie*, 1902, p. 255.
14. Apie graikų „žodžio žmones“ plg.: Murray, *The Rise of the Greek Epic*, p. 118: „Senovės ‘žodžio žmogus’ buvo ne visai sakmų sakytojas, ne visai metraštininkas, ne visai burtininkas. Jis buvo viskas iš karto ir dar kais kas daugiau“.
15. Crawley, *The Mystic Rose*, I, p. 168t.
16. Gennep A., van. *Rites de Passage*, p. 48t.
17. Žr. Nilsson M. P. *Griechische Feste*, 1906, p. 365t; Cumont F. *Les religions orientales dans la paganisme romain*, 1909, p. 287. Apie privalomą prostituciją tarp arabų žr. to pat veikalą 1929 m. leidimą, p. 258. Toliau: Fehrle, *Min. veik.*, p. 40t (upės dievas atima nekaltybę Trojos moterims); Schmidt K. *Jus primae noctis*, 1881.
18. Lyon D. G. *The Consecrated Women of the Hammurabi Code*, *Studies Presented to Toy*, p. 341t; plg. Hartland A. S. *At the Temple of Mylitta*, *Anth. Essays Presented to E. B. Tylor*, 1907, p. 189.
19. Böhl F. M. Th. *Verslag van het Zesde Congres Oostersch Genootschap*, 1929, p. 21t. Šventyklu prostitucijos pėdsakų esama ir Senajame Testamente: 1 Sam 2.22, Is 38.7; Oz 4.14. Paňaišai pašvęsta buvo Jeftos duktė, nors kuria būtent prasme, turbūt taip ir liks ginčytina (Teisėjų 11).
20. Clemen C. *Die nicht-christlichen Kulturreligionen*, II, 1921, p. 15; plg. Crawley, *The Mystic Rose*, I, p. 235.
21. Fehrle. *Min. veik.*
22. Usener H. *Vorträge und Aufsätze*, 1914, p. 189t.
23. Warde Fowler W. *The Religious Experience of the Roman People*, p. 135. Dėl pareigos nešti vandenį žr. Ovidijaus *Fasti* 3; plg. dar Cagnat R. *Les Vestales et leur couvent sur le forum romain (Conférences Faîtes au Musée Guimet)*, 1906, p. 61t.
24. Fehrle. *Min. veik.*, p. 210t.
25. Toutain J. *RHR*, Nr. 89, 1924, p. 183t. Firmikas Maternas (*De errore profanarum religionum* 14) davė užuominą į poliariškumą tarp kultūrinės skaitybės ir palaidumo, kai apie vestales (priešingai faktams) pasakė: „jos yra arba per jėgą istumiamos į prostitutijos nuodėmę, arba išlieka skaisčios, taigi šiaip ar taip praranda kilnios giminės vardo garbę“.
26. Wissowa G. *AR*, Nr. 22, 1923–1924, p. 201t.
27. Bertholet. *Lesebuch*, V, p. 42t.
28. Ten pat, p. 43t.
29. San Marte. *Parzivalstudien*, III, 1862, 121.
30. Ten pat, p. 115.
31. Gennep A., van. *Rites de Passage*, p. 125, 140.
32. Savito pasišventimo, kartais trunkančio visą gyvenimą, būta tarp Senojo Testamento nazirytų, kurie nevarotojo alkoholio, nekirpo plaukų ir vengė bet kokio kontakto su lavonais. Kuo išvairiausiu tokio pobūdžio vengimų religijų istorijoje apstu.
33. Heiler, *Katholizismus*, p. 452.
34. Ten pat, p. 438.
35. Ten pat, p. 313.
36. Ten pat, p. 474.
37. Künkel F. *Einführung in die Characterkunde*, 1929, p. 48.
38. Dornseiff. *Der Mätyrer*, 1923–1924.
39. Peterson E. R. *Seeberg-Festschrift*, p. 293.
40. [Autorius priešpriešina bendruomenę pagal pasirinkimą, susitarimą, taigi sandorį (*covenant*), ir savaimė „duotą“ bendruomenę (*community*), kurią paprastai sudaro giminė, tauta; klasikinis sandorio pavyzdys yra (Senasis, Naujasis) Testamentas (*covenant*). – Vert. past.]
41. Wach. *Meister und Jünger*, p. 8.
42. Huizinga. *Herfstty*, p. 414.
43. Wach. *Religionswissenschaft*, p. 162, 53.
44. Heppe H. *Geschichte des Pietismus und der Mystik in der Reformierten Kirche namentlich der Niederlande*, 1879, p. 240t.
45. E. Troeltschas (*Kultur und Gegenwart*, I, IV, I, p. 510) taip pasakė apie baptistus, bet tai tiek pat gerai tinka ir daugeliui kitų sektų.
46. Lohmeyer. *Vom Begriff der religiösen Gemeinschaft*, p. 44t.
47. Nietzsche. *Beyond Good and Evil*, p. 155.
48. Bultmann. *Glauben und Verstehen*, p. 162t.
49. Schmidt. *Die Kirche des Urchristentums*, p. 291t.
50. Ten pat, p. 314.
51. Bultmann. *Min. veik.*, p. 170t.
52. Plg. Wetter G. P. *La catholisation du Christianisme primitif (Revue d'Histoire et de Philosophie religieuse*, VII), 1927.
53. Kaip kad gražiai pasakė Maritainas, „didžioji Bažnyčios slėvė yra ta, kad ji išlieka šventa su visais savo nariais nusidėjėliais“ (*Religion and Culture*, p. 40).
54. Peterson. *Die Kirche*.
55. Bultmann. *Min. veik.*, p. 172.
56. „Bažnyčia – tei ‘eschatologinė’ realija. Kitaip sakant, religinė bendruomenė nelaiko savęs šio pasaulio reiškiniu, bet prisikiria Anam“ (Ten pat, p. 154).
57. Plg. Conybeare F. C. *Jungfräuliche Mutter und jungfräuliche Kirche*, 1906; Harnack. *History of Dogma*, III, p. 108, 109; plg. dargi Liuterio himnų „Šventoji krikščionių bažnyčia“: „Kokia brangi man ištikimoji tarnaitė“ ir pan.

VERONIKA

Tęsiame pirmajame žurnalo numeryje pradėtą pokalbį su Veronika Povilioniene. Ši kartą prisimename išsimintiniausi pastarųjų dešimtmečių – Veronikai nepaprastai intensyvaus kūrybinio laikotarpio – įvykiai ir nuotykiai.

Isiterpia saksofono virtuozo Petro VYŠNIAUSKO bei Lino KARALIAUS-EZOPO, buvusio grupės „Žas“ dalyvio, liudijimai bei etnomuzikologės Austės NAKIENĖS vertinimai.

Saulė MATULEVIČIENĖ

VERONIKA: Kai išėjau iš Povilo Mataičio trupės, tai pagrindinis didžiulis darbas buvo propaguoti folklorą. Aš jo tiesiog buvau pasiilgusi, ir man atrodė, kad tai sugebu. Jeigu jau aš ką teigiu, tai visų pirma noriu teigti dainą, kokia ji yra.

Norbertas Vėlius ir Donatas Sauka man yra sakę, kad jeigu dainą išplėsi iš jos aplinkos, jinai jau daug nebe- reikš ir žmonės jos jau taip nebesuvoks kaip tikrojoj terpėj. Ir aš pradėjau užrašinėti dainų istorijas, kokioje situaci-

joje daina padainuota – šiuo atveju visiškai nesvarbu, koks dainos turinys ar kokia ji žanro.

Jau vėliau aš patyriau didžiulį lūžį...

Mes visi žinojome, kad tėvukas mirs. Jis sirgo cukralige, jam nupjovė vieną koją, vėliau kitą, ir po poros mėnesių jis išties mirė. Bet po operacijos palatėlėje gulėjo trys žmonės – vienas toks suvalkietis, o kitą žmogų mes vadiname „bepilviu“ – po operacijos jis jau negalėjo pats mai-tintis, bet ateidavo anūkė ir labai gražiai jį prižiūrėdavo.

Pasaulio lietuvių dainų šventė „Mes“. Profesionalios kūrybos vakaras. Vidmantas Bartulio oratorijos „Mūsų Lietuva“ premjera. 2003 m. Ramūno Virkučio nuotrauka.

ATMINTIS

Mano tėvuliu po operacijos penkias valandas tek davavo varguot su lašeline, kuri buvo labai skausminga. Gelbėdavo vienintelis dalykas – jeigu dainuodavom arba giedodavom, jis išverdavo ir nelupdavo jos šalin... Tai sugiedodavom kokius šešis „Viešpaties angelus“, nes jam buvo labai gražu, o paskui visokias kitokias dainas. Po vieno tokio dainavimo jau ruošiausi eiti namo, ir staiga uždainavo tėvukas: „Mergužėle, ko verki, ašarėles ko brauki, ko blaškais kaip pašautas paukšteliš...“, ir tas „bepilvis“, kuris nė nebekalbėdavo, labai gražiu balsu jam pritarė. Jie taip aiškiai, garsiai, gražiai – žinai, du vyrai, prieš smertį – išdainavo visą dainą. Aš, aišku, baisiausiai apsiverkiau, ir daktarai atbėgo su sesutėmis. Ir tas žmogus po kokių trijų valandų mirė. O man ta prasta daina tapo mano gyvenimo daina. Taip kartais viskas gyvenime apsiverčia. Dažnai dainos vertė ir priklauso nuo jos išgirdimo istorijos.

Miela Veronika, dar grįžkime į praeitį. Ar galėtumėte įvardyti Jums esmingiausius pastarojo dešimtmečio įvykius ar projektus? Sajūdžio laikais ne kartą stovėjote greita pagrindinių tautos Atgimimo šauklių. Tuomet pirmą kartą pamatėme Veroniką su „ežiuku“...

Laikotarpis prieš pat Atgimimą buvo absoliučiai kitoks. Kažkiek gaivesnio oro plūstelėjo. Tuo metu visa Lietuva darė labai gerus darbus, žmonės buvo draugiški vieni kitiems, man atrodo, kad net nusikaltimų tuo metu Lietuvos buvo mažiau, nes visi tikėjo gražesne, tauresne, geresne ateitimi. Prasidėjo ir dainų atgimimas. Tereikėdavo dainą užvesti, ir ji būdavo čia pat dainuojama...

Atsimenu, kaip per Pirmajį Sajūdžio suvažiavimą įtikinėjau: „Padainuokime „Tu neverk, motušėle“ ir pamatysi me, kad ta daina bus labai svarbi“. Ir ji prigijo. Tai jau klasika, tik man buvo pikta, kad žmonės klausinėjo, iš kura daina, o buvo Maironio metai... Jos melodiją aš išmokau kažkokiamė žygyje iš kalbininko Kazimiero Eigmino. Paskui atgimė daug patriotinių, B. Brazdžionio dainų.

Sajūdžio priešaušryje, atrodo, 1987 metų žiemą, Jūs koncertavote kartu su Algirdu Kaušpėdu ir roko grupe „Antis“. Tai, matyt, buvo pirmas bandymas folklorą jungti su roku....

Koncertas su „Antimi“ buvo Algirdo Kaušpėdo sumanymas. Atsilimo pradžioje „Antis“ išgyveno didžiulį pakilimą – suvokta, kad Kaušpėdas yra nepaprastas lyderis, tokis „baltasis riteris“. Kad ir ką jis būtų pasakęs, jaunimas būtų nuėjęs iš paskos.

Taip, tai buvo pirmas koncertas, kuriame folkloras buvo susijungęs su roku, ir, matyt, vienas iš pirmųjų tautiškai patriotiškų lietuviškų „Anties“ pasirodymų. Tas koncertas jaunu žmonių susivokimui, kas esi, padarė beprotiškai didelę įtaką. Su Kaušpėdu dainavom „Vai tu kleveili, žalusis medeli“, aš – vieną, jis – kitą punktuką, paskui „Šių naktelį per naktelį“. Sporto rūmų švieslentėse buvo matyti žodžiai, ir žmonės dainavo kartu. Dar su A. Klova, „Ratilio“ instrumentine grupe buvo pagrota „Obelytė“.

Po to kartu dainavome „Pokštą“ – „nuo Vilniaus ir Kauno bokštų“, ir aš kažką solo.

Tik man išėjus į sceną gal buvo koks riktelėjimas – „Važiuok į kaimą...“, bet Kaušpėdas pasakė vieną žodį – „Ša“, ir ramybė. Tie koncertai buvo gražūs – kai tauta vieninga, visi kartu ir viskas gerai. [1987 m. gruodžio 26 d. Koncertų ir sporto rūmuose vyko koncertas „Kalėdos su Antimi“, tais metais įvyko ir pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“ – S.M.]

1988 m. pavasarį dainavau su Kaušpėdu Katedros aikštėje, o po to koncertavau Menininkų rūmuose [dabartinėje Prezidentūroje]. Tai vyko festivalio „Skamba skamba kankliai“ metu. Kai pasakiau, kad einu koncertuoti, visi iš tos aikštės suplūdo, ir rokeriai, – nebuvo salėje nė kur musei nutūpt, ir visi labai dainavo. Su Ryčiu Ambrazevičiumi nusprendėme, kad reikia dainuoti tai, ką visi moka, o po koncerto skiauterėti, „lenciūguoti“, išėjė į Daukanto aikštę visi kai pasileido šokti... mes buvom pritenkti...

Jau po dešimtmečio – 1997 m. – kitas kalėdinis koncertas su „scenos chuliganais“ Žas’ais?

Kažkada planavom su Samu [Saulium Urbonavičium] iš Bix'ų parengti bendrą projekta, bet kai LNK pasiūlė kalėdinį koncertą su Žas’ais, tai net mano vaikai stojo piestu – kodėl su Žas’ais, ką ten su jais darys... Tada Žas’ai neturėjo gero vardo, buvo vadinami skandalingiausiais, nors nei jie ten skandalingi buvo, nei ką. Aš parinkau dainas, jdainavom... Vaikai, paklausę įrašų, pripažino, kad įdomiai, gražiai padaryta.

Kai kas iki šiol atsimena tas Kūčias, nes buvo ir ramybės, ir giedrumo, ir senovės, ir naujumo... O pirmą Kalėdų dieną užeinu Kaune į parduotuvę, – jeina jaunimėlio ir, mane pamate: „Griskime... leliumoj...“ – jie jau mane pažino...

Kadangi šis projektas jau buvo „ištriūbytas“, tai berods Kazlų Rūdoje vykusiame koncerne buvo pilna salė prisirinkusi vaikų, ir man išėjus į sceną, jie šaukė – „Žas!“ Tada supratau, kad vaikai, kurie liaudies dainų neklausydavo, pirmą kartą pasiklausė jų visai rimtai, o su žasiškiais įrašyta daina „Kam tavo vilkeli“ ilgai išsilankė topuose.

Žas’ai net į mano „Pasidainavimus su Veronika“ buvo atėję ir mokė savo dainų. Tąkart susirinko labai įdomi auditorija – bobutės ir keturiolikmečiai, beveik per pusę. Po to Tru Sabaka [Marius Berenis] sakė – turbūt ir Jums, ir mums tai buvo išbandymas.

Bet kodėl jie taip prastai dainavo?

Kartą šnekėjausi su žasiškiais. Beveik visi muzikantai, kurie nedainuoja liaudies dainų, bijo prie jų prisiliesti, jie bijo jas pagadinti, sako, mes vis tiek taip nepadainuosim kaip tu. O dainuoti prasčiau už mane nenori, jie ieško savo santykio, todėl tam tikra improvizacija, savitas požiūris į dainą yra neblogai. Talentinga improvizacija, manyčiau, tik praplečia liaudies dainos ribas.

Antra vertus, manyčiau, jų sąžinės reikalas, ką ten daro aplinkui. Marius Berenis yra pasakęs: vis tiek muzika yra komercija. Jeigu iš jos gyveni, dideliems eksperimen-

Koncertas su roko grupe „Antis“ 1988 m. gegužės mėnesį Vilniuje, Katedros aikštėje. Vytauto Daraškevičiaus nuotrauka.

tams neturi laiko. Geriau eiti pramintu taku. Jie eina pramintu taku ir nesuka sau galvos.

Man atrodo, negali liaudies dainos paimit kaip kokio buroko – išraut, nupurtyt, pastatyti... Liaudies daina esant kitokiam gyvenimo būdui, kitai gyvenimo sampratai, nedėrės. Ji neatskiriama viso tavo gyvenimo dalis.

Linas KARALIUS-EZOPAS

Kas nutinka 1997 metais?

Tuo metu mes labai glaudžiai bendradarbiavome su LNK televizija. Kiekvieną savaitę vyko laida jaunimui „Tango manija“. Ji tėsėsi per naktį, tad LNK televizija Lapėse tapo mūsų antraisiais namais. Natūralu, kad mus vis matydami prodiuseriai galvojo, kur dar galėtų panaudoti. Vieinas iš laidų režisieriu, Ričardas Rickevičius, sumanė sukergti du iš pirmo žvilgsnio visiškai skirtingus reiškinius. Grupė „Žas“ jau kurį laiką buvo vadinama ne grupe, ne muzikantais, o reiškiniu. Veronika Povilionienė irgi buvo reiškinys – galbūt folkloro renesanso reiškinys.

Jaunimui dažnai folkloras asocijuojasi su liūdnais dalykais arba prievara, tarkim, kai reikia jo klausytis ar šokti mokykloje... Bent jau mano jaunystės laikais taip būdavo. Gal todėl, kad mes labai troškome kultūros iš Vakaru, kokio hip-hop, kuris sklidą iš Amerikos, o tai, kas sava, atrodė, tik bobutėms gali rūpėti, o ne jaunimui.

Prieš Kalėdas jie sumanė parengti bendrą mūsų ir Veronikos laidą sensaciją. Žas'ai tuo metu buvo laikomi viisiškomis padugnėmis, kurie gyvena stotyje, labai keikiasi, kuriems nieko néra švento. Toks buvo sukurtas įvaizdis. Ir visiška priešybė – dvasinga Veronika Povilionienė, Kūčios.

Nuo pat pirmos dienos mes su Veronika pradėjome labai gražiai bendradarbiauti – savo jaunatvišką veržlumą sujungėme su jos folkloro žiniomis. Tiesiog susitikdavome studijoje, Veronika padainuodavo greitai maždaug 50 išstraukų iš liaudies dainų, ir mes išsirinkdavome, kurias, mūsų manymu, galima pritaikyti prie šiuolaikiško ritmo. Padarę kokią ritmišką dainą pasikviesdavome Veroniką, ji uždainuodavo, o mes, savo ruožtu, kažką užrékaudavom. Taip gimė keletas dainų, skirtų būtent tai televizijos laidai.

Veronika minėjo, kad po šio koncerto ją gatvėje atpažindavo paaugliai...

Turbūt toks ir buvo televizijos žurnalistų tikslas. Kadangi Kūčios – šeimos šventė ir prie stalo sėda visa šeima, jie norėjo įtikti visiems: kad projektas būtų žiūrimas ir vienų, ir kitų. Studijoje buvo pastatytas didelis medinis stalas, po staltiese – šienas, traukėme tas smilgas – kas ilgesnę išstrauks... Veronika ir jos grupė „Blezdinga“ mus kaip tokius nuo šaknų atitolusius jaunimo atstovus supažindino su visais Kūčių papročiais – būrimais, maistu. Sėdėjome prie stalo ir diskutavome. Pirmą kartą grupė „Žas“

ATMINTIS

televizijoje kalbėjo intelektualiai, protingai, nes buvome susikūrę įvaizdži, jog tiktais spjaudomės ir keikiams. Daug žmonių tuo tikėjo. Visi tiki televizija ir laikraščiai, tad vienokj ar kitokj įvaizdži sukurti labai lengva. Ta laida mūsų įvaizdži iš dalies sugriovė, bet sukūrė naują – mes, pasirodo, ir mąstyti mokame.

Bet dainavote negražiai...

Jei būtume dainavę švelniai, kaip Veronika, tai būtų neįdomu. Mes specialiai dainavome „žasiškais“ balsais, kad jaustysi, jog dvi skirtinges kultūros dalys, skirtinges kartos sujungtos.

Po to gimė mintis išleisti albumą. Mini albumas „Medinis – skaitmeninis“ su 5 kūriniais daugelio profesionalių muzikantų vienareikšmiškai vadinamas geriausiu Žas'ų albumu, jis turi išliekamają vertę.

Po daugelio metų mes Lietuvoje galbūt pirmieji pa-bandėme tai padaryti. Po to atsirado „folkšokas“, dainuoja ir naujieji realybės šou dalyviai – prodiuseriai su naujomis technologijomis „padaro“ labai gražiai skambančių liaudies dainų.

Per tą laiką labai pasikeitė ir mano požiūris. Dabar man liaudies dainos jokiu būdu neatrodo liūdnos, jos meditatyvios. Dažnai važiuodamas automobiliu klausausi Veronikos, tarkim, kur ji dainuoja miške. Liaudies dainos ir jos gražus balsas žadina gerus jausmus.

Veronika labai gerai sutaria tiek su manimi, tiek su mano buvusiais kolegomis Žas'ais – ji tapo visų draugemama.

Ar pramokot liaudies dainų?

Tokio tikslo nebuvo – tiesiog susipažiname su kai kuriomis dainomis, kurių anksčiau nebuvome girdėjė. Dabar dažnai klausau liaudies dainų, bet nepasakyčiau, kad daug mokėčiau. Reikia specifinės kompanijos. Žinau, kur tokį žmonių yra, – tiesiog galėčiau dažniau ten lankytis. Yra anastasiečių klubas *[bendruomenė, kurianti ekologines gyvenvietes ir gyvenanti pagal V. Megre, keliolikos knygų apie Anastasiją autorius, mokymą]*, taip pat jauni, iniciatyvūs žmonės, kuriantys „tautinę mokyklą“, bandantys diegti naują tautiškumu paremtą pedagogiką. Jie pirmiausia jaunimui pasiūlo viziją – kaip turėtų atrodyti jų šalies ateities žmogus, kad, šią viziją turėdami, galėtų jos siekti ir augti. Lietuvai labiausiai trūksta vizijos, nes dabar vienintelis dievas – pinigai. Ir tai atspindi jaunimo problemos – auga nusikalstamumas, narkomanija.

Projektai, kai liaudies dainos yra padainuojamos šiuolaikiškai, kažkiek supažindina jaunimą, kuris nemégsta klausytis liaudies dainų, su mūsų kultūra. Kažkada hipiu laikais buvo puikus Andrew Lloyd Webberio kūrinys – „Jesus Christ Superstar“, popmuzikos stiliumi įdainuota Biblia. Lygiai taip pat ir čia – jaunimas išgirsta liaudies dainas, jas net pamégsta, ir tokį kūrinių atsiranda vis daugiau. Prieš porą metų du didžėjai – Mindaugas ir Marius Ivanoff iš Klaipėdos – buvo padarę klubinę dainą – „Saulele motinéle“. Daina tapo žinoma net užsienyje, ją

ten leidžia pasaulinio garso didžėjai. Tokiu būdu mes garsiname Lietuvą.

Taip pat ir Veronika – ji labai aktyvi, kūrybinga ir draugiška moteris.

Kokiai kartai Jūs atstovaujate?

Aš gimės 1973 metais – tai aštuntojo dešimtmečio karta. Bet mūsų klausytojų ratas buvo kur kas platesnis. Ir vyresnių buvo, o pagrindiniai mūsų klausytojai buvo vaikai, nuo 6 metų ir dar jaunesni... Nežinau, kodėl, bet mano ketverių metų sūnus yra absoliutus grupės fanatikas. Nors aš joje seniai nedainuoju, bet jam patinka, jis klauso, šoka, jam – „kieta“, „jéga“. Vaikams patrauklu, kai suaugusieji kvailioja kaip vaikai.

Išdomu, kad skirtinges stilistikas susiejantiems koncertams buvo pasirinktas Kalėdų laikas?

VERONIKA: Tai šventas laikas. Kalėdos – tai virsmas, pradžiai pradžia, jei nori, tai Dievo gimimas, jei nori – Saulės, man tai pati didžiausia šventė... Tai laikas, kai ne tik į žemę, bet ir į dangų pasižiūri, kai žmonės atsigréžia patys į save ir į savo šeimą. Nors dažnai nėra laiko apmąstymams, bet... Tuo metu gali vykti stebuklai ir šiuolaikiniame gyvenime – tik reikia tuo tikėti.

Dainuodama Jūs nuolat susiliečiate su labai archajiškais dalykais, su galinga tradicija, ar Jums neteko patirti, kad dainuojant tikrai dangus priartėja ir kartais siuncią ženklus... Folklorinkai nuolat prisimena griaustinių, nugriaudusj per Nijolės Laurinkienės disertacijos apie lietuvių dievą Perkūną gynimą, arba balandę, vaikštinėjusią palei urną su Marijos Gimbutienės palaikais Šv. Jonų bažnyčioje... Ar galėtumėte pasidalysti savo nekasdienėmis patirtimis?

Negalėčiau pasakyti, kad tai nutinka dažnai, bet yra buvę, gal ir ne taip retai... Man sunku tai komentuoti. Tai, kas jaučiamas, dažniausiai yra nenupasakojama. Tai labai sudėtinga, nėra akivaizdžių ženklių, bet kartais tiesiog pats, žmogus, jauti, kad plaukai ant rankų pasišaušia... Vis tiek saulelė eina vakarop, ir labai dažnai, ypač dainuodama, pagalvoju apie tuos žmones, iš kurių išmokau dainų ir kurių jau čia nėra... Tai tikri, neviendaeniai dalykai. Dabar jiems išlikti, be abejonių, bus tūkstantį kartų sunkiau, nes pasikeitė požiūris į daugelį dalykų, ir pasaulis pasikeitė, bet liaudies dainos gali turėti labai didelę reikšmę ir dabartiniam gyvenimui.

Kartais pagalvoju, kad ir žemę persekiojančios stichinės nelaimės yra tarsi ženklai, atsirado tiek naujų ligų... Gal prasidėjęs ekologinis judėjimas ateis ir į mūsų siejas, kaip ir dainų žodžiai – kai jie sugrįš į mūsų lūpas, tai sugrįš ir į širdis...

Neseniai iš šalies stebėjau, kaip gražiai gatvėje sustojote ir nusilenkėte prieš koplyčios, kurioje nuolat vyksta Švenčiausiojo Sakramento adoracija, duris...

Aš vis pabrėžiu, kad esu kaimo žmogus. Vis atsimenu savo tėvuką, kuris, gulėdamas ligoninėje, su visais svei-

kinosi – nes visi jau kaip ir kaimynai, arba kaip sėsdamas prie stalo visada persižegnodavo... Kiekvieną kartą praeidama pro Aušros vartus „papoteriauju“ ir eidama į televiziją prie Kryžių kalnelio persižegnoju... Nors kiekvieną sekmadienį neinu į bažnyčią, bet suprantu, kas yra bendrystė, išgyvenama, kai kartu kalbamas rožinis ar giedamos „mojavos“ [gegužės mėnesio maldos šv. Marijai], ir jeigu kas nors čia, netoli namų, pastatyti kryžių, tai eičiau giedoti per Gegužines...

Galbūt mano tikėjimas labai lietuviškas, bet tai daryčiau... Graikijoje, Atėnuose, stebėjausi: kad ir kur jie eitų ar važiuotų, prieš bažnyčias visada persižegnoja (jie visi pravoslavai) – tokia pagarba tradicijai. Gal tai su metais ateina, bet tradicija padeda...

Plačiausiai nuskambėjo Jūsų duetas su P. Vyšniausk... Gal galėtumėte papasakoti apie bendras keliones, aplankytus festivalius, pirmųjų turnė po pasaulį įspūdžius?

Mums sakydavo, kad daugiau tokų duetų nėra. Aš nenuiskaltau folklorui, o Petras tikrai labai geras muzikantas.

Buvo labai gražių koncertų – Prancūzijoje Atviros Lietuvos fondas rengė „Lietuvių dienas“. Mūsų koncertas vyko bažnyčioje (keletą gabalėlių grojo ir Dainius Pulauskas), tai ten aš pirmą kartą pasijutau Monserat Kabalje (Montserrat Caballe)... Mes koncertavome valandą, ir, matyt, pusantros valandos tėsėsi bisas. Man dabar gali sakyti ką nori, aš vis tiek žinau, kad mes labai įdomūs... Į kitą koncertą atvažiavome pavėlavę, nes traukinys vėlavo, ir

nebeturėjome laiko ruoštis... Koncertas truko gal valandą penkiolika minučių, lygiai tiek pat laiko tėsėsi bisai. Tada jau dainavome ką išmanėme ir kartojome. Po koncerto aš pirmą kartą gyvenime užmigau prie stalo – buvau taip pavargusi, kad net nemoku pasakyti. Tokie koncertai suteikia daug, bet ir išsunkia. Atsimenu naktinį koncertą Strasbūre, į kurį taip pat vėlavau, nes skridau iš Amerikos, o ten mane užlaikė dėl nesusipratimo su tranzitine viza, tad į sceną išėjau net nepersirengusi, visa susiglamžiusi, o kai baigėme koncertą ir Vyšnia jau ištraukė instrumento mundšuką, atsimenu, atbėgo organizatorius kviesti atgal – pasirodo, visa salė dainuoja „liūlia, liūlia...“. Visi buvo pri trenkti, sakė, – dar to Prancūzijos istorijoje nebuvovo, kad prancūzai antrą valandą nakties dainuotų lietuvių liaudies dainą. Jie savo dainų nedainuoja... Tame projekte – nuolatinis džiazas, nuolatinė improvizacija ir netikėtumai. Net ejimas į sceną yra tam tikra improvizacija. Visada tai vaikščiojimas ašmenimis, briaunomis, bet mums buvo smagu. Dažnai būdavo ir kuriozų – kaip ir mano jubiliejiniame 2006 m. lapkričio mėnesio koncernte Vilniaus filharmonijoje, kai iki paskutinės akimirkos nežinojau, ar Petras spės atskristi, tik žiūriu – išeina į sceną su „kepelius“ ir vos ne su lagaminu...

Mes su Vyšnia labai daug pasaulio kartu apvažiavom, bet aš to pasaulio nemačiau. Prisimenu vieną išvyką, kai su Petru, kaip mes sakom, net nemiegojom. Išvažiavome autobusu į Leipcigą, persėdome į traukinį į Zalcburgą, ten mus pasitiko, ryte parepetavome, įrašėme radijui, po to lyg ir spaudos konferencija, vakare atidainavome,

Vidmanto Bartulio oratorija „Mūsų Lietuva“, 2003 m. Ramūno Virkučio nuotrauka.

ATMINTIS

sėdome į traukinį, atvažiavome į koncertą Leipcige, po jo sėdome į autobusiuką ir išvažiavome į Lietuvą. Dar Leipcige koncerto metu man, pasirodo, buvo akmenlinės priepuolis... Baisus skausmas... O savo garsiajā Ūdrīo arija su „Vairu“ aš jrašiau dvi savaitės po infarkto...

Lietuvoje ne taip dažnai koncertuojame. Per pirmajį mūsų koncertą 1991 m. Mokytojų namuose ant „lubų kabėjo“ žmonės. Lietuvoje kartais gaudavau kokią milžinišką puokštę gėlių iš pirmą kartą liaudies dainas išgirdusio „gerbėjo“: „Ačiū, kad jūs mane supažindinote su liaudies dainom – aš jų tiesiog nekenčiau, bet kai jūs su Vyšniauskų... Tai labai gražu“. Visada lazda turi du galus, bet jeigu žmonės atranda, smagu...

Petras VYŠNIAUSKAS:

Kada pirmą kartą pamatėte Veroniką? Pirmas įspūdis dažnai būna labai stiprus...

Taip ir buvo. Labai stipru. Mes važiavome į Norvegiją švēsti Vasario 16-osios. Man atrodo, 1991 metais, bet abu važiavome savais keliais. Jinai viena ar su grupė, o aš turėjau groti su norvegų muzikantais. Taline, kai įlipom į laivą, buvo labai daug laisvo laiko, ir Veronika pradėjo dainuot. Ir aš pasiėmiau instrumentą. O kai atplaukėme į Oslą, tai jau koncertavome – vieną ar du kūrinelius pabandėme.

Ar anksčiau nebuvote susidūrės su Veronika kaip folkloro žvaigžde?

Aš žinojau ją, bet kartais žmonės susitinka danguje – skrisdami lėktuvu, o mes ant vandens susipažinom, taigi Veronika nebuvu žvaigždė ir jau septynioliki metai, kai mes, buvę nebuvę, vis kur nors susitinkam – įvairose scenose.

Keliaut daug...

Labai daug. Lietuvoje pradžia buvo nelengva – kaiangi mūsų ansamblis netradicinės, labiau kviesdavo į Vakarus. Prisimenu, Lietuvos ambasadorė prie UNESCO Paryžiuje Ugnė Karvelis labai šiltai apie mus atsiliepė ir parašė gražų straipsnį. To straipsnio esmė – kad čia susitinka tradicinės lietuvių dainos ir saksofonas kaip naujoji karta ar kažkas panašaus. Šitas susijungimas tarsi kviečia iš senų laikų į naujus laikus. Išsivaizduokite – mes grojam Šveicarijoje, ir po koncerto žmonės išeina dainuodami lietuviškai.

Kaip tai nutinka ?

Veronika turi biosrovių, kurios eina kiaurai sienas. Sie na gali būti 7 metrų storio ir daugiau... Iš jos tai tiesiog spinduliuoja, ir, matyt, per garsus atsiranda žmonių vienybė. Tai labai sunkiai nupasakojamas jausmas – tiesiog po to labai gera dūšiai.

Ar skiriasi lietuvių ir kitokios publikos reakcija ?

Taip, yra skirtumas, kadangi mes – netradicinės duetas. Lietuvoje man kartais tek davavo taikytis prie publikos skonio, o aš taikytis nelabai mėgstu, aš savo keliu turiu eit.

Kelionėse po pasaulį Jūs buvote ledlaužis, Jūsų vardas buvo plačiau žinomas, atveriantis kelius.

Mes, man atrodo, daugiau džiazo pasauliu buvome žinomi. Veronika yra dalyvavusi Detroito džiazo festivalyje Jungtinėse Amerikos Valstijose, tai labai rimtas festivalis, labai gerai mus ten priėmė, kuo negali pasigirti, pavyzdžiui, daugelis liaudiškos muzikos dainininkų, nes tokiam džiazo festivalyje dalyvauti yra tikrai malonu, o šiaip... keistoka. Mes kartu dalyvavome ne tik džiazo festivaliuose – dalyvavome įvairiuose renginiuose. Pavyzdžiui, Veroniką kvietė į moterų festivalį Danijoje, tai ir man teko važiuot... Tik atgavus nepriklausomybę liaudiškos dainos ir džiazo sąlydis buvo ir labai originalu, ir įdomu. Mes, matyt, pataikėm į laiką. Nors fiziškai dviejų dalių koncertą dviese groti labai sunku, reikėdavo pagalvot, ką daryt, kad būtų įdomu, įvairu. Bet tai daugiau rūpejo man, nes Veronika neimprovizavo, o mano keilias buvo, kaip aš vadinu, visą laiką jai „trukdyti“. Bet aš niekaip jos „neišmušdavau“...

Koncertuose buvo daug eksperimentų, nesurežisuotų dalykų?

Taip, daug, man apskritai tokia situacija patinka – išeiname į sceną ir tik scenoje tariamės, bet tai tarimasis iš akių, iš raidės ar žvilgsnio, judesio.

Veronika galėdavo uždainuoti, ką panorėdavo?

Kaip biblioteka – bet kuriuo momentu, bet kuriuo paros metu, bet ką. Pati programa būdavo kuriama koncerto metu, ir tai suteikdavo šviežumo, naujumo.

Ar esate pastebėjęs, kokius folkloro žanrus ar stilius jums lengviau „apgroti“ – dzūkišką monodiją, vaikiškas, ritmiškas daineles, ar ką kita? Ar tai nebesvarbu?

Svarbu, netgi labai. Aš pats – žemaitis, tad jeigu žemaitiška daina – labai sunku pagroti kažką netikėto – vis tiek traukia prie susigulėjusio skambėjimo. Tos kuartos, kvintos – jos vis tiek traukia. Mes grojame su Veronika keletą dainų, kurios jau per laiką nusistovėjo, tapo nepajudinama forma.

Dzūkiškos dainos taip pat turi kažkokios traukos į jau esamą skambėjimą, bet tada Veronika turėtų dainuoti viena, tada manęs nereikia, o jeigu jau mes dviese, tai turime padaryti kažką tokio, ko nėra. Nes mano tokia nuostata, kad įdomus tik originalus menas. Tai, ką mes darom, yra originalu ir jau pripažinta pasaulyje – šiandien galiu drąsiai pasakyti.

Ar su folkloru buvote susidūrės ir anksčiau? Kiek Jūs buvo palietęs folkloro sąjūdis – ekspedicijos, šventės?

Tiek, kiek ir visus. Aš nevažinėdavau po kaimus, nes pats buvau kaime. Aš plungiškis, mano giminė buvo muzikali, grodavau ir vestuvėse, o žmonės dainuodavo, tai aš ant to kaip ir išaugės. Tai buvo maždaug 60-aisiais. Po to aš jau patraukiau prie džiazų. Bet iš esmės aš už tai, kad liaudies daina būtų viena, kad jai netrukdytų koks Vyšniauskas, man patinka grynas produktas.

Bet labai pozityviai buvo vertinamas būtent dviejų

Jubiliejiniame koncercete Filharmonijoje su Petru Vyšniausku. 2006 m. lapkričio 17 d. Vytauto Daraškevičiaus nuotrauka.

grynuolių susidūrimas. Veronika yra minėjusi, kad ją toks muzikavimas išlaisvino kaip dainininkę, kaip solistę...

Gali būt, nes mes labai intensyviai koncertuodavom. Ir nenufidėvėjome.

Koks tas intensyvumas?

Būdavo: Vilnius, Kelnas, Austrija, Šveicarija, Amerika, Australija, Japonija, Rusija – tiesiog per metus. Gerai, kad dabar taip nėra.

Labai daug laiko praleidote kartu, gal galėtumėte pasakoti kokių nutikimų...

Galėčiau, bet nenoriu. Tai nutinka, matyt, visiems postsovietiniams žmonėms – kažkokios parduotuvės, vaikščiojimai, spalvota viskas. Pas mus juk nebuvo. Mes gyvenome vien raudona spalva. Aš turiu omeny – tamsa. O ten, Vakaruose, visko pilna, viskas įdomu, bet nieko, išskyrus pripažinimą ir puikius žmones, mes daugiau ten neradome. Mudu vienija tai, kad visada norėjome grįžt namo, į Lietuvą.

Bet Jums tai nebuvo naujiena, juk Jūs pradėjote keliauti po pasaulį kiek anksčiau?

Aš turėjau džiazo kvartetą, kai mes išvažiavome maždaug 1980-ujų vidury į Suomiją, į kažkokį kaimą – tai buvo kaip didžiausia dovana. Į Bratislavos džiazo festivalį važiavau beveik 4 dienas. Traukiniu iš Vilniaus į Maskvą, ten tave gerai patikrina, iš Maskvos važiuoji per Kijevą... Į Bratislavą atvažiavome visiškai pervargę, reikėjo dar groti, o po to iškart atgal... Šiais laikais kitaip. Apie 1980-uosius pas mus buvo džiazo muzikos pakilimas. Vykdavo labai daug džiazo festivalių Sovietų sąjungoje – Latvijoje, Estijoje, Rusijoje, Arménijoje, Gruzijoje... Važiuodavau su savo kolektyvu.

Mano tarptautinė karjera prasidėjo su vokiečių būgnininku Klausu Kugeliu. O su Veronika (matyt, ir Veronika galėtų tą patį pasakyti) – vienas iš epizodų.

Bet minėjote, kad tas epizodas tėsėsi 17 metų. Kada baigėte intensyviai kartu koncertuoti?

ATMINTIS

Mes dar gyvi... Mes dar nebaigėme kartu koncertuo-
ti. Tai priklauso nuo visokių dalykų – jinai yra moteris,
motina, turi šeimą ir manau, kad daug jai atiduoda. Kaip
ir aš. Ir tai kartais yra šioks toks stabdys aktyviai koncer-
tinei veiklai. Nes turi rinktis. Aš anksčiau sakydavau, kad
muzika yra labai svarbu, dabar į priekį iškelčiau šeimą.

Ar esate patyręs nesékmių?

Labai daug, nesékmés tik grūdina. Net su Veronika
esam patyrę nesékmių, nes néra labai lengva groti sak-
sofonu, kai esi su liaudies dainininke ir ji gali paimti ne-
intonuotą, netemperuotą natą. Tada nežinai, ką daryti.
Kartą Palangoje man derėjo tik trys natos ir aš išgrojau
su tomis trimis natomis pusę valandos. Tai priklauso ir
nuo oro sąlygų – kai šalta ar véjas, instrumentas nelaiko
derinimo.

*O Veronika visada dainuoja jai patogiu aukščiu? Ji
nesiderina prie Jūsų?*

Taip, nes ji yra laimingas žmogus. Jinai nesugadinta,
neišmokyta, jinai „iš dūšios“. O tas mano saksofonas yra
atsiradęs visai neseniai, maždaug prieš 150 metelių, la-
bai netobulas instrumentas palyginti su balsu.

Veronika yra fenomenas?

Absoliučiai, taip.

*Ar galėtumėte nusakyti, kas jis sudaro – balsas, asme-
nybė, natūrali tradicijos tąsa?*

Tai labai lengva. Veroniką aš galiu atpažinti iš vienos
natos. Nežinau, kodėl, bet man atrodo, kad ji moka per 3000 dainų. Ir labai daug šilumos turi. Tai labai
originalu, nuoširdu ir tikra. Tai veikia...

Puikių, gerą balsą turinčių dainininkų yra ir daugiau...

Taip, kaip ir muzikantų gerų yra. Bet kai kam būna
numesta daugiau, ir nieko nepadarysi.

Per dvylika metų pasirodė 10 CD, kuris mieliausias?

VERONIKA: Labai svarbus su Petru Vyšniauskui (1995
m. CD „Veronika Povilionienė ir Petras Vyšniauskas), taip
pat tas, kur aš miške įrašiusi (2005 m. CD „Dzūkų dainos“,
įrašytois Lazdijų r. Kapčiamiesčio ir Šakių r. miškuose). Ir su dūdų orkestru, ir pagaliau lopšinės, kurios
jau pakeliui – į kiekvieną darbą širdies jdedi... Visada,
kai ką ruošiu, tai ir keliu eidama dainuoju, galvoju – ne-
galiu dirbtį viena koja... Yra repertuaras ir reikia įrašyti,
kad nepasimirštų.

*Paminėjote pastarųjų mėnesių darbą – su Dainium
Pulauskui ir Skirmantu Sasnauskui įrašytas lopšines, o metų
sandūroje pasirodė CD „Kada sūneliai sugrįš“...*

Kažkada seniai seniai su „Ratilio“ vyrais ir trim
aktoriais buvome parengę tokią programą – mes dainavome
karines-istorines dainas, o jie skaitė ištraukas iš istorinių šaltinių. Daugiausia buvo kalbama apie kovas
su kryžiuočiais, bet visi suprato, kad ir apie sovietus...
Dukra Rima paskatino tą programą atgaivinti. Tad nuė-
jau pas Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino šta-
bo bataliono garbės sargybos orkestro vadovą Justiną

Jonušą, pašnekėjau ir atsirado CD su pučiamujų orkest-
ru. Jame greta liaudies dainų daug literatūrinų dainų –
Maironio.

Kai pristačiau šį darbą Zitos Kelmickaitės radijo lai-
doje, skambino labai daug žmonių. Pasirodo, kad visoje
Lietuvoje – ir Dzūkijoje, ir Aukštaitijoje, gal mažiau Su-
valkijoje – prieš karą po mišių parke grodavo dūdomis.
Stovėdavo miesteliuose koks pulkas su orkestru ir vyk-
davo tokie vakarai. Žmonės tai atsimena, ir aš turiu viltį
– gal ši tradicija grjš.

Dar reikėtų išleisti CD su šokiais „Ant kalno karklai
siūbavo“, „Trepsiuku“ ar naujoviškesniais – „Cvingu“,
„Vengierka“, „Aleksandruška“. Ir juos grodavo dūdomis.
Jie, be abejonių, nelietuviški, bet, kaip aš juokiuosi, ir
visos mūsų pagrindinės patriotinės dainos dainuojamos
nelietuviškomis melodijomis. Atsivežė jas kokie tremtini-
ai, juk jau po 1863 m. sukiliimo kėlė į Rusiją ištisus
kaimus.

Jau yra ir lopšinės, aranžuotos Dainiaus Pulausko.
Kompaktinę plokštelę pažadėjo išleisti Motinos dienai.
Jos nebus skirtos vaikams migdyti, bet tai rami muzika.
Lopšinės yra iš tų liaudies dainų, kurias kiekviena mama
gali dainuoti – moteriškės jas ir kuria dainuodamos, žiū-
rēdamos į vaikelį ir jį čiučiuodamos, liūliuodamos. Kaž-
kada Kaune kelis kartus buvau nuėjusi į Kauno 2-ąją li-
goninę būsimujų mamų mokyti dainuoti lopšines. Tai jau
ne mano, o latvių folklorininkės, ansamblis „Ilgi“ vado-
vės Ilgos Reizniecės sumanymas. Sekėsi visai nebilogai...

*Koncertavote su įvairiais atlikėjais, bendradarbiavote
su įvairiais kompozitoriais... Jūs viską galite?*

Koncertai – tai ir malonūs netikėtumai, ir kažkieno
pasiūlymai. Su Bronium Kutavičium buvo „Dzūkiškos
variacijos“, taip pat dainų ciklas, o visa ko viršunė –
Senės vienaakės vaidmuo operoje „Lokys“, Nacionali-
niame operos ir baletu teatre. Tai man visiškai naujas
žanras – po džiazo, roko, folkšokų atėjo operos metas,
ir aš labai dékinga Kutavičiui ir likimui, kad man teko
dainuoti operoje.

Man, nepažišančiai gaidę, tai buvo labai netikėtas
išbandymas – atsivėrė visai kitos erdvės. Iki tol ir teatru
kitaip įsivaizdavau, ir kas yra opera...

*Jums smalsu tuos naujus vaidmenis išbandyti, nesi-
bijot?*

Bijau, bijau visko. Kad pats sugriūsi – ką jau darysi, bet
baisu visiems kitiems pakenkti. Lengva dainuoti vienam,
nes žinai, kad esi atsakingas tiktais už save... O spektaklyje
atsiranda tikrasis solidarumas tarp žmonių – kartais galvo-
ju, – kodėl gyvenime negali būti taip, kaip spektaklyje.

Visi projektais su kompozitorium Vidmantu Bartuliu –
tai jo autorinė kūryba, kur esi įterpiamas su daina. Buvo
spektaklis „Kalnų kalba“ Kauno dramos teatre (rež. Jonas
Jurašas), Bartulio muzikinis projektas „Kauno Jazz“
festivalio atidarymui ir „In Vogue“ mados festivaliu bei
2003 m. Karaliaus Mindaugo karūnavimo dienai skirta

dainų oratoria „Mūsų Lietuva“, kurioje dalyvavo ir akademinis choras, ir aš su „Blezdinga“, ir džiazo muzikantai, ir Žas’ai... Klasikinė muzika, simfoninis orkestras man visada yra susiję su dangum, su kažkuo šventu, didingu, galingu, ir kai pats tame vyksme dalyvauji, tai stiprus jausmas... Tru Sabaka sakė, kad tokio jaudulio kaip per Bartulio oratoriją niekada nėra patyrės, ir jam tai paliko beprotišką jspūdį...

Lietuvos tūkstantmečio minėjimui žurnalistas Rimas Bružas ir Vidmantas Bartulis ruošia misteriją ar miuziklą, kuris vadinsis „Moters vardas – Lietuva“. Labai gražus scenarius, skirtas laisvei. Ir Lietuva, ir laisvė lietuvių kalboje yra moteriškos giminės žodžiai, kaip ir meilė, tėvynė. Žiūrėkit, ir paaiškės, kad moteris visus tris kampos laiko.

Praeitų metų rudenį ivyko Jūsų solinis koncertas prestižiniame Niujorko Thalia teatre...

Tas koncertas buvo labai šiltai sutiktas. Mane kvietė Pasaulio muzikos institutas. Kai dar vasarą skrisdama į Bostoną užsukau pasišnekėti ir pasižiūrėti, kaip atrodo jų salė, jie vis manęs klausė, ar aš tikrai dainuosiu folklorą, ar tikrai neatsivešiu kokių būgnelių, akordeono ar dar ko nors, ko nėra mano kompaktuose. Tai aš jiems dievaižiausi, kad tikrai taip nebus. Po koncerto direktorius, priėjęs manęs pasveikinti, sakė: „Tu tiesiog pranokai mano lūkesčius, ačiū tavo tautai, kad išsaugota tokia puiki senoji kultūra“. Be abejonės, buvo dėkingas ir man.

Yra toks amžinas pasakymas, kad savam krašte pranašu nebūsi, bet aš neliūdžiu, nes ir savam krašte kažkiek tos „pranašystės“ tenka. Sunkiau, ne taip lengvai, bet vis tiek.

Grįžtu iš Amerikos ir po kokio mėnesio gaunu laišką – Čikagos simfoninis orkestras rengia Igorio Stravinskio „Šventajį pavasarį“, tame skamba ir trys Juškų užrašytos lietuvių liaudies dainos, tad jie paprašė, kad aš jrašyčiau dainas ir jiems nusiųsciau. Irašą padarė Gediminas Zujus. Gavau laišką, kad ir šis koncertas sulaukė pasisekimo, tad planuojami koncertai kituose Amerikos miestuose, tą programą atveš ir į Europą.

Amerikoje per pastarajį dešimtmetį lankėtės ne karta, daugiausia lietuvių bendruomenėse?

Pirmą kartą važiavau į Amerikos folkloro festivalį su Tarybų Sąjungos grupe 1989 metais, amerikiečiai tuo met patys pagal jrašus pasirinko, ką kvesti. Sakiau, kad manęs tikrai neišleis. Tuomet viena moteriškė iš Maskvos Folkloro komisijos patarė – išleis, tik neduok popierių Lietuvai, vežk tiesiai į Maskvą, „nes pabaltjiečiai tokie stropūs...“ Vertėjavo ten tautiečiai, atsimenu, kai sėdėjome ir dainavome Vašingtone sodelyje pas Kondratus, vis čiupinėjausi – ar aš čia sėdžiu, juk manęs ir į Saaremo salas neišleisdavo.

Kai jau pirmaisiais nepriklausomybės metais išvažiavome su ansambliu „Ratilio“, senosios folklorinės dainos Amerikos lietuviams atrodė keistos, nelabai jų su-

prato, nes iš Lietuvos jie išsivežė kitą repertuarą, bet ilgainiui, važinėdama į lietuvių vasaros stovyklas, aš juos ir prie senųjų dainų jau beveik pripratinau.

Amerikoje yra rengiamos vasaros stovyklos vaikams, jaunimui, tiems, kas turi lietuviškas šaknis, bet jau nebekalba lietuviškai, mokytojams. Kai pirmą kartą visas stovyklas apvažiavau, gal buvau pirmoji tokia iš Lietuvos, praeitą vasarą važiavau ten jau ketvirtą kartą. Jie dirba pragariškai kruopštū darbą. Tai vieta, kur kiekvienas labai gerai žino savo pareigą – būti lietuviu. Amerikos ir Kanados mokytojai, taip pat Punsko lietuviai galėtų pamokyti, ką reiškia būti lietuviu. Senosios emigracijos partirtis saugoti lietuviybę galėtų praversti ir naujiesiems emigrantams.

O ką ryškiausiai atsimenate iš „ambasadoriavimo“ metų, kai, lydėdama vyra, Vidmantą Povilionį, gyvenote Atėnuose ar Seinuose...

Graikija labai sutvirtino mano požiūrį į senąją kultūrą, ten visuose restoranuose skamba vien graikiška muzika, gal tik kokią valandą per dieną dainuojama angliskai. Ten labai daug tautinių švenčių, ir visas miestas tuo metu būna pasipuošęs vėliavomis. Tiems, kurie šaukia, kad mes – nacionalistai, galiu atsakyti, kad šioje srityje mes iš viso savęs negerbiame. Tuomet turėjau labai daug darbo Lietuvoje – vyko UNESCO inicijuotas projektas „Civilizacijų dialogai“, kur dainavau drauge su Afrikos ir kitų šalių folkloro dainininkais, buvo opera, pora festivalių, tad per ketverius metus kokius keturis–penkis mėnesius praleidau Lietuvoje. Seinuose taip pat gyvenau ketverius metus. Ten norėjosi padėti tautiečiams nesikišant į jų gyvenimą. Žmonėms reikėjo valdžios palaikymo, tad mes dalyvaujome visuose jų renginiuose, konkursuose... Jie padoromu išsilaišė. Kad ir kokių pažiūrų būtų, jei reikia padaryti kokį bendrą darbą, visi susikimba už rankų... Ir lietuvio ūkininko kiemas visada blizgės...

Miela Veronika, pastaruoju metu Jūsų visur daug... Gal galėtumėte pakomentuoti, kuo gyvenate dabar? Kokia Veronikos kasdienybė ?

Kas antrą antradienį Mokytojų namuose vyksta „Pasideinavimai su Veronika“. Šie vakarai prasidėjo prieš porą metų. I juos, žinoma, ateina daugiau pagyvenusių žmonių, bet juntamas ir sezonišumas – rudenį ir pavasarį ateina šeimų su vaikais ar tėvai ateina padainuoti, kol vaikai būna būreliuose. Bet Svetainė beveik visuomet pilna.

Aš labai džiaugiuosi, kai į Mokytojų namus žmonės ateina nusiteikę dainuoti. Man tokį jspūdį paliko – sėdi prie manęs gal 45 metų moterytė, tikrai dar jauna, tikrai dar graži ir taip vis šnairom į mane pasižiūri. Aišku, ji dainuoja ne į toną, bet tokia laiminga, o išeidama man sako: „Jézau, galésiu visiems pasakot, kaip aš dainavau su Veronika“. Tai va. Bet čia ne aš svarbiausia, čia svarbiausia, kad jai taip malonu dainuot. Ir nereikia atimti iš žmogaus to džiaugsmo.

ATMINTIS

Kartą paskambino klaipėdiškiai iš Etninės veiklos centro ir pasiūlė per Vasario 16-ąjų surengti pasidainavimų vakarą. Buvo išspausdinti dainynėliai. Tai buvo neįprasta, bet sakė, kad žmonės atsimena iki šiol...

Ar daug veidų iš 7-ojo dešimtmečio folkloro sajūdžio laiky?

Tai nėra folkloro ansambliai publika, tai žmonės, dainavę chorouose ar šiaip mėgstantys dainuoti – ne vien liaudies dainas. Kadangi aš pati universitete dainavau Sližio chore, tai mokémės Prano Sližio dainų. P. Širvio dainas dainavom, svajoju pasikviesčiai Stasį Žlibiną. Buvo atvažiavęs iš Švenčionių moterų oktetas, kvietėm ir operos solistų – tuomet mes tik klausėmės, bet aš svajoju dar kokią operos ariją visus išmokyti. Kartą buvo atėjė Žas'ai. Vyksta tokie „natūriniai mainai“ – pakviečiu kokį ansambliuką į tuos pasidainavimus, o jie nori, kad aš pas juos atvažiuočiau. Kartais žinau, kad aš ten reikalinga kaip sloga šešiskart per savaitę, bet sutinku, kartais tiesiog iš durnumo.

Kasdienybė – tai projektai.

Jau antri metai rengiame vaikų „Išminties šventę“. Šiemet jos tema buvo „Lazdos, terbos ir tiurmos neišsižadék“. Dviejų mokyklų vaikai rinko tautosaką ir dainavo, pasakojo, mjsles mynė apie terbą ir ubagus, kalbėjome apie kitokius, kitaip gyvenančius žmones, pasivietėme Krašto apsaugos ministerijos patareją A. Gėčią, kuris papasakojo apie Afganistano Goro provincijos, kur lietuvių kariai atlieka taikdarišką misiją, gyventojus, o vaikai į pačių pasiūtas ir išpuoštas „terbas“ jidėjo į parsi kalbą išverstas lietuviškas pasakas – dovanų Afganistano vaikams.

Viena mintis gimė labai supykus – išgirdau, kad vienos mokyklos mokinį tėvai nenorėjo, kad jų vaikus mokytu nėščia mokytoja. Tai tiesiog neįmanomas dalykas. Vis tiek, pamaniau, turiu kažką iš to padaryti. Tai pirmiausia sugalvojau išleisti lopšinių kompaktą, kuris jau yra jrašytas su Dainium Pulauskui. Susitarau su Dailės akademijos Kostumo katedros studentais, kad jie sukurtų kolekciją, skirtą nėščiosioms (prieš porą metų jie sukurė kolekciją pensininkams, kuri turėjo didžiulį pasisekimą). Šių metų Motinos dieną bus šventė – tų kostiumų pristatymas Kotrynos bažnyčioje. Mokytojų namų kie-melyje vyks „mamų turgus“ – mamos pasikeis rūbeliais, žaisliukais, kurie jau išaugti ar atlikę (tai Mokytojų namų direktoriės sumanymas, atsivežtas iš Vokietijos). Kita se-na mano svajonė – tai gražus ir ilgas, gražiai padengtas stalas per visą Moniuškos skverą su nekasdieniškomis vaišėmis – gal suneštinėmis, ar galėtų nusipirkti žmonės, o vaišintuosi močiutės, mamos, anūkės...

Dar viena idėja man kilo po vieno susitikimo su klierikais. Tai būtų Kunigų seminarijos auklėtinį ir gal Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto studentų bendras projektas „Gydykime kartu ir kūną, ir sielą“. Kaip ir ką mes darytume – dar reikia pagalvoti. Gal tai būtų svars-

tymai ar diskusijos, o gal impulsas rimtam socialiniam projektui. Atsimenu, kai gulėjau Onkologijos centre, į palatą nuolat užeidavo vienas daktaras: „Sveikos, moterytės, tai kaip gyvenate, va, kaip gražiai atrodote...“ Nors ir nebe labai jis galėjo padėti ten gulinčioms moteriškėms, bet joms tiek ir užtekdavo – gero žodžio, gero žvilgsnio.

Dar tebesiėsia ir LNK televizijos „Žvaigždžių duetu“ projektas...

Tame projekte dalyvauju, nes... taip išėjo. Gal iš geros širdies, bet ne todėl, kad man reikėtų realybės šou. Mes buvome suporuoti su Saulium Balandžiu ir pasirinkome savo žaidimo taisykles, bet tiems žaidybiniams dalykams taip pat reikia pasirengimo ir laiko.

Man kartais būna skaudu, kad dalyvavimas televizijos šou labai sureikšminamas – tarsi žmonės pamato mane tik dabar, kaip duetu dainininkę. Yra tik šiandien, dainavimas su Balandžiu – tai stebuklas, o viskas, kas mano pasiekta, rimtai padaryta – tai niekai. Tarsi nurado visa tai, dėl ko aš ir esu į tuos duetus pakviesta. Bet juk tai toks praeinantis, didesnės vertės neturintis dalykas. Pavyzdžiu, buvau Laukuvoje, gražiame renginyje „N. Vėliaus skaitymai“ – tai visi tik apie duetus klausinėja, vi-siems įdomi jų virtuvė. Tokia intriga.

Ar svarbus kitų požiūris, ar saugot savą įvaizdį, kaip jaučiatės visada atpažistama?

Kartais gatvėje prieina kokia moteriškė ir pasako: „Kaip gerai, aš pirmą kartą gyvenime matau Jus gyvą“. Man pasidaro truputį baisu ir nejauku ir nežinau, ką pasakyti. „Tai gal norėtum pamatyti negyvą...“ Kai man sako kokius komplimentus, aš pasijuntu nejaukiai. Kažkada, kol dainuodavau scenoje, viskas būdavo gerai, o kai tik pabaigdavau, išsyk pagalvodavau, kokios baisios didelės mano rankos, ir kur jas dėti, ir kaip pasisukti, kur nueiti. Esu labai dékinga senam mielam bičiuliui Sauliui Sipaičiui, kuris sakydavo: „Tu pabaigi dainuoti ir būk, na, gražios tos tavo rankos, tu gali jas vienaip ar kitaip susidėti, kaip nori...“ Iki šiol kai netikėtai žmonės pradeda girti, pasijuntu kaip ta pirmokė scenoje su savo didelėm rankom. Ypač kai būnu labai pavargus, o tai jau dažnai būna ir labai matosi, man pasidaro nepatogu, kad žmonės mane taip giria, o aš tokia nuvargusi... Kita vertus, labai smagu, kai žmonės prieina... Tik nejauku, kad negali pateisinti to, už ką tave myli – už dainavimą, už „strainumą“...

Ar esate sulaukusi kritikos?

O.... ir pelnytos, ir nepelnytos. Skaudžiausia, kai ji nepelnyta.

Kartais po koncerto galvoji – „na kaip man čia šiandien pavyko“, o kas nors prieina ir sako: „Na kas tau šiandien buvo...“ Ne visada pasiseka taip, kaip norėtum, tai jaučia ir publika, ir bičiuliai, ir pasako... Bet labiausiai supykstu, kai kas nors pikta pasakoma apie senąją tradiciją, man tuomet būna ypač skaudu....

Austė NAKIENĖ

Pastaruoju metu rimtais domiesi lietuvių muzikiniu folklorizmu, gal galėtum pakomentuoti Veronikos muzikinius projektus? Kas įsiminė ir kodėl?

Veronika yra viena iš tų lietuvių inteligentų, kurie gime kaimo, vėliau atvyko studijuoti ir pritapo didmiestje, o dar vėliau sulaukė ir tarptautinio pripažinimo. Manau, kad tokį žmonių patirtis labai įvairia, o jų pasaulio suvokimas labai platus. Turbūt žymiausi išeiviai iš Lietuvos kaimo yra Jonas Mekas, Antanas Mončys, Eimuntas Nekrošius, kurie vaikystėje dirbo ūkio darbus, valgė kaimiskus valgijus ir pasitenkino paprastomis pramogomis, bet niekada nesakė, kad jų vaikystė buvo skurdi, atvirkščiai, nuolat minėdavo, kad augdami tėvų namuose patyrė neblėstančių įspūdžių. Atvykę į Vilnių ar Kauną jie pasireiškė kaip kūrėjai, ryškios meninės individualybės, o vėliau nesunkiai pritapo Niujorke, Paryžiuje ar Venecijoje, sugebėjo nustebinti kitų kultūrų žmones. Manau, kad tokie kūrėjai yra pačios įdomiausios asmenybės, daug įdomesni už tuos, kurie apsiriboją vien miesto kultūra ir net nenutuokia, kas vyksta toliau nuo greitkelio.

Man labai patinka, kaip Veronika bendrauja su klaušytojais. Nors koncertuoja didelėje salėje, sugeba sukurti įspūdį, tarsi dainuotų seklyčioje ar kieme. Kai ji dainuoja, jos balse nuolat suskamba šiltos gaidelės. Žemas, skambus, sodrus Veronikos balso tembras yra labai malonus, neatsibostantis. Jos balse atispindi įvairios emocijos. Jei Veronika dainuoja rugiapjūtės dainą, balsas gali skambėti labai stipriai, tarsi lietusi per laukus, jei dainuoja dainą apie marčios dalią, tame girdėti nuoskauda, o jei lopšinę, balsas labai švelnus. Veronika gražiai išdainuoja dzūkų dainoms būdingas puošmenas, to meno ji išmoko iš liaudies dainininkų. Todėl jos balsas ne tik natūraliai gražus, bet ir profesionalus, nes atkartoti autentišką dainavimo manierą nėra taip lengva. Jos balsas tikrai ypatingas, galima net tarti, kad svarbesnis yra ne Veronikos įvaizdis, bet balsas. Žmonės atpažįsta balsą ir kviečia Veroniką dalyvauti įvairiuose renginiuose ne tiek norėdami ją pamatyti, kiek išgirsti.

Veronika garsi kaip liaudies dainų, taip pat ir folkdžiazo atlikėja, muzikuojanti kartu su Petru Vyšniauskui. Manau, kad Veronikos ir Petro duetas labai sėkmingas, jų pasirodymuose dera dzūkiškas nuoširdumas ir žemaitiškas humoro jausmas. Šiame duete susitinka du skirtingu sričių profesionalai. Veronika parenka skirtingu žanru ir nuotaikų dainas, o Petras prisitaiko prie jų, savo improvizacijomis sujungia dainas į vieną visumą, ir išeina labai įdomus vėrinys.

Man įsiminė ir Veronikos vaidmuo Broniaus Kutavičiaus opero „Lokys“. Greičiausiai kompozitorius ją pakvietė todėl, kad kurdamas įsivaizdavo būtent jos balsą. Viename interviu Kutavičius yra sakęs, kad norėtų parašyti kūrinį senos moters balsui, tokiam, kuriame girdėtusi

visa jos patirtis, visas nugyventas gyvenimas, tik nežino jokios profesionalios dainininkės, galinčios taip dainuoti. Toks sumanymas jam greičiausiai kilo klausantis kaimo moterų, išvingiuojančių visus savo džiaugsmus ir vargus. Veronika turbūt negalėtų padainuoti visko, kas parašyta Kutavičiaus partitūrose, bet atliki nedidelį folklorinį vaidmenį, kuriam reikia ypatingos balso spalvos, ji puikiausiai gali. Operoje Lietuva įsivaizduojama kaip grirose skendinti, visokiausią burų ir prietary pilna šalis, todėl Veronikos vaidmuo ten labai tinkta, suteikia operai daugiau egzotiškumo.

Bet man nepatiko Veronikos pasirodymas Vidmanto Bartulio specialiai dainų šventei parašytoje oratorioje „Mūsų Lietuvai“. Didžiulėje scenoje dainuojant kartu su orkestru, jos balsas kažkur pranyko, pasiklydo muzikos audinyje, ir nebuvo jokio įspūdžio. Manau, kad kompozitoriaus sumanymas buvo nevykės, manęs visai nesužavėjo Veronika, vaizduojanti Motiną Tėvynę. Daug įdomiau, kai Veronika nieko nesimbolizuoją, bet yra pati savimi.

Šiuolaikinio folkloro kūryba dažnai remiasi seno ir naujo, skirtingu tradicijų ar dviejų muzikavimo būdų sugretinimu. Susitinka kelių kultūrų atstovai ar skirtingu žanru atlikėjai ir bando eksperimentuoti. Tarkim, folkrokas sujungia iš mados išeinančias liaudies dainas su populiarium, jaunimo mėgstamu stiliumi ir susilaukia nemažo pasisekimo. Veronikos bandymai dainuoti su grupe „Žas“ patiko ir jos, ir grupės gerbėjams, nors rezultatas ir nebuvo stebuklingas. Vilnius, kuriame verda lietuviškas folklorizmas, nėra Niujorkas, Paryžius ar Londonas, kur maišosi pačios įvairiausios kultūros, džiazas pinasi su indu ragomis, o popmuzika dunda afrikietiškais ritmais. Lietuvių folkloro ir kitų stilių muzikos deriniai yra gana paprasti, neįmantrūs. Todėl labai svarbu, kad Veronika neuzmiršta autentiško dzūkiško dainavimo, tėviai senają tradiciją. Tikrai atsiras koks nors talentingas aranžuotojas, kuris sukurs jos dainavimui gražų pritarimą ir dar kartą atskleis savitą jos baldo grožį.

MEMORY

VERONIKA (Part II)

The conversation with the famous Lithuanian folk singer Veronika Povilionienė continues. Her music projects of the last decades (i.e. concerts and CDs combining different music genres and recorded with jazz, rock, pop musicians as well as those working in other genres, the most impressive solo concerts and co-operations with Lithuanian composers) are discussed. She also speaks about her day to day life, public “singing for the sake of singing evenings”, and educational programmes for children and the whole family. Her friends such as the virtuoso saxophonist Petras Vyšniauskas, the controversial member of the band Žas, Linas Karalius, and some folklore specialist share their ideas and impressions about Veronika.

Kernaviškė liaudies menininkė

Vida Pečiulytė

Angelė ŠARLAUSKIENĖ

Šias metais liaudies menininkai tapytojai, grafiķei naivistei Vidai Pečiulytei (1959–1995) būtų suėję 48 metai. Jau 12 metų, kai ji ilsisi gimtosios Kernavės žemėje. Menininkė, rimčiau pradėjusi kurti Vilniaus Taurakalnio kultūros centro dailės studijoje „Paletė“, po 5 metų intensyvios kūrybos dėl ligos buvo priversta sulėtinti kūrybos tempus, o 1993 m. ipusėjus, dar labiau pablogėjus sveikatai, nebegalėdama uostyti aliejinių dažų ir skiediklių kvapo, turėjo atsisakyti tapybos aliejumi ir pereiti prie paprasto pieštuko, spalvotų pieštukų bei akvarelės (3; 12). Sveikatai negerėjant tautodailininkė persikėlė gyventi pas tėvus į Kernavę. Ten ji kūrė iki gyvenimo pabaigos. 1995 m. liepos 24 d. Vida Pečiulytė mirė, palaidota Kernavės kapinėse. Manoma, kad ankstyvos mirties priežastis –

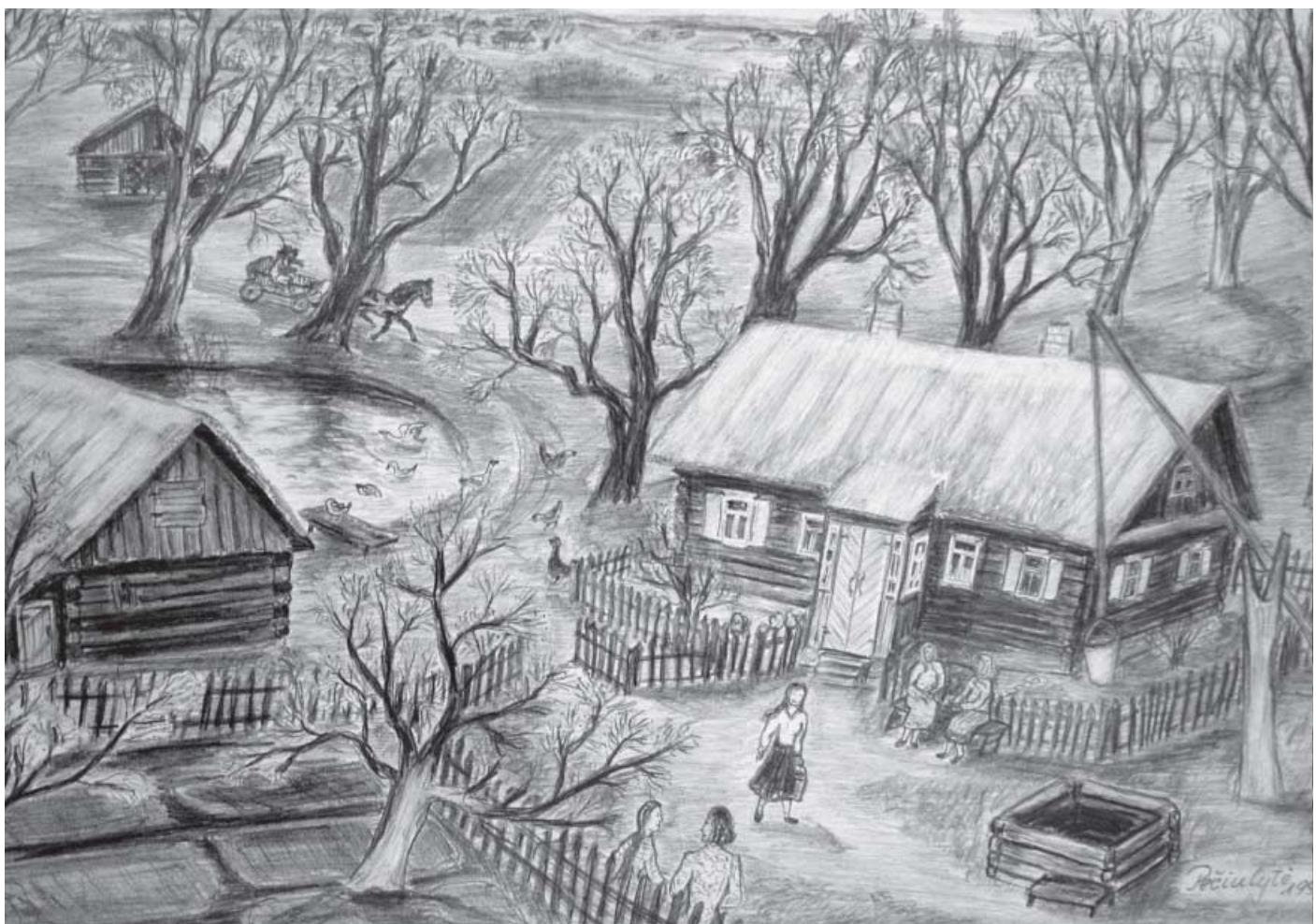
Vidos Pečiulytės portretas. 1981. Nuotrauka iš tévų albumo.

intensyviai tapant neigiamai veikę toksiniai aliejinių dažų skiedikliai (3; 12).

Pirmasis V. Pečiulytės gyvenimo ir kūrybos etapas (1987–1992), susijęs su dailės studija „Paletė“, platesniams žmonių ratui daugmaž žinomas, o antrasis (1993–1995), atsiribojus nuo gyvenimo tempo sostinėje ir galiausiai persikėlus gyventi į Kernavę, dengiamas paslapties širma. Pabandysime apžvelgti tautodailininkės gyvenimą ir kūrybą, jos darbų pasklidimo ir kūrybinio palikimo jamžinimo reikalus.

Biografinės žinios. Vida Pečiulytė gimė 1959 m. vasario 14 d. Rudeikiškių kaime (prie Kernavės ežero), greta Kernavės miestelio lietuvių Valės Jurkevičiūtės ir lenko Stanislovo-Česlovo Pečiulio šeimoje (2; 5). Ji po mirusios sesers Marytės buvo antrasis vaikas šeimoje. Kai dukrai sukako ketveri metai, tévai persikėlė gyventi į Miežionis, esančius netoli Kernavės. Ten ji lankė pradinę mokyklą. Tėvams persikėlus gyventi į Širvintas, V. Pečiulytė ten pradėjo lankytį penktają klasę ir išgijo vidurinį išsilavinimą. 1977 m. ji išvyko mokytis į Vilnių. Istojo į Vilniaus 21-ąją technikos mokyklą (2; 5), išgijo mašininkės-sekretorės specialybę. Pasiliko gyventi Vilniuje. Iš pradžiu dirbo Lietuvos kino studijos laboratorijoje Žvėryne, vėliau – Elektrografijos mokslinio tyrimo institute „Elmatronas“ (1; 11).

Keli V. Pečiulytės portreto ir būdo štrichai. Nuotraukose, pačios sukurtuose paveiksluose liko nemažai menininkės atvaizdų. Kiekviename jų Vida vis kitokia. Vienur ji viškai atsiribojusi nuo aplinkinių, kitur per kraštus liejasi ir spindi jos sielos bei kūno ekstravertišumas. Vienur ji kukli sodžiaus mergina, kitur – žavi miesto gražuolė. Gyvenime ji buvo uždaro būdo, nelinkusi perdaug bendrauti. Viena kita draugė per visą gyvenimą. Buvo labai pareiginga, kruopštī. Jos darbas einant kanceliarijos vadovės pareigas įvertintas garbės raštais. Jai viškai nerūpėjo asmeninis gyvenimas. Gyvenimo esmę matė kūryboje. Juto didelę meilę krašto praeicių. Turėjo subtilų skonį. Apie save stengėsi kurti grožį. Iš giminų tévų Kernavėje nusipirkta namą išpuošė – išryškino dekoratyvias jo ir klėtelės detales, ant svetainės sienos per dvi su puse dienos vietoj kilimo nutapė freską, vaizduojančią Trakų pilį saloje su ežere plaukiojančiomis gulbėmis (2; 5). Net liaudiško stiliaus telefonui padėti skirtą stalelių ant vienos kojos be tinkamų įrankių iš medžio padarė! Dar vaikas su tévais persikėlusi gyventi į Miežionis restauravo ankstesniųjų namo šeimininkų išmesti paliktą

Vida Pečiulytė. Gimtinės prisiminimai. 1993, popierius, pieštukas, 29,5x39.

apgriuvas Nukryžiuotajį ant kryžiaus. Vilniuje, Laisvės prospekte daugiaubutje, kuriame Vida gyveno, taip pat kūrė grožį. Svetainės grindys, ištaipytos tautodailininkės, vaizdavo puikios ornamentikos kilimą su bordo spalvos rožėmis, sienas ji puošė stilizuotomis gélémis, prieškambario grindys priminė žydičių ramunių pievą (2; 5). Vonios lubas puošė puikus karpinys. Jį autorė vadino „Laimės paukštę“. Po buto remonto ten apsigyvenus giminėms viso šito neliko.

V. Pečiulytė pradinėse klasėse grojo lūpine armonikėle, rankine armonika, vėliau akordeonu. Jų garsams pri-tardavo dainuodama. Įvairių jubiliejų proga yra sukūrusi ne vieną eiliuotą pasveikinimą draugėms ir giminaičiams.

Liaudies menininkė buvo susipažinusi su įvairiomis pasaulio religijomis, tačiau savo esme buvo giliai tikinti ir pamaldi krikščionė. Tačiau išpažindama šį tikėjimą nebuvo akla jo skleidimo trūkumams. Tautodailininkė dažnai pabrėždavo, kad Dievas yra vienas, tik kelių prie jo – galybė. Užrašams skirtame sąsiuvinyje aptiktas apie 1995 m. V. Pečiulytės ranka sukurtas religinis traktatas. Tai tikėjimui ir svarbiems žmonijos ekologinių, socialinių, etinių klausimų svarstymams skirtas kūrinys, parašytas krikščionybės dvasia (9).

Tautodailininkė, būdama jau ne per geriausios sveikatos, neatsisakydavo padėti negaluojantiems kernaviškiams bei kitų vietovių žmonėms, kurie, norėdami pasveikti, kreipdavosi į ją pagalbos. Menininkė gydė netradiciniu Reiki metodu, kilusiu iš Japonijos ir Lietuvą pasiekusiu po valstybingumo atkūrimo.

V. Pečiulytė dažnai pabrėždavo, kad jos gebėjimas kurti, kaip ir galios padėti nesveikuojantiems, kyla iš Dievo (1; 18). Ji nuo pat mažumės buvo gabi menui. Mokykloje puikiai piešė. Gerai sekėsi braižyba. Tačiau ateities, susijusios su kūrybine veikla, nors ir traukė braižtojos-konstruktörės profesija, nepasirinko. Sutrukдė dėl patirtos traumos suprastėjės vienos akies regėjimas bei didelio polinkio tiksliesiems mokslams neturėjimas. V. Pečiulytė kurti išdriso būdama beveik trisdešimties, kai 1987 m. įstojo į dailės studiją „Paletė“ (studijos ir tapybos vadovas Rimas Zigmantas Bičiūnas, grafikos vadovas Vladimiras Nesterenka) (5; 59). Pradėjo nuo piešimo, vėliau įsidrąsino tapyti. Rezultatai, kaip ir josios darbštumas, buvo stulbinantys. 1991 m. ji priimta į Lietuvos tautodailininkų sąjungą.

Kūrybinis palikimas. Per 1987–1995 metų laikotarpį (iš jų apie trejus metus sirgo) sukurta apie du šimtai

PAŽINTYS

akvarelės, grafikos, tapybos darbų svarbesnių krašto įvykių, istorijos, mitologijos, religijos tematika, etninės kultūros motyvais. Nemažai peizažų, buities scenų, vienas kitas naturmortas. Didesnioji kūrinių dalis – Kernavės tematika. Buvo sukurti paveikslų ciklai „Kernavės mitai“ (septyni darbai, 1989–1992), „Kristaus istorija“ (septyniolika darbų, 1994–1995), „Iš lietuvių liaudies pasakų“ (aštuoni darbai, 1990–1994 m.). Paveikslai buvo pristatyti trijose personalinėse parodose (Vilniuje 1990, 1992; Kernavėje 1990) ir daugelyje bendrų tautodailininkų parodų Lietuvoje (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, 1988–1992) ir už jos ribų (Rusijoje, Kaliningrade, 1989).

V. Pečiulytė niekada nekūrė iš natūros. Užtekdavo viebai ar su téčiu pasivaikščioti po gimtasiams Kernavės apylankes, ir per kelias valandas ji sugebėdavo atkurti matytus vaizdus. Ji greitai nupiešdavo ar nutapydavo ir iš tévu išgirstus pasakojimus iš praeities (1; 18). Kai kurie tautodailininkės darbai detalių tikslumu beveik atkartoja realybę. Ji pasižymėjo puikia regimaja atmintimi. Nevengė pasikartojimui. Tą patį objektą ar masinę sceną, siužetą ir piešę, ir

tapė. Atrodytų, kad, sukūrusi nespalvotą paveikslą, ji norėdavo pamatyti, kaip jis atrodo spalvotas. Abiejose V. Pečiulytės kūrybos etapuose juntamas darbų vitališumas, sukurtas su sodriu ir šiltu lyg geros vasaros su lietaus gausa spalvų deriniu.

Pirmojo kūrybos etapo pradžioje buvo sukurti išpūdingi grafikos darbai: *Bulviakasis* (1987, popierius, pieštukas, 23,5x72), *Čiuožykloje* (1988, popierius, pieštukas, 42x60), *Joninės* (1987, popierius, pieštukas 41,5x59), *Pasibalnojė juodbérj žirgą* (1988, popierius, pieštukas, 37,5x44,5), *Pynėjas* (1987, popierius, pieštukas, 44x38,5), *Senelė ir kanarélė* (1987, popierius, pieštukas, 38,5x39), *Stotelėje* (1988, popierius, pieštukas, 37x51) ir kiti. Girdėtų Kernavės padavimų pagrindu buvo sukurti grafikos darbai: *Mergaitė karioje* (1989, popierius, pieštukas, 42x60), *Nuskendės varpas* (1990, popierius, pieštukas, 42x60), *Piemenukas piliakalnyje* (1990, popierius, pieštukas, 60x42), *Séjėjas ir milžinas* (1989, popierius, pieštukas, 60x42). Pirmosios istorinės sostinės praeities motyvais nutapyt

trys pačių didžiausių formatų darbai: *Kautynės* (1989, kartonas, aliejus, 86x122), *Kunigaikštis Kernius su dukra Pajauta* (1990, kartonas, aliejus, 86x122), *Senovės Kernavė* (1989, kartonas, aliejus, 86x122). Nemažai sukurta paveikslų Kernavės krašto etnografinėmis temomis. Iš jų minėtiniai: *Ganykloje* (1988, kartonas, aliejus, 50,5x70,5), *Kuliajmoji* (1988, kartonas, aliejus, 50,5x70,5), *Naktigonė* (1988, kartonas, aliejus, 60,5x60,5), *Prie malūno* (1988, kartonas, aliejus, 65,5x65,5), *Prie šulinio* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 55x46), *Rugiapjūtė* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 65x81), *Vakaronė* (1988, kartonas, aliejus 50,5x70,5), *Uogautojai* (1988, kartonas, aliejus 46,5x55,5). Išsiskiria peizažai: *Kernavė iš paukščio skrydžio* (1990, kartonas, aliejus, 55x110), *Kernavės piliakalniai* (1988, kartonas, aliejus, 60,5x60,5), *Neries vingiai* (1990, kartonas, aliejus, 55x110), *Lapkritis Kernavėje* (1991, kartonas, aliejus, 100x70), *Pavasaris téviškėje*

Vida Pečiulytė. Sodų žydėjimas. 1993. Drobė ant kartono, aliejus, 46x50.

(1989, drobė ant kartono, aliejus 50x70), *Tėvų sodyba* (1988, kartonas, aliejus, 60,5x70,5), *Vakaras Pajautos slėnyje* (1991, kartonas, aliejus, 53x80). Religinės ir kalendorinės šventės nutapytos paveiksluose: *Joni-nės* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 50x87; pieštukas, 60x42), *Kūčių vakaras* (1988, kartonas, aliejus, 60,5x60,5), *Užgavénės* (1989, kartonas, aliejus 50x70), *Verbų sekmadienis* (1989, kartonas, aliejus 60,5x60,5). Aliejiniai dažais nutapytai ciklo „Kernavės padavimai“ darbai: *Mergaitė karietoje* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 65x81), *Milžinas ir séjėjas* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 80x56), *Nuskendęs varpas* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 65x81), *Piemenukas piliakalnyje* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 75x75). Mitologinė tematika sukurtas paveikslas *Vandens deivė ir merginos* (1990, kartonas, aliejus, 50x70). Vida nutapė ir neikonografinį paveikslą *Jézus Kristus* (1992, drobė ant kartono, aliejus, 55x46). Menininkė užfiksavo ir XX a. pabaigos Lietuvos tautinio atgimimo akimirkas: *Kruvinoji naktis* (1991, drobė, aliejus, 100x70), *Laisvę Lietuvai!* (1990, kartonas, aliejus, 75x75), *Ne-priklausomybės aikštėje* (1991, drobė, aliejus, 65x74), *Šventė aikštėje* (1991, kartonas, aliejus, 75x75).

Antrame V. Pečiulytės kūrybos etape tik dalis 1993 m. sukurtų darbų nutapytai aliejumi. Tai dažniausiai paveikslai senojo lietuvių tikėjimo tematika. Jie vis dar buvo nemažų formatu: *Aukojimas* (1993, drobė ant kartono, aliejus, 65x81; vaizduojama masinė šventė prie uždegto aukuro ant kalvos); *Giraičio dovanos* (1993, drobė ant kartono, aliejus, 72x59), *Gabijos šokis* (1993, drobė ant kartono, aliejus, 65x53); *Lazdona ir riešutau-tojai* (1993, drobė, kartonas, aliejus, 61x51), *Perkūnas virš piliakalnių* (1993, drobė ant kartono, aliejus 81,5x57). Pastaruosiuose greta mitologinių dievybių – autorė su artimiausia paskutinių gyvenimo metų drauge iš dailės studijos „Paletė“ Aušrele Anuškevičiūte, kuri spaudoje tvirtino, kad jos draugę globojo pagoniški srautai, ir apgailestavo dėl Vidos nusigrėžimo nuo jų bei fanatiško pasinėrimo į krikščionybę (3; 13).

Vida Pečiulytė. Kūčios. 1994, popierius, pieštukas, 60,5x43.

Aliejumi sukurti ir kai kurie Kernavės peizažai. Tai paveikslai: *Sodų žydėjimas* (1993, drobė ant kartono, aliejus, 46x50), *Nuo Kernavės piliakalnių* (1993, drobė ant kartono, aliejus 47x76). Nebegalėdama tapyti aliejiniai dažais, V. Pečiulytė puikiai derino pieštuką, spalvotus pieštukus ir akvarelinius dažus, jų mišriu naudojimu mėgino sukurti sodrių spalvų – raudonos, žalios, geltonos, mėlynos – derinius, būdingus aliejiniai dažais sukurtiems darbams. Jos paskutiniojo gyvenimo pusmečio paveikslai: *Atėjo gegužė* (1995, popierius,

PAŽINTYS

pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 62x44), *Bulvių sodinimas* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 43x61), *Tėviškés sode* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 62x44), *Žiemos rytas téviškéje* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 39x41), *Vasaros popietė* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 36x61). Jie lyg iš nejvardyto ciklo „Tėvų namai – brangiausiai“. Juose, atrodytų, jau atsisveikinant dar kartą peržvelgiamos įstabios tėvų namų aplinkos, darbymečio ir poilsio akmirkos. Paveiksluose *Prie žydinčios slyvos* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 62x44; tame menininkė su tėvais), *Autoportretas su slyvaite* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė, 62x44) – vaizduojami žydintys medžiai, jie net mažiau tinkamomis perteikimo priemonėmis šviečia nuo žiedų baltumo, sukuria nerealumo pojūtį ir spalvinę vitališkumo gamą. Keri paveikslas *Žvilgsnis į Kernavės pilialkalnius* (1995, popierius, pieštukas, spalvoti pieštukai, 38x51). Jis nė kiek nenusileidžia ankstesniems šių pilialkalnių vaizdiniams, nutaptytiems aliejiniais dažais.

Iš antrojo V. Pečiulytės kūrybos etapo darbų ženkliai išsiskiria ciklo „Kristaus istorija“ paveikslai, sukurti 1994 ir 1995 metais ant nedidelio formato popieriaus lapų (31x40,5, 42x31, 43x31, 44x32, 31x46, 55x46). Jiems sukurti naudotas pieštukas, spalvoti pieštukai, akvarelė. Paveikslai kurti remiantis tarp panašaus pobūdžio populiarų leidinių autoritetingu laikomo italo Džiovanio Papinio (*Giovanni Papini*) kūriniu „Kristaus istorija“. Juose plevena daug subtilesnių energijų srautai, pasakojantys labai senų laikų Dievo Vienatinio sūnaus istoriją. Paveiksluose įtaigiai, šviesiais ir lengvais spalviniais tonais perteiktas smėlynų gamtovaizdis perkelia į sakralią krikščionybės prieistorę. Išimintinės tradicių vertybų tematika 1994 m. sukurtas paveikslas *Kūčios* (popierius, pieštukas, 60,5x43; tame prie šventinio vakarienės stalo sėdi menininkė su tėvais).

Abiejuose šios menininkės kūrybos tarpsniuose sukurta nemažai autoportretų – tai nebūdinga liaudies menui.

Antrojo kūrybos etapo dėl sveikatos pablogėjimo pagal paveikslų formatus, atlikimo intensyvumą, technines

Vida Pečiulytė. *Prie aukuro*. 1994, popierius, pieštukas, 43x60,5.

priemones negalima lyginti su pirmuoju. Pagal tai ženkliai atsiliekama nuo pirmojo.

Istorija, kuria sunku patikėti. Vidos Pečiulytės gyvenimo ir kūrybos apžvalga nebūtų išsami, jei nepaminėtume vienos istorijos. Dėl netradicinio gyvenimo būdo (gydė žmones Reiki metodu, turėjo savo nuomonę tikėjimo klaušimais, buvo nutapiusi induistų dievą Krišną bei neikonografinius Kristaus atvaizdus), nors ir buvo krikščionė, bažnyčios tarnai atsisakė menininkę palydėti į amžinojo poilsio vietą (3; 12). I gyvenimo pabaigą ženkliai sublogusi, vengdama viešumos bei fiziškai ir dvasiškai nebegalėdama būti minioje, ji meldėsi tik namuose. Menininkė, būdama giliai tikinti, nepradėdavo dienos ir kūrybos be maldos prie namuose įsirengto krikščioniško altorėlio, arčimiesiems užsimindavo apie tiesioginį savo ryšį su Kristumi ir Švnč. Mergele Marija (8; 23). Dėl mirties nesuspėjo galutinai užbaigtį nė vieno iš sumanytų 17 „Kristaus istorijos“ ciklo paveikslų (6; 11). Juose liko baltų vietų, stigo ryškesnio spalvinio braižo. Dėl tokio neišbaigtumo šio ciklo paveikslai, nors kurti su gilia krikščionybės dvasia, tarp bažnyčios patarnautojų nepadėjo atstatyti pašlijusį jau mirusios menininkės kaip katalikės vardą. Ponios V. Pečiulienės liudijimu, 1996 m. prieš Velykas, per Didžiąją savaitę, atlikus kai kuriuos ritualus, dukros vėlė sugrįžo iš Anapus šių paveikslų pabaigti (7; 31). Dukra, su kuria mama pradėjo justi sunkiai paaiskinamą ryšį, leido suvokti, kad yra pasiruošusi šiuos paveikslėlius užbaigti, perdarvė, kaip tam pasirengti. Pasak V. Pečiulienės, per Didžiąją savaitę menininkės vėlė keturias dienas nuo 9 iki 18 val., o Didžiji penktadienį tik 1 val., darbavosi svetainėje, kur ant stalų buvo išdėlioti neužbaigtai ciklo „Kristaus istorija“ paveikslai. Prie jų nebuvo jokių piešimo ar tapymo priemonių. Penkis kartus mama sutiko ir išlydėjo dukros vėlę iš namų. Per visą tą laiką V. Pečiulienei nebuvo leista pasižiūrėti į tuos paveikslėlius tol, kol jie nebus užbaigti. Kai ponia V. Pečiulienė Didžiji penktadienį, išlydėjusi dukros vėlę, į juos pažiūrėjo ir pamatė nuspalvinės Baltas vietas ir naujus spalvotų pieštukų brūkšnius, išskubėjo pasikvesti bažnyčios patarnautojų. Buvo pripažinta, kad paveikslai nebe tokie, kaip anksčiau. Prašyta patvirtinti, kad tai pačios ponios V. Pečiulienės darbas. Ši tikino, kad juos užbaigė dukros vėlė. Yra liudininkų, tvirtinančių, kad šie paveikslai buvo pabaigti tik po V. Pečiulytės mirties. Tačiau, išskyrus ponią V. Pečiulienę, niekas kitas negali patvirtinti, kad juos užbaigė dukros vėlė. Jeigu tikėtume tuo, ką papasakojo ponia V. Pečiulienė, ir jei ateityje moksliškais metodais būtų galima pagrįsti panasių mirusiuju galias, turėtume precedento neturintį įvykį meno istorijoje. Tačiau jau dabar kyla šių darbų autorystės klausimas. Jei jie, kaip tvirtina ponia V. Pečiulienė, buvo galutinai užbaigti iš Anapus sugrįžusios dukros vėlės, ar pagal dabartinę autorystės sampratą juos galima visiškai priskirti tautodailininkui?

Kūrybos vertinimai ir prognozės. Lietuvos tautodailininkų sajungos pirmininkas Jonas Rudzinskas apie šios menininkės paveikslus, sukurtus dailės studijoje „Paletė“, kalbėjo: „Vidos Pečiulytės darbai mane labai džiugino. Primityvūs, naivūs. Jų koloritas atitinka mūsų tautodailės tradicijas. Jokių kičo temų, sąmoningas, rintas darbas – panoraminiai peizažai, gana sudėtingos figūrinės kompozicijos su švenčių vaizdais. Dideli, parodiniai formatai“ (3; 13).

Dailės studijos „Paletė“ vadovo tapytojo R. Z. Bičiūno, kuriam neteko susipažinti su V. Pečiulytės darbais, kai ji išėjo iš šios studijos, prognozė: „Būtų toliau dirbusi šioje studijoje, būtų buvusi viena iš įdomiausių tautodailininkų Lietuvoje“.

Ilgametė studijos „Paletė“ lankytoja, tautodailininkė, Adomo Varno konkurso 1993 m. premijos laureatė, gamtos mokslų daktarė Nijolė Dirvianskytė prisimena: „Ji buvo nepaprasto darbštumo. Viskas išstudijuota didelių formatų darbams istorine, praeities tematika sukurti. Prieš ją galėjai pasiusti menkas. Kildavo pavydas dėl josios galėjimo visa esybe pasinerti į kūrybą“.

Irenė Valiulienė, ilgametė „Paletės“ lankytoja, inžinerė, stebino vidinė energija, sklindanti iš V. Pečiulytės paveikslų bei jos ryžtas ir drąsa realizuoti bet kokį kūrybinį sumanymą, net ir nutapytį save sėdinčią ant balto žirgo su senjoros rūbais (*Autoportretas su žirgu*, 1991, drobė, aliejus, 74x65).

Kita ilgametė minėtos studijos lankytoja Alicija Siudikienė pamena plačius V. Pečiulytės kūrybinius užmojus – sukurti apie tris šimtus tam tikros tematikos darbų.

Vladimirui Nesterenkai, vienam iš dailės studijos „Paletės“ vadovų, įsiminė ypatingas menininkės pareiginumas ir kūrybinis paklusnumas.

Darbų pasklidimas. Būdama gyva tautodailininkė vengė parduoti savo paveikslus (2; 5). Po dukros mirties tévai nė vieno jų nepardavė, nors norinčiųjų jų įsigyti atsiradavo. To priežastis – jau šviesios atminties ilgamečio Švnč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios klebono monsinjoro Česlovo Krivaičio ketinimas V. Pečiulytės darbams Kernavėje įsteigti muziejų (3; 12). Todėl visus sukurtais darbus stengtasi kaupti vienoje vietoje.

Pačioje V. Pečiulytės kūrybos pradžioje, 1988 m., grafikos darbų (*Duonos kepimas*, 1987, popierius, pieštukas; *Derliaus šventė*, 1987, popierius, pieštukas; *Prie naujametinės eglutės*, 1987, popierius, pieštukas) įsigijo Kauko M. K. Čiurlionio meno muziejus. Vėliau, 1991 ir 1992 metais, tapybos kūrinių nupirkta ir išvežta į Švediją (*Rasos šventė*, 1990, kartonas, aliejus, 75x75), į Daniją (*Laisvę Lietuvai!* 1990, kartonas, aliejus, 75x75), į Vokietiją (*Archeologiniai tyrinėjimai*, 1990, kartonas, aliejus, 70x100). Kai kurie paveikslai, susiję su kalendorinėmis šventėmis, kaimo linksminimosi tradicijomis (*Kaimo vakarai*, 1998, kartonas, aliejus, 50,5x70,5; *Joninės*, 1992,

kartonas, aliejus, 60,5x60,5; *Koncertas Rumšiškėse*, 1988, pieštukas, popierius, 35x50; *Gabijos šokis*, 1993, drobė ant kartono, aliejus, 65x53; *Kaziuko mugė*, 1992, drobė, aliejus, 65x81) tėvų perduoti eksponuoti į 2002 m. pradėjusį veikti Jono Pivoro „Armonikos“ muzieju Kernavėje (Mindaugo g., Nr. 4). Vienas kitas tautodailininkės paveikslas 1989, 1991 ir 1992 metais pateko į privačias kolekcijas Lietuvoje (*Neris*, 1991, kartonas, aliejus, 55x46; *Žiema kaime*, 1988, kartonas, aliejus, 46x55; *Neris ties Kernave*, 1991, kartonas, aliejus, 53x80); du paveikslai (*Kūčių vakaras*, 1988, kartonas, aliejus, 60,5x60,5; *Tautinė šventė*, kartonas, aliejus, 60,5x60,5) puošia dailės studijos „Paletė“ interjerą. Visi kiti menininkės darbai sukaupti V. Pečiulytės tėvų namuose Kernavėje.

Tenka apgailestauti, kad V. Pečiulytės tėvai neatlaikė Kernavės katalikiškosios bendruomenės spaudimo, kilusio dėl netradicinio dukros mąstymo, žmonių gydymo. Todėl po dukros mirties jie sunaikino du svetainę puošius aliejumi tapytus paveikslus – neikonografinį „Kristaus prisikėlimą“ bei „Krišną“, likusius kabėti ant svetainės, kurioje menininkė buvo pašarvota, sienos, ir tapusių įvairių gandų objektu. Šie paveikslai išliko tik V. Pečiulytės laidotuviu nuotraukose.

Vietoj išvadų. Kernavės romantinio didingumo dvasia susiformavusi tautodailininkė savo kūriniuose siekė sustabdyti kasdienybės akimirkas ir jas įprasminti. Jos darbai liudija didelę meilę Kernavei bei žemdirbiško gyvenimo kultūrai. Iš V. Pečiulytės paveikslų sklindanti energija jaudina iki sielos gelmių. Tik per atsitiktinumą apie šios menininkės kūrybinį palikimą, saugomą V. ir Č. Pečiulių namuose, sužinojo Kernavės bendruomenės aktyvistai. Kai kurie iš tautodailininkės sukurtų paveikslų iki 2004 m. vasaros buvo parodomai tik Kernavės svečiams, atsitiktinai užėjusiems į puikiai prižiūrimus jos tėvų namus. Kernavės bendruomenės iniciuoto projekto tautodailininkės V. Pečiulytės atminimui įamžinti, kuri parėmė Lietuvos kultūros ministerija, Kernavės seniūnija, „Kerniaus“ baras-kavinė, rezultatai: tautodailininkės paveikslas *Aukojimas* (1993, drobė, aliejus, 65x81) puošia knygele „Pilaitės giesmininkai: Vilniaus Pilaitės rajono gyventojų kūryba: Pilaitės „Poezijos pavasaris 2004“, skirtas lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui paminėti“, o *Šventė aikštėje* (1991, kartonas, aliejus, 75x75) – leidini „Teisė gyventi ekologiskai darnioje ir demokratinėje aplinkoje“ (2003). 2004 m. apie V. Pečiulytės gyvenimą ir kūrybą sukurtas videofilmas „Paletėje vien gimtinės spalvos“ (scenarius ir režisūra šio straipsnio autorės), parengtas virtualus V. Pečiulytės darbų muziejus internte, menininkei dedikuotas Onetas Lunkskajos grožinis kūrinys „Baltojo kalno link“. 2004 m. liepos 24 d. tautodailininkės tėvų namuose Kernavėje devintujų mirties metinių proga atidarytas ir pašventintas memorialinis

kambarys, kuriame lankytojai gali susipažinti su dauguma jos paveikslų. Pasirodė naujos publikacijos su iliustracijomis apie V. Pečiulytės gyvenimą ir kūrybą. Ja susidomėjo ir regioninė televizija (Šiaulių krašto). 2004 m. rudenį Kernavėje įvyko renginys V. Pečiulytei atminti.

NUORODOS:

1. BALIKA, Edvardas. Nuo Kernavės piliakalnio. Iš: *Buitis*, 1992, Nr. 5–6, p. 11, 18.
2. BALIKIENĖ, Brigitė. Tėviškė širdyje ir paveiksluose. Iš: *Respublika*, 1990, gruodžio 28 d., p.5.
3. BALIKIENĖ, Brigitė. Vidos Pečiulytės gyvenimas ir mirtis: Kernavės naujuju laikų istorija. Iš: *Respublika*, 1996, sausio 26 d., p. 12–13.
4. PILECKAS, Lukas. Armonika griežia gyvenimą. Iš: *Kernavė*, 2004, liepos mėn., p.4.
5. SKRUIBYTĖ, Alma. „Paletės“ laiptai. Iš: *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 2, p.59–63.
6. ŠARLAUSKIENĖ, Angelė. Šviesėja tautodailininkės Vidos Pečiulytės atminimas. Iš: *Kernavė*, 2004, liepos mėn., p.11,14.
7. ŠARLAUSKIENĖ, Angelė. Kernavės fenomenas: Tautodailininkė iš Anapus atvyko pabaigti darbų. Iš: *Lemtis*, Nr. 6 (77), p. 30–33;
8. ŠARLAUSKIENĖ, Angelė. Kernavės fenomenas. Iš: *Lemtis*, Nr. 7 (78), p. 23–24.
9. Vidos Pečiulytės religiniis traktatas. Iš: *Lemtis*, Nr.7 (78), p. 24–26.

ACQUAINTANCES

The Folk Artist Vida Pečiulytė
from Kernavė

Angelė ŠARLAUSKIENĖ

Vida Pečiulytė (1959–1995) was a contemporary folk artist – a painter and a graphic artist practicing naïve art. She started painting in her late twenties when she joined the Vilnius culture centre art studio *Paleté*.

During the period of 1987–1995 she created about 200 pieces of art – watercolours, graphical works, and paintings. They feature important historical events, as well as mythological, religious and ethnographic topics. She also made a few landscapes and some still lifes. She made a three painting series consisting of "Kernavė Stories", "The Story of Christ", and "From Lithuanian Fairy Tales". At the centre of most of her works is Kernavė.

She has held three personal exhibitions. Up to 1993 she participated in many collective folk art exhibitions. In 1993 she retreated from public life and moved to her parents' home in Kernavė where she worked until the end of her life. Not being able to stand oil-colours and their smell she opted for colour pencils and water colours.

Some V. Pečiulytė's paintings have been bought by the State M. K. Čiurlionis Art Museum. Some works were bought abroad in Sweden, Denmark, and Germany. Several paintings on the subjects of public holidays and country festivals are exhibited in the Jonas Pivoras Museum "Armonika" in Kernavė. Few of her works have found their way into private collections in Lithuania. Two of them decorate the walls of the art studio *Paleté*. The rest of her works are accumulated and exhibited at her parents' house in Kernavė, which hosts her Memorial Museum opened in 2004.

Folkloro ekspedicijos XXI amžiuje

Galima pasidžiaugti, jog dar XIX a. pradėtas samoninges lietuvių tautosakos rinkimas, tai suintensyvėdamas, tai sumenkdamas, Lietuvoje tęsiasi iki šių dienų. Tai jau ryškus folkloristikos istorijos baras. Vis dėlto kintanti tikrovė tyrinėtojams kelia naujus iššūkius – tad, atrodo, svarbu stabtelti ir susivokti, ką ir kodėl būtina fiksuoti šiandien, kaip profesionaliai pasirengti lauko tyrimams, kokį pavidalą gali įgyti šio darbo rezultatai. Kitas tikslas – pagrįsti lauko tyrimų būtinybę XXI amžiaus skeptikams, dažnai ir sprendžiantiems, ar ši sritis verta valstybės paramos bei palaikymo...

Pakvietėme mokslo institucijų – Istorijos instituto bei Literatūros ir kalbos instituto, aukštujų mokyklų – Lietuvos teatro ir muzikos akademijos ir Vytauto Didžiojo universiteto bei Lietuvos liaudies kultūros centro atstovus atsakyti į keletą iš anksto pateiktų klausimų, pasvarstyti, ko folklorininkai, etnologai, kultūros antropologai ieško, ką atranda pastarųjų metų ekspedicijose.

Auksuolė ČEPAITIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Kalbą apie lauko tyrimus XXI amžiuje reikėtų pradėti nuo klausimo: kas tai yra? Kiekvienas etnografas žino, kad lauko tyrimas yra neišvengiamą etnologijos, socialinės ir kultūrinės antropologijos dalis. Tai empirinės medžiagos rinkimo būdas, kai nuodugniai įsigilinama į nedidelę savojoje aplinkoje esančių objektų grupę bei įvairias tų objektų gyvavimo aplinkybes. Lauko tyrimas iš esmės yra panašus į laboratoriją ir skiriasi nuo jos tiek pat, kiek nuo jos skiriasi realus gyvenimas (Barnes 1979). Be lauko tyrimų neįmanomas joks teorinis apibendrinimas ir socialinis bei kultūrinis visuomenės pažinimas. Todėl klausimas, ar lauko tyrimai prasmingi XXI amžiuje, iš tiesų yra klausimas, ar šiame amžiuje yra prasminga etnologija, socialinė ir kultūrinė antropologija. I ji galima vienareikšmiškai atsakyti – taip, tik taip. XXI amžiuje, kaip ir XX ar XIX amžiuje, etnologija, socialinė ir kultūrinė antropologija bei jų disciplinos turi išlikti gyvybingos ir socialiai prasmingos. Jos padeda žmogui pažinti realūjį gyvenimą ir „save“ pažystant šalia esantį „kitą“. Būtent ši metodologinė nuostata, apšvietos epochos atrastas „kito“ matmuo, lemia etnologijos ir socialinės bei kultūrinės antropologijos aktualumą ir šiandien. Juk ir XXI amžiuje žmonės neišvengiamai susiduria su kultūrine įvairove ir elgsenos skirtumais bei kaita, su naujomis ir nežinomomis erdvėmis

bei teritorijomis, su poreikiu efektyviai veikti vadovaujantis ne asmenine patirtimi ar tradiciškai nusistovėjusioms taisyklėmis, o nuolat atsinaujinančiu žinojimu. Tačiau tam, kad šis žinojimas ir jį įforminantys teoriniai diskursai atsakytu į naujai visuomenei iškylančius klausimus, reikia vėl rengti lauko tyrimus, rinkti medžiagą, kalbėtis su pateikėjais, žvalgytis aplinkui, aprašinėti, klasifikuoti ir sisteminti bei atlirkti daugybę visokių kitokiu realių ir simbolinių veiksmų.

Ko lauko tyrimų metu ieško etnografas?

Atsakyti galima paprastai – etnografas „lauke“ siekia įžvelgti arba „perskaityti“ žmonių gyvensenos ir elgsenos formas bei jos prasmes. Antropologai bei etnologai tai vadina kultūra, kuri ir yra jų tyrimo objektas. Jie taip pat žino, kad materiali, socialinė ir simbolinė tos gyvensenos ir elgsenos raiška yra, E. Durkheimo žodžiais, *socialinis faktas* – „veiksmų būdas, nusistovėjęs ar ne, galintis daryti individui išorinį poveikį, išplitęs visoje konkrečioje visuomenėje ir gyvuojantis savarankiškai, nepriklausomai nuo jo individualių pasireiškimų“ (Durkheim 2001: 36). Lauko tyrimų metu tyréjas renka konkrečią medžiagą savo pasirinkta siaura tema: ar tai būtų žmonių grupė – darbininkai, kaimo gyventojai, Lietuvos lenkai ir pan., ar kokia nors gyvenimo sritis – maistas, etnišumas, vaikystė, religija ir pan. Pavyzdžiu, mano pastarųjų metų tyrimo tema buvo giminytė ir socialinis solidarumas. Kadaisė pradėjusi nuo liaudiškojo verpimo ir tekstileis gamybos tradicinėje kaimo visuomenėje tyrimo, vėliau perėjau prie svarstyti apie simbolinių šios veiklos įprasminimą ir jos vietą

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

tautinio tapatumo ženklų rinkinyje. Ir jau tada buvo smalsu pažvelgti kitur – į keletą vadovėlių tiesų, susijusių su tautiškumu ir visuomene, klausti, ar tikrai socialinis solidarumas yra vienas iš tautiškumo bei nacionalizmo kertinių dėmenų ir ar giminystei tenka pagrindinis vaidmuo tvarkant socialines bei kultūrines sistemos. Nuo 1997 metų pradėjau rinkti medžiagą giminystės ir socialinio solidarumo tema. Suprantama, teko važinėti po Lietuvą, kalbėtis su pateikėjais.

Etnografinis lauko tyrimas – tai kokybinis tyrimo metodas. Jo metu etnografas aprašinėja žmogiškuosius so-

cialinius reiškinius ir įvairias jų materialiasias raiškas. Man toks reiškinys buvo giminystė. Etnografinis tyrimas yra aprašomasis. Tyrinėjami objektai yra smulkiai bei nuodugniai aprašomi, nes čia ypač reikšmingos detalės. Jis yra ir interpretacinis, nes etnografas pats turi nuspręsti, kurie lauko tyrimų metu pastebėti dalykai yra svarbūs.

Gali pasirodyti, kad etnografija panaši į literatūrą ar kelionių aprašymus. Ne sykį tai tenka išgirsti ir iš eilinių žmonių, ir iš specialistų. Iš tiesų, etnografinis atvejis gali būti patraukliai ir įdomiai aprašytas, nes tyrėjas naudojasi tuo pačiu instrumentu kaip ir rašytojas – kalba. Tačiau tai nėra literatūra. Tai nėra ir bet koks pasakojimas apie žmonių gyvenimą. Etnografinis aprašymas yra toks, kuriame žmogiškieji reiškiniai aprašomi juos klasifikuojant, o kiekvieno aprašymo vidinėje sąrangoje glūdi antropologijos disciplinos teorinius stuburas.

Pasiruošimas lauko tyrimui?

Pasiruošimas lauko tyrimui prasideda kai rašomas būsimo mokslinio tyrimo projektas ir pasirenkama tema. Nes lauko tyrimas yra priemonė ir metodas analitiškai pažvelgti į pasirinktą sritį, reiškinį ar objektą ir yra neatskiriamas nuo visos mokslinės analizės. Tai nėra tikslas pats sau, bet būdas surinkti empirinę medžiagą. Svarbus yra ir teorinis tyrėjo pasirengimas – tiek tiriamosios temos, tiek ir metodologijos pažinimas. Tačiau šis teorinis pasirengimas visų pirma reiškia sugebėjimą profesionaliai priartėti prie temos, o ne išsamų, istoriografinėj bei teorinij jos išmanyamą, kuris nepaliktų erdvės jokiam klausimui ar abejonei.

Lauko tyrimo metu etnografas įsigilina į tiriamąją sritį pasitelkdamas tam tikrus metodus: dalyvavimą stebint, bendraujant ir kabantis su pateikėjais. Etnografinės apklausos yra tiesioginės ir gali būti įvairios: nuo anketinės apklausos iki giluminio struktūrinio ar pusiau struktūrinio interviu bei laisvo pokalbio. Įvairios apklausos

Armonikų meistras bei muzikantas Kriuka. Fotografuota jo namuose, Kupiškio r.

rūšys gali būti pasitelkiamos ir vieno lauko tyrimo metu, kalbantis su vienu pateikėju. Pokalbiai užrašomi čia pat ranka ar įrašomi diktofonu. Etnografiniai pastebėjimai taip pat fiksuojami rašant dienoraštį, fotografuojant, piešiant, filmuojant, renkant įvairią dokumentinę, statistinę ir kitą medžiagą. Visus šiuos metodinius klausimus yra nuodugniai apibūdinusi Egidija Ramanauskaitė leidinyje „Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai“, 2002. Tačiau noriu pabrėžti, kad, rengiant konkretų mokslinio tyrimo projektą, būtent tyrimo problema ir tema nulemia metodinių principų – lauko tyrimų vietas, laiko, pateikėjų, pokalbių pobūdžio ir pan. – pasirinkimą. Pradėjus lauko tyrimą, metodai gali netikėtai pasikeisti. Pavyzdžiu, pasirinktoje etnografinėje vietoje visiems numatytiems pateikėjams atsisakius kalbėtis, etnografas gali rinktis kitą vietą tai pačiai temai tyrinėti arba susitelkti vien tik ties stebėjimu ir savają patirtį fiksuoti dienoraščiuose. Kiekvienas metodikos ir metodologijos posūkis yra tyrimo dalis.

Ruošdamiesi lauko tyrimui, etnografai gana dažnai būsimiems pateikėjams parengia klausimus. Tai gali būti išsamios etnografinės anketos arba individualūs klausimai, skirti konkrečiam asmeniui bei situacijai. Man teko naudotis įvairiais klausimynais, tačiau jų pasirinkimas nebuvo atsitiktinis, o priklausė nuo pateikėjų grupės ir situacijos. Etnografinių apklausų stilius neišvengiamai siejasi su vėliau atliekama duomenų analize bei išvadomis. Rengiantis lauko tyrimui svarbios ir bendroios žinios apie tyrimo vietą. Jos padeda geriau orientuotis aplinkoje. Tačiau lauko tyrimų vieta etnografui yra *patirta vieta* (Hastrup 2005). Todėl atvykės privalai ją pamatyti tarsi iš naujo – savo ir pateikėjų akimis.

Taigi teorinis temos suvokimas, atitinkamos metodikos pasirinkimas ir išankstinis metodologinių principų bei metodų suformulavimas yra svarbus pasirengimo lauko tyrimams etapas. Tam padeda konkrečios srities teoriniai ar metodologiniai darbai, antropologijos vadovėliai ir žodynai bei teminiai sričių ir kategorijų sąvadai (pvz., Georg P. Murdock et al., Outline of Cultural Materials, Fifth edition with modification, 2004, HRAF, http://www.yale.edu/hraf/Ocm_xml/newOcm.xml). Tačiau svarbiausiu išlieka etnografo sugebėjimas įsigilinti į tiriamuosius objektus, juos klasifikuoti bei įžvelgti tarp jų esančius ryšius.

Kalbant apie pasiruošimą lauko tyrimui, negalima užmiršti etikos klausimų, kuriuos antropologai ypač akcentuoja. Nekintama taisyklė skelbia, kad etnografinis tyrimas – viešas veiksmas. Pateikėjai turi žinoti apie tyrimą ir yra laisvi apsispresti, dalyvauti Jame ar ne. Neviešas tyrimas, manau, néra mokslinė veikla. Kita taisyklė – pateikėjų anonimišumas. Tai susiję su asmens duomenų apsauga. Noriu akcentuoti, kad etnografui

svarbūs yra etnografiniai atvejai, t. y., kaip daroma, o ne tai, kas ką daro. Vis dėlto anonimiškumo klausimas yra gerokai sudėtingesnis nei gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Visų pirma, yra pateikėjų, kurie nori save identifikuoti ir nelikti anoniminiais. Jeigu jų pateikėjų medžiagą žiūrima kaip išsaugotą liaudiškajį paveldą, galbūt pagarbu ir tikslingu užfiksuoti asmenis, kurie jį išsaugojo ir gali perteikti kitoms kartoms. Tačiau jeigu analizuojami etnografiniai atvejai – analizės neišvengiama sąlyga yra kritinis požiūris (ne vertinantis ir kritikuojantис!) – tokiu atveju anonimišumas, manau, yra privalomas, net jeigu pateikėjai to nenori. Tai svarbu metodologiskai, saugant *etnografinio atvejo* principą. Antropologai gana dažnai net tiriamasias vietas pavadina sugalvotais vardais arba raidėmis.

Antra, yra atvejų, kai pateikėjas gali būti atpažistamas ne vien iš pavardės, bet ir jų apibūdinus. Taip atstinka, kai pateikėjai yra žinomi visuomenės ar bendruomenės žmonės. Šie atvejai ypač subtilūs.

Trečia, anonimiškumo neįmanoma išsaugoti fotografuojant ir filmuojant. Tačiau bet kuriuo atveju tyréjas turi išsaugoti pagrindinę etinę nuostatą, kad jo atliekamas tyrimas, kuris yra intervencija į žmonių gyvenimą, neturi pažeisti nei tų žmonių, nei bendruomenės.

Lauko tyrimų dalyviai?

Lauko tyrimų dalyvių skaičius, kaip ir visa kita, priklauso nuo tyrimo pobūdžio ir apimties. Galima į lauko tyrimą važiuoti vienam, su kolegomis arba su talkininiais. Tyrimo dalyvių skaičius ir jų tarpusavio santykiai lauko tyrimų metu yra taip pat vienas iš metodologinių pasirinkimų. Kaip ir tyrimo trukmė ar pakartotinas gržimas į tą pačią vietą.

Kiekvienas lauko tyrimų dalyvis yra etnografas, o bet kuris žmogus (ir tyréjas) gali būti pateikėju. Tačiau norėčiau atkreipti dėmesį į santykį tarp tyréjo, pateikėjo ir tiriamosios temos. Tyréjo ir pateikėjo tarpusavio santykį visais atvejais savo elgesiu modeliuoja tyréjas. K. Hastrup yra pabrėžusi, kad pateikėjai nėra „objektai“, bet aktyvūs tyrimo dalyviai, padedantys tyréjui suprasti tiriamajį reiškinį. Ji teigia, kad tas supratimas atsiranda tyréjo ir pateikėjo sąveikoje ir jų bendravimo erdvėje, kadangi socialinių faktų prasmės glūdi ne pačiuose faktuose, prasmę jiems suteikia žmonės (Hastrup 1996: 77). D. Schneideris tyréjo vietą nusako dar konkrečiau. Jis teigia, kad tyréjas yra kaip vaikas, kuris turi būti socializuotas į tiriamąją kultūrą, o pažinti kultūrą yra tas pat, kaip išmokti kalbą (Schneider 1968: 9–10). Tai, kad tyréjas ieško savo vienos tyime, gali liudyti jo pasirinktas dalyvavimo ar stebėjimo metodas. Pastebėjau, kad dar neseniai lietuviškoje tradicijoje, prie kurios ir pati prioritampu, pasitaikydavo apibūdinimų: „stebėjimas dalyvaujant“ ir „dalyvavimas stebint“. Siūlyčiau stebėjimą

dalyvaujant sieti su gyvenimiškosios realybės analize iš šalies, atitinkančia *etinį principą*, o dalyvavimą stebint – su suvokimu iš vidaus, t. y., *eminiu principu*. Tačiau visais atvejais akivaizdu, kad tyrėjo pozicija, nusakanti jo vietą pateikėjo ir tiriamosios temos atžvilgiu, yra ne tik orientuota į konkretaus lauko tyrimo metodus, bet susijusi ir su kultūros samprata bei teoriškai pagrindžiama galimybe tą kultūrą pažinti.

Taip suvokiant tyrėjo vietą tiriamoje aplinkoje, bet koks – sėkmingas ar nesėkmingas – ryšys su pateikėju yra socialinis faktas, reikšminga informacija ir visavertė tyrimo dalis. Svarstydamas apie lauko tyrimo sėkmę, noriu grįžti prie ankstesnės minties, kad etnografinis tyrimas yra ne tik aprašomasis, bet ir interpretacinis, nes tyrėjas pats turi nuspėsti, kas Jame svarbiausia, pastebėti ir mokėti „perskaityti“ prasmes. Tačiau tokią tyrėjo „laisvę“ interpretuoti riboja siekis pažinti tiriamajį objekta nuodugniai įsigilinant, o ne jdedant savasias prasmes. Tai ne „laisvę“ interpretuoti, bet atsakomybė pažinti. O teiginys, kad etnografinis aprašymas yra interpretacinis – tai viešas šios metodologijos įvertinimas. Taigi lauko tyrimų sėkmę lemia tai, kiek pasiseka priartėti prie gyvenimiškosios tikrovės.

Nesėkmę gali lemti jvairios, kartais tiesiog techninės priežastys, pavyzdžiui, trumpa lauko tyrimo trukmė, mažas pateikėjų skaičius ar nevykusi atranka, nekvalifikuoti talkininkai ir pan. Bet tokiu atveju tai jau yra tyrimą vykdančio etnografo neprofesionalumas. Ypač svarbu sugebėti pamatyti ir klasifikuoti socialinius faktus bei detales, mokėti savojoje bendruomenėjeapti „kitu“ ir pažvelgti į žinomus dalykus naujai. Siekiant pažinti reiškinius, atsiriboti nuo asmeninių nuostatų, interpretacijų, vertybų bei hierarchijų.

Vis délo neretai iš kolegų ar pagalbininkų tenka išgirsti ir pačiai mintyse ar garsiai pasakyti: „Nieko neradau“ ar „Nieko gero“. Čia noriu prisiminti P. Descola'os pasakojimą apie M. Forteso pokalbij su savo darbo vadovu B. Malinowski'u prieš jam išvykstant į lauko tyrimus pas Tallensi žmones (Descola 2005: 69). B. Malinowski's pasakė, kad po dviejų mėnesių jis tikisi sulaukti irzlaus laiško su nusiskundimais dėl maisto, klimato, privatumo stokos ir apie tai, jog tų žmonių elgsenos suprasti neįmanoma. Kitas laiškas, jo manymu, turėtų ateiti dar po keturių mėnesių. Šis bus daug optimistiškesnis. Jame būtų pasakojama apie tolygų lauko tyrimų judėjimą tikslo link ir iškeliamą keletas darbinių hipotezių. Praleidęs lauko tyrimuose beveik metus, M. Fortesa B. Malinowski'u turėtų atsiusti dar vieną laišką – apie tai, kad darbas yra beveik užbaigtas ir likę tik patikslinti keletą detalių. Tai ir būtų kritinis lauko tyrimų taškas. Nes po kelių savaičių naujajaame laiške M. Fortesa rašytu: paaiškėjo, kad viskas yra

ne taip, kaip jis buvo supratęs, kad jam dar reikia daugiau laiko įvertinti naują, ankstesnį jo požiūrį keičiančią, informaciją. Manau, šis pasakojimas primena ne vieno etnografo, etnologo, antropologo patirtį, taip pat ir mano.

Sukauptos medžiagos likimas?

Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus darbuotojams įprasta, kad jų surinkti etnografiniai aprašai tinkamai sutvarkyti patenka į šio skyriaus rankraštyną. Kitur turbūt yra kitaip. Jvairiai su rinkta medžiaga elgiasi ir kitų šalių antropologai. Dažna nuostata, kad antropologai surinkta medžiaga priklauso jiems patiemis.

Lauko tyrimai ir jų finansavimas?

Tyrimų finansavimas yra susijęs su visuomenės reikmėmis – etnologinės ar socialinės antropologinės gyvenimo reiškinių analizės poreikiu. Lietuvoje šiuo metu vyrauja dvi tendencijos: rūpestis etnine kultūra kaip paveldu bei dėmesys lietuviškosios tapatybės išsaugojimui, lokaliniams kraštotoiros sąjūdžiams bei regionų plėtrai.

Man asmeniškai nuo 1997 m. daugiausia teko dalyvauti Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos finansuotose ekspedicijose. Tai buvo lokalino pobūdžio lauko tyrimai, atliekami apsigyvenus viename nedideliaime miestelyje ir vaikštant po apylinkes. Lankiausi Skuodo, Šiaulių, Utenos, Kėdainių rajonuose. Taip pat medžiagą teko rinkti Varėnos, Lazdijų, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių, Molėtų rajonuose. Dalyvavau ir „Veršmės“ leidyklos organizuotose ekspedicijose Panevėžio bei Šilalės rajonuose. Tačiau bene išsamiausia lauko tyrimai vyko Kuršėnuose, Šiaulių rajone, kur buvau net kelis kartus. Čia kartu su kolega Dariumi Daukšu atlikome tyrimą, kurio tema „Lokalinis šeimos, giminytės ir etniškumo supratimas“ – tai Europos komisijos finansuoto tarptautinio projekto „Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas (2002–2004)“ dalis.

Ekspedicijos vizija?

Lauko tyrimai gali būti atliekami visur – didmiestyje, kaime, bendruomenėje, laboratorijoje, ligoninėje, fabrike, turguje, „Maximoje“, muziejuje, teisme, žurnalo redakcijoje, ministerijoje ir kitur. Klausimas, kur reikia atliliki tyrimus, yra susijęs su klausimu, kokia tema yra reikalinga tyrimo, kas aktualu visuomenei. Etnologija ir socialinė bei kultūrinė antropologija, kaip ir bet kuris kitas mokslas, siekia būti visuomenei naudinga. Šiandien Lietuvoje etnologija siejama su etninės kultūros ir istorijos, papročių tyrimais ir tuo pagrindu konstruojamo etniškumo bei regionalizmo propagavimu. Kartais susidaro įspūdis, kad tokias etnologijos užduotis suformulavo pati etnologų bendruomenė.

Pateikėja iš Daržininkų k., Varėnos r. 1995 m.

Tačiau socialines ir kultūrines visuomenės bei žmonių elgsenos analizes dažniau pateikia sociologai, psichologai, istorikai ir filosofai.

O žodis „ekspedicija“ skamba didingai. Iš karto norisi priminti istorinius pavyzdžius. Tokiais gali būti Džeimso Kuko (James Cook) ekspedicijos aplink pasaulį – antrojoje, 1772–1775 m., kartu su tėvu plaukė ir Georgas Forsteris, XVIII a. pabaigoje dėstęs Vilniaus universitete, Čarlzo Darvino (Charles Darwin) plaukimasis aplink pasaulį laivu „Beagle“ 1831–1836 m. ar Konstantino Tiškevičiaus organizuotas ir įgyvendintas plaukimasis Neries upe 1857 m. Paminėjus „ekspediciją“, daugelio atmintyje išnyra kompleksinės lokalinių ekspedicijos, kurių metu apie konkrečią vietovę buvo renkama įvairi medžiaga: istorinė, geografinė, folklorinė, etnografinė ir kt. Prisimenami ir tie, kurie jas organizavo bei aktyviai dalyvavo: Č. Kudaba, R. Kunkas, V. Milius, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris. Lietuvoje įprasta etnografinius lauko tyrimus vadinti ekspedicijomis. Tačiau manau, kad svarbiausia yra ne tai,

kaip tyrimai vadinami, svarbiausia, ar jie reikalingi plačiajai visuomenei. I šį klausimą gali atsakyti tik pati visuomenė, nes aš nežinau.

LITERATŪROS SĀRAŠAS

- BARNES, J. A. 1979. *Who Should Know What? Social Science, Privacy and Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DESCOLA, P. 2005. On Anthropological Knowledge. Iš: *Social Anthropology*, 13 (1), 65–73.
- DURKHEIM, E. 2001. *Sociologijos metodo taisyklos*. Vilnius: Vaga.
- HASTRUP, K. 2005. Social Anthropology. Towards a Pragmatic Enlightenment? Iš: *Social Anthropology*. 13, (2) 133–149.
- HASTRUP, K. 1996. Anthropological Theory as Practise. Iš: *Social Anthropology*, 4, (1), 75–81.
- RAMANAUSKAITĖ, E. 2002. *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- SCHNEIDER, D. M. 1968. *American Kinship: A Cultural Account*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Vita IVANAUSKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

XXI amžiaus lauko tyrimai – ko ieškome ir ką randame?

Optimistiškai apibendrindama galėčiau j šitą klausimą atsakyti taip: randame viską, ko ieškome, ir visuomet dar daugiau... Ir tas *daugiau* neretai tampa malonai netikėtai atradimais, tolesnių ieškojimų pagrindu.

Pastaruoju metu dažnai pasigirsta svarstymų, kokios folkloro ekspedicijos būdavo seniau ir kokios jos būna dabar. Toks lyginimas neišvengiamas, nes jau pussimtį metų po visą Lietuvą ir net už jos ribų vyko ir tebevyks ta gausybė jvairių lauko tyrimų: folklorinių, etnologinių, dialektologinių ar jungtinių-kompleksinių ir pan. I juos įsitraukia vis nauji kultūros žmonės, keičiasi pateikėjų kartos ir visa jų gyvenamoji aplinka. Manyčiau, įžvalgiausiai anų ir šių laikų patirtis gali palyginti tie žmonės, kurie ne vieną dešimtmetį aktyviai dalyvauja lokaline folkloro ekspedicijose. Kadangi neprieklausau šiai folklorininkų kategorijai, apie anų laikų organizuotą folkloro rinkimą sužinau iš didesnę tautosakos rinkimo patirtį turinčių kolegų pasakojimų ar jų publikacijų.¹ Neslėpsi – kurį laiką slapčiai pavydėjau tų nuolatos minimų „auksinių“ tautosakininkų darbo metų, kada, pasak amžininkų, kompleksinių ekspedicijų metu nesulaikomu srautu liedavosi vien tik klasikinis folkloras, tereikėdavę paspausti magnetofono mygtuką ir klaušytis, klausytis, klausytis... Antra vertus, ne kartą yra tekę girdėti (tai nesunkiai pajusime ir žvelgdami į gausią ekspedicijų metu surinktą medžiagą), kad dažnai tai, kas neatitikdavo anuomet susiformavusios klasikinės, t. y. senosios liaudies kūrybos sampratos, būdavo tiesiog ignoruojama, kartais net nepaisant pačių pateikėjų valios... Būta ir grynai buitinė priežasčių, neleidus iki ekspedicijų metu fiksuoти kuo didesnės repertuaro jvairovės: Lietuvių tautosakos archyve turime daugybę garso juostų, kuriose kaip melodijų pavyzdžiai jrašyti tik pirmieji dainų posmai. Taip buvo taupomos juostos, o ištisu kūrinių tekstus užrašinėtojai fiksuovalo užrašuose ranka. Niekas anuomet, matyt, negalėjo įsivaizduoti, kad štai XXI a. autentiški jrašai bus skelbiami kompaktinėmis plokšteliémis ir tų nejrašytų posmų bus pasigesta labiausiai...

Nieko naujo nepasakysiu konstatuodama, kad nepaisant nesulaikomai kintančių folkloro gyvavimo sąlygų bei jo turinio, iki šiol tebejaučiama nepagydoma nostalgija klasikinio folkloro kūriniams. Kiek besistengtume pasitelkti naujas darbo metodologijas, kiek besimokytume atidumo naujiesiems žanram, tikrajį atradimo

džiaugsmą ekspedicijų metu patiriame tada, kai pavyksta susitikti su talentingu pateikėju, iš savo tėvų ir senelių perėmusiu ir išlaikiusiu *tikrąjį*, t. y. mums gerai pažistamą klasikinio folkloro repertuarą. Nevadinčiau to per dideliu sustabarėjimu ar atgyvenusia tendencija. Anaipol. XXI amžiaus pradžioje, kai visas klasikinės liaudies kūrybos kloidas negrįztamai traukiasi iš aktyvaus tradicinės bendruomenės gyvenimo, tokius atradimus reikia laikyti nemenku stebuklu. Vis dėlto ekspedicinio darbo (ar apskritai viso tradicinės kultūros tyrimų lauko) problema norėtusi pavadinti nedovanotinai létą naujų metodologinių nuostatų, aktualių iššūkių įsisąmoninimą. Būtent įsisąmoninimą, o ne išmokimą, nes tam, kad ekspedicijų metu darbas vyktų sklandžiai ir remtusi prasmingu pateikėjo ir užrašinėtojo dialogu, išmoktus darbo metodus turime pamiršti – tik tada jie, tinkamu momentu, „suveiks“ savaimė, iš vidaus.

Lietuvos kultūrinėje padangėje vis dar neprirantama prie minties, jog folklorininkai ekspedicijose gali domėtis ne tik klasikine senaja liaudies kūryba, bet ir anksčiau lauko tyrimų akiratin nepatekdavusiais kultūros reiškiniais: sapnais, žmonių biografijomis, trenties ar emigracijos atsiminimais, religinės patirties refleksijomis ar net jokios „senovės“ neprimenančiais šiandienos kaimo aktualijų kupiniais naratyvais. Ne paslaptis, jog kartais išimtinai klasikiniam liaudies paveldui prijaučiantieji mano, kad šios „naujovės“ kaupiamos tik todėl, kad nieko tradiciškesnio, suprask, senesnio, neberandama. Taip pat daug kam neįprasta, kad pateikėju šiandieninėse ekspedicijose vis dažniau gali tapti ne tik garbingo amžiaus senolis, bet ir jaunesnis kaimo ar miestelio gyventojas.

Norėčiau akcentuoti vieną dalyką: tam, kad XXI amžiaus folkloro (ir ne tik) ekspedicijos būtų įdomios, turinės ir produktyvios, pirmiausia būtina atsisakyti išankstinio vertinimo, kad tai, kas *sena*, yra gražu, o tai, kas *nauja*, – nelabai vertinga. Tokia opozicija yra ydinga ir tiesiog trukdo normaliam darbui.

Ar ši veikla dar prasminga? Kodėl?

Neabejotinai prasminga. Ir ne vienu aspektu. Ypač jeigu į mūsų tradicinę kultūrą žiūrėsime ne vien kaip į sparčiai nykstančių ir saugotinų-konservuotinų fenomenų sankapą, bet ir kaip į procesą, kuris, pasak Boriso Putilovo, neturi tiksliai fiksuotos pradžios. Ir, ačiū Dievui, jo pabaigos tikrai dar nematyti... O ten, kur procesas, ten neišvengiamai atradimai, naujovės, taip pat ir nauji laiko jau patikrintų dalykų atspalviai. Man atrodo, kad būtent šitas kultūrinių procesų pajautimas ir skatina nebijoti imtis naujų, iki šiol lietuvių tradicinės kultūros fiksavimo istorijoje neišbandytų darbo krypčių.

Pirmųjų didžiųjų ekspedicijų dalyviai preciziškai, profesionaliai ir su meile atliko savo pareigą. Jiems turi-

me būti dékingi, kad turime užfiksuotus tūkstančius folkloro variantų, atspindinčių regioninę įvairovę, kūrybinį žmonių potencialą. O mes dabar turime puikią progą pratesti ir papildyti jų darbus aktyvesnėmis konteksto ir tradicinės kultūros téstinumo studijomis – kaip tik šitų dalykų dažniausiai ir pasigendame vartydami senuosius folkloro rinkinius ar spaudsintas publikacijas. Jau nebeturētume sau leisti fiksuoти tik dainas, pasakas ar etnografinės buities realijas – jeigu šios medžiagos nepapildysime aktualia kultūrine informacija, iš ekspedicijų teparsivešime daugiau ar mažiau per ankstesnius dešimtmečius sukauptų tekstų variantų. Kad ir koks patrauklus būtu, toks darbas šiais laikais, manyčiau, jau yra per didelę prabanga. Folklorinė tradicija – tai ne tik mūsų užfiksuojami liaudies kūriniai, o kur kas platesnis ir gilesnis komunikacinis fenomenas, kultūrinių procesų ir reiškinijų visuma. Manyčiau, čia puiki proga pasitelkti Antano Maceinos mintis apie tradiciją, kurios galėtųapti aktualiu leitmotyvu šiandieniniam tradicinės kultūros lauko tyrimams: „Tradicija yra ir veiksmas, ir išdava kartu. Kaip išdava ji gali būti labai sena. Kaip veiksmas betgi tradicija visados yra jauna, gaivi ir lanksti. Ji apgaubia visas buvusias, esamas ir būsimas kartas. Kaip išdava tradicija pripildo savu turiniu laiką ir padaro jį nebepraeinantį. Nes kultūrinis žmogaus laimėjimas pačiu savimi nenyksta. Jis gali būti sunaikintas tik iš viršaus, bet ne sudilti bei išsisemti iš vidaus. Tradicija kaip tik ir yra kultūrinių žmogaus laimėjimų pastovumo apraiška. Ji yra laidas, kad susigrąžinta praeitis visados pasiliks dabartinė. <...> Kad tradicija išliktų, ji turi būti gyva ir uždeganti. Gyva ir uždeganti ji betgi gali būti tik tuo atveju, kai nuolatos kyla iš ją palaikančios žmogaus dvasios, o ne iš „taisyklių“ ar „nuostatų“. Kitaip tariant, tradicija yra gyva tik tada, kai esti palaikoma ateities šviesos, vadinas, asmens kuriamų planų bei laukiamų naujybų

Muzikantas iš Šakių r. Slavikų k. Apie 1982 m.

šviesos. Tradicija, iš kurios nelaukiama nieko naujo, yra nebe tradicija, o seniena: tai mirusi ir sukalkėjusi lieka na istorijos plotuose".²

Neretai ekspedicijoje atsitinka taip, kad atkakliai kvosdam savo pateikėjus mums aktualių *senųjų* dalykų, visiškai nepasidomime, kaip visa žmogaus paveldėta ir išsaugota žodinė kūryba veikia dabartini jo gyvenimą, kupiną prisiminimų, asociacijų, stipréjančio individualaus požiūrio į kolektyvinį paveldą. Tokiais

Pateikėjas iš Daržininkų k., Varėnos r. 1995 m.

atvejais labiau orientuojamės tik į vieną tradicijos pusę, į tą pačią, kurią A. Maceina vadina sukalkėjusia liekana, o už jos procesų, vykstančių *hic et nunc*, taip ir „neužkliūvame”...

Prasmė savo ekspedicijų darbams suteikiame mes patys, padedami mūsų pateikėjų.

Apie tyrimų objektus?

Lietvių literatūros ir tautosakos instituto organizuojami folkloro lauko tyrimai šiuo metu išgyvena nemažą pakilimą. Tai susiję ir su aktyviu mokslininkų noru vykti į ekspedicijas, ir su atsirandančiais naujais finansavimo

šaltiniais, taip pat ir su naujais įdomiais darbo objektais, kurie savo ruožtu atspindi šiuolaikinių folkloro tyrimų panoramą. Stengiamasi pagal išgales (nes naujos metodologinės tradicinės kultūros faktų ir jų kontekstų fiksavimo nuostatos mums vis dar tebéra naujovė) nusistovėjusius darbo metodus koreguoti, papildyti tarpdisciplinario atspalvio turinčiais sociokultūriniais aspektais. Kartais tiesiog pabandome nuosekliai tirti lankomos vietovės dabartinę kultūrinę situaciją, fiksuoti ne tik konkrečius kūrinius, bet ir visą su jais susijusį kontekstą, apimantį tiek žmonių vaikystės ar jaunystės prisiminimus, tiek dabartines jų gyvenimo realijas. Dirbant šia linkme tyrimo objektu galiapti net ir kiekvienoje ekspedicijoje pasitaikantys neužsimezgusių kontaktų su aplankomais žmonėmis atvejai. Jie įdomūs tuo, kad atspindi bendruomenės, kurioje vykdomi lauko tyrimai, narių įvairovę, jų tarpusavio santykius ir požiūrių į atklydusius tautosakos rinkėjus. Todėl net ir konkretaus „derliaus“ neatnešę folklorininkų ir vienos gyventojų susitikimai yra verti užfiksavimo, detalesnio aptarimo.

Šiuolaikinėse ekspedicijose fiksuojama viskas, kas buvo užrašinėjama ir anksčiau, tuo pat metu aktyviai fiksuojant ir naujus žanrus. Vis dažniau iš ekspedicijų parsivežame pateikėjų asmeninės kūrybos. Dažnai tai būna užrašai su liaudiškaja poezija: romantiška, su tradicine kūryba įdomių sąsajų turinti lyrika, humoristinio pobūdžio ketureliai aktualiomis politinio gyvenimo temomis, proginiai atminimai ir kt. Siekdami platesnio lankomų erdviių ir jose gyvenančių žmonių pažinimo, stengiamės išsamiai fiksuoti bendrą kultūrinį-landšaftinį paveldą:

nuolatos filmuojame ir fotografuojame kultūros ir gamtos paminklus. Atskira vis labiau įsibėgėjanti sritis – senųjų, pateikėjų namuose saugomų, fotografijų kaimimas (šiuolaikinės skaitmeninės technologijos leidžia kopijuoti nuotraukas vietoje, neišvežant to brangaus turto iš žmonių namų).

Man asmeniškai ne kartą teko įsitikinti, jog aplinka, kurion patenku atvažiavusi į ekspediciją, žmonės, su kuriais bendrauju, gali gerokai pakoreguoti ar net pakeisti iš anksto numatytais darbo planus, apsibrėžtus objektus. Anksčiau visada maniau, kad geriausiai

man sekasi užrašinėti dainas. Atrodė, kad ir pateikėjus geriausiai sekasi per dainas „prisijaukinti“. Bet kai pasutinių kelių ekspedicijų metu pabandžiau kiek daugiau dėmesio skirti ne tiek konkrečių kūrinių „išprašy-mui“, o įsiklausymui į bendrą pateikėjų kartais nepaprastai atvirai išsipasakojamų gyvenimo istorijų kontekstą, pajutau didelę trauką per dialogu paremtą bendravimą gilintis į visai kitokias, iš pirmo žvilgsnio individualiomis atrodančias, kūrybos sritis: sapnus ir re-gėjimus, religinių patyrimų ar folklorizuotus buities narratyvus ir pan. Kai leidi žmogui kalbėti apie tai, apie ką jis pirmiausia pats prabyla, o pats tampa aktyviu klausytoju, neišvengiamai išgirsti visą jo gyvenimą kadaise ir dabar užpildančią kūrybą, visas jo girdėtas ir išmoktas dainas, sakmes, pasakas ir visus tos kūrybos kontekstus. Žinoma, laiko sugaisti kur kas daugiau, nei koncentruodamasis į tam tikrų konkrečių (neretai iš bendros folklorininko patirties jau gerai pažįstamus) folkloro kūrinių variantų fiksavimus.

Ruošiantis ekspedicijai...

Institute ekspedicijoms ruošiamės pirmiausia atidžiai susipažindami su Tautosakos rankraštyne ir spausdintuose folkloro leidiniuose esančia medžiaga. Kartais dar prieš konkrečios lauko tyrimų vietas pasirinkimą (kai kada būname numatę keletą galimų ekspedicijos vietovių) taip pat apsižiūrime, kas ir kada iki šiol tose vietose surinkta. Archyvinės medžiagos analizė kartais padeda apsispręsti, kokią konkrečią vietovę pasirinkti. Kartais susidarome pasirinktam regionui būdingiausių kūrinių sąrašus – jie labai praverčia, kai siekiame išsiaiškinti, kokią klasikinio folkloro dalį ir kokiu mastu žmonės dar prisimena.

Visada prieš ekspediciją stengiamės išvažiuoti į vadinamają žvalgomają komandiruotę. Jos metu vietoje apsižiūrime daugybę dalykų. Susitinkame su vietiniais žmonėmis, besirūpinančiais žmonių socialiniu bei kultūriniu gyvenimu. Susirenkame seniūnijose duomenis apie kaimus ir žmones, apsilankome vienoje kitoje konkrečioje vietovėje. Sustiekiami su parapijos klebonu ir paliekame informaciją apie numatomą ekspediciją. Iš patirties matyti, kad per mišias apie mūsų darbus apylinkėse sužinojė žmonės daug noriau bendrauja. Siekdami paskleisti informaciją susiekiami ir su rajoniniais laikraščiais, kuriuose maždaug prieš savaitę būna paskelbiama informacija apie ekspediciją. Visa ši informacinė „kampanija“ labai reikalinga, nes juk vieša pa-slaptis, kad ekspedicijoje mes neretai patenkame į situacijas, kai žmonės, pavargę nuo nuolatos po kaimus šmirinėjančių įvairiausio plauko prekių ir paslaugų platinčių (kartais tiesiog negali atsistebeti, kaip štie veikėjai sugeba nuklysti į atokiausius vienkiemius ir už ne-mažus pinigus įsiūlyti krūvas kaimo žmogui absolūciai

nereikalingų daiktų...), iš pradžių nepatikliai žiūri į dar vienus užklydėlius.

Baigiamasis pasiruošimo etapas – būsimos ekspedicijos dalyvių susitikimas ir pasidalijimas tiek jau sukaupta informacija, tiek kiekvieno lūkesčiais, ankstesnėmis patirtimis. Visi į ekspedicijas važiuojantys kolegos turi savo pamėgtus ir gausiau pastudijuotus folkloro žanrus. Natūralu, kad ir užrašinėti savo objekto kūrinius mokame geriau negu mažiau pažįstamus dalykus. Todėl kolegiškos konsultacijos labai praverčia.

Apie ekspedicijos dalyvių skaičių ir trukmę...

Trukmė – manyčiau, ne mažiau kaip savaitė, jeigu norima bent kiek turiningesnio darbo. Kadaiše kompleksinės ekspedicijos trukdavo po tris savaites ar net ilgiau ir jose dalyvaudavo išties dideli būriai žmonių. Šiuo metu į ekspedicijas paprastai vykstama nedidelėmis 6–10 tyrėjų grupelėmis. Žinoma, labai gerai, kai susidaro didesnis pulkas. Tada galima tiesiog fiziškai aprépti didesnius lankomų apylinkių plotus. Turbūt kiekvienas, dalyvavęs ekspedicijose, pritars: kai ateina laikas išvažiuoti, paprastai prasideda tikrasis darbas...

Ar galėtumėte apibūdinti profesionalų ekspedicijos dalyvi?

Norėčiau padėkoti „Liaudies kultūrai“ už šį klau-simą. Jis mane paskatino giliau pamąstyti apie tai, kokie mes nuvažiuojame į ekspedicijas ir kokie būna-me po jų...

Pasak amerikiečių folklorininko Dano Ben-Amoso, „folkloristai sau kelia paradoksalą dvilypę užduotį: rinkti tekstus ir stebėti jų atlikimą visuomenėje, netrik-domiems savo pačių dalyvavimo“.³ Mes visi žinome, kad tai beveik neįmanoma – visos folkloro užrašinėjimo situacijos yra paženklintos pateikėjo ir užrašinėtojo santykio „antspaudu“. Todėl labai svarbu, *kokie ir kaip* mes būname tose situacijose.

Toliau pabandyti įvardyti vieną kitą, mano subjek-tivia nuomone, svarbų ekspedicijos dalyvio bruožą.

Folkloro ekspedicijos dalyvis turėtų būti:

- * aktyvus klausytojas;
- * išmanantis tiek klasikinius, tiek naujuosius folkloro žanrus;
- * turintis bent šiek tiek žinių apie vietovę, į kurią at-važiavo (vėliau jas praplės ir papildys užkalbinti pateikėjai, patikėjė, kad šitas atvykėlis nuoširdžiai domisi);
- * absolūčiai gerbiantis pateikėjo asmeninį gyvenimą ir jo gyvenamają aplinką;
- * neslepantis nuo pateikėjų savo vertybių, tačiau jokiui būdu neprimenantis jų pateikėjams ir kitiems eks-pedicijos dalyviams;
- * nebijantis, kad žmonės, kuriuos jis aplanko, jįtakos jo paties gyvenimą;

- * nežadantis to, ko nepadarys;
- * nebijantis apsiyuokti ar pasirodyti neišmanėliu;
- * nepykstantis ant jo neįsileidusiu ar net išvijusių žmonių;
- * dėmesingas detalėms (ypač toms, kurios iš pirmo žvilgsnio neturi tiesioginio ryšio su jo užrašinėjama medžiaga);
- * saikingai įkyrus;
- * po ekspedicijos nusiunčiantis ar (o tai dar geriau) nuvežantis savo pateikėjams nuotraukas;
- * padedantis kitiems ekspedicijos dalyviams;
- * atsakingai tvarkantis užrašytą medžiagą.

Folkloro rinkimo istorija turtinga labai ryškių užrašinėtojų asmenybių, turėjusių savitą darbo braizą. Neabejotinai įspūdingiausiu ir prieštaragingiausiai vertinamu tautosakos rinkimo dirvonu „artoju“ visiems laikams išliks Jurgis Dovydaitis. Visai kitaip savo ir daugybės ekspedicijų dalyvių darbus rikiavo Norbertas Vėlius, kurio organizuotas ekspedicijas dalyviai prisimena kaip nuostabius atradimų ir turiningo darbo metą.

Pateikėjo ir folkloro rinkėjo santykio variantai...

[Pasvarstymus šia tema renkuosi vietoj Jūsų pateikto klausimo apie tipišką pateikėją. Manau, kad tipiškų pateikėjų... nebūna. Na, nebent mes juos tokius įsivaizduojame, susikuriame mintyse, o paskui stebimės, kad nesutikome arba, kas dar blogiau, sutiktuosius ekspedicijose žmones bandome padaryti „tipiškais“...]

Kad ir kokie įgudę ir profesionalūs folkloro rinkėjai būtume, tuo metu, kai atsiduriame konkretaus žmogaus namuose, kai pradedame bendrauti, visa mūsų patirtis ir visos išankstinės nuostatos „susitinka“ su pateikėjo savybėmis, jo vertybų sistema, gyvenimo būdu. Kontaktas užsimezga arba ne, užsimezgęs tėsiasi ilgai ir kūrybingai arba nutrūksta po valandos kitos... Nepasakysiu nieko geriau negu dar vi-sai neseniai yra rašęs Juozas Šorys, pristatydamas savo pokalbj (beje, siūlyčiau jį skaityti visiems važiuojantiesiems į ekspedicijas kaip tikrai tiesioginio ir abipusiai turiningo pateikėjo ir tyrinėtojo dialogo pavyzdį) su liaudies menininku drožėju Kazimieru Striaupu: „Sukrenta roda arba ne. Randi kontaktą, dvasinį ryšį arba ne. Aišku, su dažnu reikšt kur kas ilgesnės pažinties, druskos pūdo valgymo – tada mezgas ikitokie santykiai, kitokios atvertys“.⁴ Tas ekspedicijų metu „surastas“, įvykęs kontaktas neretai peraugą į gilesnių dvasinių ryšį. Prisimenu giliai įstrigusį Vlado Braziūno, daug metų bendraujančio su liaudies menininkais, paatviravimą: „Su niekuo nesu dainavęs, kad taip imtu už širdies, kaip su močiute Ona Blum-miene“.⁵ Pajutę nuoširdų santykį, žmonės mums pasiruošę atiduoti viską, būti su mumis kaip su savais.

Štai kodėl taip svarbu netaupyti savęs, neslėpti savo vertybų, atsiliepti, kai esi klausiamas, o ne tik klau-sinėti pačiam... Niekados nepamiršiu žemaičio se-diškio senelio, mums, dviem žalioms antrakursėms studentėms (pirmosios gyvenime – dialektologinės – ekspedicijos dalyvėms) kantriai ir vaizdžiai aiškinančio, kokios yra špuntuotos lentos...

Žavi ir gilus žmonių sąmoningumas, tikėjimas tau-tosakos rinkėjo patikinimu, kad tai, ką jie prisimena, kaip atlieka, yra dėmesio ir išsaugojimo verti dalykai. Tai, be abejonės, skatina ir pozityvesnį žmogaus po-žiūrį į save. Donatas Sauka apie tai yra labai gražiai rašęs: „Postūmis meninei prigimčiai plačiai atskleisti buvo tiesioginis dėmesys, pagarba, pripažinimas. <...> Šitas pripažinimas po daug metų trukusio paprasčiau-sio vegetavimo ne vienu atveju buvo išgyventas kaip likimo staigmena. Tai plėtė interesų ratą, žadino pasi-tikėjimą savo jégomis, nedrąsų savo reikalingumo su-vokimą“.⁶ Neretai pasitaiko, kad po ekspedicijos da-lyvių apsilankymo pasikeičia artimujų (ypač jaunosios kartos atstovų) požiūris į nuolat šalia esantį seną žmo-gų. Ne kartą teko matyti nuostabą anūkų veiduose iš-girdus, kaip gražiai dainuoja ar pasakoja jų seneliai.

Apie ekspedicijoje surinktos medžiagos likimą...

Reikia pripažinti, kad mes dabar kažkodél nebepa-jégiame taip išsamiai ir operatyviai sutvarkyti ekspe-dicijose užrašyto medžiagos, kaip tai atlikdavo kole-gos prieš dešimtmetį kitą. Vis tas laiko stygius... Antra vertus, tik išsifravęs visus įrašus, „suguldęs“ tautosakos rinkinį, pasijunti užbaigęs pradėtą darbą. Juolab kad tada parsiwežta kūryba tampa prieinama visiems besidomintiesiems. Pastaruoju metu vieni kitus para-giname įtraukti į tvarkomos tautosakos rinkinius kuo daugiau užrašinėjimo metu kilusių minčių, pastebėjimų apie lankytus žmones ir vietoves, apie pačią kūry-bą, nevengti išsakyti savo individualios pozicijos. To-kia informacija labai vertinga, ji perteikia platesnį su-rinktų kultūros duomenų kontekstą. Be archyvo gausi-nimo, vis aktualesnė tampa ir platesnė ekspedicijose surinktos medžiagos sklaida. Jau jprasta parengti ap-zvalginius straipsnius, internetinius ekspedicijų pusla-pius,⁷ pasidalysti įspūdžiais žiniasklaidoje.

Kiek ir kokiose ekspedicijose Jums teko dalyvauti, kas jas finansavo?

Jei kalbėčiau apie visą Lietuvų literatūros ir tauto-sakos instituto organizuojamų folkloro ekspedicijų pa-tirtį, susidarytų didžiulis sąrašas, apimantis visus Lie-tuvos regionus ir gausybę konkrečių vietovių... Kadangi ši diskusija susijusi su XXI amžiaus lauko tyrimais, pa-minėsi tik 2000–2006 metų ekspedicijas, kuriose da-lyvavo Lietuvų literatūros ir tautosakos instituto fol-klorininkai.

Pateikėja iš Daržininkų k., Varėnos r. 2004 m. Vytauto Daraškevičiaus nuotraukos.

- 2000 – Merkinė ir jos apylinkės (organizavo Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (toliau LLTI), parėmė Valstybinis mokslo ir studijų fondas (toliau VMSF))
- 2001 – Merkinė ir jos apylinkės (LLTI, VMSF)
- 2001 – Laukuva ir jos apylinkės („Versmės“ leidykla)
- 2002 – Eržvilkas ir jo apylinkės (LLTI, VMSF)
- 2004 – Salantai ir jų apylinkės (LLTI, VMSF)
- 2004 – Baisogala ir jos apylinkės („Versmės“ leidykla)
- 2005 – Žarénai ir jų apylinkės (LLTI, VMSF)
- 2005 – Valkininkai ir jų apylinkės („Versmės“ leidykla)
- 2006 – Viekniai ir jų apylinkės (LLTI, VMSF)

Šiemet taip pat planuojame ekspediciją. Ketvirtus metus iš eilės važiuosime į Žemaitiją. Taigi darbų galio nematyti, ir tai džiugina...

Finansavimo šaltiniai. Šiuo metu Instituto biudžete lėšų ekspedicijoms skiriama ištis nedaug. Gelbsti projektai. Lauko tyrimams, kartais organizuojamiems kaip mokslo tiriamujų projektų veiklos dalis, lėšų skiria Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, Lietuvos kultūros ministerija. Atskirai verta minėti „Versmės“ leidyklos organizuojamas ir finansuojamas kompleksines ekspedicijas, kuriose folklorininkai taip pat aktyviai dalyvauja.

Ar galėtumėte nusakyti tobulos XXI a. ekspedicijos viziją?

Tai kad kažin ar reikia tų tobulų ekspedicijų ir jų vizijų... Manyčiau, kad ir tos, kurios jau vyksta XXI amžiaus pradžioje, yra puikios ir prasmingos...

Apie ekspediciją didmiestyje...

Tai, kad folkloro procesų tyrimai gali vykti didmiesčiuose, – akivaizdus ir ne kartą pasitvirtinęs faktas. Tieša, nežinau, kiek šitam darbui tinkta ekspedicijos pavadinimas. Man ne kartą yra tekė užrašinėti tautosaką iš Vilniuje gyvenančių pateikėjų. Vienus jų pažinau per savo draugus – tai jų tėvai ir seneliai, kiti – o tai ypač įdomūs atvejai – ateina pas mus į Institutą patys. Sužinoję (kartais vieni iš kitų, kartais iš radijo, televizijos laidų ar spaudos) apie įstaigą, kuri kaupia ir saugo tautosaką, žmonės noriai atsiliepia. Stebėtinis dalykas! Būna, kad besėdint prie kokio visiškai „popierinio“ darbo, atsidaro durys ir jeina žmogus, nešinas užsirašytu dainos tekstu: „Atnešiau surašės dainą. Gal neturit“. Prieš keletą dienų užėjo iš Ignalinos krašto kilę vyriškis ir atsinešė savo jaunystės laikų dainą, jos tekstą susirašės ant didelio plakato... Apsilankymo tikslas turbūt ir būna – atnešti tekstą. Todėl dažnai žmogus net nustemba,

kai paprašai atsineštą kūrinį čia pat padainuoti. Meti visus darbus, skubi susirinkti aparatūrą, ant durų kabinu užrašą, prašantį kolegų kurį laiką laikytis tylos, nes vyksta jrašas, ir jrašinėjį tą vieną dainą... O nuostabiausia tai, kad paprastai po tos vienos dainos seką kita, paskui pasipila pasakojimai... Tariesi su žmogum dėl kito susitikimo, iki kurio jis dar daug įvairiausios kūrybos prisimena. Institute turime išties nemažai tokiu būdu užrašyti medžiagos. Įspūdingu laikau ir kitą miestietiškų „lauko tyrimų“ situaciją, kai, sugrįžusi iš ekspedicijos kuriame nors Lietuvos regione, po kiek laiko sulauki pateikėjų apsilankymo. Būna, kad atvažiavę į Vilnių pas gydytojus ar aplankytį giminių ir turėdami mūsų adresą, jie pasiprašo palydimi į Institutą, nes prisiminė dar neužrašytų dalykų. Juos atveda tas nuostabus, iš mūsų kasdienybės neretai dingstantis noras užbaigti pradėtą darbą... Jau vien dėl to visada su kolegomis stengiamės ekspedicijoje išsamiai informuoti žmones, kur išsivežame iš jų užrašytus turtus, paliekaime adresą, telefonų numerius, savo pavardes. O didmiesčiuose gyvenantys pateikėjai be galio įdomūs dar ir tuo, kad, miesto aplinkoje susitikę su folklorininkais, tarsi atkuria savo téviškių atmosferą. Patyrimų čia būna visokių: nuo šviesiausiu prisiminimui iki ašaromis laistomu praradimų jausmų.

NUORODOS:

1. Manau, kad formuojasi gana turtingas folkloro lauko tyrimų Lietuvoje vertinimo kontekstas. Jo atskleidimui pirmiausia svarbu, kad taip dažnai ir spalvingai aptariami ekspedicijose patirti įspūdziai (visi žinome, kad ten, kur susiinkta bent du ekspedicijų patirties turintys tradicinės kultūros puoselėtojai, iškart dalijamas prisiminimais ir geromis

emocijomis) neliktų vien momentiniai dialogais, o būtų užfiksuojami ir publikuojami. Jau turime ne vieną rimtesnę publikaciją, kurioje vienaip ar kitaip analizuojama folkloro ekspedicijų patirtis. Man asmeniškai labai patiko dar 1990 m. atnaujintų „Tautosakos darbų“ pirmajame tome paskelbtas Vlado Braziūno straipsnis-pokalbis su Venantu Mačiekumi (žr. BRAZIŪNAS, Vladas. Ir įkaltis teisiems, ir nuosprendis teisėjams. Iš: *Tautosakos darbai*, t. I(VIII), p. 121–137). Kitas gilesnus apmąstymus skatinantis tekstas – Bronės Stundžienės straipsnis apie Merkinės apylinkių tautosaką, kuriame pateikiama plati folkloro ekspedicijų dinamikos panorama ir metodologinių nuostatų kaita (žr. STUNDŽIENĖ, Bronė. Merkinės dainų istorija: vizija ir tikrovė. Iš: *Tautosakos darbai*, t. XIX(XXVI), p. 13–32) bei platesniuose sociokultūriniuose kontekstuose 2005 m. ir 2006 m. ekspedicijų Žarėnuose bei Viešniuose patirtis apibendrinančios kitos tos pačios autorés publikacijos (žr. STUNDŽIENĖ, Bronė. Folkloro lauko tyrimai Žarėnuose. Iš: *Tautosakos darbai*, t. XXX, p. 133–139; STUNDŽIENĖ, Bronė. Kuo gyvas žemaičių folkloras. Iš: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 1, p. 44–50).

2. MACEINA, Antanas. *Asmuo ir istorija*. Chicago, II: Atėitis, 1981, p. 40, 44.

3. BEN-AMOS, Dan. „Konteksto“ kontekstas. Iš anglų kalbos vertė Lina Būgiénė. Iš: *Tautosakos darbai*, [t.] XVI (XXI-II), p. 234–247.

4. ŠORYS, Juozas. Isivažiavimai tarp Lesčio, Salanto ir Apšos. Iš: *Liaudies kultūra*, 2006, nr. 3, p. 57.

5. BRAZIŪNAS, Vladas, KLOVA, Algirdas. *Iš naminio audimo dainos: Kompozicija poeto balsui ir skambančiai gausai (su CD)*. Vilnius: Kronta, 2005, p. 16.

6. SAUKA, Donatas. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas, 1982, p. 237–238.

7. Besidomintiesiems galima būtų rekomenduoti porą adresų: <http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/salantai/>; <http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/zarenai/>

Rita BALKUTĖ

Lietuvos liaudies kultūros centras

Mano ekspedicijos prasidėjo vaikystėje, kai vakarais atsigulusi su seneliu ant pečiaus, klausydavausi šimtų pasakų ir tikrų istorijų. Atrodė, kad mūsų seneliai yra nemirtingi, bet, deja, senelė mirė, o kartu su ja ir pasakos, ir istorijos, ir aplinka, kurioje jos buvo pasakojamos. Laikui bėgant, išsitrynė girdėtų istorijų detalės, liko tik ypatingo gerumo, patirto jų klausantis, prisiminimas. Todėl labai apsidžiaugiau, kai Dailės instituto [dabar – Dailės akademija] folkloro ansamblio vadovas

Jonas Trinkūnas pasiūlė važiuoti į pirmąjį ekspediciją. Patraukėme į Salaką, kurio apylinkėse gyveno ir mano seneliai. Ekspedicijoje rinkome dainas, galbūt būsimam ansamblio repertuarui, bet man buvo smalsu prisiminti ir tas vaikystėje girdėtas pasakas. Taip atgijo beveik vienos senelės repertuaras, ir prasidėjo mano savarankiškos ekspedicijos.

Kitas mano ekspedicijų vadovas ir mokytojas buvo Vytautas Musteikis, kurio idėjomis ir metodika iki šiol vadovaujuosi. Kadangi esu biologė, jis mane pasikvietė rinkti žinių apie liaudies mediciną, bet tuo pat metu skatino pasidomėti ir kitomis mūsų senosios kultūros sritimis: vietovardžiais, sakmėmis, dainomis ir pan., t.y. rinkti ne vienos siauros srities duomenis, o darbuotis

kompleksiškai. Iš vienos pusės, tas kompleksišumas gali būti „žalingas“, nes kyla pavojuς tapti visų galų specialistu ir viską išmanyti tik paviršutiniškai, tačiau platesnio konteksto pažinimas padeda giliau suprasti ir tyrinėjamą dalyką.

Ekspedicijose man, visų pirma, yra įdomus pats žmogus, o ne vien tai, dėl ko pas jį atvykau. Dažnai ir seminaruose sakau, kad, kai ruošiesi ekspedicijai ar į ją vyksti, turi išmanyti viską, bet kai ateini pas žmogų, turi viską, ką jau žinojai, pamiršti ir klausytis, kas tam žmogui yra įdomu. Tai padeda pasiekti ir savajį tikslą.

Tarkim, eini pas bobutę paklausinéti apie žoleles, bet jos nėra, atrandi tik dieduką. Be abejonés, pasijunti kebliai – su dieduku retai kada gali kalbétis apie žoleles, bet su juo juk gali aptarti gyvulius, jų priežiūrą, pirkimą, pardavimą ir pan. Atsimenu žiemos ekspediciją Graužinių kaime – šliuožiau slidémis, užėjau į pirmą pasitaikiusią trobą, – ten bobutė serga, o diedukas labai žvalus ir pasiruošęs su manim kalbēti apie viską, kas tik mane domina. Po pirmųjų klausimų paaiškėjo, kad viskas, apie ką klausiu, téra „banaliukai“ – dalykai, apie kuriuos ir kalbétis neverta. Pradėjau svarstyti, o kas gi būtų tam žmogui ne „banaliukai“? Pasirodė, kad tinkamiausios temos yra medžioklė, laikrodžių taisymas, dantų traukimas ir pan. Apie medžioklę neišmaniau nieko, bet svarbiausia, kad pašnekovas gerai ją išmano, tad telieka klausytis ir aiškintis detales. L. Pukėnas ne tik man išaiškino, kodėl kiškis kvailas, lapė gudrumu nepasižymi, o gudriausias yra vilkas, bet ir papasakojo, kaip jų seni medžiotojai mokė medžioti: jie užkalbédavo kulką, o kad žvériui ne taip skaudėtų ir kulką lengviau prakirstų jo kailį – ją patepdavo riebalais. L. Pukėnas buvo iš tų kaimo šviesuolių, kurie senuosis pasakojimus („banaliukus“) stengési išsiaiškinti, jų išmintį patikrinti savo kailiu. Senas kaimynas pasakoja, kad gyvatės turi dvi kojas, kurios yra panašios į paukščio – su plunksnelėmis. Gyvatėjas parodanti tik „kankinama“ ant laužo. Pirmai progai pasitaikius, L. Pukėnas su keliais draugais nutarė pasižiūrėti, ar senis nemeluoja: pasigavo gyvatę, sukurė laužą ir, pakabinę ją ant pagalio, laukė, kol „kaip vertaliotas“ [kaip malūnsparnis – R.B.] išleis kojutes, bet taip ir nesulaukė. Iš tyrimo jis padarė išvadą, kad „čia sunku suprast, ar tas senis Kutulskas melavo, ar ne“. Šis pasakojimas mane taip sužavėjo, kad toje apylinkėje užrašiau kokį šimtą istorijų apie gyvates, jų gyvenimo būdą, santykį su žmonėmis, gydymą jomis ir kt. O L. Pukėno kaimynė pasakė užkalbėjimą, kuria me gyvatę kaip tik vadinama paukštyte... Kitą kartą keletas kaimo draugų nutarė išsiaiškinti, ar tikrai šiknosparnis turi kabliukus ir šakutes, kuriais galima būtų „pritraukt“ mergas. Jie žinojo, kad reikia sugauti šik-

nosparnį, įmesti į skruzdėlyną ir pabėgti, kad neišgirstum to šiknosparnio cypimo. Bernų būta nekvailų, ir jie pasisamdė muzikantą – kai tik įmetė šiknosparnį į skruzdėlyną, liepė jam groti, o patys puolė bėgti. Taip muzikos garsai neleido išgirsti šiknosparnio cypimo. Ir tokį istorijų galima būtų užrašyti ne vieną, todėl, man regis, svarbiausias ekspedicijose yra žmogus, jo interesai ir pasaulėžiūra. Pasitaiko kaime „blogos reputacijos“ žmonių – toks susiformavęs jų įvaizdis. Niekada nepaisau tokį išankstinių nuomonų. Pamenu, kartą pamačiau lapus begrėbiančią močiutę ir užkalbinau, nė nežinodama, kad būtent pas ją man patarė neiti. Uždaviau vieną kitą klausimelį, bet atsakymo nesulaukiau. Pagalvojau, apie ką gi būtų įdomu šiam žmogui pasakoti. (Dažnai svarbu žmogui užduoti koki nors „teisingą“ pirmą klausimą, naudinga pasidomėti žmogaus asmenine patirtimi, išgyvenimais, o paskui viskas eina lyg patepta.) Pasirodė, kad keletą mėnesių ši moteris labai sunkiai sirgo, vos nenumirė. Per tą laiką ją lankė kaimynės ir siūlė įvairiausius vaistus, aš juos užsirašiau, bet šie nepagelbėjo. Gal jau paskutinį kartą jos aplankytī iš Klaipėdos atvažiavo giminaitę, kuri, sužinojusi apie ligą, patarė išmèginti dar vieną receptą ir pati surinko žoles. Per dvi dienas liga buvo pristabdyta, o per savaitę moteris visai išgijo. Dar ji papasakojo, kaip iš mirties nagų ištraukė savo dukterį. Dar visai maža mergaitė susirgo keista liga, kurios negalėjo išgydyti gydytojai – visas mergaitės kūnas lyg vienu luobu buvo nusėtas šašais. Kartą ją pamatė kažkoks atsitiktinai užsukęs žmogus ir patarė pasikalbėti su jo žmona. Jos pasiūlytas receptas buvo toks efektivus, kad po kelių kartų visi šašai nubyréjo nepalikę pėdsako. Išgirdė, kokią puikią pateikėją radau ir kokių gerų receptų užrašiau, kaimynai stebėjosi, kad ta moteris galėjo būti kažkuo naudinga.

Panašiai atsitiko ir Žemaitijoje. Per keliolika kilometrų skrido garsas, kad nuo rožės labai gerai gydo Emilelę. Nutariau su ta Emilele susipažinti, nors kažkas juokdamasis perspėjo, kad vargu ar pavyks su ja susikalbėti. Atėjusi radau ant stalо sukniubusią kažkočią žmogystą, o ir pati Emilelę buvo gerokai „paėmusi“. Keletą minučių galvojau, ką aš čia veikiu. Nors atėjau sužinoti, kaip gydoma rožė, supratau, kad iki jos „tolia gražu“. Pirmas į galvą šovęs klausimas kažkodėl buvo apie velnius. Emilelė atsigavo ir entuziastinai pradėjo pasakoti, kaip pas ją neseniai atbėgo pijošas, rékdamas gelbėti jį nuo besivejančio velnio. Emilelė pasakė, kad jis kvailas ir girtas, bet dėl viso pikto débtelėjo už durų, ar tikrai nieko néra, o kad būtų „tvirčiau“ – užkabino ant rankenos rožančių, o ant lango pastatė žvakę. Iš karto supratau, kad iš Emilelės išeiti man anksti. Ne tik „repiką“ apie rožę užrašiau, bet

dar po kelių mėnesių grįžau sukurti filmo, kurj ir pavadinai „Emilija“. Jau vėliau sužinojau, kad pas Emiliją tiesiog veikė „taškas“, todėl vargu ar kas nors būtų rekomendavęs pas ją užeiti pasisemti liaudies medicinos žinių.

Ekspedicijos sėkmę, kaip jau minėjau, lemia ir tyrinėjamo dalyko kompleksiškumas. Kai pradėjau rinkti žinias apie liaudies mediciną, mano klausimyną sudarė koks dvidešimt klausimų, o dabar jų jau keli šimtai. Supratau, kad jei žmogus nežino žolelių pavadinimo, galbūt jis žinos, kaip kokią ligą gydė, jei nežino nei vieno, nei kito, tikrai bus girdėjęs kokią istoriją apie kaimynę, kuri pakenkė žmogui ar gyvuliui. Kartą užėjau pas labai gerą pateikėją – S. Bazį iš Mištunų kaimo. Klausimai greitai pasibaigė, o atsakymo nesulaukiau nė vieno. Netyčia kalba pakrypo apie mirusiuosius. Ir jis man ėmė pasakoti, kaip ji išgydė mirusią mama. Lipdamas kopėčiomis, jis nukrito ir kokį ménnesį sirgo. Vaistai nepadėjo, o gydytojai nežinojo, kas yra. Vieną naktį sapnuoja, kad ateina pas jį mama, atsistoja už nugaros ir sako: „Tave, vaikeli, spaudžia Unijotas“. Ji prisilietė prie jo nugaros ir dar liepė nueiti į lauką ir, prisiskynus tokiai žolių, gerti arbatą. Taip ir padarė, ir per kelias dienas pasveiko. Mes nuėjome ir susiradome tas žoleles. Taigi klausimynas prasiplėtė dar viena sritimi – mirusiuų pagalba gyviesiems gydant jvairias ligas.

Domėjimasis ne tik žmogumi, bet ir aplinka, kurioje jis gyvena, klausimyną papildė dar viena labai įdomia ir svarbia tema – apie gydymą tikėjimu. Tai bene gyvybingiausia XX a. pab. – XXI a. pr. tradicija, kuri išlieka nė kiek nepakitusi.

Daugelis senųjų liaudies medicinos tyrinėtojų siūlė apsiriboti žiniomis apie žoleles, gyvulinės kilmės medžiagas ar pan., tikindami, kad kitos tradicijos, pavyzdžiui, liaudies magija, kaimuose jau išnykusios. Bet, rinkdama duomenis apie žoles ir kitas gydymo priemones, pastebėjau, kad kai kuriose Lietuvos vietose šios liaudies medicinos tradicijos labai gyvos, tad kyštelėjau nosj ir ten, kur, pasak skeptikų, jau nieko néra. Pasirodė, kad užkalbėjimai, magija, tikėjimai yra dar gyvybingesni, nei, tarkim, gydymas žolėmis, kurios jau išnyko numelioruotose pievose ar kurių „ištumė“ vaistinės ir „ambulatorijos“. Atsakymai pasipylė kaip iš gausybės rago. Iš tos „nesamos“ medžiagos atsirado CD „Liaudies magija: užkalbėjimai, maldeles, pasakojimai XX a.pab. – XXI a.pr. Lietuvoje“ (2004 m.). Tai ne tik unikalios tematikos CD, didžiausia jo vertė sudaro tai, kad skelbiami ne vien tekstai, bet ir audio, videomedžiaga. Ši kompaktą artimiausiu metu būtų galima esmingai papildyti. Tai labai subtili tema, ir žmonės, iki šiol praktikuojantys

užkalbėjimus, magiją, atsiskleis užrašinėtojams gal tik po penkerių, dešimties ar daugiau metų.

Reikėtų paminėti ir visai naują tiek liaudies medicinos, tiek kitų sričių medžiagos fiksavimo formą – filmavimą videoaparatūra. Esu sukūrusi ne vieną filma apie žolininkes ar gydymą tikėjimu, dalyvavau ne viename tarptautiniame vizualinės antropologijos filmų festivalyje. Filmuodama atradau naujų dalykų ir net paslėptų prasmų, kurių neįmanoma užfiksoti nei raštu, nei audioaparatūra: tai ir žmogaus kūno kalba – gestai, žvilgsnis, ir daugybė kitų duomenų – pats augalas ir vieta, kurioje jis auga, ar vaistą gaminančio žmogaus aplinka etc.

Lietuvos liaudies kultūros centro archyve saugoma jau per 8 000 vienetų medžiagos, kurią sieja tema „Liaudiškas žmogaus supratimas: gyvybės užmezgimas, laukimas, gimimas. Dvasinė ir kūniškoji žmogaus sandara, sveikatos ir ligų samprata, ligų diaganostika, gydymo būdai bei priemonės“.

Apibendrindama norėčiau pasakyti, kad kiekviena tyrinėjimo sritis yra neišsemama. XX a. pradžioje suomis Viljo Mansikka lietuvių užkalbėjimus užraše pieštuku, o man jau pasisekė ne tik juos užrašyti, bet ir nufilmuoti. Jei viena tradicija nutrūksta, visada lieka dar daug kitų jokio tyrinėtojo „nepajudintų“ arba tiesiog primirštų sričių.

Manau, kad pasakyti, jog jau visi Lietuvos kampai apeiti, visa medžiaga jau surinkta, artimiausią dešimtmetį tikrai negalėsime.

(Pabaiga kitame numeryje)

Parengė Saulė MATULEVIČIENĖ

CURRENT AFFAIRS IN ETHNIC CULTURE

Expeditions in the 21st century

The paper features opinions of people working for different Lithuanian academic and research institutions. They discuss the subject and results of the recent ethnographical field research. The interlocutors share their advice as to how best prepare for a professional ethnographical expedition. Practical issues such as the best number of members of an expedition, its duration, the relationships between the researcher and the subject, as well as dealing with the research material are all addressed, too. All the interlocutors believe that field research remains topical and meaningful in the 21st century, whereas the changing reality provides researchers with new challenges and tasks.

Ar gajus Joniškio pirmeivių užmojis?

Ispūdžiai ir pamintijimai apsilankius liaudies tapybos sostinėje

Juozas ŠORYS

2007 m. kovo 24 d. Joniškyje įvyko baigiamasis jau penkioliktą kartą rengtos visos Lietuvos liaudies tapybos meistrių kūrinių parodos-konkurso dailininko Adomo Varno premijai laimėti renginys (steigėjas – Joniškio rajono savivaldybė, rengėjas – Joniškio kultūros centras). Vertinimo komisijos (pirmininkas – Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas Jonas Rudzinskas, nariai – Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vadovė Irena Seliukaitė, Lietuvos liaudies kultūros centro Tautodailės poskyrio vyriausioji specialistė Alė Počiulpaitė, Šiaulių universiteto profesorius Vytenis Rimkus, biržietis liaudies meistras, 1998 m. Adomo Varno premijos laimėtojas Kęstutis Preidžius, Joniškio rajono savivaldybės Kultūros ir viešųjų ryšių skyriaus vedėja Gerda Norušaitienė) sprendimu šiemetinės Adomo Varno premijos laureatais tapo biržietis Albertas Petkevičius (po mirties) ir kupiškėnas Vytautas Pastarnokas.

Ir išties ne iš kelmo spirti tie joniškiečiai, jei dar 1991 m. jų galvose ir širdyse ēmė dunksėti sumanymas rengti metinę liaudies tapybos (iš pradžių – ir kitų liaudies dailės sričių) meistrių konkursinę darbų parodą. Ji natūraliai virsdavo (ir šiemet tokia buvo) meistrių subuvimu, pasižmonėjimu, pamatymo, įvertinimo, kas yra kas, ir bendravimo švente. Regis, idėja „jdarbinti“, traukti talkon ir kraštiečio dailininko Adomo Varno (gimusio 1879 m. Ziniūnų k., dab. Joniškio r. – mirusio 1979 m. Čikagoje) legendą pasiteisino, juolab kad jis buvo ne tik tapytojas, grafikas, kai kurių dailės vertintojų nuomone, esą balansavęs ant profesionalumo ir mėgėjiškumo ribos, bet ir platesnių tautinių, etnokultūrinių interesų kupina asmenybė – pavyzdžiui, ne tik fotografavo (ir ne tik gimtosiose apylinkėse) lietuviškus kryžius, koplytstulpis, bet ir išleido albumą „Lietuvos kryžiai“ (1926 m.), su bendraminčiais Kaune buvo įsteigęs ir 1920–1922 metais vadovavo Lietuvių meno kūrėjų draugijai. Pagal kai kuriuos pasakojimus ir liudijimus, bene aktyviausiai idėja Joniškyje įsteigtį liaudies tapytojų, t.y. neprofesionalų, nebaisiusių aukštesnių mokslo tapybos entuziastų parodą-konkursą „stumė“ vietinė kultūrininkė, mėgėjų teatro reži-

sierė Vanda Šalkauskienė. Tiesa, iš pradžių ir steigėjų – kultūrai neabejingų rajono savivaldybės veikėjų, ir joniškiečių kultūrininkų užmojai ir siekiai buvę kuklesni – manyta apsiriboti rajono ar gal regiono (kiek „répia“ Šiaulių letena arba teritoriskai apsibrėžiant ir remiantis gaivintina istorine žiemgaliai etnokultūrine gentine atmintimi ir vienybe) mastais, bet, laimė, ir Lietuvos, šalelės mylimos, sostapilėje kartais randasi neišgverusių paprotintoj. Per 1991 m. rajoninę visų liaudies meno žanru darbų parodą-konkursą kai kurie pakviestosios komisijos nariai (Vytautas Valius, Vytautas Cipliauskas, Alė Počiulpaitė) ėmė joniškėnus gundytį ir „stiprinti dvasią“ – ko tokie kuklūs, mokitės plačiau! Visų suinteresuotujų balsai tada nečirpė unisonu, bet gražiai susiderino ir pasiekė ne tik šios pasaulio dalies galingų valdiškų kapšų sagčius, bet ir Dievo ausj. Taip visos Lietuvos, liaudiškai sakant, „teplioriu“ ar prisilaikant protokolo – liaudies taftytojų nacionalinio lygmens (valstybės, šalies, „visos šalelės“, anot Anicetas Krajinienės) „rikiuotė“ ilgam įsitvirtino šiaurės Lietuvoje, genetinio fondo (specifinio stoto, veidų formos, akių „susodinimo“, laikysenos, būdo) savitumus išlaikiusime krašte.

Tiesa, parodos-konkurso vyksmas turi ne tik penkiolikos pakopų istoriją, bet ir įdomią prieistorę. Atgimimo metais Vanda Šalkauskienė „atkapstė“ sovietmečiu slėptus faktus apie Adomo Varno kilmę, giminę, domėjimosi menu sritis, plačiai išsidriekusią kultūrinę veiklą ir inicijavo „Adomo Varno dienų“ renginius (1989 ir 1990 metais). Tuo metu kūrybingai bendrauta su būsimos monografijos apie Adomą Varną autore Zita Žemaityte, Kazimiera Galauniene, į renginį buvo atvykės ir žinomas dailininkas Vytautas Kazimieras Jonydas, pažinojęs Adomą Varną emigracijoje (tiesa, jis nekantravęs kuo greičiau apžiūrėti, kas Pasvalyje likę iš draugo, rašytojo Mariaus Katiliškio namo). Adomo Varno gimtajame Ziniūnų kaimame tuo tautinės kultūros pakilimo laikotarpiu rodytas ir joniškiečių teatralų parengtas spektaklis, vyko kiti renginiai. Dar kurį laiką Adomo Varno jau tik liaudies tapybos parodos-konkurso (iš pradžių tradiciškai vykdavusio spaļio 13 – Angelų Sargų dieną, vėliau – per Atvelykį, tik šiemet dėl būsimo patalpų remonto atsikelta į kovą) „paradui“ vadovavo Vanda Šalkauskienė, kol jos galutinai „neįtraukė“ teatras. Tada renginiu rūpintis apsiėmė ilga-

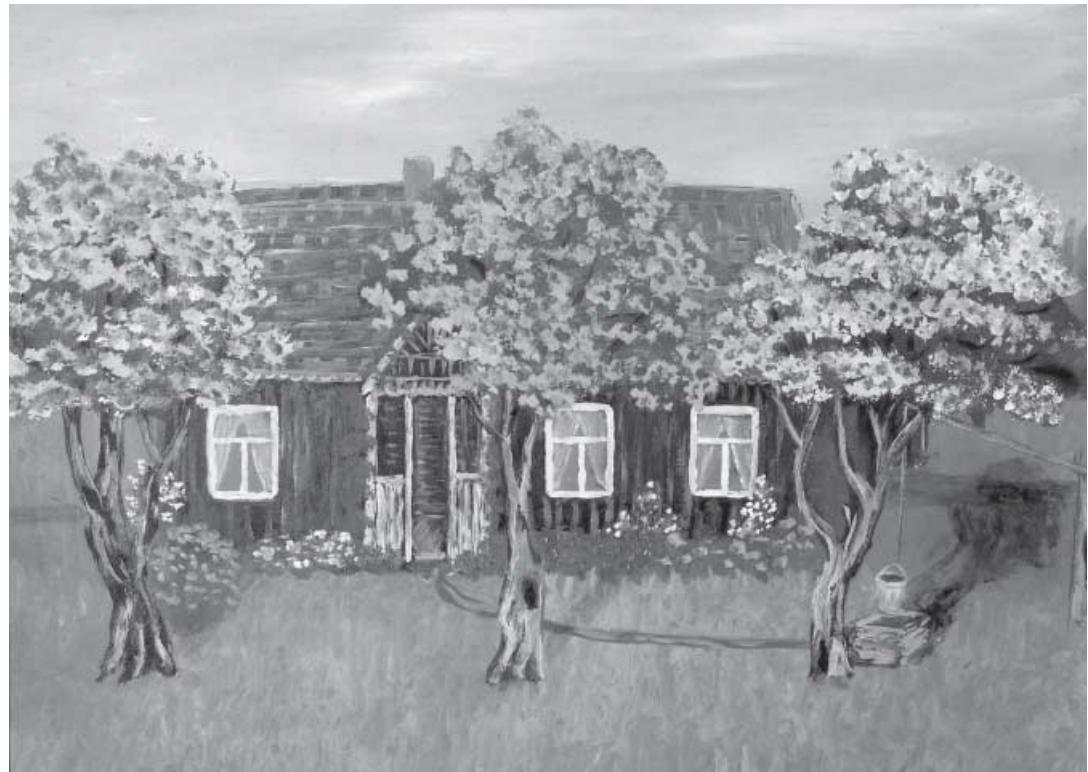
ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

metė Joniškio kultūros centro darbuotoja Nelija Stirblienė, padedama dailininko Antano Bartašiūno.

Valia pasirinkti – tiek stilių, tiek išraiškos priemones, bet viešoji informacija (ir viešieji ryšiai) turi būti tiksliai ir nepriekaištinga. O kitaip šiuokart išėjo šiaip jau gana informatyvaus ir spalvingo renginio plakato (matyt, atstojusio kad ir kuklaus, bet visos Lietuvos lygio renginiui reikalingo katalogo su trumpu autorių pristatymu ir darbų sąrašu stigliu – gal šiuo aspektu vertėtų pasilygiuoti į

žinoti, kokie „tautodailininkų darbai“ parodoje mums, tarkim, sudomintiems pašaliniams, bus pateikiami? Juk nei medžio drožinių, nei grafikos ar kitų vaizduojamųjų menų, nei puodų, nei lovatiesių, nei kalvystės dirbinį ten neišvysim – tik liaudies tapybą (tiesa, ir kelias prie jos prigludusias akvareles – neprastą vilniečių Laimutės Širvydienės ir Irenos Suveizdienės kūrybą). Tai gal taip ir reikėtų rašyti? Juk pirmųjų renginių „tautodailininkų darbų“, pasak Simono Daukanto, *sąmiežinis* jau senokai turėjo išgrynėti...

Tiesa, plakato su autorių išvardijimu ir vieno darbo reprodukavimu apačioje yra ir liesesnis užrašelis, kur „tapyba“ lyg ir nemotyvuotai, bet stebuklingai atsiranda: „Respublikinės tautodailininkų tapybos parodos A. Varno premijai laimėti laureatai“. Ir vėl negrabi, kiek kitaip „susukta“ formuluotė, be to, juk per tiek metų būta ne vis besitęsančios vienos, o daugybės parodų su kiekvienais metais iš naujo įvertinamais laureatais. O jei dar atsiminsime netilstančias diskusijas dėl terminų ir neprofesionalų meno vertinimo principų (pavyzdžiui, Gražinos Marijos Martinaitienės nuomonė šiais klausimais – „L.K.“, 2007 m., Nr. 1 (112)), tai kartais galime ir suabejoti, ar ir visai lie-

Alma Krapauskienė. Namas Žemaitijoje.

Rokiškio Liogino Šepkos medžio drožėjų parodos-konkursu rengėjų patirtij?) autoriams ir, matyt, renginio organizatoriams. Ant plakato kaip vis dėlto savarankiško leidinio statusą turinčio spaudinio neaptikau nei leidėjų, nei redaktorių, nei rengėjų ar organizatorių duomenų ar metrikos, nei kokios nors nuorodos apie jo priklausomybę. Tad kam adresuoti pastabas? Plakatas vadinas „Penkioliktoji respublikinė tautodailininkų darbų paroda A. Varno premijai laimėti. 2007. Joniškis“. Pagrindinės informacijos šioje antraštinėje frazėje tarsi ir esama, bet ji arba netiksli (nevisa), arba net klaidinanti. Na, „respublikinė“ palikim skonio, vertybinių orientacijų ir kalbinės nuovokos sričiai, jei plakato rašėjams taip patinka – būkime mes, eiliniai skaitantieji, ne tik iš *res publikos*, bet ir iš Lietuvos Respublikos, o vis dėlto jautriai akiai ir ausiai tas „penkioliktosios tarp lygių“ sesių atminties šleifas tebetjsta... Bet te jį bala su chtoniniais rupūžiokais ir, žinoma, padangių perkūnėliais! O iš kur neįsigiliinus

tuvu dailei tinkama, ne tik jos porūši, bet ir visą reiškinį aprépianti tautodailė kai kuriais atvejais geriau nekeistina liaudies daile, liaudies menu, o šiuokart tiesiog liaudies tapyba. (Ar tik plakate primygintinai ir kontekstualiai netinkamai brukami „tautodailininkai“ neatspindi žinybinės Tautodailininkų sajungos „rankos“, kita vertus, pasigedome matomesnio minėtos sajungos Šiaulių bendrijos ir Joniškio skyriaus vaidmens.) O gal ir parodos rengėjams, tik iš kitos pusės, kliūva ta „liaudis“, irgi, žinoma, šlovingai „polutorkom“ ir „emkom“ idėjine ir vertybine prasme „išvažinėta“, bet bėda ta, kad geresnio pakaitalo iš tautos ir jos draugų, sudarančių „Lietuvos tautą“, gelmių kylančiam gaivalui, tam pieštaringam savaimingam kūrybos reiškiniai nusakyti neturime. Ir dar „prikibsiu“, kad viešojoje plakato informacijoje nenurodyta, kad tai ne šiaip jau paroda, kurių daugybė vyksta, o vertinamoji, su komisijos darbu susijusi būtent paroda-konkursas. Ir dar vienas, jokiu būdu ne privalomas vykdyti

(kaip ir ankstesnėje), pasvarstymas dėl asmens tapatybės ženklu pateikimo viešumoje, ypač raginamają, informacinię, reklaminę, galop manifestinę paskirtį turinčiuose plakatuose. Pirmoji žmogaus tapatumo (ne tik formaliojo, bet ir sudėtingais paveldėjimo ryšiais „užgyvento“) žymė – pavardė, antroji – vardas (ir pagal dokumentus, ir jų kilmę, simbolinę raišką, ir pagal „legendą“ – gyvenime susidėliojusius prasminius įvardijimus, nuopelnus, įvertinimus). Trumpai sakant, plakate labiau nei raidę su tašku būtų pravartu tiesiog rašyti Adomo Varno vardą ir pavardę. Išvertus į meno arba „nežmonių kalbą“ – ta „žmogaus-paukščio“ simbolika ir mitika renginį sukilnina, su teikia papildomų išskirtinių prasmių.

Tie formalūs, bet iš esmės diskutuotini filologiniai prasminiai viešosios informacijos pateikimo niuansai, be abejo, vežimo neverčia, bet iš dalies parodo dabartinę vidinių kovų (ypač po buvusios vedėjos Liucijos Bertulienės atleidimo iš pareigų ir buvusios kultūros centro direktorių Aldonas Viteikienės „suėdimo“) nuanlintų Joniškio kultūrininkų situaciją. O kad jie moka prasmingai triūsti, parodo kad ir neblogai užsukto Joniškio istorijos ir kultūros muziejaus įsteigto leidinio „Žemmygala“ pradžia, ir, vedėjos Rasos Ališauskienės žodžiais, išvystyta muziejaus edukacinė ir leidybinė veikla, ir Mato Slančiausko tautosakinių ir etnografinių rinkinių sudarymo skatinimas ir vardinės premijos teikimas žymiojo tautotyrinės pasakojamosios medžiagos rinkėjo garbei pavadintoje gimnazijoje (klausimas premijos teikėjams – ar vertėjo nuo visos Lietuvos lygmens pereiti prie rajoninės kraštotoiros darbų apžiūros?), be to, rengiamasi pagerbti dar vieną šios žiemgališkos žemės kampo įžymybę – iš Medginių kaimo kilusį Joną Avyžių. Šiam garsiam rašytojui žadama steigtį dar vieną vardinę premiją – šiuokart literatūrinę, turbūt irgi ne parapijinio skambumo, bet su kuria jau, deja, ne tik Lietuvos, bet ir kitų rajonų nenustebinsi (jau seniai potiliai vegetuoja Žemaitės, Zigmo Gélės, Juozo Paukštelio, Jono Aisčio ir kitos vietinės literatūrinės premijos, o televaizdu, kompiuterių ir kitos „karštos medijos“ įsiveržimas į gyvenimą visai neskatina domėtis kultūros gelmėmis. Kam to, jei visada gali ką nors rankose pamagiuti, perjungti ir pats išsijungti...

Išties tarsi iš tolėliau ir apibendrintai žvelgiant į bendrąjį Lietuvos liaudies meno sklaidos situaciją maga kon-

statuoti, kad Joniškis ištikimai ir stojo išlaiko dar 1991 m. prisiimtos tradicijos tēstinumą. Ir nepasakytum, kad šis „vieno didelio kelio ir bažnyčios“ (ir savito senamiesčio – pridėtume) miestas būtų koks ypatingas ir nepri-lygtamas liaudies tapybos centras, kuriame ištisus metus veikliai dūzgia šios srities menininkai. (Šiemet parodoje anksčiau gausiau dalyvavusius liaudies tapytojus pri-minė tik dvi likusios „mohikanės“ iš Joniškio r. – skaistgrietė Virginija Kutkienė ir Janina Šimaitienė; nemažai ta-

Vytautas Pastarnokas. Grūda krupas.

pantis Vincas Šmaižius į šią parodą „nesidavé priprāmas“). Greičiau andai suveikė apdairus, bet ir įpareigo-jantis sprendimas, padarytas laiku ir vietoje. O kai ilgai žiojėjusi tuščia niša užimama – kitiems šaukštai būna jau po pietų. Juk panašiai atsitiko ir su medžio drožėjais, skulptoriais – kol istoriškai neabejotini žanro lyderiai žemaičiai, tiksliau, jų savivaldybių ir kultūros institucijų vadai ir „vadovėliai“, vėpsojo, valingai ir supratinčiai suveikė Rokiškio krašto muziejus ir rajono savivaldybę, paroda-konkursu pagerbdami unikalujį Pandėlio apylinkių

meistrą Lioginą Šepką ir tapdami nacionalinio masto renginio šeimininkais. Kita vertus, matyt, iš dalies rokiškėnams atsiliepė ir palyginimo, nusižiūréjimo („O ką daro kaimynai ir kiti? Ir ką – galvos liko nenuraškytos“?) efektas, o į Joniškį po 1991 m. jau galima žvelgti kaip į apmąstyto ir kultūriškai prasmingo telkimo galią ir pavyzdžio jégą turinčio veiksmo pradininkus.

Penkioliktą kartą susirinkę į šios liaudies meno šakos lietuviškąją Meką (netiketai susikurtas Medinos įvaiz-

kolekcijų, ir visiškai pagal sumanymą, nuotaiką, spalvinį koloritą, kompozicinę sąrangą skirtingų darbų, samplaikų, nepagrįstų sumetimų į vieną žiūros „maišą“. Kiekybine prasme aktyviausi buvo kauniečiai (beje, pagal kone vienintelj prieinamą viešą informacijos šaltinj – plakatą – išeitų, kad visi „Kaunu“ pažymėti tapytojai gyvena tame mieste, bet taip toli gražu nebuvo, nes daugelis buvo atvykę iš Kauno rajono, beje, panašiai sumiestinti ir kitų rajonų „kaimiečiai“), vilniečiai, alytiečiai, biržiečiai, kupiškiečiai, joniškiečiai, klaipėdiečiai, šakiečiai, telšiečiai, mažeikięčiai, plungiečiai, varėniečiai, pakruojočiai, ukmergečiai, marijampoliečiai... Gale išvardytyjų menkas tas aktyvumas, bet vis geriau negu nieko. O ko snaudė likusių rajonų ir miestų savamoksliai talentai? Jų yra visur, tik dažnai nėra kam paraginti rodytis viešumoje arba vietiniai kultūros „veiksniai“ nesugeba rasti finansų, transporto, laiko ir noro pajudinti užšalusius sąnarius ir „užvesti“ savo globojamuosius, dar ir visuomeninių bei kūrybinių organizacijų valdomus liaudies meistrus. Ir vėlgi – ne troškulys, kaip bando įteigti reklama, yra viskas, ir netgi ne kačių maistas, ir netgi ne „piaras“, o informacija ir noras dalyvauti, tobulėti. Kas be ko, ir dėl materialiųjų „viliokų“ liaudies tapytojams vertėjo į Joniškį atvykti. Juk pagrindinė Adomo Varno premija šiuo metu yra 2500 litų dydžio „kąsnis“, kuri, nors kartais ir skeliamas per pusę, kaip šiemet, vis tiek yra solidžiausia tarp visoje Lietuvoje liaudies menininkams teikiamų premijų (tiesa, šiuo rodikliu nė kiek neat-

Albertas Petkevičius. Pagoniškos vestuvės.

dis, be abejo, priklauso medžio drožėjų sostinei – „mediniam“ Rokiškiui), ekspozicinėse salėse ir kitur iš susirinkusių galėjome nugirsti ditiramby supratiems ir svetingiems parodos-konkurso rengėjams. O šie gal iš kuklumo personaliai perdaug nesiafišavo, veikė kaip patyrę režisieriai – „nematomi žmonės“.

Renginyje šiemet dalyvavo 60 liaudies meistrų, kurių pateikė 244 darbus (Ipolitas Užkurnys surauktų antakius ir grėsmingai pataisyti – kūrinius!). Aritmetiškai sudėjus išeitų, kad kažkurie parodos dalyviai buvo „lygesni už lygius“, nes bendra darbų suma keturiai didesnė... (Vėliau paaškėjo, kad būta ir nekonkursinės Virginijos Guršnienės kolekcijos). Eksponavimo principas buvo pateikti vientisą keturių darbų kolekciją, kuri išreikštų ir suponuotų apibendrintą autoriaus idėją ir kūrybinius principus. Kaip visada, buvo visko – ir puikių, suderintų, papildančių gretimai eksponuojamus kūrinius

silieka ir Liogino Šepkos meninės šlovės „ikainotojai“ Rokiškyje; pagal išgales stengiasi ir Stanislovo Riaubos Žemaitijos regiono „jaunujų talentų“ parodos-konkurso organizatoriai Plungėje, bet jų ir renginys ne nacionalinis, ir finansinės „kiškos“ bloznesnės. Kaip, beje, ir nacionalinių „Aukso vainikų“ teikėjų akcija – jiems joniškiečiai ir rokiškiečiai „nušluosto nosi“, nes bendru tiek Kultūros ministerijos, tiek LLKC rūpesčiu ir vaizduojamujų, ir taikomujų menų laureatams, kaip žemaičiai sako, „teišdrežama“ įteikti tik pirmajį keturzenklį skaitmenį – vienetą su trimis barankų (šiais laikais!) sky-lémis (1000 Lt). Beje, po tiek skirta ir dviem Vilniaus apskrities „Aukso vainiko“ renginio Švenčionyse nugalėtojams, o prizininkams – nuo 500 Lt...) Bala jų nematė, nes visuose konkursuose paprastai būna ir kitų remėjų skiriamų (išties dažniausiai priplojus liežuvį priprāstyti ar „išmelžtų“) prizų, dovanų. O norams galo

néra... Néra ko priprasti prie gero... Juolab kad kultūros darbuotojai su savo beveik iki minimumo nučiulptomis algelėmis nei protestuos, nei streikuos kaip tamstos mokytojai ar baltachalačiai su didelėm kišenėm ir Hipokrato priesaikos tekstu rankose medikai, nors jų vis augantis apetitas kažkodėl pripažįstamas labiau teisėtas.

Taigi prieš pat Bloviečių arba Gandrų parskridimo dieną (kovo 25 d.) Joniškyje buvo paskelbta šiemetinė „geroji naujiena“ – metams išrinkti du liaudies tapybos „karaliai“. Žinia, dar Rokiškyje nustatomas metų medžio drožėjų, skulptorių „autoritetas“, Plungėje žemaičiai išsiaiškina, ką einamaisiais metais tituluoti „jaunuoju talentu – Žemaitijos Andersenu“, bet, žinoma, nebe savamokslį, o gludinamų pagal meno mokyklų programas ir dailės mokytojų išmanymą bei juodą darbą. Lietuvos liaudies kultūros centro iniciatyva metų gale ant labiausiai tinkamų vaizduojamujų ir taikomujų menų meistrų galvų uždedami „Aukso vainikai“. Bet sistemiškumo pojūčio tarsi ir trūksta, nes ne visos hierarchinės liaudies dailės medžio šakos ir laktelės yra užimtos, dar ne visos jos darniai teūžia siūbtelėjus europiniam susidomėjimui ir primityviuoju, ir mēgėjų, ir taikomuoju amatininkų menu, „auksinių nagų“ meistryste, išmone. Vertėtų viešai diskutuoti, ar šiaisiai laikais dar būtų reikalingi geriausių audėjų, mezgėjų, pynėjų, puodžių (keramikų), kalvių ir kai kurių kitų liaudies meno šakų geriausiuju nustatinėjimai? Prie visos Lietuvos „Amatų dienų“, kuriose ažuolų vainikais ir kitkuo būdavo pagerbiami „Kalvių kalviai“, „Puodžių puodžiai“ ir kiti, vargu ar bus sugrįžta. Nebe tie laikai, nebe tie žmonės... Panašiems renginiams reikėtų ilgametės tradicijos auginimo, aktyvios savivaldybės ir neapsnūdusiu kultūrininkų, etninės kultūros specialistų, žmonių, išmanančių konkrečių liaudies dailės sričių specifiką, turinčių kontaktų su rajoniniais ir zoniniais Tautodailininkų sąjungos skyriais, noro ir užsidegimo, derinimosi su centriniem vilniškėmis šios srities institucijomis. Kažkokiu šnekesių, judesių, bruzdesių ta linkme lyg ir girdėjosi, bet realiai kol kas j žymesnį renginį tai neišsirutuliojo. Antai lyg žemaičiai Mažeikiuose ketino „nusikaldinti“ kalvių „karalių“? O Joniškyje jų titulai kaip tvirta valiuota anava kiek metų jau tiražuojami, ir tie kasmetiniai liaudies dailės būklės nustatymo verdiktai niekam ne-

kelia abejonių, yra tapę žinia „iš aukščiau“, todėl aiškiai nušviečia padūmavusį žanro kraštovaizdį.

Gaila, vienas iš įvertintųjų nei premijos, nei garbės regalių nebeatasiémė – tai padarė ne dėl mados šauksmų visa juoda lyg amžių žuvusiuju sūnų žadanti gedéti gruzinė motina meistro Alberto Petkevičiaus žmona. Pasak Joniškio „Sidabrės“ laikraščio autorės, rajoninės tautodailininkų organizacijos pirmininkės Anicetas Krajinienės, „atevė žmogus paveikslus ir... pats nebeparsiveš.“

Reginos Juodžbalienės kūrinių ekspozicija.

Išėjo... Albertas, tapyti pradėjės prieš ketvirtį amžiaus, Joniškio parodose, berods, pradėjo dalyvauti 1994-aisiais. Jis – primityvaus meno puoselėtojas, susižavėjės etnografija. Itin kruopščiai tapę kiekvieną paveikslą detale. Įamžino kaimo sodybas ir sniegu užklotas „Dilių kapines“, šventė „Jonines prie Širvintos“, jsiklausė į „Sesučių dainas“... Alberto Petkevičiaus kūrybinės manieros stipriosios pusės – savitas pasaulio matymas, natūralus stiliaus pojūtis, keistokas spalvinis sprendimas – tarsi koloristikos sterilizacija, „išplautumas“, spektriniai „triukai“, persiklojimai, tiesa, kartais nuvilia naivoka pozuojanti kompozicija. Stiliaus pagava, tiksliai vaizduosena, dėmesys detalėms, santūri spalvinė paletė būdinga kitam šių metų Adomo Varno premijos laureatui kopiškėnui Vytautui Pastarnokui. Jį išskiria, anot jau cituotos vietinės apžvalgininkės Anicetas Krajinienės, „ramus rusvas koloritas, kruopšti tapymo maniera, kai matai kiekvieną šiaudą, drabužio klostę“. (...). Darbštūs Vytauto Pastarnoko

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

„Grėblių pardavėjas ir dirbėjas“, basakojės moteriškės („Grūda kruopas“), pati darbymetė rudenį („Burokų nuėmimas“).“

Skaitmeniu „2007“ pažymėjė šiemetinių laimetojų pardes, prisiminkime ir jau kiek primirštus geriausiais pripažintus Lietuvos liaudies tapytojus. Ankstesnių metų liaudies tapybos parodų-konkursų Adomo Varno premijai laimėti laureatai buvo: 1991 m. – Elena Makaveckienė (Joniškis; mirusi), Antanina Norvaišienė (Joniškis, audėja; mirusi);

Vytautas Pastarnokas po 2007 m.
Adomo Varno premijos iteikimo.

Albertas Petkevičius prie savo kūrinių kolekcijos.
2006 m. Stasio Lengvenio nuotraukos.

1992 m. – Elena Adomaitienė (Akmenė); 1993 m. – Nijolė Dirvianskytė (Vilnius); 1994 m. – Aleksandra Juodeikytė-Reminienė (Akmenė); 1995 m. paroda nebuko surengta; 1996 m. – Elena Adomaitienė (Akmenė); 1997 m. – Antanas Tučius (Kupiškis; mirės); 1998 m. – Kęstutis Preidžius (Biržai), Felicia Noreikaitė-Jurevičienė (Kaunas; mirusi); 1999 m. – Birutė Jakštienė (Šakiai), Jonas Sabaitis (Gargždai); 2000 m. paroda nebuko surengta; 2001 m. – Egontas Peteraitis (Šilutė), Vilija Vilkienė (Kaunas); 2002 m. – Nijolė Būrienė (Kaunas); 2003 m. – Regina Juodžbalienė (Kaunas); 2004 m. – Elena Kniukštaitė (Rumšiškės); 2005 m. – Danguolė Raudonikienė (Vilnius); 2006 m. – Alfonsas Blažys (Kupiškis).

Jau kelinti metai ir žurnalas „Liaudies kultūra“ yra tarp „kukliajų kirmeliukų“ (pagal Ričardo Skerio knygą vaikams) – parodos-konkurso rėmėjų. Patikusiems autoriams savo nuožiūra skiriame tris metines žurnalo prenumeratas. Šiemet jas paskyrėme Almai Krapauskienei iš Mažeikių rajono Tirkšlių miestelio („Namas Žemaitijoje“, „Vakaras“, „Tribolė Aukštaitijoje“, „Skalbėja“), Reginai Juodžbalienei iš Kauno rajono Piliuonos gyvenvietės („Vasaros gėlės“, „Vainatrakio piliakalnis“, „Prienai“, „Babtų bažnyčia“) ir šakietei Elenai Ruzgienėi („Adomas Varnas“, „Zyplių ažuolas“, „Piliarožė prie sienos“).

Apskritai vertinimo komisija atrinko ir įvairiais prizais įvertino apie dvidešimt (maždaug trečdali) parodos-konkuso dalyvių. Kas dabar subjektyviu žvilgsniu apmetant autorų gau-

sybę atrodytų per menkai įvertinti, juolab kad ir komisija vis šnekėjo, kad šiemet ryškaus ir savaime rankeles aukštyn keliančio lyderio nebuko? Regis, tarp tokų (peršu asmeninę nuomonę!) galėjo būti kaunietė Daiva Dlugoborskiene, vilnietė Aldona Varnienė, vilnietė Elena Andrusienė-Jasenienė, kaunietė Nijolė Būrienė (ypač su paveikslu „Piliarožė. Mano kiemas“), alytiškė Eglė Bylaitienė („Keliais į Alovę“).

Beje, kai kurais atvejais ir garbiosios komisijos narių darbo metodika, ir kai kurių įsikaltų elgsenos ir vertinimo technologijos stereotipų laikymasis kėlė ir abejonių, ir šypsenu... Apzuję salės su autorių pavardžių sąrašais rankose ir pasižymėjė „geriečius“ bei, matyt, numatę būsimus laureatus, jie tarisi kurmiai buhalteriai su baltais antrankoviais (seniau naudotais ir iš aukšto į stiklainius turguose pilstant grietinę!) iš seno multiko seikėjo šio sezono grūdus – gana subjektyvius pliusiukus. Surausė krūvelėmis ir tarsi me-

chaninis darbas būtų atliktas. Bet tokia metodika (kas ją „nuleido“, kodėl būtina pagal ją pliusuoti?) perdėm autoritetiška ir netgi autoritariška („O aš taip manau! O man patiko tie autoriai!“), o svarios darbų analizės ir argumentacijos priimant sprendimus ir juos apginančios stojus priešais vertinamujų akis tarsi nebūtina? Kokie kriterijai? Menišumas ir tradicišumas, – sumurma vienas iš meno buhalterių (biusthalterių – biusto ir pareiginio „šinelio“ laikytojų) ir klausėjo kakton įsmeigia kibias akutes. Kam tokie svarstymai, kam sąmyšio kėlimas? Laikas spaudžia... Reikia „duoti“ tiems, kurie dar negavę ar beveik per klaidą kažkada nesurinkę balų, tiems, kurie atkakliai dalyvauja parodose, pateikia vis naujas nuglaistytas kolekcijas, tiems, kurių atminimą padorū jamžinti... O, menu, kartą Rokiškyje buvo kitaip. Surinkę daugiausia balų arba pačių komisininkų pasiūlyti menininkai buvo priekabiai dailėtyriškai „perkratyti“, išgliaudyti, ir diskusijos pabaigoje visiems pasimatė, ko vertas yra „ugnies ir vandens stichijų“ nepersmelktas ir nepatikrintas (tiesa, būdingesnis neatitrūkusiems nuo kūrybos žaizdro) matematinis turimų po delnu pliusiukų dėliojimas... Ir laureatas kitą dieną tikrai buvo kaip naujas – apšaudytas visų kalibrų ginklais ir šio to vertas, nes atlaikė aršiausią kritiką, buvo argumentuotas įvertintas, o su menine intuicija ir tradicijų išmanymu kalbėjė dailės

apskritai ir liaudies meno išmanytojai užkrétė ir tuos, kurių į komisiją buvo pakvesti labiau „konjunktūriniais“ ar „atsidėkojimo“ interesais. Gaila, bet šiemet Joniškyje panašus pretendentų į nugalėtojus ir kitų ryškesnių liaudies tapytojų menotyrinės obliavimas ir meninės vertės matavimas nevyko nei verdiktų skelbimo kambarėlyje, nei nuo scenos. Ypač ten žvelgiantiems į salės prietemą trūko argumentuotų vertinimų, netgi tam tikro geranoriško nusileidimo iki publikos lygio ir nuodugnaus išaiškinimo, kas, kodėl ir kaip tarp šiemet pateikto tapybos meniu buvo geriausia. Ir tai daryti reikėtų ne išpūtus krūtines, ne nuo apšviestos scenos, o gal raimai susėdus kažkur salėje tarp darbų, tarsi vyktų improvizuotas dalykiškas seminaras, visiems kartu padedantis suvokti savo meninių pretenzių pagrįstumą. Komisijos nariai į konkursinius renginius turėtų vykti nusiteikę sunkiai dirbtai, ilgai diskutuoti, žinoma, to neišeina padaryti, kai vėluojant atlekiama tik vos prieš porą valandų (ankstesnis dviejų dienų pabuvimas ir detalesnis įsigilinimas į darbus labiau pasiteisindavo) ir karštligiškai imama mėtytis karštomis nuomonių apie darbus „bulvėmis“. Ir, be abejo, į komisiją Joniškyje turi būti kviečiamas bent vienas autoritetingas dailėtyrininkas, kurio pagrindinė specializacija – tradicinė, ne postmoderni tapyba.

Atsivertęs 2004 m. išleistą katalogą „Lietuvos kultūros centrai“ išsiaiškinau, kad 1970 m. statyti tipiniai Joniškio kultūros namai vėliau buvo pavadinti rūmais. Neseniai jie tapo kultūros centru. Jame vykusios parodos-konkurso baigiamosios dalies eiga apskritai imant buvo apgalvota, paprasta, rami, be nereikalingo pretenzingumo, dvi ekspozicinės salės buvo gerai apšviestos (viena – aštrios pavasarinės saulės), gana jaukios, švarios (ne veltui vėlesnio koncerto vedėja valytojoms ir rūbininkėms skyrė dainą!), bet šventei vis déltą kažko esminio trūko... Ko? Ogi šventiškumo! Tokio, kuriuo liaudies tapytojus iš visos Lietuvos galėjo apdovanoti ir pagerbti, neformaliai pabūti kartu tik Joniškio kultūros centro ir iš kitur atkakę būtent žmonės, o ne pareigų užémėjai, valdininkai. Juk dar ne „visas svietas“ situacijos diktuoja mas bendravimas, stoviniavimas prie paveikslų, bet beveik nevykė pokalbiai su komisininkais po rezultatų išgirdimo, ilgas, nuobodus, perdėm materializuotas, nukreiptas tik į gavimą, pagarbinimus, be šelmyscių, „rimto veido“ ir naktaizinis (su kaklaraiščiais ir stilizuotomis rožėmis prie atlapų) apdovanojimų maratonas, keli šykštūs ir oficialoki komisijos narių žodeliai, neblogai grojančių muzikantų ir romansiškai dainuojančios damos su blizgiu žiponu bei lape repertuaras, pateikimo maniera provincialius koncertas, bendojo stalo „po viskam“ salėje „po palme“ nusiaubimas... Kaip iki kaulų smegečių tai matyta... O gal galima ir kitaip? Išties ko jaudintis, drebinti kinkas, juk rašoma, kiek daug kultūros įdirbio

sukaupta, kad „Joniškio rajone gilias tradicijas turi mėgėjų teatro menas, taip pat nepaprastai aktyvi choreografijos grupių veikla“. Nematėm... Veikia suaugusiųjų ir „Bendraamžių“ mėgėjų teatrų (neeilinės liaudies tapybos šventės rengėjams nepasirinkus tinkamos datos teatralai šiemet išdumė į „savo“ šventę Šiauliųose). Yra folkloro ansamblis „Kuparas“, tautinių šokių kolektyvai „Jievaras“, „Ratilėlis“ ir kiti. Ko tik néra! Bet trūko kažkokiu neformalių veiksmų, nuoširdumo proveržių, juk daugelis parodos dalyvių atvyksta nebe pirmi metai, visi kone savi, „neformalai“. Gal reikėtų remtis teatralizuota žaisme, gal oficiozinį renginį riktuoti kur nors kad ir susigrūdus salėje ar net fojė, o ne nuo aukštos scenos, gal vyksmą galėtų važnyčioti kokie nors rūmtai komiški (ar tragikomiški) personažai – pagarbai, bet šmaikščiai, ne nuobodžiai, su ironijos ir juoko duju „balionéliu“ galėtų būti interpretuojami kad ir žiemgalių krašto kunigaikščiai, dvarininkai, švietėjai, rašytojai, visuomenės veikejai, „teploriai“. O gal sujudinti „mases“ ir teprabyla tie, kurie turi galios ir išmonės į daugialypį ir rajono, ir visos Lietuvos liaudies meno (ir apskritai kultūros) procesą pažvelgti tarsi iš šalies, vystant ne kalbėjimą „i vienus vartus“, bet daugialypį ir įvairiakryptį polilogą? Perdaug norisi? Tebūna sukuriama savita renginio kokybė su režisūrine išmone, su pačių dalyvių pasiskymais, paprovokavimais, juokingomis užduotimis, žmogiško bendravimo skatinimu!.. Patarimų galima būtų pažerti daug, bet patys joniškiečiai te pasuka galvas, kaip padaryti, kad „tipiniuose kultūros namuose“ nevykštų beveidis tipinis renginys. A propos! O kur joniškiečių, žiemgalių palikuonių, etninių tradicijų aktualinimas, parodymas, santykis su jomis apskelbus nacionaliniu renginiu? Ar vien visur postmodernas, kičas, pigi stilizacija, „veido neturėjimas“ valdo mus, o gal dar ir „sodybų tuštėjimo“ nusiaubtuose kaimuose, miesteliuose, net Jonų mieste esama savičiausios etnokultūrinės savasties pasireiškimų? Ar jau Joniškio žemė né tradicinių kaimo aludarių nebėturi, jei alaus statinės volės nėra kam išmušti?

CURRENT AFFAIRS IN ETHNIC CULTURE

Does the Inspiration
of Joniškis Predecessors Survive?

*Impressions and Thoughts Having Visited
The Capital of Folk Painting*

Juozas ŠORYS

In this essay Juozas Šorys reviews and assesses the fifteenth national folk painting exhibition-competition for the Adomas Varnas Prize held on 24th March 2007. Šorys is critical of the exhibition-related information distribution as well as the functioning of the event's public relations on the whole. He makes suggestions as to how it could be made more festive and socially topical.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA

LIETUVOS LIAUDIES

KULTŪROS CENTRAS

LIAUDIES KULTŪRA 2007 Nr. 2 (113)

Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,

kas du mėnesiai

REDAKCIJOS ADRESAS:

Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
el. p. liaudies.kultura@llkc.lt

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ

Dalia RASTENIENĖ, tel. 261 34 12
el. p. lkredaktore@llkc.lt

SKYRIŲ REDAKTORIAI:

Dainius RAZAUSKAS

– bendrieji kultūros klausimai,
mitologija, tel. 261 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija,
folkloras, etninės veiklos realijos,
tel. 261 31 61

Juozas ŠORYS – etnologija,
tautodailė, etninės veiklos realijos, tel.
261 31 61

Beatričė RASTENYTĖ – korektorė-stilistė
Kompiuteriu rinko Enrika STANEVIČIENĖ
Maketas Martyno POCAUS
Reziumė į anglų kalbą vertė Eglė KAČKUTĖ

REDAKCIINĖ KOLEGIJA:

Prof. habil. dr. Leonidas DONSKIS, Politikos
mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto
Didžiojo universitetas, Gedimino g. 44,
LT44261 Kaunas

Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos
institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Habil. dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos
institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius

Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių
literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio 6, LT10308 Vilnius

Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies
kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8,
LT01124 Vilnius

Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ,
Lietuvos muzikos akademija,
Gedimino pr. 42, LT01110 Vilnius

Irena SELIUKEITĖ, Lietuvos kultūros
ministerijos Profesionalaus ir mėgėjų meno
skyriaus vedėja, J. Basanavičiaus g. 5,
LT01118 Vilnius

Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus
universitetas, Didlaukio 27, LT08303 Vilnius

Dr. Žilvytis ŠAKNYS, Lietuvos istorijos
institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius

Vida ŠATKAUSKIENĖ, Lietuvos liaudies
kultūros centras, Barboros Radvilaitės g. 8,
LT01124 Vilnius

Dr. Marija ZAVJALOVA, Ленинский
проспект 32-а, Институт славяно-
ведения, Российская Академия Наук,
Москва 117334, Россия,
el. p. marija_z@mtu-net.ru

© „Liaudies kultūra“

Steigimo liudjimas Nr. 152

Pasirašyta spaudai 2007 04 18

Tiražas 870 egz.

Formatas 60x90/8

Rinkta kompiuteriu. 11 sp. I.

Lietuvos liaudies kultūros centras
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
<http://www.llkc.lt>

Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3a, Vilnius

TURINYS:

Pilietykumo, tautiškumo akivarai. Liudviko GIEDRAIČIO
interviu su Pilielinės visuomenės instituto direktoriumi
kultūros istoriku Dariumi KUOLIU ..... 1•

Daiva TAMOŠAITYTĖ. Diskusija tēsiasi. Kas kam duos garo? ..... 6•

MOKSLO DARBAI

Nijolė LAURINKIENĖ. Motina Žemyna baltų deivų kontekste.

I dalis: Tacito *mater deum*, trakų-frigų Σεμέλη,
latvių *Zemes māte*, *Māra*, lietuvių bei latvių *Laima*,
Laumė ir lietuvių *Austėja* ..... 9•

Dalia URBANAVIČIENĖ. Sutartinių choreografijos bruožai:

paprastosios trejinės ..... 20•

Rasa PETRAUSKAITĖ-PRANSKŪNIENĖ. Moksleivių kultūra:

subjektyvaus ir objektyvaus pasaulio sandūra ..... 35•

SKAITYMAI

Gerardus van der LEEUW. Religijos esmė ir apraiškos:

Šventas žmogus, šventoji bendruomenė ..... 42•

ATMINTIS

VERONIKA.

Saulės MATULEVIČIENĖS pokalbiai su
garsia dainininke Veronika POVILIONIENE
ir jos bendražygiai ..... 49•

PAŽINTYS

Angelė ŠARLAUSKIENĖ.

Kernaviškė liaudies menininkė Vida Pečiulytė ..... 60•

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

Folkloro ekspedicijos XXI amžiuje ..... 67•

Ar gajus Joniškio pirmeivį užmojis?

Įspūdziai ir pamintijimai apsilankius
liaudies tapybos sostinėje ..... 81•

VIRŠELIUOSE: 1-ame viršelyje: Regina Juodžbalienė. Prienai.

Drobė, aliejas.

4-ame viršelyje: Vida Pečiulytė. Giraičio dovanos.

1993. Drobė ant kartono, aliejas, 72x59.